د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(خلورم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د ديني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د ديني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

اول پاک خواږه بیا نیک اعمال ۷

ایمان او د صالحو اعمالو پایله ۱۱

حجاب د اختلاف او اتفاق ترمنځ... ۱۶

د بتانو ماتول، د جهالت پر ناسمه مفکوره وروستی گوزار ۳۷

د تقدیر په اړه لنډه وضاحت... ۳۹

د خرافات ختمونې له وسیلې یې بېرته د پنځونې هڅې................ ٤٣

د رؤیت هلال(میاشتې لیدلو) ستونزه ٥٣

د هدایت تر لاسه کولو وړ او ناوړ افراد/قومونه ٦٦

دین د نفرت په دام کې ٦٩

دیني تعبیر د ارتجاع او تجدد ترمنځ ۷۹

زموږ په دیني تعبیر کې د عقلانیت خلا ۸۹

زموږ ماضي او حال؛ د عزت له مناره د ذلت تر کندې ۹٦

طالبانو ته اخطار ۱۰٥

گڼ ودونه(تعدد زوجات).. ۱۱٦

مقدس متن نامقدس تفسیرونه.. ۱۲۷

د یهودو غندل شوي اعمال او زموږ ټولنه ۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعقل، تفکر او تدبر په قران کې ۱۵۶
ایا په اسلام کې مذهبونه یوه اړتیا ده؟ ۱۷۸
اساسي او فرعي قوانین ۱۸۴
د علم کتاب د بې علمو په لاس کې ۱۹۱
عبادات او له ژوند سره یې تړاو.. ۱۹۷
فقه که قانون ۲۰۲
دین او ساینس ۲۱۱
پر دیني سرچینو زیاتونې او ترې کمونې................................... ۲۱۹
د دوو بنو د رضاعي اولاد نکاح ۲۳۱
پرون او نن د مرېیتوب بنې ۲۳٤
ایا د دوو ښځو شاهدي له یوه نر سره برابره ده؟ ۲٤۲
په میراث کې د لمسي حق ۲٤٦
په مصنوعي ډول اولاد پیدا کول... ۲٦٦
استقلال او اشغال ۲۸۰
د رؤیت هلال (میاشتې لیدلو) ستونزه ۲۸٤
په دولتي محکمو کې د نکاح راجستړول (ثبتول) ۲۹۷
د انسان د بدني غړو پیوندکاري ۳۰٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما حقیقت او ستا حقیقت ۳۱۸
هم ملت او هم امت؛ توازن يې څنگه ساتلای شو؟ ۳۲٤
د جنس بدلول ۳۲۹
مراجع ۳۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول پاک خواړه بیا نیک اعمال

}يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ { [المؤمنون: ۵۱]

اې رسولانو! پاکیزه خواړه خورئ او صالح اعمال کوئ، زه ستاسو پر اعمالو علم لرم.

په دې ایت کې تر صالح عمل وړاندې د پاکو خوړو یادونه شوې ده او بیا د امر رسولانو ته شوی دی، د رسول عمل تر هغو د قبول وړ نه دی، څو په دغه حکم عمل ونه شي. که د رسول د عمل لپاره دا شرط وي نو ایا امتیان ترې مستثنا دي؟ په هیڅ صورت نه، حتمن به دغه معیار پوره کوي، یوازې اودس کول د لمانځه لپاره بس نه دی، نه یوازې د جامې پاکي د لمانځه د صحت لپاره کفایت کوي، که په بولو لړلې جامه باندې لمونځ نه کېږي، نو په مردار مال تغذیه شوي بدن باندې هم لمونځ نه کېږي، که د لمانځه لپاره د جای نماز پاکي لازمي ده، نو د ځمکې پاکي هم ورته اړینه ده چې نه به دې له چا غصب کړې وي، نه به دې په چلول او دوکه ځنې اخیستې وي، نه به دې د خور، لور او نورو خپلوانو له حقه راګرځولې وي، دا ډېره جالبه ده چې زموږ خلک کوچنی جای نماز پاک غواړي خو دومره لویه ځمکه بیا که د هر چا له حقه راګرځول شوې وي، پروا نه په کوي، یو څاڅکی بولې پر جامه نه ایله کوي، خو که یې ټول بدن په حرام مال تغذیه شوي وي، بیا باک نه په کوي. په یوه حدیث کې راغلي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} [المؤمنون: ٥١] وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} [البقرة: ١٧٢] ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟ "(١)

له ابو هريره رض روايت دی چې رسول الله ص ویل: الله پاک دی یوازې پاک شی قبلوي، الله مسلمانان په هغه څه امر کړي دي چې رسولان یې په امر کړي: اې رسولانو! پاک خواړه خورئ او نیک اعمال کوئ، زه ستاسو پر اعمالو علم لرم، او ده ویل: اې مومنانو! له هغه پاک رزق څخه خوراک کوئ چې موږ په روزي در کړي. بیا یې یو کس ذکر کړ چې له اوږده سفره یې ویښتان ببر او بدن خیرن وي، لاسونه اسمان ته پورته کړي، په دعا کې وايي: اې زما پالونکې! اې زما پالونکې! د هغه خوراک حرام وي، څښاک یې له حرامو وي، جامه یې په حرامو وي او په حرامو تغذیه شوی وي؛ نو څنګه به یې دعا قبوله شي؟!

د دې حدیث په رڼا کې د خپلې ټولنې دینکارانو ته وګورئ، زیاتره زموږ ډېر لمونځ کوونکي تر غاړې په ناسمو معاملاتو کې ډوب وي، دوی فکر کوي چې لمونځ کوم، نور به نو خدای له ما څه غواړي؟ تر لمانځه وروسته تسبیح وایم، روژه چې راشي، نیسم یې، که زیاتې پیسې وګټم حج و عمره په کوم، له کور سره یو جومات په جوړ کړم، دغه دین شو، نو ولې موږ دعا نه قبلیږي؟ ولې ورځ تر بلې بدې ورځې پر موږ را روانې دي؟ زموږ د عمل کوم ځای ناسم دی چې بدې پایلې یې موږ زغمو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ خلک په دې نه پوهېږي چې له کومو قراني الفاظو چې موږ يوازې د لمانځه معنا اخلو، هغه جمله د مفهوم له مخې تر دې ډېره پراخه ده، هغه ټوله ټولنه د ټول وخت لپاره رانغاړي، هدف يې د الهي قوانينو په وړاندې تسليمي ده، لمونځ يې عملي بېلګه ده چې څوک عملن دغه کار د يوه تمرين په شکل وکړي، خو که يوڅوک لمونځ کوي، اما په نور ژوند کې د همدې خدای احکام نه عملي کوي، نو لمونځ يې هم بې ګټې دی.

روژه له حلال مال څخه د خدای د امر له امله بندېدل نه دي، بلکې دا عملي تمرين دی، څو د خدای په امر له حرامو مالونو څخه د بندېدا عملي تمرين په وشي، خو که څوک له روژې سره حرام خوري، روژماتی او پېشلمی يې په حرامو وي، نو بيا روژه هيڅ معنا نه لري، حج او عمره هغه وخت ښه دي چې د خدای پر ټاکلې لار انسان تر هغه ځايه ولاړ شي، نه دا چې په غلطو لارو تر لاسه شوی مال انسان حج ته ورسوي يا عمر په وکړي، دا نه يوازې د ګټې سبب نه کېږي، بلکې د نور وبال سبب دی.

په لمانځه او حج مغرور شوي خلک دې لومړی دې ته وګوري چې ګټه يې له کومه ځايه ده؟ معاملات يې څنګه دي؟ د خلکو حقوق يې ور کړي دي که نه؟ زما د شخصي تجربې له مخې زياتره همدا ډېرو حجونو او لمنځونو والا په کور کې بد اخلاقه، معاملاتو کې سره ګډوډ، له حرامو لارو د مال ګټونکي، خپلو قريبانو ته حق نه ور کوونکي او ډېر تونده خويه خلک وي، وړه استثنا حتمن لري، مګر اکثريت يې زموږ د ټولنې دغه وړ کسان دي، نو دا لمونځ څه فايده؟ په روژه کې هر مازيګر زموږ بازارونو کې جنګونه وي، کنځل وي، يو د بل ښځې کنځل کېږي، که وس يې ورسېږي، هر عمل ورسره کوي، پر سودا شل قسمه درته کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمزوری شی د ښه شي په نوم در کوي، دا نو روژه شوه؟ تر دې روژې خو چې يې نه وي نيولې ښه ده، ځکه اعصاب به يې پر ځای وي، دوی هسې هم د روژې هدف نه پوره کوي، خدای ستا لوږه، تنده او د شپې بې خوبي څه کوي؟ د هغه هدف دادی چې ته په ټولنه کې داسې ژوند وکړې څو خلک له تا ډار ونه لري، د خلکو مالونه ونه لوټې، د يو څو ورځو لپاره عملن تمرين درباندې کوي چې که د خدای په امر حلال خواړه نه خورې، نو حرام به هم د دې خدای په امر نه خورې، او که موږ حلال د روژې په نامه ايله کوو، خو حرام بيا په همدې روژه کې ګټو څو ماښام روژه په ماته کړو، نو دا زموږ د عمل و عقيدې، د نيت او کردار پاراډوکس نه ښيي؟ خدای منافقانه عمل ته اړتيا نه لري، نه عمل خدای ته ګټه رسوي، عمل د انساني ټولنې د حفاظت لپاره لازم شوی دی نه خدای ته د ګټې رسولو په پار.

۲۰۲۲/اګست/۲۳

سرچينه:

۱)(مسلم، کتاب الزکاة، باب قبول الصدقة من الکسب الطيب وتربيتها، ح: ۱۰۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایمان او د صالحو اعمالو پایله

په قرن کريم کې ژمنه شوې ده چې که تاسو ايمان راوړئ او صالح اعمال وکړئ، نو د ځمکې او اسمان برکتونه به مو په برخه شي، يا به په ځمکه کې واک در کړل شي، نو اوس زموږ خلکو ته شکونه پيدا دي چې موږ ايمان هم لرو، او نيک اعمال هم کوو، ولې هغه ژمنه له موږ سره نه تر سره کيږي؟

لومړی به د قران کريم دغه اياتونه راوړم، بيا به وروسته تبصره پر وکړم:

{وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ} [الأعراف: ۹۶]

ژباړه: او که د ښارونو خلکو ايمان راوړی وای او تقوا يې کړې وای، موږ به د اسمان او ځمکې برکتونه ور کړي وای.

{ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ} [النور: ۵۵]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: الله ستاسو له هغو کسانو سره چې ايمان راوړي او صالح اعمال وکړي، ژمنه کړې ده چې په ځمکه کې به د پخوانو مومنانو په شان واک ور کوي، هغه دين چې ده ورته خوښ کړی، هغه ته به ځای ور کوي او تر ډار وروسته به يې حالت په امن بدلوي، دوی به زما احکام مني، له ما سره يوځای به د بل د احکامو منونکي نه وي، که چا له دې انکار وکړ، هغوی فاسقان دي.

{وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ} [آل عمران: ۱۳۹]

ژباړه: که تاسو مومنان وئ، نو تاسو به برلاسي يئ.

دغه ډول اياتونه د دې سبب دي چې خلك نيوكې وکړي، دوی فکر کوي چې قران کريم کړې وعده اوس له دوی سره نه پوره کېږي، نو العياذ بالله قران هسې خبرې کړې دي او که زموږ په اعمل کې ستونزه ده؟

قران کريم د الله کتاب دی او الله تعالی بې ځايه ژمنې نه کوي او نه له وعدو مخالفت، مگر ستونزه هم زموږ په فهم کې ده او هم مو په عمل کې.

قران کريم موږ ته دا خبره کړې ده چې تاسو به د خپلې بريال لپاره په ذهني توگه چمتو يئ، سل سلنه به مو د برلاسی ايمان وي ځکه د الله قانون درسره دی، له هغه څخه د الهام په اخيستو د فطرت له قوانينو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هماهنګۍ عمل کوئ چې بریا یې حتمي پایله ده؛ خو له دې سره به تقوا او صالح اعمال کوئ، تقوا یا صالح اعمال چیش دي؟

موږ تقوا په ډار یا پرهېز ګاري ترجمه کړې ده او صالح اعمال مو تر لمونځ، روژې، حج او د قران کریم تر ختمونو محدود کړي دي، له دې امله هغه اعمال چې قران کریم یې له موږ غوښتنه کوي، موږ نه دي ترسره کړي چې نتیجه یې هم زموږ په وړاندې ده.

تقوا او صالح اعمال د خدای د احکامو رعایت، ور باندې عمل، له هغو هدایاتو سره هماهنګه کار و کردار، دا لمونځ او دې ته ورته اعمال یوازې نښې دي د هغو اعمالو چې یو مومن یې په خپل ټول ژوند کې عملي کوي، لمونځ او دې ته ورته عبادات یوازې نیک اعمال نه دي، قران کریم تر لمانځه مخکې د الله تعالی حاکمیت یاد کړی دی، بیا یې له انسانانو سره ښه رویه یاده کړې، بیا یې په کایناتو کې غور و فکر یاد کړی، د لمانځه او دې ته ورته عباداتو درجه وروسته راغلې ده، یو څوک د زړه له اخلاصه پر الله ایمان ولري، نو هغه یوازې په جوماتو کې د خدای لپاره رکوع او سجده نه کوي، بلکې ټوله ورځ او ټول ژوند یې د قوانینو په وړاندې دغسې سرټیټوي لکه په جوماتو کې د لمانځه مهال.

سمه ده یو چا ټول وخت د الهي قوانینو رعایت وکړ، نو د اسمان او ځمکې برکات څنګه تر لاسه کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قران کریم انسان ته ویلي دي چې اسمان او ځمکه درته مسخر دي، تاسو د خپلو وړتیاو په کارولو له دې نړۍ څخه ګټه اخیستای شئ، انسان ته یې ویلي چې اسمان ته ختل او ځمکې ته ننوتل یوازې یوه قووت ته اړتیا لري(الرحمن: ۳۳)، انسان ته الله تعالی وایي چې موږ د فکر، تصور، خیال، ژبې، کار، تعمیر او تخریب وړتیا ور کړې ده(البقره: ۳۱)، قران کریم هغه فکر ته رابللی، د علم یادونه یې ورته کړې، د کایناتو په اړه یې دا ورته ویلي چې هغوی تر قوانینو لاندې دي، تاسو ورڅخه ګټه اخیستای شئ، په انساني ټولنه کې یې ظلم منعه کړ، له یو بل سره د همدردۍ امر یې وکړ، د عدالت او احسان امر یې وکړ، بشریت یې ټول د احترام وړ وباله(الاسراء: ۷۰)، بشریت ته د قوم، ملت، ژبې، مذهب، ډلې، ګوند، رنګ او بل هر شي چوکاټونه یې لغوه کړل، انساني غلامۍ ته یې پای ور کړ او د خدای د قانون له مخې یې هغه انسانان درانه وبلل چې خپل ور سپارلی کار په پوره وي(الحجرات: ۱۳)، که د قران کریم په ایاتونو کې دا ټول فکر وشي، دغسې عملي شي، دغه مفاهیم یې را برسېره شي، انسان هم تر خپل منځ د یوه کور د غړو په شان ژوند وکړي او هم د کایناتو په اړه هغه ډول عمل وکړي چې قران کریم ورته هڅولي دي، نو به یوه جنتي ټولنه جوړه شي، د اسمان او ځمکې برکات به د دوی په برخه شي، فساد به ورک شي، علم به وده وکړي، ټولنه به هوسا شي، خلک به خوشاله شي، د بشریت لپاره به د نن ورځې جوړ دوزخ په جنت بدل شي، ستړی انسان به پکې هوسا شي، د یوه خدای قوانین به عملي کېږي او ټول بشر به یې په وړاندې یوه مساوي درجه ولري، نه به

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیر ترې مستثنا وي او نـه بـه د خـدای قـانون د مسـکین او بـې اسرې و وسلې د پښو زولنې، په دې توګه به یوه بشریت شـموله اداره جـوړه شي، چې تر مخ به یې د یوه ملت مسله نه وي پرته، بلکې د ټول جهان، بشر، کایناتو، د دې ژوند او د یوه اوږده بل ژوند د خوندیتوب تصور وي. پـه دې توګه دغه صالح اعمال او تقوا موږ هغه مقام تـه ورسـوي چـې قـران کریم یې وعده راکړې ده، نه هغه اعمال چې موږ یې په خپله ټولنـه کـې کوو او نه هغه تصور چې موږ یې له قران کریم څخه لرو.

۲۸/۸/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

حجاب د اختلاف او اتفاق ترمنځ

حجاب د دوو شیانو ترمنځ بېلونکي یا پټونکي ته وايي(۱)، په قران کریم د ګڼو معناوو لپاره کارېدلی دی، د همدې معنا لپاره په دې ایت کې دی:

{ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ} [الأحزاب: ٥٣]

ژباړه: او که مو له نبوي میرمنو پوښتنه کوله، نو د حجاب له بلې خوا یې ځنې وکړئ.

که دلته دوه نور ټکي هم واضح کړم چې له همدې موضوع سره اړه لري، نو ښه به وي چې د بحث په وضاحت کې له موږ سره مرسته کولای شي، زموږ خلک ستر او پرده تقریبن په یوه معنا کاروي، مثلن وايي: پرده وکړئ، ستر وکړئ، څه بې ستره ښځه وه، څه بې پردې ښځه وه. ستر په عربي کې پټولو ته وايي، لکه په یوه حدیث کې دي:

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ فِي الآخِرَةِ.(۲)

که په دنیا کې چا د یوه مسلمان عیب پټ کړ، الله به په اخرت کې د هغه عیب پټ کړي. دلته دواړه ځایه ستر د پټوالي لپاره استعمال شوی دی. پرده بیا زموږ خپل لفظ دی چې کله یې له حجاب سره مرادف کاروو او کله یې له ستر سره، که څوک ښځې ته ووايي: پرده وکړه را ووزه، نو هدف یې چادري یا هغه تور حجاب یا غټ پړونی پر ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

اچول وي، یا هم ورته وايي: حجاب وکړه، راځه! بیا هم عیني شی هدف دی. یا ورته وايي: ښه سمه په ستر کې راشه، یعنې محجبه او پردې کې راشه.

دویمه خبره د عورت ده، عورة د هیواد د سرحد هغه ځای ته ویل کېږي چې د نقص له امله دښمن حمله پر کوي یا ډار يې موجود وي، د الاشتقاق لیکوال وايي: عورةُ القومِ، هغه ځای ته دی چې د دښمن له لوري پرې د برید خطره وي، لکه په احزاب سورت کې دي: {إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ} [الأحزاب: ۱۳]، دلته يې همدغه معنا ده، ابن فارس وايي: عوره هر هغه شي ته ویل کېږي چې د خالي والي له امله يې ساتنه لازمي وي، همدارنگه هغه شي ته هم ویل کېږي چې شرم و حیاء ځنې کېږي، د نر یا ښځې فرج ته هم عورت ویل کېږي، موږ په پښتو کې هم دغه معنا ځنې اخلو، مثلن وایو: عورت دې پټ کړه، هدف ورڅخه یوازې فرج هم نه وي، د ښځې او نر د ستر ټول ځایونه ور ښیو، په قران کریم کې دي: عَوْرَاتِ النِّسَاءِ یعنې د ښځو له سیکس سره تړلې خبرې و کارونه، یو بل ځای هم د هغو درو وختونو لپاره کار شوی دی چې خلک پکې عمومن جامې کاږي، د سهار تر لمانځه مخکې، د ماخستن تر لمانځه وروسته او غرمه، قران کریم وايي: {ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ} [النور: ۵۸]، دا درې هغه وختونه دي چې تاسو پکې جامې ږدئ.

حجاب، عورت، ستر هر یو گڼې معناوې لري، البته په خپل خاص مورد کې راتگ يې ځانگړې معنا ور کوي، نو دلته د حجاب څخه پرده یا هغه جامه/چادري/کالی/ټوکر هدف دی چې ښځې يې له خپلو کالیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برسېره استعمالوي، تر دې وروسته چې د هر يوه لفظ په بنسټيزه معنا مو ځان پوه کړ، اوس نو اصل موضوع ته راګرځم.

د حجاب په اړه د مسلمانانو ترمنځ اختلافي او اتفاقي ټکي شته، په يوه مسلمانه ټولنه کې ټولې مسلمانې ښځې هغه اتفاقي ټکي رعايتوي، په خاص ډول زموږ افغاني ټولنه کې يې نامسلمانې ښځې هم رعايت کوي، ځکه د ټولنې لويه برخه مسلمانان دي، نو د هغوی تر تاثير لاندې اقليتونه هم اړ شوي چې زموږ مذهبي/کلتوري ارزښتونو ته درناوی وکړي. ستونزه له دې را جوړه ده چې زموږ خلک/ډلې خپل افکار پر نورو تحميلوي چې له همدې ځايه فاجعه پيلېږي او د وخت په تېرېدو او خشونت کولو عمق ته رسېږي، اتفاقي ټکي يې بايد عملي شي، که په يوه اسلامي ټولنه کې څوک د دې رعايت نه کوي حکومت يې د ټولنې له امله مجبورولای شي چې رعايت يې وکړي، اما په اختلافي ټکو کې پر خلکو جبر کول د هيچا حق هم نه دی حتا که حکومت هم وي، که د واکمنې طبقې خلکو ته خپل فکر سم معلومېږي نو يوازې د توصيې تر کچې نورو خلکو ته ويلای شي، اما جبري کول يې نه شريعت کې جواز لري، نه قانون کې او نه بشري اخلاق اجازه ور کوي.

د حجاب په اړه د طالبانو تر نوي فرمان وروسته د ديني عالمانو له لوري ډول ډول دريځونه ونيول شول، چا د طالبانو د فرمان حمايت کاوه، څوک د ميرمنو پر خوا ولاړ وو نرمي يې کوله، چا د طالبانو د سخت موقف په وړاندې له حجابه د ميرمنو د خلاصون په اړه ميرمنو ته حق

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکاوه چې خپل واک یې دی، حجاب کوي که نه د یوه انسان په توګه د دې کار د انتخاب او نـه انتخـاب حـق لـه میرمنـو سره دی؛ البتـه پـه یـوه اسلامي سنتي ټولنه کې به هم د اسلامي احکامو رعایـت کېـږي او هـم د هغې ټولنې د کلتور، هر افراط د تفریط لامل کېږي او په هره نوعه تفریط ډېر افراط ته زمینه سازي کوي. د حجـاب پـه اړه دریـغ بایـد د واضـحو نصوصو لارښونو ته په کتو ونیول شي چې خپله ټولنه به یې هم له پامه نه وي اچولې.

د حجاب په اړه لومړی لارښوونې قران کریـم کـړې دي، باید لومړی د قران کریم هدایات تر نظر تېر شي چې د الله کتاب امت ته په دې اړه څه ډول هدایات ور کوي:

{ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ () وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَـاءِ بُعُـولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَـلَى عَـوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًـا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} [النور: ۳۰، ۳۱]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: مومنانو ته ووایه: سترګې دې ټیټې ساتي او د خپلو فرجو ساتنه دې کوي، دا د دوی لپاره د پاکي ډېره ښه طریقه ده، الله د دوی په اعمالو خبر دی، او مومنو میرمنو ته ووایه: سترګې دې کښته ساتي، د خپلو فرجو حفاظت دې کوي او خپل زینت دې نه ښکاروي، مګر هغه چې ښکاره وي، او خپل پړوني دې پر خپلو ګرېوانو را خپاره کړي او خپل زینت دې نه ځرګندوي، مګر خپلو مېړو، خپلو پلرونو، خپلو خسرانو، خپلو زامنو، خپلو بُنځیانو، خپلو ورونړو، خپلو وربرونو، خپلو خوربیانو، نورو ښځو، د دوی مرییانو او هغه تر لاس لاندې بې شهوته سړي و ماشومان چې د میرمنو (د سیکسي خبرو/کارونو) په اړه پوهاوی نه لري، دوی دې په ناز و نخرو مزل نه کوي چې پټ زینت یې ښکاره شي او اې مومنانو! ټول د الله لور ته رجوع وکړئ، چې بریالي شئ.

په دې ایت کې زه دوو نکتو ته تم کېږم: یوه یې د زینت په اړه ده او بل یې د پړوني ده. قران کریم دلته ویلي چې زینت دې نه ښکاروي، مګر هغه چې ځرګند دی. خلکو له دې مخ اخیستی دی، په داسې حال کې چې مخ یې هدف نه دی، د همدې احکامو په دوام اخیر کې وایي چې په ناز و خرو دې تګ نه کوي چې پټ زینت یې ځرګند شي، له دې معلومېږي چې دلته یې هدف د زینت لپاره اضافه شیان دي، لکه پایزیبونه، نو له اوله سره هدف له زینته د ښګلا شیان دي، لکه میخک، غوږوالي، غاړګی، پایزیبونه، بنګړي، ګوتمی، رانجې او داسې نور. ښکاره یې ګوتمی دي، د مخ میخک دی او پټ یې پایزیبونه دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوړوالي دي او نور. په قران کریم کې نور ځایونه هم زینت هغو اضافي شیانو ته کار شوی دی چې یا دنیاوي ژوند په ښکلی دی یا د ځمکـې د ښکلا باعث کېږي، یا هم نور، دغه لاندې ایاتونه راځئ ولولو:

{قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ} [الأعراف: ۳۲]

ژباړه: ووایه: چا د الله هغه زینت حرام کـړی چـې د خپلـو بنـدګانو د ګټې لپاره یې پیدا کړی؟

{وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا}

[یونس: ۸۸]

ژباړه: او موسی وویل: زموږ ربه! تا فرعون او د هغه ټولی تـه پـه دې ژوند کې زینت او مالونه ور کړي دي.

{إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا} [الکهف: ۷]

ژباړه: هغه څه چې پر ځمکه دي موږ ځمکې ته زینت کړي دي.

{تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} [الکهف: ۲۸]

ژباړه: ته د دنیاوي ژوند زینت غواړې.

{الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا} [الکهف: ۴۶]

ژباړه: مال او زامن د دنیاوي ژوند زینت دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

{إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ} [الصافات: ٦]

ژباړه: موږ نژدې اسمان په ستورو ښايسته کړی دی.

{ فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ} [النور: ٦٠]

ژباړه: نو پر سپينسرو ښځو ګنا نه شته چې خپلې جامې کښېږدي خو خپل زينت به نه څرګندوي.

په دې اخيري ايت کې بيخي واضحه شوه چې دلته هدف له زينت څخه مخ نه دی، ځکه سپينسرانو ته د حجاب د نه استعمال اجازه شوې ده خو زينت غړې به نه ښکاروي. د محاسن التاويل تفسير ليکوال وايي:

أي يتركن التحفظ في التستر بها. فلا يلقين عليهن جلابيبهن ولا يحتجبن غَيْرَ مُتَبَرِّجاتٍ بِزِينَةٍ أي مظهرات لزينة خفية. يعني الحليّ في مواضعه المذكورة في قوله تعالى: وَلا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أو المعنى غير قاصدات بالوضع، التبرج.(۳)

ژباړه: يعنې هغه جامه دې پرېږدي چې حجاب يې په کاوه، نه دې غټ پړوني يا هم حجاب اچوي او نه دې ستر کوي، خو د زينت ښکارونکې به نه وي، يعنې هغه پټ زينت، هدف په همدې ځايو کې ورڅخه ګېڼې دي لکه چې وايي: زينت دې يوازې خپلو مېړو او... ته ښکاروي، يا دا معنا ده چې سپينسرانې دې له حجابه ددې لپاره ډډه نه کوي چې هدف يې ځان ښکارول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که په دې اړه د اخیري خبرې په توګه ووایم پر ګرېوان د پړوني تر اچولو وروسته یې ویلي دي چې زینت دې یوازې له مېړه او هلته ذکر شویو کسانو څخه نه پټوي، که هدف یې د مخ پټول وي، نو ولې یې ګرېوان یاد کړی؟ ولې یې نه ویل چې پر مخ دې پردې را ایله کړي یا دې هم مخ پټ کړي؟ ولې یې د زینت په برخه کې هغه ښکاره برخه ځنې بېله کړه؟ پر ګرېوان په پړوني اچولو غاړه او غاړه ګۍ پټېږي خو حتمي نه ده چې له خپل مېړه او یا نورو قریبانو دې غاړه او هم غاړه ګۍ پټه کړي او اصل هدف د غاړه ګۍ پټول هم نه دي، غاړه هدف ده، پایزیبونه نه دي، پنډۍ دي. قران کریم مسلمانه ښځه مکلفه کړه چې خپله غاړه، پنډۍ، لېچونه او... دې له پردو نارینه وو پټ کړي، اما که د خپلو نژدو قریبانو په منځ کې وي، حتمي نه ده چې پټ یې کړي، یوه ښځه په خپل کور کې د ورونو ترمنځ په دې نه ده مکلفه چې غاړه دې پټه کړي، لېچ دې نه ښکاروي، که په خپله یې څوک وکړي، د هغې خپل واک دی.

هیله ده د زینت موضوع نوره روښانه شوې وي او که څوک پکې ګډوډ شوي وي، هغوی دې یوځل په خپله د قران کریم همدې ایاتونو ته رجوع وکړي، اوس د پړوني نکتې ته راځم:

که ستاسو د ایت ترجمه له ذهنه وتلې وي، یوځل بیا د ایت ترجمه تر نظر تېره کړئ، هلته یې ویلي دي چې پړوني دې پر ګرېوانو را ایله کړي، دا یې نه دي ویلي چې پر مخ دې هم را واچوي، نو مخ بیا له کوم ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه په حجاب کې داخل شو؟که په دې اړه د قران کریم په نورو ایاتونو کې احکام راغلي وي، نو راځئ هغه ځایونه هم تر نظر وباسو:

{وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا} [الأحزاب: ٣٣]

ژباړه: او(اې د نبي میرمنو!) په خپلو کورو کې اوسئ، تر تاسو د وړاندې جاهلیت د زمانې په شان مه راوزئ، لمونځ کوئ، زکات ور کوئ او د الله و رسول یې اطاعت کوئ، حقیقت دادی چې اې اهل بیتو! الله غواړي ستاسو د ګنا چانس ختم کړي او تاسو ښه پاک کړي(چې د نورو لپاره نمونه شئ).

په دې ایت کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم میرمنو ته لارښوونې دي، تر دې ایت وړاندې هم د یا نساء النبي په الفاظو خطاب ورته شوی دی او د دې ایت په اخیر کې هم اهل بیت بلل شوې، نو دلته احکام ټول له دوی سره تړلي دي، که فرض کړو چې ټولو میرمنو ته همدا عام دی، نو بیا د پخواني جاهلیت په شان له ګرځېدا منعه شوې ده نه دا چې په پرده کې هم منعه ده او مخ یې نه دی یاد کړی.

{ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا () لَئِنْ لَمْ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً } [الأحزاب: ۵۹، ۶۰]

ژباړه: اې نبي! ستا میرمنو، لوڼو او د مومنانو ښځو ته ووایه: خپل غټې پړوني دې پر ځان را واچوي چې وپېژندلې شي، نو به اذیت نه ورکول کېږي او الله ډېر بخښونکی مهربانه دی، که منافقان، هغه کسان چې په زړونو کې یې مرض دی او په مدینه کې شته دروغ خپرونکي له خپلو کارونو لاس وانخلي، نو موږ به تا پر مسلط کړو، بیا به له لنډ وخت پرته دوی ستا سره په مدینه کې هستوګنه ونه کړي.

له دغه ایت څخه معلومېږي چې د مسلمانانو ښځې به بهر ته په وتلو کې د دې لپاره غټ پړوني کاروي چې د بازار/کلي له کوڅه ډبو، بد اخلاقو او مفسدو کسانو څخه ځانونه په خوندي کړي، دوی هر وخت ښځو ته مزاحمت کوي، که به ولیدل شول، یا به ښځو شکایت کاوه، نو دوی به ویل چې موږ د پلانۍ و پلانۍ خیال پر راغی، له دې امله په لار کې ورته ودرېدم، الله تعالی ښځې امر کړې چې د پردې یا حجاب په توګه دې غټ پړوني وکاروي چې د هغوی د بدن کابو ټوله برخه پټه کړي، څو خلک تاسو وپېژني چې دغه پاکې، نیکخویه او مومنې ښځې دي، په دې توګه به د لنډغرو له اذیته په امان شئ، البته که بیا هم هغوی مزاحمت ته دوام ورکړ، نو د هغوی پر ضد د حکومت له لوري د عملي ګام اخطار یې ورکړی دی چې له ښاره یې وباسي یا هم جلاوطنه یې کړي، د هیواد د یوه تبعه په توګه دې له ځینو حقوقو څخه محروم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي(مثلن: نه په دولت کې دنده ور کړل شي او نه په خصوصي سکتور کې)، که تر دې وروسته هم منعه نه شول، بیا په ځمکه کې تر امن وروسته فساد کوونکي دي باید ووژل شي؛ څو نور خلك عبرت واخلي او هم د فساد و بداخلاقیو مخه ونیول شي او ښځې د امن احساس وکړي. دلته حکومت کولای شي چې مداخله وکړي، که څوك ښځو ته مزاحمت کوي، یا ښځې داسې راوزي چې نارینه وو ته ستونزې جوړوي، یا په ټولنه کې د بداخلاقۍ د خپرېدو سبب کېږي، حکومت د ټولنې په وړاندې مسوولیت لري ، له دې امله به یې مخه نیسي۔ او که توصیه عملي نه شوه، نو له زوره هم کار اخیستلای شي.

جلابیب د جلباب جمع ده، جلباب ګڼې ترجمې لري، یوه عمومي ترجمه یې د اوږده یا غټ پړوني شوې ده، له دې څخه د مخ، لاس او پښو پر پټولو یا پرده کولو استدلال قاطع او پرېکنده نه دی، دا سمه ده چې د دې په اړه د تېرو پوهانو اقوال شته، مګر د ایت له مفهوم څخه دغه شی نه معلومېږي او په وچ زور مخ په حجاب کې ګډول بیا لازمي ګرځول یې له شرعي مفاهیمو سره بې انصافي ده، که څوك دغه مفهوم ځنې اخلي هم پر نورو یې د اجباري کولو حق نه لري، د هر چا د فهم شخصي مسله ده.

که دلته حجاب هم ځنې هدف شي، بیا مخ، لاسونه او پښې هم پکې پټ شي، اما بیا دا نکته هم باید له پامه وانه چول شي چې دا د خوف په حال کې ورته ویل شوي دي، که وضعیت داسې وي چې ښځې له کوڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډبه لنډغرو ډار لري، نو کولای شي چې حجاب وکړي، څو پـاک لمنـې ښکاره شي، مومنې او نیکخویه معلومې شي، د بد اخلاقه خلکو تمه ترې وشکېږي، که وېره نه وي، بیا حجاب لازمي کول هم نه شته، د النـور پـه سوره کې خو د پړوني یادونه شوې ده او زموږ ښځې پړونی هر وخت لري.

{وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُـمْ أَطْهَـرُ لِقُلُـوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ} [الأحزاب: ٥٣]

ژباړه: او که له نبوي میرمنو پوښتنه کـوئ، نـو تـر حجـاب هـاخوا یـې ځنې وکړئ، ستاسو او د دوی د زړونو د پاکوالي دا ډېره ښه طریقه ده.

دغه ایت څخه پر دې استدلال کول چې له ښځو سره اختلاط حـرام دی، سهي فکر نـه دی، دلتـه یـوازې د رسـول الله صـلی الله علیـه وسـلم میرمنو ته ځانگړی حکم دی، د ایـت سیاق او سـباق د دې شـاهدي ور کوي چې دلته یوازې د نبوي میرمنو په اړه ځانگړي احکام دي، چې دغه حکم یې له هغو یو دی، د همدې ایت په اخیر کې ورته ویل شـوي دي چې د رسول میرمنې ستاسو مندې دي تر ده وروسته یې نکاح نـه ده روا، تر دې مخکې یې ورته ویلي دي چې له دې موجودو ښځو پرتـه نـورې ښځې نه شې په نکاح کولای، یوازې د ټولنې د بوج اوچتولـو لپـاره شـته مینځې که غواړې نکاح کولای یې شې، نورې نه؛ او تر دې مخکې ایت کې هم د رسـول الله د نکـاح او ښـځو پـه اړه احکـام دي، دا یـوازې تـر هغوی پورې مختص دي، نـو عمـومي کېـدل یـې خلکـو تـه سـتونزې را

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاړوي چې د الله پر کتاب به خلکو تـه د نیوکـو دروازه خلاصـه کـړي، داسې مفهوم څنې اخیستل چې ټولنه ورسره وچه ودرېږي، میرمنو ته ګټې ستونزې را ولاړې کړي، د خلکو د نیوکو سبب شي، دین تـه د ګټـې پـر ځای تاوان ډېر کوي، د دین مسله د یو چا د شخصي ملکیت خبره نه ده چې هر ډول یـې اړوي را اړوي د هغـه خپـل ملکیـت دی، دیـن د ټـول بشریت لپاره دی، که هر څوک یې داسې تعبیر کړي چې بشر ته پکـې د ګټې پر ځای زیان رسېږي، ناسم او شخصي تعبیر یې دی، چې پر خلکو یې جبري کول، نه انساني اخلاق ایجابوي، نه په قانون کې جواز لري او نه شرعي مجوِز ورته موندلای شي چې په هغه سره خپل عمل توجیه کړي.

که له دې ایت څخه د اختلاط پر ناسموالي دلیل سهي هم وبلل شي، نو په یوه صنف کې دې د ښځو او هلکانو ترمنځ پـرده وځـړول شي، پـه قران کریم کې همدې شي ته اشاره شوې ده، نه دا چې حتمي دې ښځې ماپښین درس وایي نران دې سهار، یا دې یوه ډله په یوه صنف کې درس ته حاضر شي او بله ډله په بل صنف کې، په وطن کـې د خلکـو اقتصـاد ضعیف دی، دغه ډول کارونه یې له وسـه نـه پـوره کېـږي، نـو خلکـو او ټولنې ته په کتو باید په اجتهادي احکامو کې نرمي ورسره وشي.

د حجاب په اړه هغه ټکي چې د قران او سنت لـه مخـې اتفـاقي دي، خلک یې پر مفهوم سره یوه خوله دي، یعنې پر یوه مفهوم باندې اجماع وي، هغه به مسلمانه ښځه حتمي کوي، هغـه لازمـي بڼـه لـري، کـه یـوه مسلمانه ښځه هر ځای وي تر خپله وسه یې په مرعات مکلفه ده، اما هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکي چې د علماؤ پر اختلاف دی، پر مفهوم يې اجماع نه ده شوې، قاطع او پرېکنده نه وي، هغه که يوڅوک په خپله مرعات کړي، د هغه د اجتهاد او علم له مخې به ضروري وي، خو پر نورو مسلمانانو يې جبري کول ناسم عمل دی، خپل فکر پر نورو تپل بې دينۍ ته لار جوړوي، هغه يې د ښکارولو او بيان حق لري، حتا خلکو ته توصيه په کولای شي، مگر وجوبي کول يې خپله انتشار، اختلاف، شخړو او بدبينيو ته زمينه برابروي، د دوی دا عمل په ټولنه کې د بې دينۍ سبب کېږي او له شرعي متن څخه اخيستی برداشت پر نورو تحميل کول خپله غير شرعي عمل دی.

راځم دې ته چې په دې اړه احاديثو کې څه راغلي دي؟ دا به بې انصافي وي چې يو څوک يوازې هغه احاديث راوړي چې د ښځې د لڅ مخ په اړه وي، يا هم يوازې هغه راوړي چې د ميرمنې د مخ پټېدل څنې ثابتېږي، زه دا منم چې په دې اړه دواړه ډوله احاديث شته، خو د دې دواړه ډوله احاديثو وجود هم د دې دليل دی چې د ښځې مخ پټول د هغې واک دی، د رسول الله ص په وخت کې د ښځو مخ پټول يا لڅول خپله د ټولنې اختيار ښيي. زه به يې دلته د مخ لڅولو نمونې د امام الباني له کتاب څخه راوړم:

عن عائشة -رضي الله عنها- قالت: "كن نساء المؤمنات يشهدن مع النبي -صلى الله عليه وسلم- صلاة الفجر متلفعات بمروطهن ثم ينقلبن إلى بيوتهن حين يقضين الصلاة لا يعرفن من الغلس".

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووجه الاستدلال بها هو قولها: "لا يعرفن من الغلس" فإن مفهومه أنه لولا الغلس لعرفن وإنما يعرفن عادة من وجوههن وهي مكشوفة فثبت المطلوب. ثم وجدت رواية صريحة في ذلك بلفظ: "وما يعرف بعضنا وجوه بعض" .(٤)

ژباړه: له عائشې صديقې رض روايت دی، دې ويل: د رسول الله ص د سهار لمانځه ته مسلمانې ميرمنې په خپل پړوني کې پټې راتلې، تر لمانځه وروسته به خپلو کورو ته تلې چې د تيارې له امله به نه پېژندل کېدې. د استدلال طريقه ځنې داده چې وايي: د تيارې له امله به نه پېژندل کېدې، مفهوم يې دادی چې که تياره نه وای، بيا پېژندل کېدې او پېژندګولي پر مخ کېږي چې کله لڅ يې، نو لڅوالی يې ثابت شو. بيا مې په دې اړه صريح روايت پيدا کړ، الفاظ يې داسې دي: زموږ ځينو به د نورو مخونه نه پېژندل.

له دې حديث څخه د مخ پر لڅوالي استدلال شوی دی، امام الباني په دې بحث کې نور احاديث او اثار هم راوړي دي، چې زه يې د مشت نمونه خروار په توګه پر همدې يوه بسنه کوم، دی د همدې بحث په اخير کې داسې ليکي:

فثبت أن الوجه ليس بعورة يجب ستره، وهو مذهب أكثر العلماء كما قال ابن رشد في "البداية" "١/ ٨٩" ومنهم أبو حنيفة ومالك والشافعي ورواية عن أحمد كما في "المجموع" "٣/ ١٦٩" وحكاه الطحاوي في "شرح المعاني" "٢/ ٩" عن صاحِبَي أبي حنيفة أيضًا...لكن ينبغي تقييد هذا بما إذا لم يكن على

(c) ketabton.com: The Digital Library

الوجه وكذا الكفين شيء من الزينة لعموم قوله تعـالى: {وَلا يُبْـدِينَ زِينَـتَهُنَّ} [النور: ۳۱] وإلا وجب ستر ذلك ولا سيما في هذا العصر.(۵)

ژباړه: نو ثابته شوه چې مخ نه عورت دی او نه يې پټول واجب دي، همدا د زياتره علماؤ تګلاره هم ده، لکه چې ابن رشد په البدايه کې همدا خبره کړې، له دې پوهانو څخه امام ابو حنيفه رح، امام مالك رح، امـام شافعي رح او يو روايت له امام احمد رح څخه نقل شـوی لکـه چې پـه المجموع کې هم دي، همدا شان امام طحاوي رح په شرح المعاني کې د امام صاحب له ملګرو(امام ابو يوسف او امام محمد) څخه هم دغه قـول نقل کړی... خو دا مناسبه ده چې ووايو پر مخ او لاسونو به يـې د زينـت شی نه وي، ځکه ايت عمومي دی چې زينت به نه ښکاروي، که پر وي، بيا يې پټول واجب دي په خاص ډول نن.

اوس يې د پټولو په اړه روايت راوړم:

عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ.(٦)

ژباړه: عبد الله رض له رسول الله ص نه روايت کـړی چې ښـځه ټولـه عورت ده.

له دغه حديث او دې ته ورته نورو استدلال شوی دی چې د ښـځې مخ هم عورت دی او پټول يې لازمي دي، که څه هم دغه حديث ځينـو محدثينو تر نيوکو لاندې کړی، خو بيا هم د بل لوري علماء يـې صـحيح

(c) ketabton.com: The Digital Library

بولي، که يې کره هم وبولو نو په مقابل کې يې نور کره روايات هم شته چې مخ يې نه دی پټ کړی، يوه ډله حق نه لري چې بله ډله له حديثو منکره وبولي، ځکه د رسول الله ص د وخت ټولنه په دې اړه خپلواکه وه، که چا مخ پټ کړی وي، هم يې خپل واک و، که چا لڅ کړی وي هم يې اختيار ور کول شوی دی، هر څوک چې په کوم حالت خوشاله وي هغه دې وکړي، څوک به په پټ مخ خوشاله وي او څوک په لڅ، دواړه ډلې حق لري چې له دې بشري، قانوني او شرعي حق څخه ګټه واخلي.

زما په نظر مسلمانې ښځې په کار ده چې د زينت پټولو لپاره غټ پړونی، يا د اوس وخت تور رنګه حجاب وکاروي، دا هم د ښځې لپاره ګټور دی او هم د ټولنې، په دې حجاب کې به يې غاړه، لېچونه، پنډۍ، ويښتان، غوږونه او سينه پټ وي، که په ځينو هيوادونو کې د سر له پټولو منعه کېږي، نو تر خپل وسه مکلفه ده، دا چې وس يې نه لري، بيا دې نه کوي، اما که څوک يې وس لري، دا پرې لازمي دي او د يوه شرعي مکلفيت په توګه به هره مسلمانه ښځه زينت پټوي، له دې پرته د پښو، مخ او لاسونو په پټولو نه ده مکلفه ده، که يې د خپل اختيار له مخې کوي، پروا نه لري او که يې نه کوي، خپل واک يې دی. هغه لومړي يې اتفاقي ټکي دي، حکومت پکې د مداخلې حق هم لري او دغه وروستي يې اختلافي ټکي دي، چاروا کي پکې د مداخلې حق نه لري، که دوی ته د شريعت سهي تعبير ښکاري، نو خلکو ته يې يوازې توصيه کولای شي جبري کول يې غير شرعي عمل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې توګه د حکومت مسوولیت دی چې کوم کسان ښځو ته مزاحمت کوي، هغوی ته سزا ور کړي، حتا که لازمه یې وګڼله له یوه ښاره دې بل ته او یا کلیوالو سیمو ته وشړي، په دې توګه به هم نورو عبرت واخلي او هم به ښځې د خوندیتوب احساس وکړي، نه دا چې یوازې پر ښځو باید احکام عملي شي، ښځې په یوازې سر د اخلاقي فساد ترویج نه شي کولای، له ښځې سره حتمن کوم نر هم وي، نر ورته موټر برابروي، پیسې ور کوي، ټلیفون ورته کوي، ځای ورته سموي، زمینه ورته مساعدوي، زیاتره وخت لومړی نر دعوت ور کوي، نو باید چې نر هم سزا ووینې، څوک چې ناسمې کړنې کوي، هغوی باید سزا ووینې، په دې اړه باید واضح قوانین موجود وي چې خلک په خبر شي.

له دې هر څه سره باید ووایم چې د پردې یا حجاب په پلمه له ښځو خپل شرعي حقوق اخیستل غیر شرعي عمل دی، زموږ په ټولنه کې بدبختي داده چې نرواکه ده او هر تعبیر یې له دین څخه د نرواکۍ تر سیوري لاندې وي، د پردې په پلمه له جوماته منعه شوې ده، په تعلیمي غونډو کې نه کېنې، له تعلیمه منعه شوې دي، له کاره بندې دي، په هغو مجلسو کې برخه نه شي اخیستلای چې نران پکې وي، د ټلویزیون پر پرده نه شي ښکاره کېدلای، دا ټول هغه موارد دي چې د پردې په پلمه له ښځو اخیستل شوي. په داسې حال کې چې ښځې جوماتـ ته د تلو شرعي حق لري، نرانو ته دا حق چا ور کړی دی چې خپله دې لمنځونه په جماعت وکړي او میرمنې دې له دې خیر څخه محرومې کړي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې یوه ټولنه چې ښځې پکې یوازې د مسوولیت بوج پورته کوي او نران یې د حاکمانو په توګه یوازې د فرمان صادرولو امتیاز لري، د بې عدالتۍ نمونه او د بې انصافۍ پر وروستي حد ولاړه ده. زموږ د ټولنې خلك هم په ویاړ وایي چې اسلام ښځو ته داسې حقوق ور کړي دي چې په بل هیڅ قانون او دین کې نه دي ور کول شوي، دا خبره سمه ده چې اسلام ور کړي دي، خو کوم اسلام چې زموږ د ټولنې په عمل کې ښکاره شوی دی، هغه ورته هیڅ حقوق نه دي ور کړي، بلکې د شرمندګۍ وروستی حد دی زموږ لپاره.

په اسلام کې که میرمن په کور کې مسوولیتونه لري، نو حقوق هم لري، نران که پر ښځو حقوق لري، نو په وړاندې یې مسوولیتونه هم لري، داسې نه ده چې ښځې یوازې مسوولیت لري او نران بیا یوازې امتیازات لري. نر د کار حق لري، ښځه یې نه لري، چا ځنې منعه کړې ده؟ نر، ولې؟ ځکه بیا د هغه ټولواکي تر خطر لاندې کېږي، نر د تعلیم حق لري، میرمن یې محرومه کړې ده، چا؟ نر، ولې؟ ځکه بیا ښځه هوښیارېږي او له نر څخه د خپلو مسوولیتونو مساوي حقوق غواړي چې هغه یې د یوه باصلاحیته نر په توګه نه شي منلای، نر خپله بهر ته وزي، د بلې ټولنې یا نا مسلمانې ټولنې له ښځو سره ګډ مجلس کولای شي، خو زموږ مسلمانې ښځې دا کار نه شي کولای، چا منعه کړې؟ نرانو، ولې؟ ځکه له نرانو سره اختلاط یې د بدکارۍ امکان ډېروي او د هغه غیرت یې نه شي زغملای، نو دا دی چې له پردو نامسلمانو یا نامحرمو ښځو سره ناسته پاسته کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه کې د ده د بد کارۍ چانس نه ډېرېږي؟ پروا نه لري، هغه خو نر دی، که ووایم چې ښځه هم پروا نه لري، هغه خو ښځه ده، دوی وایي، نه، هغه د نر عزت ده، باید نر خپل عزت وساتي، نو که ووایم چې نر هم د ښځې عزت دی، باید ښځه یې ساتنه وکړي، بیا؟ زموږ د ټولنې نرپسنده استدلال ته مو پام دی؟ ښځه د نر عزت ده، په همدې خاطر یې بندیزونه پر لګولي دي، څو د خپل عزت ساتنه وکړي، که داسې وي، نو سړی د خپلو ښځو او کورنۍ لپاره عزت نه دی؟ د یوه نر په بد کار د هغې کورنۍ عزت ته صدمه رسېږي که نه؟ که رسېږي نو بیا ولې یوازې پر ښځه محدودیتونه وضع شوي دي او نران څنې بېل دي؟

دا سمه ده چې په ټولنه کې د اخلاقي فساد د له منځه وړلو لپاره اسلام ښځو ته لارښوونې کړې دي، اما تر څنګ یې نرانو ته هم کړې دي، که ښځه په دې مکلفه کېږي، نر هم باید په ور کړل شویو هدایاتو عمل وکړي، دواړه د دې اخلاقي فساد په وړاندې مسوولیتونه لري، هممهال یې باید دواړه عملي کړي، نه یوازې ښځه د دې په وړاندې مسووله وبلله شي.

۲۰۲۲/جون/۱۰

سرچینې:

۱)معجم اللغه العربیة المعاصرة: ۱۳۳۰ ماده ح ج ب: ۴۴۴/۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲)معجم اللغه العربیه المعاصره، ماده: س ت ر: ۱۰۳۲/۲

۳) تفسیر القاسمي = محاسن التأویل (۷/ ٤۰۷)

٤) جلباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة (ص: ٦٥)

٥) جلباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة (ص: ٨٩)

٦)جامع الترمذي، ابواب الرضاعة ۱۸ باب ح: ۱۱۷۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بتانو ماتول ، د جهالت پر ناسمه مفکوره وروستی گوزار

انسانانو چې کله په کایناتو کې شته قوانین نه وو کشف کړي، نو زیاتره وخت به چې له یوه شي اغېزمن شو، د هغه عبادت به یې کاوه، د اور، لمر، ستورو، بتانو چې په اصل کې د هوښیارو او بانفوذه کسانو په نوم جوړ شوي وو، پرستش د دې مثالونه دي.

مگر دین هر وخت هڅه کوله چې انسان خپل اصل مقام ته متوجې کړي، د خدای استازو انسان ته د هغه مقام په گوته کاوه، دا یې ورته ښوده چې په کایناتو کې هر شی د خدای د قوانینو پابند دی، هیڅ شی هم له هغه سرغړونه نه شي کولای، نو انسان دې هم په خپل اختیار د هغه قانون عملي کړي چې پر ځمکه د فساد مخه ونیول شي، انسان له خپله لاسه وتلی مقام بېرته تر لاسه کړي او له کایناتو سره د انسان هماهنگي به د هغوی په گټه وي چې نتایج به یې ډېر هیله بښونکي وي. خو په دې لار کې ځینو انسانانو خنډونه جوړول، ځینې مفکورې همداسې وې چې دغه مقام ته د انسان په راوستلو کې یې خنډ جوړاوه، الهي استازي له دې پیغام سره نړۍ ته راغلي دي چې له بد وضعیت او تیاره جهان/تیاره مفکورې څخه انسان د رڼا نړۍ ته بوزي، له دې امله یې هغه انسانان چې د کایناتو د خالق لور ته د تلو لار یې پر مخلوق بنده کړې وه، هغه مفکورې چې انسان یې د انسانیت له مقام څخه را

(c) ketabton.com: The Digital Library

غورځاوه، رسولانو د دې انسانانو د پوهاوي او هغو مفکورو د اصطلاح هڅې کړې دي، کله چې په دې لار کې د مخالفینو له لوري زورزیاتی ورسره شوی، نو رسولانو هم یا له سیمې هجرت کړی، یا یې د هغوی سرکښان وژلي او هغه ناسمه مفکوره یې له بیخه ایستلې ده.
دا چې انسان مړ شي او د هغه په نوم جوړ بت دې ولاړ وي، خلک دې ترې تاوېږي، دا خرافاتي عقیده د انسانیت پر لمن تور داغ وه، لکه د نن زمانې زیارتونه، ملنګان، منجروان او باباګان چې خلک ورته عبادت کوي، دروېږونه ورولي، پیسې ور کوي، اولادونه ځنې غواړي، حتا منجروانو ته یې خلک خپلې لوڼې هدیه کوي، نو د روښانتیا د لارویو کار دادی چې د جهالت په کندو کې پراته انسانان ترې راوباسي، علم ور زده کړي، له خپله مقامه یې خبر کړي او له دې هر ځای څخه چې د خپلو مشکلاتو حل غواړي دوی ورته د دې ستونزو د حل منطقي او معقوله لار ور وښيي، دا کار که د هغو سرکښانو په وژلو یا د زیارت په نړولو هم وشي چې پر خلکو زورزیاتی کوي، یا هم د شرک له دغې اډې د انسانانو د ګمراه کولو هڅې کوي، بد کار نه دی، رسولانو په خپل وخت کې د شرکي او خرافاتي عقیدې په وړاندې همدغه مبارزه کړې ده لکه نن چې یې ټول احساس لرونکي، روښان فکره او د رڼا د لارې لارویان کوي.

۲۰۲۲/جولای/۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تقدير په اړه لنډ وضاحت

عمومن د تقدير په اړه داسې فکر کېږي چې د انسان تر پيدايښت وړاندې الله تعالی د هغه لپاره هر څه ليکلي وي، پر تقدير ايمان راوړل لازمي دي، او د مومن به شيانو په ليست کې ور زيات کړی دی. خلک اقرار کوي چې د خير او شر دواړو تقدير د الله له لوري دی، نو چې هره پرېکړه وي، دوی منلې ده او په راضي دي.

له تقدير سره يوه موضوع د شر او خير هم غوټه شوه، پر خير او شر به بل وخت ليکل وکړم، اوس يوازې د تقدير لنډ وضاحت غواړم.

قران کريم تقدير د مومن به شيانو په ليست کې نه دی راوړی، ايت کې وايي: {وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا} [النساء: ۱۳۶]

ترجمه: او که څوک له الله، فرشتو يې، کتابونو يې، رسولانو يې او د اخرت له ورځې منکر شي، نو هغه د لويې گمراهۍ ښکار شو.

قران کريم دلته پر پنځو شيانو ايمان راوړل اړين گڼلي دي، له دې هر يوه انکار يې کفر بللی دی، خو په هغه بڼه تقدير پکې نه شته چې زموږ عمومي مفکوره ده.

تقدير اصلن قران کريم د بل شي لپاره استعمالوي، دا چې موږ په دې اړه ناسم مفهوم اخيستی، دا زموږ د فهم غلطي ده، قران کريم يوځای د مشرکانو په اړه وايي:

{سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا} [الأنعام: ۱۴۸[

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په دنیا کې هر څه د الله په اراده کېږي)، نو مشرکان به ووايي چې که د الله مشیت نه وای، نه به موږ او نه زموږ اسلافو شرک کړی وای او نه به مو هیڅ شی حرام کړی وای، عيني همدغه خبره تر دوی وړاندې نورو د حقيقت درواغ ګڼونکو هم کړې وه چې بيا يې زموږ د عذاب خوند وڅکی.

که د انسان هر شی د هغه تر پیدایښت مخکې ولیکل شي، نو بيا د مشرکانو دا خبره سمه ده چې زموږ هر عمل د الله له مشیت سره سم دی، هغه راته لیکلی دی او د هغه اراده ده، نو نه باید بد وبلل شي او نه سزا ور کړله شي.

قران کريم ځکه دا خبره رد کړې ده چې هغه انسان د خپلو اعمالو مسوول بولي، ښه او بد د هغه په عمل پوري تړي، نیکي و بدي د هغه د عمل نتيجه ده، پر ده د بدې او ښځې ورځې راتګ د دوی د اعمالو پايلې ګڼي، له دې امله نو ورته وايي:{ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى () وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى () ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى} [النجم: ٣٩ – ٤١]

ترجمه: او د انسان لپاره یوازې د خپلو هڅو پایلې دي، او انسان به د خپلو کړنو نتيجه ژر ويني او هغه ته به بشپړه بدله ور کول شي.

{يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى} [النازعات: ٣٥]

هغه وخت چې انسان ته خپلې هڅې ور يادې شي.

{ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ} [الأعراف: ٤٣]

او ږغ به وشي چې دا ستاسو هغه جنت دی چې د خپلو اعمالو له کبله مو تر لاسه کړی دی.

له دې اياتونو په ډاګه معلومېږي چې انسان ته د هغه د عمل موافقه سزا ور کول کېږي، که ښه عمل وي، ښه بدله یې ده او که بدل عمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، سزا به يې ګالي. زما د معلوماتو له مخې د انسان پر عمل همدې مرتبې نتيجې ته چې په کايناتو کې د مقررو قوانينو له مخې رامنځته کېږي، قران کريم/سنت د تقديراو اجل الفاظ کارولي دي:

{وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا}

[فاطر: ۴۵]

او که الله انسانانو ته د هغوی د اعمالو له امله دستي سزا ور کولای، نو د ځمکې پر مخ به هيڅ ژوی نه وای پاته؛ خو الله دوی ته تر هغو وخت ور کوي چې پر عمل يې نتيجه مرتبه شي، کله چې يې د پايلې وخت راشي، په رښتيا هم چې الله د خپلو بندګانو ښه څارونکی دی(نو هره قوم/فرد ته د هغه د عمل موافقه بدله ور کول کېږي)

{وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ} [الشورى: ۱۴]

او د علم تر راتلو وروسته دوی د خپل منځي کينې له وجې اختلافاتو ته مخه کړه، که ستا د رب له خوا تر ټاکلي وخته مقرر اصول نه وای، نو د هغوی ترمنځ به يې پرېکړه کړې وای.

دلته قران کريم يادونه وکړه چې په کايناتو کې مقرر اصول شته، پر کارونو نتيجه د هغو اصولو له مخې کېږي، او دغه قوانين ستاسو رب ټاکلي دي.

سنت کې چې د تقدير کومه يادونه شوې ده، هغه هم ښايي همدې اصولو ته اشاره وي او ځينې احاديث ممکن د صحت درجه هم ونه لري.

مثلن: پر ژوندي ژوي اوکسيجن بندول د هغه په مرګ تماميږي، له غره ځمکې ته را ټوپ وهل د هر ژوی په مرګ او د هر مجسم شي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

متلاشي کېدو پای مومي، اور سوځول کوي، که هر څوک په خپله خوښه ور ولېږي، نتيجه يې د هغه سوځول دي چې دی يې په خپل اختيار د ټاکلو واک نه لري، دا مقرر قوانين دي چې نه بدلېدونکي دي، نو انسان د خپل عمل د کولو واک هم په فردي کچه لري او هم په اجتماعي، پر دې اعمالو مرتبه نتيجه د الهي مقررو اصولو له مخې کېږي چې همدې ته تقدير ويل کېږي. يو مثال: زموږ پښتانه له ځمکې اوبه راکاږي، ډېمونه نه جوړوي، ځنګلونه نه لري، نتيجه به يې وچکالي وي، د ځمکې اوبه به کمېږي، دوړې به بادېږي او د خلکو کښتونه به وچېږي، د دې پايلې مخه يوازې هغه وخت نيوله کېږي چې د الهي مقرره اصولو سره هماهنګه عمل ته را ودانګو، اوبه را وګرځوي، د ځمکې اوبه دومره را وکاږي چې څومره ذخيره کېږي، ځنګلونه کښېږدي، بندونه او ډېمونه جوړ کړي، خپله به بارانونه وشي، د ځمکې اوبه به را پورته شي، کښتونه به وي او دوړې به په يخ شمال بدلې شي.

د نړۍ په کچه: که دتيلو د وسايلو ځای برقي وسايل ونيسي، جنګونه ورک شي، کارخانې خپل ايله کېدونکې ګازونه کنټرول کړي، ځنګلونو ته پاملرنه وشي، د نړۍ مخ پر ګرمېدو وضعيت کې به مثبت بدلون راشي، اما که انسان دې کار ته دوام ور کړي، نو پايله به يې د درست انسانيت لپاره خطرناکه وي، دا نه بدلېدونکي الهي سنت دي چې انسان بايد ورسره هماهنګي وکړي نه مخالفت.

۷/۳/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خرافات ختمونې له وسیلې یې ببرته د پنځونې هڅې

د قران کریم او عربي تاریخ له مطالعې معلومېږي چې عربي ټولنـه تـر اسلام وړاندې په خرافاتو کې غرقه وه، اصلن دا خبره ډېره پر ځای خـبره ده چې «هر ځای علم نه وي، هلتـه بـه خرافـات او اوهـام پرسـتي ځـای نیسي»، عربي ټولنه د ساینس په برخه کې بیخي د عهد طفولیت له دورې تېرېده او د دین تفسیر یې مکمل پر خرافاتي ذهنیت ولاړ و، له علمـه او عقلانیته خالي ټولنې په یوه وخت کې جالبت متناقض باورونه سره لـري، د هغـوی یـو لـور تـه دا بـاور و چـې کـه خـدای هـر څـه کـول هغـه کېږي(الانعام: ۱۴۸، النحل: ۳۵) او بل لور ته یې پر فال هم باور در لود، کله چې به یې سفر کاوه، نو یوځل به یې په غشو خپل فال کتی، یا که به یې له مرغانو یا حیوانو د یوه جنس حیوان یا مرغه په مخه ورغی، بس پر ښه فال یا بد فال به یې نیوی، بیا یې یا هغه کار کاوه یا یې پـر بدشگون نیوی، ځان یې ځنې ساته.

هره ټولنه چې پر خپلو اوهامو پرستیو د بیا نظر کولو لپاره تیاره نه وي، د علم په تله کې خپل باورونه ونه تلي، هغه به په یوه وخت کې دغسې په خرافاتي متناقضو باورونو کې ډوبه وي.

قران کریم د هر شي د تقدیر او په وړاندې یې د انسان د بـې اختیـاره کېدو ادعا مشرکینو ته منسوبه کړه، د انسان دا وینا چې زما ګټلې دنیا زما د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړتيا نتيجه وه او کله چې مسکين شي، بيا وايي خداى زه په مسکينولو ذليل او سپک کړم، قران کريم يې داسې ځواب کړى دى:

{كَلاَّ بَلْ لاَ تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ () وَلاَ تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ () وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلاً لَمًّا () وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا} [الفجر: ١٧ - ٢٠].

دغسې هيڅکله نه ده، تاسو د بې سرپرستانو درناوى نه کاوه، نه مو د بې وزلانو خوراکي موادو ور کړې ته خلک هڅول، او په ميراث درته پاته هر څه مو د ځان حق بلل او د مال (له ډېرولو يوځاى کولو سره) مو لېونى مينه در لوده.

وګورئ قران کريم د هغه تاوان د هغه اعمالو ته منسوب کړ، دا د تقدير مسلې نه دي چې تاته در کړې دنيا دې هم ستا د اهليت له امله خداى در کړې وي او که در څخه واخيستل شي، بيا هم خداى در څخه اخيستې ده او ستا پکې توهين شوى دى، دا شرکي ذهنيت دى، قران کريم ورته وايي ستاسو د غير منصفانه ټولنيزو اعمالو نتيجه وه چې په دې برخليک يې اخته کړې. هر عمل د خداى له خوا مقدر نه وي، بلکې د اعمالو نتيجه مقدره وي، نو ستاسو عمل پر دې منتج شو چې له دغسې پښېمانه کوونکي وضعيت سره مخ شوې.

تر دې وروسته قران کريم په ګڼو ځايونو کې له اسلاف پرستۍ منعه کړې ده، په مقابل کې يې انسان له خپله فکر او عقله کار اخيستلو ته هڅولى دى، مګر انسان تر دې هر څه وروسته بيا هماغه پخواني خرافاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهنیت ته وګرځېده او د تعقل لارې ته یې د الوداع په ویلو، پخوانۍ ناسمه تګلاره د ځان لپاره غوره کړه، قران کریم وایي:

{أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلاَ يَهْتَدُونَ} [البقرة: ١٧٠].

که څه هم د هغوی اسلاف نه په یوه شي پوه شوي وي او نه پر سمه لار وي.

{وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ} [لقمان: ٢١].

او کله چې دوی ته وویل شي: د الهي نازل کړي قانون پیروي وکړئ، دوی وایي: بلکې موږ د هغه څه پیروي کوو چې خپل اسلاف مو پرې موندلي دي، نو که څه هم شیطان یې سوځونکي عذاب ته ور غواړي(بیا هم د دوی تګلاره همدغه ده، بدلولو ته یې تیار نه دي)

د قران کریم پر دې الفاظو فکر وکړئ، د رسول د زمانې خلک په اسلاف پرستۍ کې تر کومه ځایه غرق ول؟ زموږ حالت هم له هغو څخه ډېر بدل نه دی، یوازې دا توپیر دی چې هغوی ته د الهي قوانینو د تابعدارۍ خبره د رسول په خوله کېده، اوس رسول نه شته یو امتي ورته هماغه د رسول خبره تکراروي، د دوی ځواب بیا هم دغه دی چې تر موږ پخواني ښه پوهېدل، ځکه یې پر موږ تابعداري لازمه ده او په دیني تعبیر کې همدا پخوانۍ راته کافي دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر پوهاوي وروسته که د رسول په زمانه کې دا تگلاره گنا ده، نو رسول له زمانې پرته هم تر پوهاوي وروسته دا تگلاره خپلول او نه څنې اوښتل ستره گنا ده، د خدای د کتاب قانون د رسول په زمانه کې هم قاطع و او له هغې زمانې پرته هم پر خپل قاطعیت پاته دی.

د عربو جاهلي خرافات یو په یو قران کریم رد کړل، احبار او رهبانو ته د دین واک ور کول، حلال و حرام د هغوی په خوله کول، مرض او روغتیا د هغوی په اختیار کې ور کول، خدای ته څوک نژدې کول یا دهغه په دربار کې یې شفاعت غوښتل یا هم ردول، دوی ته سپارل، د زیارتونو، بزرگانو او نورو خرافاتي عقایدو له مخې حیوانات ورته نذرانه کول، ذبح کول او بې گټې خوشي کول، پر قبرونو منجوران کېنول، کاهن، فالبین، ساحر، عراف او داسې نور اوهام پرستان د الله کتاب ورټل، دا کړنې یې شیطاني معرفي کړې، خو تر دې وروسته خلک بېرته هماغه خرافاتو ته وگرځېدل، نه یوازې تر پخوا په ډېر شدت ور تاو شول، بلکې دا ځل یې د دې ټولو خرافاتو لپاره د قران کریم یا رسول الله ص ته د منسوبو احادیثو په مټ دیني توجیهات هم ورته وموندل او په دې توگه یې د خدای مخلوق یوځل بیا د کعبې پر ځای ترکستان ته روان کړل.

د قران کریم له الفاظو او اصطلاحاتو یې داسې ناسمې معناوې را وایستې چې نه په عربي ژبه کې پخوا پېژندلې شوې وې او نه د قران کریم په تفسیر کې چا کړې وې، د شریعت او طریقت په نوم دوې لارې ورته ایستل، د شریعت پیروان د هغه په تابعداری مکلف بلل او د طریقت

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیروان له دې مبرا کول، یا دا طریقتوالو دا ادعا چې دوی هم علم له هغه ځایه اخلي له کومه چې رسول اخیستی و، د یوه طریقتوال دغه لاندې کرښې ولولئ:

ابن عربي په فصوص الحکم کې لیکي:

"له کوم ځای څخه چې نبي علم تر لاسه کاوه، هغه ځای د کامل انسان، صاحب الزمان، غوث او قطب سرچینه هم ده... شریعتپوهان هغه دي چې له قران او حدیث څخه احکام ورکوي، که هلته صریح نه وي، قیاس پر کوي، اجتهاد کوي، خو د اجتهاد اصل هم منقول قران او حدیث وي، ددې برخلاف موږ داسې خلک لرو چې همدغه احکام د کشف او الهام په ذریعه ډاریک له الله څخه تر لاسه کوي. لهذا په دې شرعي حکم کې خلیفة الله دي. نو پر یوه طور د کشف و الهام او د وحې و رسول ماده یو شی دي. صاحب کشف له الله څخه د حکم د طریقې د زده کولو له امله د رسول سره موافق دی، له الله تعالی څخه د علم په اخیستلو کې عیني د رسول په شان دي".

موږ ځکه له دې حالت سره مخ یو، چې پر هغه شریعت مو بسنه ونه کړه چې الله تعالی نازل کړی دی، انسان ته یې په دې د عمل کولو امر کړی دی، له دې پرته یې په دیني چارو کې د نورو شیانو له پیروي منعه کړی دی حتا که له ځانه جوړه طریقه هم وي، یا له بل غیر الهي سرچینې تر لاسه شوې طریقه وي، قران کریم وایي: {اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ} [الأعراف: ٣] ستاسو د رب له لوري د نازل شوي قانون پیروي وکړئ، له دې پرته د بل هیچا د قانون پیروي (په دیني چارو کې) مه کوئ، تاسو ډېر کم په دې خبره پوهېږئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کرامتونو په نوم دین کې نوې اضافې همدا نتیجه لري، اوس نو ځوك د رسول په شان له خدای د ډاریک احکامو دعوه کوي، ځوك د بل نبوت دعوه کوي، ځوك په کرامت زنا او فحاشیو ته لاره جوړوي، ځوك د خدای په نوم ډېر حرامو ته د حلت مقدس (اصلن غیر مقدس او شیطاني) جواز لیکونه جوړوي، نور یې بیا حلالو د حرمت فتواوې ور کوي او انسانیت ته د خدای پیدا کړي زینتونه د حرمت په ټاپه د خلکو له استعماله باسي، دا چې خلکو د خدای پر ور کړي نعمت بسنه ونه کړه، اوس به یې ناسمې پایلې په خپله زغمي او دا لړۍ به تر هغو روانه وي چې خلك په دې راز پوه شوي نه وي.

هغه ځوك چې د قران کریم رد کړي خرافات یې بېرته د روایت او لدني علم په مټ ژوندي کړل، هغه دې اوس د نبوت دروا‌غجن مدعیانو سره د حق و باطل معرکه وکړي، ځوك چې د مهدي منتظر لارې څاري، ځوك چې په دې پلمه لاس تر زنې ناست وي چې یو غیبي مدد یې د خلاصون لپاره را روان دی، هغه به د ذلت په دغسې کنده کې د تل لپاره غوټې وهي او د ایستلو هیڅ لار به نه مومي.

قران کریم د عزت او ذلت لارې په خورا روښانه کرښو بیان کړې دي، دومره واضحې دي چې د انساني ژبې په قاموس کې تر دې نور وضاحت یې امکان نه لري، خو له دې وضاحت سره بې همته، مفت خور، خرافاتي او د هر څه تر شا د یوه پټ لطیف راز لیدونکي ذهنیت خاوند، دغه روښانه لار پرېښوده، یوه بله لار یې ځان ته جوړه کړه، د خدایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لارې نوم يې پر کېښود، له ځانه يې بې بنسته تعبيرونه ورته وتراشـل او د خرافاتي رواياتو په نوم يې د خدای په رسول پسې روايات غوټه کړل، په دې سره يې د خدای په روښانه دين کې داسې لار وايسته چې د خدايي دين اصل او څېره يې ورسره مسخه کړه، په دې سره نه يوازې دوی د دين اصل له انسانانو ورک کړ، خلک يې د خدای په پيدا کولو کې سرگردانـه کړل، بلکې خپل ځانونه يې هم د هغو بني اسرائيلو په شان ورسره مخسـه کړل چې قران کريم د خنزير او بېزوگيانو په نوم ياد کړي دي(البقره: ٦٥، المائده: ٦٠)، څوک چې د خدايي دين روښانه او پراخه لار پرېږدي، په مقابل کې يې له ځانه جوړه لار واخلي، نو حتمن يې ذهنيت مسخ شوی او د بشريت وړتياوې يې په خپل ځان کې کوټلې دي، ځکه قران کـريم پخواني سرلاري يې په خنازيرو، بېزوگيانو او عبد الطاغوت ياد کړي دي.

د پيرانو، ملنگانو، منجورانو، زيـارتونو، کاهنـانو، سـاحرانو او دې تـه ورته نور ټولو خرافاتيانو اصليت قران کريم د خپلو هداياتو په ځلا او پړق کې ټولنې ته ښودلی و، خو کله چې هم خلکو د قران کريم هـداياتو تـه شا کړه، د خدای خبرې يې د هغه د کتاب پـر ځـای د خلکـو لـه خـولې اخيستل شروع کړل، نو د خرافاتو په يوه گرداب کې ډوب شول، ذهنيـت يې د سمې خبرې پر ځای کږې او وهمي خبرې ته جوړ شو، د خدای پر ځای د يوه انسان لور ته تگ يې خوښ کړ، د الهي عظمت پر ځـای بـه خلک هر ځای ولاړ وي، انساني عظمتونه به بيانوي او د دې لپـاره بـه د خپلو سلفو له خبرې او کتاب پرته بل هيڅ دليل نه لري، دوی به په خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې ښکرورو درواغو نه شرمېږي، خو که څوك د الهي کتاب هدايات ټولنې ته وړاندې کړي، هغه به په همدې جرم دومره بدنام کړي چې حتا خلك به يې له نوم اخيستلو ډډه کوي.

جالبه ده د دې خرافاتو په تاثر کې يوه اسلامي ټولنه دومره له سمې لارې لرې ولاړه چې د الهي کتاب پر ځای اوس ټولو خلکو د انسانانو کتابونه په لاس کې نيولي وي، هغه ورته مقدس ښکاري، ان دومره مقدس چې سم يې د خدای د کتاب مقام ته رسولي دي، قران د منحرفو په اړه ويلي دي:

{وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ}.

[البقرة: ۱٦۵]

او ځينې داسې خلك هم شته چې له الله ماسيوا يې هغه ته سيالان جوړ کړي وي، نو عيني د خدای په شان مينه ورسره کوي.

مينه يې څه ده؟ او سيالان څه معنا لري؟ مينه يې همدا ده چې خبره يې له هر ډول حجت پرته مني او حتا د حجت ځای ور کوي، دا خو پرېږده چې د هغه د خبرې لپاره حجت و برهان ولټوي، بلکې د هغه خبره برهان بولي، سيالي يې داده چې څنگه د خدای په کلام د يوه شي حرمت او حلت ورته مهم دی او دواړه په ثابتوي، په همدغه کچه د يوه سيال په خبره حرمت او حلت ثابتوي او په عيني سطحه عمل هم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، سیال دې ته نه وایي، نو څه سیال ډول وهي او که خپله نارې وهي چې زه د خدای سیال یم؟!

الحمدلله د علم له پرمختګ سره هیڅ خرافات د هغه په وړاندې د ودرېدا توان نه لري، دنګې خیالي مانۍ یې هره ورځ را نړېږي، د خدای کتاب د یوه عادل فاتح په موډ کې تکي تنها هسکه غاړه پر میدان ولاړ دی او د علم له کاروان سره خوله په خوله یې هدایات د انسانیت د لارې مشال دي، هغه ورځ لرې نه ده چې خلک ټول هغه خرافات رد کړي چې د علم په لار کې یې خنډونه ایجاد کړي حتا که د مقدسو کتابونو نومونه پر پراته وي. له دې امله خرافاتیان په ټول زور هڅه کوي چې د علم د راتلو لارې بندې کړي، په یوه او بل نوم یې مرکزونه بدنام کړي، خلک ترې متنفر کړي، د بې دینۍ او الحاد په نوم یې ځنې را وګرځي او دې ته ورته نورې ډېرې حربې کاروي چې د علم د کاروان دلته له راتلو منعه کړي، ځوک چې له دې کاروان سره ملتیا غواړي هغه تر ګنو نومو لاندې بدنام کړي او له خپلې سیمه و وطنه یې ایستلو ته مجبور کړي، څو دلته د علم رڼا خپره نه کړي او هغه د علمي کاروان مل کس وشړي، دلته یې علمي جلوې خپرې نه شي او دوی ته ټولنه هم داسې بې نوره او بې علمه په لاس ور شي، څو یې بشري توان په غلطو لارو کې مصرف کړي، د علم په مخ کې خنډونه په جوړ کړي، خرافات یې په ذهنیت کې ور پیچکاري کړي، د خدای په نوم داسې مسلک پر وتپي چې نه یې دنیا په ودانه شي او نه اخرت، هم یې له ځان سره په جنګ کړي هم یې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ سره، نه ځان په وپېژني او نه نور، نه دین ورته معرفي کړي نه یې د دنیا عشقونو ته ایله کړي، نه دلته ښه ورځ ځنې وویني او نه هلته د ښې ورځې توښه ور ایله کړي، نه خدای ځنې راضي شي ځکه تر اخیره یې سم ونه پېژني او نه انسانان ترې راضي شي ځکه هیڅ وخت یې د هغوی له کاروان سره د ملتیا تکل ونه کړ او هر وخت د بشریت په لار کې خنډ ول.

که په دومره تېزي د علم پلوشې خپرېدلې، ډېره لرې نه ده چې د دوی تیارې به ټولې شي، ځکه د رڼا را تګ په هغه دم د تیارې د مرګ پیغام راوړي، لامل یې دادی چې تیاره وجود نه لري، بلکې د رڼا له عدم وجود څخه را پیدا شوې وه او د رڼا بېرته راتګ سمدستي د تیارې ځای نیسي، زما په نظر د علم په وړاندې دغه غورځې پرځې د تیارې د له منځه تلو وروستۍ شېبې ښیي او دا هم لرې نه ده چې د علم په ګېڼه سمبال بشري کاروان به د خدای له کتاب څخه د خرافاتو او وهمیاتو ګردونه ایسته کړي او د علم و الهي کتاب په سره مختلطه جلوه و پړقا کې به انساني کاروان مخ په وړاندې د خپل رب لور ته ګړندی سفر وکړي. وما ذلک علی الله بعزیز!!!

۵/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رؤیت هلال (میاشتې لیدلو) ستونزه

د ۲۰۲۲ میلادي کال چې له ۱۴۴۳ هجري قمري سره سمون لري، د واړه اختر مسله ډېره جنجالي وه. په اسلامي نړۍ کې ناجیریا، مالي، افغانستان او د وزیرستان خلکو د مې پر یوه تاریخ اختر کړ، په دوه تاریخه یې د سعودي په شمول ۲۵ هیوادونو اختر کړی و او پر درېیم تاریخ یې د پاکستان و ایران په شمول پاته هیوادونو اختر کړی جوړ کړ.

بل خوا یوازې په پاکستان کې هم درې اختره وو، وزیرستان پر اول تاریخ اختر کړ، پېښور، چمن، کلا سیف الله، د بلوڅو ځینې سیمې او زیاتره پښتني علاقو کې په دویم تاریخ اختر وشو او په درېیم تاریخ یې رسمي دولتي اختر کړ.

دا اختلافات هر وخت وي، په اسلامي دنیا کې اصلن د رؤیت هلال په اړه نظریاتي اختلاف موجود دی چې په نتیجه کې یې د اختلافي اختر عملي بڼه هم په را وینې.

د مسلمانان یوه ډله په دې باور دي چې د هر هیواد لپاره خپل مطلع معتبر دی، که په هغه هیواد کې میاشت ولیدل شوه، خبر یې رسمي دولتي کمیټې تایید کړ، نو اختر باید وشي، که روژه وه، باید روژه ونیول شي او که چا د میاشتې لیدو خبر ور کړ، خو شاهدي یې کمیټې ونه منله، بیا اختر او روژه نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه بله ډله مسلمانان په دې نظر دي چې که د هر ځای څخه باوري شاهدي د میاشتې لیدلو را ورسېږي، هغوی یې ورسره مني، که روژه وه، روژه نیسي او که اختر و، اختر جوړوي.

که د دې دواړو ډلو په اړه پلټنه وکړو، چې د کومو دلایلو له مخې هغه او دغه تګلاره لري، نو د شریعت په نصوصو کې دواړه خپل دریځ ته ملاتړي دلایل موندلای شي. لومړی به پر همدې نصوصو سرسرکي نظر وکړو:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعَدَدَ».(١)

ژباړه: له ابو هریره رض روایت دی چې رسول الله ص وویل: د میاشتې په لیدو روژه نیسئ او د میاشتې په لیدو یې خورئ، که مو میاشت ونه لیده، نو شمېر یې پوره کړئ.

له دغه حدیث څخه د دویم مذهب خاوندان استدلال کوي چې لیدل د هر مسلمان معتبر دي، نو که هر چا ولیده، شاهدي یې ور کړه، نورو مسلمانانو ته یې شاهدي په باوري ډول نقل شي، بس همدا معتبره ده او د روژې یا اختر فیصله پر کېږي. یو بل حدیث کې دي:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ، أَنَّ أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: «عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسُكَ لِلرُّؤْيَةِ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا»، فَسَأَلْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ الْحَارِثِ مَنْ أَمِيرُ مَكَّةَ، قَالَ: لَا أَدْرِي، ثُمَّ لَقِيَنِي بَعْدُ، فَقَالَ: هُوَ الْحَارِثُ بْنُ حَاطِبٍ أَخُو مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبٍ، ثُمَّ قَالَ الْأَمِيرُ: إِنَّ فِيكُمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنِّي، وَشَهِدَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى رَجُلٍ، قَالَ الْحُسَيْنُ: فَقُلْتُ لِشَيْخٍ إِلَى جَنْبِي مَنْ هَذَا الَّذِي أَوْمَأَ إِلَيْهِ الْأَمِيرُ؟ قَالَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَصَدَقَ كَانَ أَعْلَمَ بِاللَّهِ مِنْهُ، فَقَالَ: «بِذَلِكَ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».(۲)

ژباړه: له ابو مالك الاشجعي روايت دی، ده ويل موږ ته حسين بن الحارث الجدلي حديث بيان كړ، چې د مكې امير بيان وكړ، زياته يې كړه: موږ ته رسول الله ص امر كړی چې د ليدلو له مخې عمل وكړو، كه موږ مياشت ونه ليده او دوو عادلو كسانو يې د ليدو شاهدي وركړه، د هغوی په شاهدي عمل وكړو. ما له حسين بن الحارث څخه پوښتنه وكړه چې د مكې امير څوك و؟ ده ويل: زه نه پوهيږم، بيا وروسته راسره مخ شو، وې ويل: هغه حارث بن حاطب د محمد بن حاطب ورور و، امير پسې زياته كړه: په تاسو كې داسې څوك شته چې تر ما هم د الله او رسول الله ص په اړه ښه خبر دی، دغه كس له رسول الله ص څخه شاهدي وركوي، نو په لاس يې يو كس ته اشاره وكړه، حسين ويل: ما د څنګ يوه بوډا ته وويل: هغه كس څوك دی چې امير په لاس اشاره ورته وكړه؟ هغه ويل: عبد الله بن عمر رض، او امير رښتيا ويل چې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر تر هغه د رسول الله ص په حال ښه خبر و ، هغه ويل: موږ ته رسول الله ص دغه امر کړی دی.

له ليدو څخه هدف د هر سړي ليدل نه دي، بلکې موخه يې باوري کول دي، نو که دومره کسان يې ووينې چې د نوور مسلمانانو باور پر وشي، همدا ليدل دي، چې د اختر او ورو‌ژې دواړو لپاره کفايت کوي، لکه د اوس وخت لپاره چې کمېټی ټاکل کېږي، د هغوی کار همدا ليدل دي، نو که هغوی اعلان وکړي، خلک يې ورسره اختر کړي، که يې اعلان ونه کړ، خلک يې نه اختر کوي او نه روژه، يعنې د هغوی په شاهدي خلک عمل کوي.

د لومړي دريځ د خلکو دليل دغه حديث دی:

عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتُهِلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ، فَقَالَ: " لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوَ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " (٣)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: کریب روایت کړی چې زه ام الفضل بنت الحارث په شام کې معاویه رض ته ولېږلم، ده ویل: زه شام ته ولاړم، د هغې غوښتنه مې پوره کړه او پر ما په شام کې روژه شوه، د جمعې په شپه میاشت ولیدل شوه، بیا د میاشتې په اخیره کې مدینې ته راغلم، له ما عبد الله بن عباس رض پوښتنه وکړه، په خبرو کې د میاشتې یادونه راغله، ده ویل: تاسو میاشت څه وخت ولیده؟ ما ویل: موږ د جمعې په شپه ولیده. ده ویل: تا په خپله ولیده؟ ما ویل: هو، خلکو هم ولیده، خلکو روژه کړه او معاویه رض هم روژه ونیوه، ده ویل: خو موږ د شنبې په شپه ولیده، نو تر هغو به روژه نیسو چې دېرش پوره کړو یا میاشت ووینو. ما ویل: ته د معاویه رض لید او روژه بس نه بولې؟ هغه ویل: نه، موږ ته په دغه ډول رسول الله ص امر کړی دی.

پر دغه حدیث امام نووي رحمه الله هم باب ایښی دی چې د هر ښار لپاره خپل لید دی، ده هم دغه فهم ځنې اخیستی دی چې د هر ښار د خلکو لیدل د هغه ښار د خلکو لپاره معتبر دي. د لومړي دریځ خلک هم دغه فکر ځنې اخلي، ابن عباس رض چې کومه خبره کړې ده، هغه واضحه نه ده، دغسې حدیث چې د هر ښار لپاره خپل رؤیت دی، په دي الفاظو حدیث نه شته، ابن عباس رض چې وایي، موږ ته دغه ډول امر رسول الله ص کړی دی، هدف یې هماغه عمومي حدیث دی چې رسول الله ص ویلي له لیدو یې نیسئ او له لیدو یې خورئ، ابن عباس رض له دي حدیث څخه همدا فهم اخیستی دی، چې د هر ښار او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمې لپاره خپل لید معتبر دی، نو ځکه يې ویلي چې رسول الله ص موږ ته دا امر کړی دی، په داسې حال کې چې هغه نور حدیث نه دی بیان کړی چې رسول الله ص څنګه امر ورته کړی دی؟ چېرې يې ورته کړی؟ بل چا ولید په دغه ډول حدیث نه دی نقل کړی؟

دا مسله اجتهادي ده، زما په نظر ترجیح دا ده چې د هر مسلمان شاهدي که په باوري ډول نقل شي، هغه معتبره ده، د هر ښار لپاره نه ده، بلکې د ټولې نړۍ لپاره. هغه وخت چې ابن عباس رض دغه اجتهاد کړی دی، د خپل وخت له شرایطو سره سم يې کړی دی، په هغه وخت کې د دې امکان نه وو چې یو کس دې له افغانستان څخه د مدینې خلکو ته شاهدي ور کړې وای، نو دوی چې د رؤیت اعتبار ته کتلي دي، نو د خپل وخت حالاتو او شرایطو اړ کړي دي چې تر هغه ځایه يې معتبر وبولي چې په یوه ورځ یا یوه شپه کې يې د رسولو امکان وي، له دې امله يې د شام لیدلو ته اعتبار نه دی ور کړی، ځکه له شامه مدینې ته شاهدي په یوه ورځ نه شي رسول کېدای او نه له مدینې و مکې ته، له دې امله يې د هر ښار لپاره خپله مطلع معتبره بللې ده. البته نن شرایط له هغو شرایطو سره توپیر لري؛ موږ کولای شو چې په یو څو دقیقو کې ټوله نړۍ خبره کړو، شاهدي هم تر پخوا په ډېر باوري ډول نقل کېږي. دویمه خبره د ابن عباس پر اجتهاد دا هم کېدلای شي چې هغه د یوه ښار لپاره معتبره بللې ده، د بسته هیواد لپاره يې نه ده بللې، که د ټول هیواد په کچه وای، بیا خو مدینه او شام د یوه هیواد دوې بېلې بېلې سیمې وې، نو ابن عباس

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض ولې د خپل خلیفه په لیدو نه روژه کوله او نه یې اختر کاوه؟که خبره د یوه ښار شي، نو اوس خلك تر یـوه ښـاره محـدود نـه دي، بلکـې لـه همدې حدیث څخه د درست هیواد لپاره استدلال کوي، په داسې حـال کې چې دا استدلال یې له دغه حدیث څخه زما په اند سم نه دی. دریيمه خبره دا هم ده چې پاس د ابن عمر رض په حدیث کې راغلي دي چې یا لید معتبر دی یا هم د عادلو شاهدانو شاهدي، لـه عـادلو څخـه هـدف د شاهدي کره او باوري کول دي، چې دروغ پکې نه وي او خـبره پاکـه و صافه شي؛ هلته هم ابن عمر رض ویلي دي چې مـوږ تـه رسـول الله ص دغه ډول امر کړی دی. که د ابن عباس رض له حـدیث څخـه هغـه ډول استدلال کېږي، نـو د ابـن عمـر رض لـه حـدیث څخـه پـر دې بـل ډول استدلال کېدلای شي. ابن عمر رض هم ویلي دي چې موږ ته رسـول الله ص دغه امر کړی دی. نه یې د شاهدۍ لپاره حدوډ ټـاکلي دي چـې لـه کومه ځایه شاهدي تر کومه ځایه معتبره ده او نه یې د لیـد لپـاره ځایونـه تعین کړي دي چې له دې ځایه تر هغه ځایه لید معتبر دی او له هغه ځایه ور هاخوا به خلك خپله میاشت ویني، بیا تر پـلاني ځایـه د هغـوی لیـد اعتبار لري. څلورمه خبره داد چې د هیوادونو جغرافیې غځېږي او کمېږي، یو وخت د افغانستان جغرافیه ډېره لویه وه، نن بیا ډېره وړه ده، پاکستان یو مهال بیخي وجود نه درلود، نن شته، په دې توگه هر هیـواد د وړېـدو او لویدو امکان لري، نو که نن یو ښار د یوه هیواد برخه وي، د هغـه هیـواد لید او شاهدي به پکې معتبره وي، که سبا هغه ځان ته بېل هیواد شي یا له بل هیواد سره پیوست شي، بیا به ځان ته لید او شاهدي لري یا به د بـل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لید او شاهدي تقلید کوي، په دې توګه شرعي احکام د پسخند او استهزاء درجې ته را کښته کېږي، د مسلمانانو اتحاد او یووالی ماتوي، هیوادونه د خلکو په شخصي عبادت کې خپل سیاستونه ور ننباسي، دا او دې ته ورته زیانونه له همدې پېښېږي چې د هر ښار خپل مطلع د هغه ښار یا هیواد لپاره معتبر وګڼل شي.

دا اختلاف خو د ډېر وخت دی، فکر نه کوم چې د یوه سړي، یوې ډلې، یو عالم، یوه مفتي او یوه لیکوال په فتوا، سپارښتنه یا راجح و مرجوح دې خبره حل شي، اوس یې د حل وخت تېر شوی دی، پر دې اختلاف کتابونه لیکل شوي دي، د هر دریځ په ملاتړ او رد کې ویناوې و مناظرې شوې دي، په اسانه د خلکو یوه کول اوس د عامو خلکو د وس خبره نه ده، که پر دې مسله د امت اتحاد غوښتل کېږي، باید په دولتي کچه څو کارونه وشي چې اتحاد ته لار جوړه شي:

اول: د اسلامي نړۍ په کچه دې یوه کمېټه جوړه شي، دې کمېټې ته که له هره ځایه د میاشتې د لیدو خبر ورسېد، تر خپلو څېړنو وروسته دې روژه یا اختر اعلان کړي چې په اعلان یې باید ټول مسلمانان عمل وکړي، هیڅ هیواد دې له دې څخه ځان نه باسي او دغه یوه کمېټه له سیاستونو او هر هغه څه څخه لرې وساتل شي چې د هغوی پر کار اغېز کوي، دا که د کمېټې د غړو پر کار وي یا هم د هغوی د اعلان پر تاثیراتو وي. دا وړاندیز ښایي په اوسنیو حالاتو کې د عملي کېدا شونتیا ونه لري، ځکه مسلمانانو تر خپل منځ یوه د بل ګرېوان ته لاسونه اچولي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستونه یې سر ټکر دي، د اختلاف او جنګ لپاره ګڼې نورې پلمې هم پیدا شوې دي چې د اسلامي نړۍ اتحاد ته یې کلکه ضربه ور کړې ده، له دې امله به څوک په دې خبره د پوهاوي کولو زحمت هم ونه کاږي. هغه وخت یې د منلو امکان زیات دی که اینده په اسلامي نړۍ کې د اسلامي اتحادیې څرکونه ولیدل شول، یا هم پر شرعي عباداتو یې د یووالي هوکړه وکړه، دغه وړاندیز به منل کېږي او عملي جامه به ور اغوندي.

دوه: د اسلامي نړۍ علماء دې د اوس وخت شرایطو ته په کتو پر دې مسله بیا فکر وکړي، یوځل دې بیا وارزوي، په دې اړه راغلي شرعي نصوص دې ټول یو د بل ترڅنګ کښېږدي، وخت، مکان، ټولنه، غوښتنې، زموږ حالات او د شرعي نصوصو صحت و سقامت، د اجتهاد سموالی و ناسموالی دې ټول وارزول شي، د علماؤ په څنګ کې دې د فلکیاتو ماهرین هم وي، د هغوی پرېکړه دې دوی هم وارزوي، هغوی دې ځانو، دولتونو، ملتونو او د هر ځای مسلمانانو ته قانع کوونکې دلایل وړاندې کړي چې دغه لوری د مسلمانانو د اتحاد لپاره ګټور دی، له نصوصو سره برابر دی، له حالاتو، ځای، مکان، غوښتنو او ټولنو سره سمون لري، پر عبادت د سیاست او نورو اغېز ته اجازه نه ده ور کول شوې او فردي عبادت د حاکمې طبقې د سیاستونو قرباني شوی نه دی، بلکې یوازې د مسلمانانو اتحاد، د نصوصو واضح مفهوم، د خلکو فردي عبادت او له خپل خالق سره یې د مخلوق اړیکې ته پکې پام شوی دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فتوا دې د اسلامي امت د اتحاد لپاره یو ښه قوي مصدر وګرځي او خلك دې عمل په وکړي.

درېم: په مسلمانانو کې د اختلاف د مخنیوي لپاره یوه بله لار د فلکیاتو د ماهرینو او ساینس پوهانو ده. د کال له سر څخه دې جنتري/کلېنډر جوړه شي، د متخصصو کسانو په مټ دې د ټولو عباداتو ورځې ورټاکل شي او هیڅ اختلاف ته دې زمینه نه برابروي. البته دا تر هغه وروسته چې د جنتري په اړه خلك یوه خوله شي، جنتري د رؤیت ځای ناستې وګڼله شي، که څه هم د ساینس پوهانو دغه کار د رؤیت هلال کمېټې تر اعلاناتو ډېر باوري دی، یو شی چې ممکن د اختلاف سبب شي هغه له دې کار سره ظاهرن د نصوصو نه همږغي ده چې ممکن د ځینو کسانو د اختلاف سبب شي. زما په اند که د دین او شریعت کلي پیغام ته متوجې شو، پوهېږي چې پر جنتري اختر او روژه ستونزه نه لري، په حدیث کې د روژې او اختر لپاره د میاشتې لیدلو امر هم د اتحاد لپاره و، دا چې خلکو ګڼ مفاهیم ترې واخیستل او د یووالی امر یې د اختلاف سبب کړ، دا یوه بدمرغي وه چې اسلامي امت ورسره مخ شو، خو موږ کولای شو چې نویو حالاتو ته په کتو یې د نوي اجتهاد په مټ مخنیوی وکړو او یوځل بیا د دین اوشریعت کلي پیغام او اصل روح ته امت رهبري کړو. له دې هر څه سره په احادیثو کې دوه داسې شیان ذکر شوي دي چې موږ یې ددې لپاره لاسوند ګرځولای شو، لومړی به دغه دواړه حدیثونه راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: «لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلَالَ، وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ أُغْمِيَ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ». (۴)

ژباړه: ابن عمر رض له رسول الله ص څخه روایت کړی چې ده رمضان ذکر کړه، وې ویل: روژه د میاشتې په لیدو ونیسئ او د میاشتې په لیدو يې وخورئ، که میاشت درڅخه پټه شوه، نو اندازه ور ته وکړئ.

«إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا» وَعَقَدَ الْإِبْهَامَ فِي الثَّالِثَةِ «وَالشَّهْرُ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا» يَعْنِي تَمَامَ ثَلَاثِينَ. (۵)

ژباړه: موږ نالوستی امت یو، چې نه لیکل کولای شو او نه حساب (علم نجوم) میاشت دومره، دومره او دومره ورځې ده، په دریم وار يې بټه ګوته کټ کړ او میاشت دومره، دومره او دومره ده، یعنې پوره دېرش ورځې.

په لومړي روایت کې د اندازې یادونه او په دویم کې دا ذکر چې موږ نالوستي یو، په علم نجوم نه پوهېږو، له دې امله نو د لید او شاهدی خبره شوې ده، که امت اوس له هغه حالت څخه را ووزي، هم نالوستی نه شي په لیک لوست پوه شي او هم د فلکیاتو ماهرین پکې داسې دقیقه وړاندوینه وکړي چې یوه ذره غلطي پکې نه وي، بیا هم موږ په دې مکلف یو چې میاشت به وینو؟ زما په اند دغه حدیث علت ذکر کړی دی، د میاشتې لید ځکه ضروري و، چې موږ له بلې لارې نه شوای

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای چې د میاشتې راختل باوري کړو، یوازې په هغه صورت کې اجازه ور کړل شوې ده چې وربېځ وي، افق نه لیدل کېږي، نو له اندازه کوونکو څخه د مرستې طلب شوی دی، چې هغوی د خپل علم نجوم له مخې دا معضله حل کړي. که په حدیث کې هغه وخت د دې جواز ور کول شوی دی، چې اټکل یې باوري هم نه و، نو اوس چې یوه ذره خطا نه لري، دا کار به څنگه جواز نه لري؟ ایا لید به ډېر باوري وي که د همدې علم لـه مخې د میاشتې راختل؟ د لیدو خبره باوري نه ده، که وای دومره اختلاف به نه وای، په یوه ښار کې د چا اختر وي او د چا روژه. نو که د لید اعتبار دومره ضعیف شوی وي، بیا نو د فلکیاتو د ماهرینو دریـځ پـرې پیـاوړی دی، هغوی کولای شي چې د ټولې اسلامی نړۍ لپاره یـوه ورځ پـه ډېـر دقت وټاکي، څو د مسلمانانو اختلاف ختم کړي، ټول مسلمانان پـه یـوه ورځ اختر او ورژه وکړي او په دې سره د مسلمانانو اتحاد او یووالی بېرته خپل لومړني حالت ته را وگرځي. دا د دین له کلي پیغام او عمومي روح سره ښه لگېږي.

که دا هیڅ نه وي، بیا نو زما په اند شاهدي معتبره ده، که د هـر ځـای شاهدي په باوري ډول هر مسلمان ته ورسېږي، نـو روژه یـا اخـتر ورسره کولای شي، په دې کې د حکومتونو د ټاکلې تگلارې اطاعت ته اړتیا نـه شته، خلک په شریعت کې په لیـد او شـاهدي مکلـف شـوي دي، نـه د فردي عبادت په چارو کـې د حکومـت پـه تصـمیم، حکومتونـه د خپـل سیاست له مخې نه یوازې ټولنیزې چارې کله ناکله ناسم لور ته وړې، حتا

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي شرعي چارې هم په خلکو کې د اختلاف وسیله ګرځوي. مسلمانانو ته لازمه ده چې خپل فردي عباداتو د وخت د حکومتونو د ناسم سیاست قرباني نه کړي، دولتونه دې هم د فردي عبادت بې قیده ازادي ور کړي چې خلک روژه نیول او اختر کول یوازې د خپل خالق لپاره وکړي، نه د ټولنې لپاره او نه د حکومت له امله.

٥/٥/٢٠٢٢

سرچینې:

١)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیت الهلال...، ح: ١٠٨١.

٢)سنن ابي داؤد، کتاب الصوم، باب شاهدة الرجلین علی رؤیة هلال الشوال، ح: ٢٣٣٨.

٣)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب بیان ان لکل بلد رؤیتهم...ح: ١٠٨٧.

٤)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیة الهلال... ح: ١٠٨٠.

٥)تېره حواله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هدایت تر لاسه کولو وړ او ناوړ افراد/قومونه

د خپلو اعمالو په نتیجه کې کله انسانان دې ځای ته رسېږي چې له هغه ځایه بېرته شاتګ ورته ګران شي(البقره: ١٥)، زړه یې سخت شي(البقره: ٧۴)، واضح حقایق په سترګو نه ویني او د حق خبرې له اورېدو یې غوږونه داسې کاڼه شي لکه بند چې وي.(البقره: ١٨، الانعام: ٢٥)، دوی د انسانیت د فلاح او بهبود لپاره دومره څه نه شي کولای چې حتا یاد یې کړي، له خیر او ښېګڼې بیخي خلاص وي، نه د انسانیت چغارې اوري او نه د هغوی په اړه د تبصرې څه لري، له خیره یې داسې یو مخیز لاسونه کښلي وي لکه هیڅ چې نه پوهېږي، الله دغه ډول بې خیره کسان بدترین حیوانات، بلکې تر حیوان هم بدتر ګڼلي دي(الانفال: ٢٢، الاعراف: ١٧٩، الفرقان: ۴۴)

هغه کسان چې خپله ملامتیا نه مني، پر خپل ناسم دریځ ټینګار کوي، د بل خبرې ته غوږ نه ږدي، پر بدی دلایل وایي او بدي یې د خپل ژوند هدف ګرځولې وي، دغه د شیطان پیروان دي، څوک چې هر وخت له خپل ځان سره محاسبه کوي، د خپل عمل لپاره معیار مني، که له هغه معیار څخه مخالف عمل یې وکړ، توبه پر کاږي او د کړې خطا له امله نه یوازې بخښنه غواړي، بلکې د عمل اصلاح هم کوي، دغه کسان د ادم پر لار روان هغه مصلحین دي چې په خپلو اعمالو یې خپلې انساني وړتیاوې نه دي ځپلې، دوی دا وړتیا لري چې له خپله ځانه تر جهانه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه انقلاب رهبري وکړي، د نورو انسانانو لپاره الګو شي، هر وخت له حالاتو سره د ټکر پر ځای توافق کوي، خپل سري نه کوي، بلکې هر ګام تر ښه فکر وروسته اخلي، د خپلو اعمالو مسووليت پر خپله غاړه اخلي، له دې امله هم هر وخت بخښنې او اصلاح ته چمتو وي او هم له پيله يې خپل اعمال د احساساتو او جذباتو زېږنده نه وي، بلکې پوره محاسبه يې ورته کړې وي، د انسانيت مقام يې ساتلی او هر وخت له حق سره د ملګری او له باطل څخه د ځان خوندي کولو وړتيا لري.

قران کريم وايي: په دې کتاب سره الله تعالی هغه کسان ژوندي کوي چې د ژوند وړتيا پکې وي او هغه کسان چې د ژوند وړتيا يې بايللې وي، هغوی همداسې مړه پاتېږي، دلته حقيقي مرګ او ژوند هدف نه دي، بلکې بې حسه کېدل او د احساس خاوند کېدل يې مراد دي.(الانفال: ۴۲)

يو قوم چې د خپلو اجتماعي خطاګانو له تکراره لاس نه اخلي، د دې پر ځای چې خپلې خطاوې د عبرت سبب کړي، دوی افتخار په کوي او بيا هم دغه خطاوې تکراروي، نو دا قوم په اجتماعي لحاظ مړ دی، دوی نه په ځان کې د تغيير وړتيا لري او نه په جهان کې، دغه قوم که د بني اسرائيلو په شان د الهي کتاب او پيغام رسوونکي هم وي، الله تعالی دغه اعزاز ځنې اخلي او بل قوم د دې لپاره را ټوکوي، چې هغه به د دوی په شان نه وي(محمد: ۳۸، الواقعه: ٦١).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله نبي صلي الله علیه وسلم ویلي دي چې د مومن په توګه دې یـو څوک دوه ځله له یوه غاره نه چیچل کېږي(١)، که څوک لـه دې سره چې مومن هم وي، پر قران کریم ایـمان هـم لـري، هلتـه پکـې د قومونـو د عـروج او زوال اصول هم ویني، د الله د قوانینو په وړاندې نه یوازې د انسان بلکې د ټولـو کاینـاتو بـې بسي هم ګوري، د تاریخ واقعې هم د شواهدو په توګه ورتـه بیـان شـوې دي چې کـه څوک عبرت نه اخلي، نو څنګه د خپلو اعمالو په نتیجه کې اخیر الهـي قهـر وهـلي او بیا یې پر پښو د درېدو توان بایللی دی، خو بیا هم مسلسل خطـا کېـږي، تکـرارن هغـه څه کوي چې هر وار یې پایله ناسمه راوتلې ده، نـو دغـه اصـلن مـړه دي، دوی د پنـد قبلولو، عقل کارولو، له سترګو د سم کـار اخیسـتلو او پـر ځـای د غـوږو لـه اسـتعماله محروم دي، الله نه دي محروم کړي، خپله یې ځانونه همداسې کړي دي، له عقله کـار نه اخلي، نتیجه به یې خرابه وي، په سترګو ژوندیو بېلګو ته نه ګوري، نو حالت به یـې وخیم کېږي، په غوږو د ناکامو داستانونه نه اوري، نو خـود بـه لـه عـذاب او کړاو سره مخېږي، دغه ډول قوم او ملت نور د دې وړ نه دی چې د بل راهـنما دې شي، دوی په خپلو ځانو کې د تغییر وړتیا حتا نه لري او د نړۍ د تغییـر لـومړنی شرط د خپل ځان تغییر دی، که له خپله ځانه تغییر ور پیل نه شي، هغه تغییر، تغییر نـه پـاتېږي او نه داسې ثمره ور کوي چې محسوسه وي او خلک یې په لیدو هماغه تګلاره خپلـه کړي.

٢٠٢٢/جولای/٦

سرچینه:

١)بخاري، کتاب الادب، باب لا یلدغ المومن من حجر مرتین، ح: ٦١٣٣، مسـلم: ٢٩٩٨).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دین د نفرت په دام کې

موږ چې په کومه ټولنه کې سترګې غړولې دي، هلته نفرت په مجسم ډول موندل کېدی. یوه تربور له بل څخه ګانګې کولې، یوې بنې له بلې سره دښمني کوله، د یوې بنې اولاد د بلې کور جارو کېدل غوښتل، یوه سړي په خپلو میرمنو کې له یوې سره مینه کوله او نورې یې هسې په نوم هغه ته منسوبې وې، نو هغوی ورته د نفرت په اور کې سوځېدلې، په دې وړه کې دنیا کې تر دې نفرتونو وروسته بلې مرحلې ته ځو، چې پلرونه مو د دیني اعمالو د زدکړې لپاره د کلي جومات ته بیایي، دلته ملا هڅه کوي یوه بله دنیا مو په ذهن کې ترسیم کړي، ملا د یوه داسې چا نفرت زموږ ذهن ته را پیچکاري کوي، چې نه موږ لیدلی و او نه په دې خبرو پوهېدو، ځکه زموږ تر درک لوړې وې، خو یوه نامعلوم چا ته له غوسې او کینې ډک و.

ملا صاحب به د نصیحت په ورځ، اخترونو، د جنازې په وعظ، د استسقاء په بیان او هره بله موکه کې د یوه داسې چا د نفرت خبرې په دیني پوښ کې راته کولې چې موږ لیدلای نه شوای، د هغوی په اړه مو فکر یوازې د ملا صاحب د معلوماتو او خبرو تر بریده وو، په دې توګه زموږ په لاشعور کې د یوه نامعلوم چا لپاره نفرت ځای ونیوی، دغه نفرت په ناآګاهانه توګه زموږ پر ژوند، کارونو، فکر، تعبیر، لیکنو، اعمالو، اړیکو او هر شي سیور غوړولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ پر تاوتریخجنو اعمالو، خشن فکر او له دینه جګړه ییز تعبیر د همدې لا شعور ډېر اغېز دی، ماشوم په همدې کې پیدا شي، په همدې محیط کې لوی شي او بیا دغه د نفرتونو ډکه دنیا ورته مقدسه هم شي، هغوی به خود د خدای رضا، د دې او بل جهان بریا، له جهنمه خلاصون او جنت ته د تګ په نفرت او خشونت کې لټوي. ښایي ډیری لوستونکي له ځان سره فکر وکړي چې زه دغسې نه یم، زما کورنۍ هم دغه ډول نه ده، زموږ د کلي ملاصاحب هم دغسې نه و، پلانی و پلانی هم نه دي، نو بناءن زه دروغ وایم، مګر دا خبره دروغ نه ده. زموږ په ټولنه کې یوه جدي ستونزه دا ده چې هر څوک مو ځان سپینه ملایکه جوړوي، که د پلار ورځ شي د هر یوه پلار ښه سړی وي، که د استاد ورځ شي استاد یې ښه سړی وي، که د مشرانو ورځ شي مشران مو ښه خلک وي، که د کشرانو ورځ شي کشران فرشتې وي، که د مور ورځ وي د هر یوه مور سر پر ځمکه جنتي ده، نو بیا په کور کې خشونت څوک کوي؟ له تربور سره چا پر پنډل و پټې مړه کړي وي؟ د ښځو حقونه څوک نه ور کوي؟ په نجونو باندې تعلیم ولې نه کوي؟ د خپل ځان بریا د بل په ناکامي کې ولې غواړو؟ او...

زموږ ستونزه داده لکه چوپړک د حقیقت له لیدو سترګې پټوو، زما پلار به ویل: «خدای ته یو ځاځکی وینه تویول تر هر شي ډېر ارزښت لري»، فکر وکړئ چې په دغه فکر به هغه څنګه یوه ښه کورنۍ وروزي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریبن د هر یوه په مشرانو کې دغه ستونزه وه چې مور نن له نه ختمېدونکو ستونزو سره مخ یو.

زمور په دیني تعبیر کې خدای د کربوړي په وژلو هم خوشاله کېږي!!! اوس خو به درته معلومه شوې وي چې د لا شعور په سنگر کې ناست نفرت، کینې او د خشونت نا مرئي عواملو مور کوم ځای ته رسولي یو؟

زمور په دیني تعبیر کې دا شته چې یو ذمي باید په اسلامي هیواد کې د خپل ځان د سپکوالي احساس وکړي، دا هم د قران کریم تفسیرونو د (التوبې) د ۲۹ ایت په تفسیر کې ښه په مد او شد وړاندې کړی دی، هم یې د روایت په زور زمور مغزو ته راوستلی دی او هم زمور بډایه! فقهي کتابونه په دې تعبیر ډک دي.

زمور د جمعې هره خطبه زمور مخالفو انسانانو ته په ښراوو ډکه وي، که تاسو یې په مفهوم نه پوهېږئ، د کلي له ملا څخه پوښتنه وکړئ چې غیر مسلم ته ښراوې کول په دیني لحاظ څومره د ثواب کار دی؟ هغه به دا مسله ښه په زور و زیر درته تشریح کړي، بیا انکار ونه کړئ چې زمور نفرت دیني و مقدسه جنبه نه لري؟

که مور خدای په وینو نه خوشاله کولای، یا د جنت ټیکټ مو غوښې نه وای، یا له دوزخه د خلاصون ډال مو وینه نه وای، نو د یوه سنت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندي کولو ته به مو په یوه ورځ میلینونه څاروي نه قرباني کولای، چې په هر ځای کولو یا یوازې په مکه کې کولو باندې یې اختلاف هم شته.

هدف دادی چې زموږ د وینې تویولو، نفرت ته د مقدسې جنبې ور کولو موارد بیخي ډېر دي، موږ یې په خپل ژوند کې نمونې ډېرې لرو، البته زموږ د ټولنې دوه مخي دې ته رسېدلې ده چې کله یې ناسم عمل ور په گوته شي، دوی سمدستي د انکار مخ درته را واړوي، بیا که بل ځای همدا عمل ښه وستایل شي، دوی ورته د انقیاد څېره را مخته کړي. که پر چا بده لگېږي یا نه، زه دا اقرار کوم چې زموږ ټولنه د منافقت او دوه مخۍ په تر ډولو ناوړه او کرغېړن ترین ډول اخته ده، چې په نتیجه کې یې موږ په ډېره اساني له یوه عمل یو ځای انکار کوو او بل ځای یې دین بولو، یو ځای دروغ وایو او بل ځای هغه دروغ راته رښتیا ښکاري، یو ځای د یوه عمل په کولو ویاړ کوو او بل ځای د خجالت تظاهر. همدې متضاد کشمکش له موږ د انسان په جامه کې هغه درندگان جوړ کړي دي چې د یوه عاجزه انسان داړلو ته هر وخت پلمې لټوو، له دې امله نو چې په عام بازار کې د زرگونو کسانو مخته د فرخندې لپاره دغه پلمې په لاس ورغلې، نو په داسې ډول یې خپلې عقدې سړې کړې، داسې خشونت یې وکړ، د وحشت داسې مثال یې وړاندې کړی چې که د بشریت په تاریخ کې داسې بل مثال وي، نو حتمي به د دې مشابه وي، په هیڅ وجه به ترې بدترین نه وي او ښایي که بل وخت همداسې وحشت وشي، بیا به هم څنې ډېر وحشي نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نفرت او وحشت دغه قوه/ملکه موږ چېرې پټه کړې ده؟ موږ د دغې قوې له امله خورا ډېر سنګین جرایم کړي دي، د دې تراژیدۍ تاریخ ډېر اوږد او مثالونه یې بېخي ډېر دي، هغو ته به نه ګرځم، یو بل لوري به یې را واخلم چې د نفرت او کینې د دغې شیطاني قوې سرچینه چېرې ده؟ زما په نظر ګڼ شیان د دې سبب کېږي چې دغسې یو شیطاني صفت په موږ کې وپنځوي، یو عامل یې ناسم خشن دیني تعبیر دی.

د خشونت او نفرت لپاره چې یو ښه مقدسه چپنه وګنډله شي، هر څومره بده څېره یې په همدې قباء کې پټه شي، بیا نو انسان د هر ډول غیر سالم عمل او فکر کولو ته زړه ښه کوي. انسانان نه ټول یو ډول فکر لري، نه ورته‌یاوې، نه فزیکي جوړښت او نه له یو شي برداشت، عینن یې کارونه هم سره بېل وي، صفات یې هم سره جلا وي، له دې وجې د هغوی د اعمالو نتیجه خیر او شر یا ګټه او زیان وي.

زما په نظر تر مقدس پوښ لاندې نفرتونه د نورو په نسبت خطرناک دي، دا لکه د بریښنا مزي لاس ور وړل له مرګ سره لوبې دي، ځکه پر دې سپېڅلی پوښ غوړېدلی او هر څه چې کېږي، د خدای د رضا لپاره، د هغه د دین په روا کوونکي سند، د جنت د ټیکداري په نیامت او له دوزخه د لرې والي په نیت ترسره کېږي، نو پښتانه وایي: یو به د برق په تارو ګوتې نه وهي او بل د خدای په کارو. دغه کار چې د خدای لور ته منسوب شو، د خلکو له ګوتو وهلو یې خبره وایسته او زموږ د واک لپاره یې وروستی ټکی کېښود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دین باید له دې انساني دام څخه خلاص شي، بشر د نفرت پر ځای مینې ته اړتیا لري، خدای ته د نفرتونو د لارې پر ځای د مینې لارې ډېرې لنډې دي، خدای هغه څوک چې د هغه پیغام ومني وروڼه بللي او هغه څوک چې دغه سند په لاس کې ونه لري لومړنیو کسانو ته خندونه جوړوي، د مینې وړ بللي دي(فصلت: ۳۴) او که څوک چې په ځمکه کې فساد کوي، خلک له خپلې ازادۍ محروموي، ژوند پر تنګوي او شیطاني قواوې یې بدو ته هڅوي، د ټول بشریت د سمون په پار یې د هغوی لپاره تر چانسونو وروسته د له منځه تګ پرېکړه کړې ده.

د خدای په کتاب کې درې کټګورۍ انسانان دي: یوه د مومنانو ډله ده، یوه یې د نامسلمانو او بله د بغاوت کوونکو کافرانو ټولی ده. قران کریم خپل پیروانو ته عمومي لارښوونه کوي:

{وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ} [فصلت: ٣٤]

ژباړه: د (ذات او پایلې له مخې) ښېګڼه او بدګڼه سره برابر نه دي، د بدۍ ځواب دې باید په ډېره ښه طریقه وي، په دې سره به ستا دښمن هم ستا نژدې دوست شي.

{وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى}.

[المائدة: ٨]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او له خلکو سره شخړه دې تاسو اړ نه کړي چې عدالت ونه کړئ، عدالت کوئ، تقوا ته عدالت ډېر نژدې دي.

{وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا} [البقرة: ۸۳].

ژباړه: او انسانانو ته ښې خبرې کوئ.

دا د قران کریم هغه هدایات دي چې بشریت شموله دي، د قران کریم پیرو باید د یوه مومن په توګه دغه اصول مخې ته کښېږدي او بیا خپل تعبیر پر همدې اصولو استواره کړي. د دریېمې کټګورۍ په اړه وایي:

{وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ} [البقرة: ۱۹۰].

ژباړه: او د الله په لار کې(د ټولنې د ګټو لپاره) له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګېږي، تاسو تېری مه کوئ، په حقیقت کې د الله تېریګر نه خوښېږي.

دغه باغي ډله ده، مفسده ده، جګړه ماره ده، ترهګره او د بشریت ضد ده، دا چې ټول بشریت ترې زیان ویني، له دې امله مومن ته امر شوی چې که یې په فساد لاس پوري کړ، تاسو یې د ټولنې د خلاصون، د بشریت د ژغورنې او د یوې سالمې ټولنې د رغېدا له امله ووژنئ چې اینده ته دا خطر پراخ نه شي، د ټولنې د نامتوازن کېدو اسباب باید په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نطفه کې خنثی شي او که بالفرض د ژوند او جګېدا موکه يې ومونده نو چې هر ځای مو د ټکولو او کوټلو موکه پر تر لاسه کړه، تر هغو يې وټکوئ چې زور يې اوبه شي او نور پکې د جنګ او فساد توان پاته نه شي. قران کريم په ډېر بليغ ډول د دې ټولی په اړه احکام ور کړي دي:

{ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا} [محمد: ٤]

ژباړه: که تاسو له کافرانو سره مخ شوئ، تر هغو يې سرونه غوڅ کړئ(حتمي يې ووژنئ) چې د فساد وړتيا پکې ختمه کړئ، بيا يې ټينګ وتړی، نو د احسان يا بدلې په عوض کې يې خوشي کړئ، څو په هغوی کې د جنګ او فساد وړتيا پاته نه شي.

قران کريم ويلي دي چې کافران ووژنئ، هغه څوک چې د خدای حکم نه مني، په ځمکه کې فساد کوي او د بدمعاشيو يوه نه ختمېدونکې سلسله يې د بشريت لپاره د خطر زنګ وي، د يوه او دوه کسانو وژل نه دي، يا؛ ريښې يې وباسی چې اينده يې خطر ورک شي، د هغوی له پاتې کسانو که په چا کې مو د هدايت وړتيا او ځرکندونه وليدل، په ټولنه کې د اوسېدو داسې واک ور کړئ لکه نور مصلح کسان او که بيا مو هم خطر ځنې احساساوه، نو مشروطه اجازه ور کړئ، خو دا چې تر اوسه يې د فساد وړتيا نه لري، ډله يې نه شته، نو د نفرت پر ځای که ښه ورسره وشي، د بدو له لوري به يې ښو ته پام شي، هم به خپله اينده ورغوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د نورو خلکو لپاره ممکن ښه کارنامې وکړي ځکه بالقوه د دې هر څه وړتیا لري.

د قران کریم له مفاهیمو سره دا ظلم کېږي چې خلک د خپلو ګټو لپاره کار ځنې اخلي، زموږ پر تعبیر زموږ د ټولو صفاتو، لاشعور، ټولنې او فزیکي وجود تاثیرات لوېږي. د دې لپاره چې د ناسم تعبیر پر ناسموالي خلک پوه شي، قران کریم ځینې عمومي لارښوونې کړې دي او ځینې یې خصوصي، ځینې یې موقتې دي او نورې یې بیا ابدي، د قران کریم د تفسیر لپاره باید دا هم په نظر کې ونیول شي چې د هغه له یوې موضوع سره تړلي ایاتونه یا احکام ټول یو ځای نه دي، قران کریم کله په لنډو الفاظو بیان کوي او کله تر یوه حده تفصیل ور کوي، کله د مسلې یو اړخ روښانه کوي او کله یې بل اړخ، په یوه حالت کې یې یو نوم ور کړی وي او که له هغه واوړي بیا بل نوم، نو د هر یوه حالت لپاره یې عمومي و خصوصي او موقت و ابدي احکام شته، چې د همدې ګډوډلو ته ظلم وایي، که څوک د قران کریم له ژبې سره نابلده وي، د بیان طرز یې ور معلوم نه وي، د قران کریم احکام د هغه په رڼا کې نه تفسیروي، بلکې د یوه خاص فکر له مخې چې له وړاندې یې ورته جوړ کړی، تفسیروي، موقت او ابدي احکام یې نه سره پېژني، محکم و متشابه یې سره ګډوډ کړي، مقید و مطلق ته یې نظر نه کوي، عام و خاص یې نه رعایتوي، هغوی به په خپل تفسیر سره هم ځان ته زیان واړوي، هم ټولنې ته، هم دین ته او هم ټول بشر ته، هغه دین چې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د استازيتوب دعوه لري، خلك به ورته د راتګ پر ځای نفرت ځنې وکړي، دوی به د دين استازي نه د نفرت استازي او مجسم سيمبولونه وبولي، دوی به د خپلو نفرتونو په زولنو کې بند وي، له خپلو عقدو سره به په جنګ وي، په خپل ځان به خپله خولې لګوي، دنيا به د پراخۍ پر ځای ورته تنګه ښکاري، اينده به تاريکه وي، له جهنمه د لرېوالي پر ځای به ورته د نژدېکت اعمال کوي، جنت ته د تلو اعمالو به يې هڅو نه وي، خدای ته د تللې لارې پر ځای به د شيطان لور ته په منډه وي، کعبې ته د ورغلې لارې پر ځای به يې د ابرهه کليسا ته مخه کړې وي، بشريت او ټولنې ته د قدرداني پر ځای به يې په سپک نظر کتلي وي، چې نتيجه به يې په دنيا او اخرت کې د هغوی خپله سپکوالی وي.

۲۰۲۲/جون/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

##ديني تعبير د ارتجاع او تجدد ترمنځ

اه! محكومی و تقليد و زوال تحقيق

په دينپاله ټولنو کې د ديني تعبير مسله خورا ډېر اهميت لري، ناسم تعبير د يوه امت د زوال له مهمو عواملو څخه يو حتمي دی او سم تعبير يې د پرمختګ يوه پړاو ته ضرور نژدې کوي.

د فرانسې تر انقلاب مخکې که په اروپا کې د عيسوي شريعت تعبير ته نظر وکړو، نو د ټولنې په وروسته پاتې والي کې ناسم شرعي تعبير غوښن رول در لود، يوه تر ټوله عمده ستونزه چې ديني تعبيروال يې لري، هغه پر خپل تعبير د تقدس مهر وهل دي چې بيا يې خلك د ننګولو جرأت نه شي کولای او که څوك دا جرأت وکړي، نو ظاهرن د مقدس او اصلن د نامقدس بشري سوټي داسې ګواز وخوري چې دغه جرأت يې د ژوند په بيه ورته تمام شي؛ په دينپالو ټولنو کې له ديني ريفورميسټانو (ديني چپ اړخو) سره دغه ډوله ناځوانمردانه برخورد د دې سبب شوی دی چې خلك خاموشي غوره کړي، ان تر هغو چې خلکو ته تحول راوستل تر ژوند هم مهم شي، بيا د يوه حتمي تحول لپاره پاڅېږي او تر هغو نه ارامېږي چې بدلون يې نه وي راوستی، دا نو په اروپا کې د فرانسې انقلاب او ترې وروسته د رنسانس دوره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ټولنه له عيني حالت څخه تېرېږي، ديني تعبيروال مو پر دوو برخو وېشل شوي دي، يوه يې ښي اړخي اسلامپالي دي او يوه يې چپي اسلامپالي دي، لومړۍ ډله يې تل هڅه کوي چې ديني تعبير پخوا زمانې ته يوسي، هغوی ته مهمه نه ده چې تعبير يې له مکان او زمان سره سر خوري که نه، د ټولنې غوښتنې يې په نظر کې نيولې دي که نه، خلکو ته يې په عملي ميدان کې ګټه رسېږي که زيان، د هغوی په اند دين او دنيا سره جلا ده، دين اصل او هدف دی او دنيا وسيله ده، نو د وسيلې حالات پر دين تاثير نه کوي، که دا تاثير پکې ومنل شي، بيا به هدف د وسيلې تابع شي او اصل موخه به ضايع شي.

بالمقابل چپ اړخي اسلامپالي په دې اند دي چې دين د انساني ټولنې د سوکالۍ لپاره دی، زموږ په ژبه راغلی دی او د نزول په زمانه کې يې هم د بشر توان، وخت، مکان او ټولنه په نظر کې نيولې وه او نن هم لازمه ده چې ديني تعبير دا هر څه په نظر کې ونيسي.، د دين احياء په تجدد کې ده نه په ارتجاع کې، پر ټولنه هغه وخت ديني تعبير ښه اغېز کوي چې شته ستونزې يې په حل شي، پوښتنو ته يې مناسب او معقول ځواب وموندل شي، واقعيت له پامه ونه غورځوي، ژوند ورسره ونه دربېږي، بلکې حرکت او خوځښت پکې رامنځته کړي، نه د جمود او وچ ځای پر ځای درېدا سبب شي.

يوه عالم څومره ښه ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د انسان په وړاندې دوې لارې دي: یا به مخته ځي یا هم شا ته. پـر یوه ځای درېدل، په کایناتو کې شته اصولو ته د ټکر بلنه ده(څوک چې مخته نه شي تلای، هغوی په تاخته شا ته ځي)، د ژوند د لرغونـو کلېشـه کارونو پېښې تنزل دی، په دې توګه هم ژوند دوام لري، مګر له هـر ډول لاس ته راوړنې پرته، د یو ډول تهذیب ننداره به پکې وي، خـو حقیقـت یې بقا نه لري، کوم تهذیب چې په خپل همت د وړانـدې تلـو تومنـه نـه لري، هغه پـه خپلـه تبـا کېږي، د مـاضي عظمـت هـم هغـه څـوك ښـه پېژنـدلای شي، د چـا چـې اینـده روښـانه وي، لـه هـر ډول حرکـت و خوځښت پرته د ماضي علم، خپله د ماضي پیغام بې ارزښته کوي، د یوه ژوندي تهذیب لپاره د علم سخته اړتیا ده، چې پـه همـدې علـم ځـان د وړاندې تګ جوګه کړي".

یو بل وایي:

"ایا موږ په دې فکر یو چې په اخلاقي چارو کې غور کول سـتره ګنـا ده؟ نو موږ به دا منو چې په پټو سترګو هغه اصول او قواعـد بایـد عمـلي کړو چې په خپل شاوخوا کې یې وینو؟ که موږ یوه ثانیه هم فکر وکـړو، په دې پوهېږو چې د دې پوښـتنو ځـواب حـتمن منفـي دی، د اخلاقـي تعلیم بنسټیز اصل دادی چې انسان به خپله فکر کوي، کـوم انسـان چـې خپله فکر نه کوي، د ژوند په ټولو جزئیاتو کې د نورو تقلید کـوي، هغـه داسې وګړه چې هیڅ کریکټر/شخصیت نه لري؛ براډ څـومره ښـه ویـلي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوك چې هيله لري شخصيت يې د خپل چاپېريال په نسبت ډېر ښه شي، په دې پوه شه چې هغه د تلپاتې ژوند په دهليز کې ولاړ دی"[۱].

د ارتجاع او تجدد دا شخړه خورا ډېره مخينه لري، د ارتجاع پلويانو هر وخت ريفورم غوښتونکي په الحاد، بې دينی، د عقيدې په خرابوالي، لـه دينه په انحراف او دې ته ورته ډول- ډول نومونو تورن کړي دي، بل پلـو ريفورميستانو د هغوی تعبير د دې سبب بللی چې ټولنـه وروسـته پاتـه کړي، په دين کې خرافات ځای ونيسي، تعبير يـې زوړ او کلېشـه شي، د وخت، مکان، ټولنې، واقعيت او ستونزو له درکه او ورته ځـواب مونـدلو عاجزه شي، په دې توګه بې دينان پر دين نيوکې شروع کـړي او دينپـالي سوکه سوکه له دينه مخ اړوي؛ په دې توګه دين د نفرت، تفرقې، کرکـې، خپګان، شخړو، جنجالونو او حتا وژنو وسيله شي.

لومړی ډله د صدر اسلام تعبير ته د اصل او هدف په سترګه ګوري، د هغوی فکر دادی چې د مسلمانانو په تېر عظمت کې د همـدې پخـواني تعبير لاس و، دوی هڅه کوي چې مسلمانان ګام پر ګام هماغـه پخـوانی تعبير تعقيب کړي، څو بېرته پخوانی بـرم تـر لاسـه کـړي، لـه دې امله د هغوی په ليکنو او وعظونو کې د مسلمانانو د يوې شانداره ماضي يادونـه ډېر دي، د خپلې ماضي تر يادولو وروسته حتمن دا خبره د تفريع په توګه کوي چې نن مسلمانان لـه دينـه لـرې شـوي دي، کـه دوی هـم د خپلـو اسلافو په شان پر دين ودرېږي، عمل په وکړي او د خپلو اسلافو پر نقش

[۱] پاس دواړه اقتباسونه له انسان ني کيا سوچا اردو کتاب څخه اخيستل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و قدم ولاړ شي، هماغه برم به يې حتمن په برخه شي. له دې ډول کسانو که پوښتنه وشي چې دا اوسنۍ ستونزې ولې را منځته کېږي او حل يې څه دی؟ د دوی يو ځواب دی او هغه دا چې مسلمانان له دينه لرې شوي دي او په خپل دين عمل کول يې حل دی، په دين له عمل څخه د دوی هدف د پخوانو پر لار تګ او د هغوی تعبير د هر وخت لپاره کافي و شافي بلل دي.

زه نه دا خبره يوه مخيزه ردوم او نه يې بالکليه تاييد کوم، دا په خپل ذات کې سمه خبره ده چې مسلمانانو ته په ځينو برخو کې ناسم ديني تعبير ستونزې جوړې کړې دي، ژوندي مثالونه يې زموږ په ټولنه او وخت کې بيخي زيات دي(د خلکو د حساسيت له امله به يې تر يادولو تېر شم)، اما داسې هم نه ده چې ټولنې ستونزې په دين له نه عمل کولو را پيدا دي، عمل هم په هغه تعبير چې پخوانو کړی دی، دغه نکته يې خپله د ستونزو سبب کېږي نه د حل، نه په واقعيت کې ټولې ستونزې له دينه را پيدا کېږي او نه له بې دينۍ، ځينې مشکلات د انساني ټولنې او ژوند برخه وي، هغه په هر حال را پيدا کېږي، حتا که يوه ټولنه بيخي هيڅ دين هم ونه لري. مثلن: د فقر او بېکارۍ ستونزه له دين او بې دينۍ نه ده را ولاړه شوې، د منابعو بې عدالت وېش دې ته لار جوړه کړه چې يوه ډله خلک هر څه په لاس کې واخلي او غوڅ اکثريت انسانان د فقر او بېکارۍ په داسې جهان کې لالهانده پرېږدي چې نه مري نه رغېږي، هغوی د خپل نيم ژوانده حالت د ساتلو لپاره د همدې ثروتمنې طبقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول ډول غلامۍ ته غاړهږده او دا طبقاتي وېش او د منابعو ناسم تقسیم، مدریت او مصرف په ټولنه کې د خورا ډېرو او جدي ستونزو د را پیدا کېدا سبب کېږي. که اوس له مرتجعینو یا شاتګپالو پوښتنه وشي چې ستاسو د اسلافو په دیني تعبیر کې د دې ستونزې د حل لپاره تاسو څه حل لار لرئ؟ نو د ډېریو ځواب یې دا وي چې دا خدای همداسې طبقې طبقې پیدا کړې ده، څو انسانان امتحان کړي، ښه او بد یې سره بېل کړي او هر یوه ته د خپل عمل سره مناسبه بدله ور کړي. د ځواب او حل لارې لنډیز او خلص یې همدغه دی.

اوس بله پوښتنه باید ترې وشي چې تاسو نارې سورې وهئ چې ستونزې له بې دینۍ را پیدا دي، که دین ته مخ کړئ خپله به هوارې شي او سوکاله اسلامي ټولنه به ولرو، نو اوس د منابعو د غیر منصفانه وېش او ټولنې د طبقاتي سیستم په اړه ستا رایه همدا ده چې خدای همدا غواړي، نو دا یې ستا په دیني تعبیر عمل، ستونزې خو دې بیا هم پر ځای پرېښودې، بلکې لا دې دیني توجیه ورته وکړه او ډېرې ستونزې پر طبقو د ټولنې له وېش او د منابعو له نا عدلانه تقسیم څخه سرچینه اخلي. د دې ستونزې د حل لپاره د شاتګپالو په دیني تعبیر کې هیڅ ډول حل نه شته.

دوی هر څه ته په یوه سترګه ګوري، د هر شي لپاره یو ډول عینکې لري، تر هغو ور ګوري، هغه لیدلوری د هغوی د اسلافو دیني تعبیر دی چې باید ټکي په ټکي یې پیروي وشي، بس خلاص!

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی ته تر ماهيت شکل مهم دی، تر واقعيت ورته خپله اسلاف پرستي ارزښتناکه ده، تر حال ورته ماضي د قدر وړ وده، د واقعيت تر درک ورته په خپل زوړ تعبير کې ورکېدل خوند ور کوي، د ستونزو تر واقعي حل ورته د حل تشې ادعاوې او لاپې خوندورې برېښي، د دې پر ځای چې له عينيت څخه مسوولانه درک ولري، نن ته د پرون په هنداره کې داسې وګوري چې د ستونزو درک يې ورته ممکن کړي، دوی نن د پرون په ميزان کې تلي، که بې وزنه شوه، د پرون پر تله يې برابروي، چې هغه وار په وار خپل وزن نور هم بايلي. دې ته فکر نه کوي چې د مسلمانانو نن بده ورځ سبا بدتره کېږي او په دې کې زموږ د اسلاف پرستۍ او کلېشه ديني تعبير مهم رول دی، بس لکه ونه مستقيم پر خپل مکان دي، نه د ستونزو په دې لوی سيلاب کې خپلو خطاو ته متوجې کېږي او نه د خپل مقابل لوري فشار و پرلپسې نيوکې يې يو ګام مخته تلو اړ کولای شي.

زموږ د اسلافو هڅې پر خپل ځای د قدر وړ دي، هغوی د خپل وخت او ټولنې غوښتنو ته په کتو له دينه دغه تعبير کړی دی، له يوه کس څخه هم دا نقل قول نه دی شوی چې زموږ په تعبير دې راتلونکي نسلونه خپلې ستونزې اوارې کړي، دا تعبير د هر وخت لپاره کفايت کوي او راتلونکي نسلونه د دې حق نه لري چې بل تعبير ته ليځې را ونغاړي.

د هغوی ديني تعبير تر هغه ځای د منلو او پيروي حقدار دی چې زموږ د وخت ستونزو ته ځواب وايي، موږ ته د پرون په اينه کې د نن

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځې تصميم نيول را وښيي، خپلو حالاتو ته په کتو زموږ په ديني تعبير کې د لا ښه فهم وسيله شي، علمي ذخيره مو په بډايه شي، د خپل تاريخ د هرې کړۍ کړۍ ښه زرين انځور راته وړاندې کړي، زموږ د حال و د ماضي د تنسيق ذريعه شي، د اسلامي ټولنې په هره ارتقايي دوره کې زموږ د تکاملي سير چټکوالی په وشي، که د هر وخت تعبير په همدې تول پوره وي، هغه د قدر وړ دی، البته که د يادو ټکو د هر يوه پر ځای يې برعکس رول ادا کړی وي، بيا يې نو پيروي، ورته دعوت، په دغه توګه دينپالنه، ساتنه، احياء، د بې دينو له نيوکو خلاصون او د خپلو خلکو پر دين پاته کېدل د بادرکه خلکو چاره نه ده، هغوی به دا کار کوي چې نه له دينه سم فهم ولري، نه د ټولنې، وخت او ځای غوښتنې په نظر کې نيسي، نه د ماهيت او شکل په مسله پوه وي، نه د انساني ژبې په دې راز پوهېدلي وي چې د ژبې په قاموس کې دا اصل ثبت دی چې د ژوند او ټولنې تغيير د الفاظو او اصطلاحاتو په تغيير کې لاس لري، که يو لفظ/اصطلاح پرون يو مفهوم ور کاوه، نن لازمي نه ده چې هغه لفظ دې پر خپل زاړه مفهوم پاته وي، بلکې د مفهوم له مخې د الفاظو دايره پراخېږي، حتا دا لا مشلکه کېږي چې په ديني متن او پخواني تعبير کې دغه لفظ يا اصطلاح زموږ د نوي مفهوم لپاره کارېدلې ده که يوازې زاړه مفاهيم پکې نغښتي دي؟ دواړه را نغاړي او که اساس يې د همدې نوي مفهوم لپاره شوی دی چې د هغه وخت لپاره به د متشابهاتو له جملې بلل کېدی او زموږ علمي پرمختګونو به يې له مخې پرده پورته کړې وي، هغه علمي حقيقت به يې زموږ د سترګو او عقل په وړاندې مجسم کړی وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د هغه وخت سترګې او عقل يې له ليدو عاجز ول او د متشابه ګومان يې پر کړی و؟ يوه يادونه بايد وکړم چې د الفاظو او اصطلاحاتو د مفاهيمو دايره پراخېدل داسې نه ده چې متعين تاريخ لري، خو پر ژبو ډېر ګرځېدل يې دا ثابتوي چې دغه پخوانی لفظ/اصطلاح له زړو مفاهيمو سره د دې نويو لپاره هم کارېږي، له دې امله نو دا معلومول چې د دې فقيه عالم په وخت کې به دغه مفهوم ته کارېدلی وي که نه؟ دقيق نه شي معلومېدلای.

د ارتجاع پلويان د دين تجدد هم دا بولي چې بېرته يې پخوانی تعبير را تازه شي، خلك پر پخواني تعبير تلو ته وهڅېږي، هماغه زوړ مفهوم بېرته تکرار شي، نه دا چې نوې جامه ور واغوستل شي، له حالاتو سره تطابق يې حتمي شي، له دې ښکاري چې دوی د تجدد لفظ په مفهوم کې هم ستره تېروتنه کړې ده، نه يوازې د لفظ سمه معنا يې نه ده فهمولې، بلکې د واقعيتونو له درك څخه هم عاجزه دي.

لنډه دا چې ديني تعبير د ارتجاع او تجدد ترمنځ په راګېرېدا کې د ستونزو په وړاندې له ځواب ويلو څخه پاته دی، دوی په واقعي ډول د عينيت له مسلې څخه بيخي غافله دي، دواړه ډلې يو له بل سره ښکر په ښکر دي، خپله ټولنه، ستونزې، دين او دنيا ټول ځنې پاته دي، دغه اختلاف ښايي پر دين د ټولنې باور راکم کړي، جدې ننګونې يې په وړاندې وټوکوي، شته ستونزو ته د حل پر ځای نورې ګنې نوې ستونزې را ولاړې کړې، زما په نظر فعلن دوی نه د دين ژبه او موخه سمه فهمولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، نه یې د خپلو اسلافو تګلاره په رښتنې معنا تعقیب کړې ده، ځکه هغه د ابتکار وه نه د زاړه فکر د تکرار، نه خپله ټولنه پېژني، نـه یـې غوښـتنې معلومې، نه ژبنې تغیراتو باندې علم لري او نه ور څخه په را پیښېدونکو مسایلو باندې یې سر خلاصېږي، نه د ستونزو د حل کیلي ورسره ده او نه یې هغه عوامل ور معلوم دي چې ستونزې ور څخه پیښې دي، تر دې بې ځایه شخړو به ښه دا وي چې د ټولنې له مخې دغه خنډونه ایسته کـړي، څو دغه جمود مات شي او د زمانې غوښتنې خپلـه د انسـانې وړتیـاؤ پـه غوړولو اینده هغه خلك را پیدا کوي چې هم په دین پوه شي هم په دنیا، د هر یوه د استعمال او استفادې مواقع به په ګوته کړي، نه بـه دیـن د نیـا وسیله کړي او نه به دنیا په دین خرابه کړي، تر هغو چـې مـوږ بـې ځایـه دیني مسایل له دنیوي هغو سره خلطـو یـا هـم دینـوي سـتونزو تـه دینـې ناسمې نسخې وړاندې کوو، تر هغو به زموږ بده ورځ سمه نه شي بلکـې لا به خرابه شي.

۲۰۲۲/سپتمبر/۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په دیني تعبیر کې د عقلانیت خلا

عقل په انسان کې هغه امتیازي ځانګړتیا ده چې انسان له نورو حیواناتو بېلوي، د بشر هر څه لاس ته راوړنې د همدې عقل په مټ دي، انسانان په خپله ټولنه کې هغه چا ته لېونی، ماتو یا دې ته ورته نور الفاظ کاروي چې عقل نه لري یا که د چا عقل وده نه وي کړې، هغه ته کمعقل یا بې عقل وايي، له دې ښکاري چې عقل په بشري ټولنه کې څومره مهم دی.

د خپل چاپېريال په شاوخوا کې فکر وکړئ، د بشر په لاس جوړ هر څه چې تاسو وینئ هغه د عقل په مټ جوړ شوي دي، که نه یو لېونی هیڅکله هم تولید نه شي کولای او حیوان یوازې د ځان د مړولو او له ځانه د دفاع شعور لري، د تغییر او ابداع وړتیا یوازې انسان ته د عقل په ور کولو ور کړل شوې ده.

هغه کسان چې له ور کړل شوي عقل څخه کار نه اخلي، قران کریم سخت غندلي دي:

{ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ} [الأعراف: ۱۷۹]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: هغوی زړونه لري، د پوهاوي په برخه کې گټه نه ور څخه اخلي، سترگې لري، لیدل نه په کوي، غوږونه لري، اورېدل نه په کوي، دوی لکه حیوانات بلکې تر حیواناتو هم ډېر غافله دی.

حیوان ته چې کوم شعور ور کول شوی دی، هغه په کامله توگه له خپل شعور څخه کار اخلي، د خپلې دفاع حس، ځان مړول اوبه کول، له یخه گرمي له گرمي یخ ته کېدل، د ډار له ځایه ځان کښل او خپل نسل اضافه کول، دا د هغو کار دی او په سم ډول یې مخته وړي. د اوزې سېرلي ته چا خوراک نه دی ښودلی، چې پیدا شي، بس د خپلې مور شیدې روي، پر پښو د ولاړې هڅه کوي او واښه خوري، د زمري زوی بیا غوښې خوري، واښه نه خوري، دا شعور هغوی ته په فطرت کې ور کول شوی دی، نو نه د اوزې بچی غوښه خوري او نه د زمري بچی واښه، هر یو په خپل کار ښه پوهېږي، بل خوا انسان ته له شعور سره عقل ور کول شوی دی، د عقل برسېره وحې او رسول ورته راغلي دي، هغه ته یې د ژوند لار ښودلې ده، مگر بیا هم خپل کار په هغه توگه نه کوي لکه حیوان چې یې کوي، له دې امله دغه ډول انسانان تر حیواناتو هم غافل بلل شوي دي.

د دین او مشاهدې له مخې د عقل له دومره ډېر اهمیت سره زموږ په دیني تعبیر کې عقل منزوي شوی دی، دا ډېر جالب تناقض دی چې دوی په کومو دلایلو د عقل منزویتوب ته دلایل تراشي، هغه ټول د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې عقل په مټ باندې کوي، چې دوی يې منزوي کولو ته مټې رانغښتې دي!!!

اصلن د خدای د وجود اقرار، په دين پوهاوی، د رسول په دعوت پوهېدل، د قران کريم پيغام درک کول او په ټولو ديني او دنيوي پديدو پوهېدل د همدې عقل په مټ ممکن شوي دي، که عقل نه وای، نو دا هيڅ به هم نه وای. که د اسلام تر ټولو معتبر متن قران کريم وکتل شي، له ګڼو اياتونو يې بيخي په وضاحت ښکاري چې عقل ته مخاطِب دی، قران کريم وايي چې دا د عقل د خاوندانو لپاره دی، د عالمانو لپاره دی، د تفکر، تعقل، تدبر ذکر خو يې ځای پر ځای کړی دی، د خپلې ادعا د اثبات لپاره يې خورا زيات د عقل د تجربې په تول پوره دلايل ويلي دي، د کايناتو لور ته يې زموږ پام اړولی دی، دا هر څه په عقل ممکن دي، که عقل نفې شي، هر څه ورسره نفې کېږي.

البته دا خبره سمه ده چې ځينې موضوعات داسې دي چې د هغو حکمت ظاهرن په عقل نه ښکاري، د هغه لپاره عقلي توجيه يا هغه وخت ګرانه وه يا ښايي نن هم ځينې مسايل په عقل حل نه شي، قران کريم يې حل وړاندې کړی دی او موږ يې له دې پرته چې په اصل حقيقت يې سل سلنه پوه شو، منو او ايمان پرې لرو، خو دا خبره بيا هم په عقل درک کوو چې دلته زموږ د عقل ځواب ممکن نه دی، موږ نه پوهېږو زموږ علم او تجربه ځواب راکوي، دا حقيقت هم بېرته په عقل درک کوو، تر دې وروسته چې دلته وحې څه راته وايي بيا يې هم په عقل حقيقت

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلوموو او تر پوهاوي وروسته ایمان پر را وړو، نو دلته هم عقل خپل رول ادا کړی دی، که عقل نه وای، دغه اوس چې موږ څومره په همدې پیغام پوه شوي یو، دغه پوهاوی او دغه ایمان و باور به هم نه وای.

له بده مرغه زموږ د زمانې دیني تعبیر کې عقل ته خپل ځای نه دی ور کول شوی، دوی که مازې عربي توري ولیدل، په هغو پسې مښلي، نور دې ته نه ګوري چې یا له علم سره ټکر دي، یا تر خپل منځ سره ټکر دي، یا له واقعیت سره اړخ نه لګوي، یا ټولنې ته زیان رسوي، یا هم عقل یې نه مني، دوی ته عقل نه دی مهم، دلیل یې دا وړاندې کوي چې په دین کې نقل مهم دی عقل نه چلېږي، د عقل له مخې جنت او دوزخ څنګه ثابتوې؟ دا خبره پر خپل ځای سمه ده چې نه په عقل جنت ثابتېږي او نه دوزخ، دې ته ورته نور مسایل هم شته چې تش عقل په هغه میدان کې کفایت نه کوي، بلکې وحې باید ورسره ملګرې شي او د هغه سوال ځواب ته ووایي، مګر زموږ مشکل له دې سره نه دی چې جنت دې په عقل ثابت شي که ثابت نه شو، موږ یې نه منو، یا دې په دې کې له نقل سره عقلي دلایل هم ملګري شي، خبره داسې ده چې په کوم ځای کې مسله منصوصې نه وي، اجتهاد او قیاس وي، یا د خبر واحد مسله وي، دلته باید هر څه د عقل په تول پوره وخېژي، که دلته هم عقل ته ټیله ور کول کېږي، بیا نو دغه اجتهاد هم د عقل پر مټ شوی دی، دغه خبر واحد هم عاقلانو را نقل کړی او عاقل سړي له دې څخه مفهوم اخیستی دی، په دغه برخه کې یې ولې عقل معتبر ګڼي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امکان نه لري چې عقل دې د خپلې تجربې له مخې ثابته کړي چې شمسي نظام کې لمر محوري حیثیت لري، ځمکه پر هغه راګرځي، اما دلته زموږ په دیني تعبیر کې له قیاسونو او اجتهادونو یا روایاتو څخه دا ثابتوو چې نه بالعکس خبره ده، یا هم د ځمکې دوه ګونی حرکت عقل په خپله تجربه ثابت کړي او زموږ تعبیروال د خپل اجتهاد او قیاس په مټ له دې چورلټ انکار وکړي، ساینس د هوا د حالاتو وړاندوینه وکړي، زموږ ملا صاحب وایي په دې څوک نه پوهېږي، هر څوک چې دا خبره مني کافر دی، ډاکټر د ښځې په نس کې د ماشوم په اړه معلومات ور کړي، ملا صاحب په خپله ناخبري کې د دیني تعبیر له زاویې بیا ټاپه را کش کړي او دا یوازې د خدای په صفاتو کې شمار کړي، که څوک یې د خبرېدو ادعا وکړي، هغه کافر وبولي، د ملا په تعبیر کې باران له اسمانه اوري، د علم له مخې باران له ورېځې اوري، اوس به د علم خبره منو که د دیني تعبیر؟

دغه ته ورته په سلهاؤ نور موارد شته چې علم یو څه وایي، زموږ د تعبیروالو خبره بل څه وي، دوی دلته عقل ته په دې پلمه ګونډه ور کوي چې د نقل په مقابل کې عقل نه چلېږي، په داسې حال کې چې د دوی کړی اجتهاد هم د عقل په مټ وي، نو څنګه ستا شوی قیاس د عقل په مټ دومره قوي او باوري دی چې تر تجربو وروسته ثابته شوې خبره به ستا د دیني تعبیر له مخې پاتېږي او ستا د فارمول پر بنیاد په نقل کې عقل نه چلېږي، سره له دې چې نه دلته نقل دغه خبره کړې ده او نه هغه نقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د انساني عقل د لاربنوونې لپاره نازل شوی، داسې کېږي چې له عقل سره په ټکر کې واقع شي، هغه نقل هادي دی، لار ښود دی، انساني عقل ته هدایت کوي، ښه څنګه امکان لري چې عقل دې تر مخکې شي او له هغه سره دې په ټکر کې راشي؟

زموږ د دیني تعبیر یوه لویه خامي دا ده چې له مسایلو سره برخورد یې عاقلانه نه دی، منطقي چلند نه کوي، بلکې تر ډېره پرې د اسلافي پرستی اغېز دی، دغه یې د ضعف هغه نکته ده چې هم یې له دینه ناسم تعبیر ته لار جوړه کړې ده، هم یې ټولنې ته ستونزې په جوړې کړې دي، د علم مخه یې هم په نیولې ده، بلکې که ووایم دنیا ته یې هم ډم په اچولی او اخرت یې هم په زیانمن کړی دی.

دا خبره ډېره بې ځایه ده چې عقلانیت له دین سره ټکر دی، بلکې د الحاد او بې دینۍ بنسټ پر عقلانیت دی، عقل د هر شي بنسټ دی، دین او بې دیني دواړه په عقل کېږي، نه لېونی تر ننه چا لیدلی دی چې ډېر ښه دیني عالم و او نه چا ولید چې ډېر لوی فیلسوف یا ساینسپوه و.

حقیقت دادی چې عقل د هر شي لپاره معیار دی، دیني تعبیر چې پرې تلل کېږي هم عقل دی، که غیر دیني ایډیالوژي په تلل کېږي، هم عقل دی. موږ وینو چې کومو ټولنو له خپل ور کړي عقل څخه پر ځای کار اخیستی دی، نو ښه ژوند لري، ښه یې ټولنې دي، د دې برخلاف چې چا پر عقل پرده غوړولې، د نقل په کارتوس یې د عقل جنازه اخیستې ده، د نقل په تقدس یې د عقل سپېڅلتیا او ارزښت کم کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، نو هغه ټولنې په ډېرو بدو شرایطو کې ژوند کوي او په ډېری میدانو کې عقل پرستو ټولنو محتاجې دي.

له دې خبرې څوک انکار نـه شي کـولای چې عقـل ټولـو مسلو تـه ځواب نه شي ویلای، تر ننه د انسان او کایناتو د پیدایښت په اړه د عقـل په مټ فلسفي بحثونه کېږي، خو معقـولې نتیجې تـه نـه دي رسـېدلي، د ټولنیز ژوند په اړه د هر هیواد او سیمې قوانین سره بېل دي، چې بیا هم د عقل لور ته ګوته پکې نیول کېږي، نه یوازې غیر دیني ټولنې سره وېشـلې دي، بلکې دیني ټولنې هم په خپل تعبیر کې سره یـوه خولـه نـه دي او د عقل په مټ کېدونکی تعبیر یې سره جلا جلا دی، دا هر څه مـوږ تـه پـه زبات رسوي چې عقل د ټولو ستونزو حل نه وړاندې کوي یا یې پـه یـوه وخت کې نه شي وړاندې کولای، د وحې مشال ورته اړین دی، مګر لـه دې هر څه سره د عقل پر اهمیت یوه ذره اغېز هم نه کـوي، ځکـه بېرتـه خبره هماغه ځای ته ځي چې که دین دی که دنیا ده، الحاد دی که دین پرستي، د ټولو بنیاد پر عقل دی، هر یوه ته خپله تګلاره د همدې عقل په مټ ښایسته ده، له عقل پرته دا نړۍ ویرانه بویه، له عقله پرته د دیـن تعبیـر هـم د نـړۍ په برخلیک اخته وګڼه او د تعمیر پر ځای به تخریب ته لار جوړوي، انساني ټولنې تـه د ګیتې او سوکالۍ پر ځای به تاوانانونه او مشقتونه را پیدا کوي، که موږ غواړو چـې لـه دین او دنیا دواړو سره منطقي او مناسب برخورد وکړو، عقل ته بـه پنـا وړو، نـو راځـئ بېرته په خپل تعبیر کې عقل ته هغه مقـام ور کـړو چـې د دیـن او دنیـا دواړو لـه مخـې ورته مناسب دی.

۴/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ماضي او حال؛ د عزت له مناره د ذلت تر کندې

هغه ټولنه چې بالفعله په بدو شرایطو کې واقع وي، خو ماضي يې ښه يادونه لري، نو دوی د خپل اوسني حالت د بدلون پر ځای، د ماضي په وياړونو بسنه کوي، د برتر قوم/ملت په وړاندې د خپل تېر بـرم خـبرې او کيسې يې نه خلاصېږي، حتا هغو ته پېغورونه ور کوي چې ستاسو اوسنۍ ترقي زموږ د اسلافو د کړيو خدمتونه نتيجه ده؟! دا ډېـره جالبـه ده چـې دوی د خپلو ميراثخورو په توگه د خپلو اسلافو له کړو خدمتونو هغه ډول استفاده نه ده کړې لکه دښمن چې يې ځنې وکړه!!!

دا يو ډېر لوی تناقض دی چې زه د پستۍ په اخيري کنده کې پـروت يم، خو هغه څوک چې د ترقۍ پر معراج ولاړ وي، زما له پېغوره ځان نه شي خلاصولای چې دغه ترقـي دې زمـا د پـلار او نيکـه لـه کـړو علمـي خدمتونو تر لاسه کړې ده، نو که دښمن دومره ترقي په کـړې ده، تاسـو د هغوی د وارثانو په توگه ولې د ترقـي پـر ځـای شـاتگ وکـړ؟ دلتـه دوې خبرې دي: يا دا چې موږ د دې وړتيا نه در لوده او يا دا چې زموږ ادعـا بې بنسټه ده.

دلته زموږ ټولنه له يوه بل تناقض سره مخېږي، نه موږ په دې اعـتراف کوو چې هو د خپلو اسلافو نا اهله خلف يو او نه عملن دا ثـابتولای شـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زموږ اسلافو دا هر څه کړي دي یا یې بنیاد ایښی موږ یې دا دی عملن ثابتوو چې دومره ترقي مو په دې بنیادونو سره کړې ده.

د مسلمانانو په تاریخ کې خورا زیاتې پېښې داسې ثبت دي چې د خپلې ټولنې هوښیار عالمان او مفکرین یې شړلي دي، تکفیر کړي یې دي، منفور شوي دي، بدنام کړي یې دي او حتا د مرګ فتواوې یې ور کړې دي، که اوس پوښتنه وشي چې په هغه شانداره ماضي کې هم زموږ د عالمانو او مفکرینو دغه حالت و او اوس چې بالفعله د پستۍ او ذلت په کنده کې پراته یو هم مو د زغم او صبر چندانې فرق له ماضي سره نه شته، خپل ټول مفکرین او عالمان مو یا ووژل یا مو بهر ته وشړل.

زموږ لیکوال او ویناوال چې د کومې شاندارې ماضي یادونه د ژړا په لهجه کوي او پر اوسني حالت افسوس کوي، دوی اصلن د خپلې تېرې ټولنې سم انځور نه وړاندې کوي، دوی دا نه وایي چې د عباسیانو په خلافت کې ولې امام احمد بن حنبل رحمه الله پر یوه نظریاتي اختلاف ووهل شو؟ دا نه وایي چې امام ابو حنیفه رحمه الله ولې د اسلامي خلافت د خلیفه له لوري لومړی بندي او بیا په بند کې د وهلو له وجې مړ شو؟ امام بخاري دې ولې له خپلې سیمې وشړل شول؟ ابن المسیب دې ولې د خپلو چارواکو له لوري په دورو وهل کېدی؟ داسې نو بیخې ډېرې پېښې دي چې د هرې یوې یادونه دلته نه شي کېدلای. تر دې ښه ده چې د یوه بل حقیقت پانه را خلاصه کړو، امویانو د خپل خلافت بنیاد د ابن زبیر رض پر هډونو کېښود، عباسیانو د خپل خلافت ماڼۍ د امویانو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

جسدونو وداني کړې، فاطمیان د همدې دواړو د اختلافاتو په نتیجه کې را پیدا او د همدې عباسي خلافت ریښې یې د وینو په شان ووهلې او مصر کې یې ځان ځای کړ، د خلافت په همدې نس کې چې زنگیان، ایوبیان، سلجوقیان، ملوکیان، برمکیان او شل نورې وړې و غټې واکمنۍ را پیدا کیدې، ان د خلیفه د عزل او نصب واک یې له ځان سره در لود، د خلافت پر مرکز به یې لښکرې ور ځغلولې، تاج و تخت یې هر وخت د شخړو او اختلافاتو سبب شوی دی، د زر او زور لپاره یې هر د وخت د زرگونو او لکونو انسانانو ککرۍ الوزولې دي، د قدرت او ثروت په نشه کې د مستو چارواکو او خلیفه گانو د حرم سرایونو پوښتنه دې څوک نه کوي چې هلته څه تېرېدل؟ د هغه دین په نوم یې د انسانیت غاړې ته د غلامۍ او ملوکیت طوق ور اچولی و چې د همدې غلامۍ د ختم او ملوکیت د زوال لپاره راغلی و، هغه دین چې ډلې ټپلې یې ممنوع اعلان کړې، رنگ، نژاد، وطن، ژبه او قومیت یې د شیطان لارې وگڼلې، د ټول انسانیت بشري کرامت ته تر قایلېدو وروسته یې مسلمانان یو امت وبلل او خدای ته یې هغه کسان ډېر نژدې وگڼل چې د هغه له قانون سره سم د دنیا او دین چارې په ښه توگه مخته وړي خو د تخریبي پایلو پر ځای تعمیري نتایج ور کړي، خو بل پلو مور د همدې شانداري ماضي په هنداره کې وینو چې هغوی امت پر ډلو ووېشه، نژاد، رنگ، ژبه، قوم، گوند، مسلک او د طبقاتو لپاره هر بنیاد یې معتبر وباله او د امت بېړه یې په همدې اختلافاتو ور غرقه کړه، د نن هر رنگه اختلاف د دوی د اختلاف نتیجه وه، نن که مسلمان د مسلمان په لاس تذلیل کېږي، پرون

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم دغسې کېدل، کوم تېمور د عثماني خلیفه میرمن د هغه په مخکې هغه وخت بې عزته کوله چې خلیفه یې په کپس کې لاس او پښې ولچک کړی او په سپینو سترګو یې د خپلې ښځې بې عزتي ته کتل، دواړه زموږ د ماضي شانداره څلي دي، د مسلمانانو په تاریخ کې ځلانده ستوري دي، پر شخصیتونو یې لوی لوی کتابونه لیکل شوي دي.

د ماضي شانداره تصویر په ځینو برخو کې سم دی، مګر تر علمي خدمتونو مو بیا هم جنګي تاړاکونه زیات دي، نه یوازې له نورو سره بلکې په خپل منځ کې مو یو پر بل رحم نه دی کړی. دا خبره سمه ده چې په مسلمانانو کې علم ته کار شوی دی، تاریخ پوهان، ټولنپوهان، ساینسپوهان، سیاستوال او سیاست پوهان، د نظامي برخې ماهرین، بیخي کم یې عادل پاچاهان او خلیفه ګان د امویانو له دورې بیا د خلافت تر سقوطه تېر شوي دي، مګر ټوله ماضي شانداره بلل، له عدالته ډکه یې ګڼل، د علم او پوهې زمانه ورته ویل، پر ځای کار نه دی، اروپایانو به له موږ په ځینو برخو کې حتمن زده کړه کړې وي، موږ به هغه وخت علمي لاسته راوړني در لودې، خو هغه هم په انفرادي توګه وې یا یوازې د پوره امپراتورۍ په یوه برخه کې کېدلې، که دغه وړې هڅې د دې وړ وي چې موږ نن پر نړۍ ویاړ په وکړو او هغوی ته د اوسنۍ ټولې ترقۍ پېغور ور کړو چې زموږ میراث یې وړی دی، نو دا خو اوس هم شته، اسلامي دنیا کې خورا ډېر علماء او پوهان لرو، د هرې برخې کادرونه لرو، اسلامي هیوادونه د علم نوموتي مرکزونه لري، په انفرادي توګه د هند عبد الکلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونې وړ دی چې د خپل علم په مټ یې هند غونډې یوه هیواد کې ولسمشری ته ځان ورساوه، د علم په نورو ځانګو کې دومره خدمتونه شوي دي چې غټې نړۍ والې جایزې یې تر لاسه کړې دي، نو بیا ولې یوازې د ماضي یادونه کېږي؟ دا خو اوس هم شته، اسلامي دنیا خپل حکومتونه لري، د علم مرکزونه لري، علماء لري، خدمتونه کوي، ډېرى اسلامي هیوادونو د خپل ملت او وطن جوړولو ته توجو کړې ده او پخواني تاړاکونه یې ایله کړي دي، که دغه نکته د هغوی د ضعف وي، نو اوسني شرایطو کې دا د ضعف نکته نه بلکې د قوت نکته ده، خپل ځان ته کار کول، خپل قووت زیاتول، ځان بسیا کول، علم او اقتصاد ته کار کول، نن اصل کار او همدغه خدمت دی، نه دا چې نور هیوادونه لاندې کړه او د بشریت پر لمن تور داغونه تاریخ کې په خپل نوم ثبت کړه.

موږ ته ولې یوازې د ماضي هغه یادونه مهم دي چې زما خوښ دي هغه یې بیا نه کوم چې زه په شرمېږم؟ ما که له چینه تر اروپا امپراتوري در لوده، د پخوانی نړۍ زړه مې قبضه کړی و، بشري قوه مې در لوده، ثروت را سره و، یوه داسې امپراتوري وه چې نوره نړۍ مې ډارولې وه، دا خبرې ټولې پر ځای دي، خو په عیني حال کې دا پوښتنې هم کېږي چې له دومره امکاناتو او وسایلو سره مو څو فیصده خدمت وکړ؟ بشر ـ ته تعمیري هڅې مو د خپلو همدې امکاناتو او وسایلو په نسبت څومره دي؟ له دې سره چې دومره لویه امپراتوري مو در لوده، بیا مو هم په خپله دومره لویه غېږه کې ځینې نابغه مسلمان علماء نه دي منلي، هغوی که

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شا له یوه ځایه بله ته کوچېدل او په همدې سره یې قیمتي وخت ضایع شو او زموږ اسلامي ټولنې په خپله غېږه کې را لوي شوي نابغه ګان له لاسه ورکول. په دومره لویه امپراتورۍ کې زموږ زور یو د بل پر وهلو وختی، له منګولیانو سره په جنګ کې لومړی خوارزم شاه یوازې مقاومت ته ولاړ و، د هغه تر ماتېدو وروسته یې د اسلامي نړۍ یوه یوه واکمني را ټینګوله او تبا کوله یې څو په همدې توګه تر مصره ورسېدل، که موږ په دومره پراخه امپراتورۍ نازېږو، نو دا هم باید یاد کړو چې دغسې د اسلامي امت خښتې یو د بل له وجوده بېلې وي، دا احساس یې نه در لود چې د یوه مسلمان واکمن په تلو دویم نوبت د هغه دی، حتا په مصر کې د منګولیانو تر ماتې وروسته د یوه مسلمان فاتح واکمن سلطان قطز ژوند ته څنګه د هغه د یوه قوماندان بېبرس له لوري خاتمه ورکول کېږي او تر هغه وروسته څنګه د هغه پر تخت خپله کښېني؟

حقیقت باید په رڼو سترګو ولیدل شي او د انکار پر ځای یې منل ډېر ښه دي، له واقعیته په سترګو پټېدو هغه نه تغییرېږي او نه له منځه ځي، بلکې زموږ له هر څومره انکار او چشم پوشي سره واقعیت پر خپل ځای پاتېږي او موږ له خپل چاپېریال سره په نه هرېغي کېدو، خپل ځانونه خپله له منځه وړو.زما په نظر زموږ ماضي هم ښه لري او هم بد، ښه یې باید وستایل شي او له بدو یې عبرت تر لاسه شي، په تاریخ، وینا او لیکنو کې د ټولو یادونه حتمي ده، ځکه ډېر وختونه له تعمیري کارونو عبرت دومره ښه نه اخیستل کېږي، لکه له تخریبي چې تر لاسه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ که په ماضي کې ښه او بد دواړه در لودل، اوس یې هم لرو، که مو ځمکه در لوده، اوس هم شته، که حکومتونه مو قایم ول، اوس یې هم لرو، که علماء ول، اوس هم شته، که علمي مرکزونه موجود وو، اوس یې هم لرو، که بشري قوه مو در لوده اوس یې په څو چنده لرو، که ثروت او د ثروت منابع مو په لاس کې وې، نن یې په څو چنده زیاتې لرو، نو بیا څه بلا را شوې ده چې د اوس پر ځای ماضي یادوو؟ د خپل ظرفیت د لوړولو پر ځای د یوه تېر باظرفیته کس په یادونو نه مړېږو؟ د خپل تېر برم یادونه کوو دا فکر نه کوو چې اوس هم وخت دی چې هغه برم بېرته را ژوندی کړو؟ د دې پر ځای چې د ماضي پر یادونو یوازې وژاړو، ولې عبرت نه ځنې اخلو؟ ولې د ماضي په هنداره کې د خپلو ځینو ستونزو عوامل نه تشخیصوو او حل لارې نه ورته وړاندې کوو؟ او بالاخره د کمترۍ له اوسني حالت څخه د خلاصون لپاره ولې ماضي ته پنا وړو، ولې اوس پر خپلو وړتیاو او منابعو په خپله ګټه کار نه کوو چې د ابد لپاره له دې کمترۍ خلاص او ښه انساني ژوند مو په برخه شي؟

ماضي که مو شانداره وه، نو د وحشت او بربریت هغه کیسې یې هم په غېږ کې تازه ساتلې دي چې د هر بااحساسه انسان د بدن وېښته ورته شخص درېږي، موږ که د تېر برم او تېرو ځلانده ستورو یادونه کوو، نو دا هم باید هېره نه کړو چې د هماغو ځینو ستورو د ناسمو اعمالو په نتیجه کې موږ دا یو نن دلته د کمترۍ او خوارۍ په پسته ترینه کنده کې پراته یو، زموږ د برم په نشه کې ځینې داسې کارونه مو کړي دي چې تر ننه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور نسلونه نتایج زغمي، نه ټول تېر ښه دي، نه بد، نه اوس مکمل شر دی نه تېر مکمل خیر، نه یو مخیز موږ اوس ملامت یو نه تېر له یوې مخې سلامت، زموږ د نن ورځې د بدبختۍ ځینې عوامل له پخوا راپاته دي او ځینې یې موږ اوس ایجاد کړي، یو څه یې زموږ د خپل لاس کرلي دي او یو څه یې دښمن را باندې تپلي، یوه برخه یې زموږ له دینه ناسم فهم ته ور ګرځي لویه برخه یې له ناسمو دنیاوي پرېکړو را پېښه ده، نه باید داسې شي چې یو مخیز اوس ته په توجو کې تېر بیخي هېر کړو او نه داسې وکړو چې د تېرو په تذکرو اخته شو، حال را څخه هېر شي، نه د خپلو ټولو ستونزو پړه پر تېرو ور واچوو او ځان سلامت ترې وباسو او نه داسې وکړو چې هغوی سپینې ملایکې خپل ځانونه راته شیطانان ښکاره شي، د بشري ټولنو د تقاضا له مخې هم تېر اړین دی او هم اوس، بشر د دې جهان د تکاملي لړۍ یوه کړۍ ده، موږ ته له خپلو اسلافو ډېر څه په میراث پاته دي، چې واقعن هم زموږ د ویاړ سبب دي او وو، ډېر ناسم کارونه هم شوي دي چې زموږ د خجالت سبب دي او وو، که د تېر او اوس په لوبه کې داسې را ګېر نه شو چې خپل ښه او بد را څخه ورک کړي، نو تېر ټول باید د عقل او واقعیت په ترازو کې وتلو، وزنداره به یې منو او بې وزنه به یې ملامتوو، د ښو به یې پیروي کوو او له ناسمو به یې عبرت اخلو، د عقل تقاضا همدا ده چې خپل تېر او اوس ټول د همدغه معیار له مخې وتلو، هم له تېر سره عاقلانه برخورد وکړو او هم له اوس سره، حال مو له ماضي سره وتړئ، د ښو یې تسلسل په کار دی او له بدو یې اجتناب، د خپل حال لپاره حتمن د ماضي بنیاد لټول ناسم کار دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ټولنه انجماد ته بيايي، بشري ټولنه د تغيير لـه باثباتـه اصـل سره مـخ ده، هر وخت تېر بنيادونه زموږ د حال مانۍ ثابته نه شي ساتلای، بلکې نوی بنياد غواړي او د اتباع و تکرار پر ځای ابتکـار او ابـداع غـواړي، را ځئ د تېر او بېر تر کشالې تېـر شـو، لـه هـر څـه سره عاقلانـه برخـورد را واخلو، ټول پر همدې معيار وتلو، کم ته يې کم ووايـو او زيـات تـه يـې زيات، سالم يې سلامت وبولو او ناقص يې ملامت، له خپلو اسلافو په را پاته ميراث کې هغه څه را واخلو چې نن هم زموږ په کار راځي، زموږ له واقعيت سره سمون خوري، زموږ ستونزې په اواربـړي او ټولنـه مـو ورتـه اړتيا لري، هغه څه چې دوی يوازې د خپلې ټولنې او وخت د تقاضـا لـه مخې کړي دي، هغه د ماضي په يادونو کې يوازې د هغوی د کارنامو پـه توګه يادګار وساتو او بس، له نويو ستونزو، مسلو او حـادثو سره د ابتکـار تګلاره لار واخلو، وېره ځنې ونه کړو، هره ستونزه حل لري، د هر څه تـر شا علت شته، هر څه د يوه قانون له مخې کېږي، د هغـه قـانون کشـف د انسان په وس کې شته، که څه هم نن نه وي کشف شوی، خو سبا حتمن کېږي، نو همت را کش کړو، له نويو حالاتو سره په نوي فکر مخ شـو، د تېر د اتباع پر ځای له خپـل بشري وس څخـه پـه اسـتفادې ابـداع تـه را وړاندې شو او په خپله ټولنه کې زموږ له لاسه را پېښو مسلو تـه پـه خپـل لاس او توان حل پيدا کړو، بيا به نه د ماضي په شانداره خوبونو کې ورک يو او نه به په حال کې د کمترۍ احساس را څخه د ژوند خوندونه تروړلي وي.

۴/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبانو ته اخطار

په هیواد کې د جمهوري نظام تر سقوط وروسته په جنګي او له کړکېچه ډکو حالاتو کې په زور د طالبانو واک ته رسېدلو هغوی ته په کور دننه د دوو ډلو وسله وال مخالفت را وټوکاوه، یوه یې اسلامي دولت او بله یې د مقاومت جبه ده او په نړۍ واله کچه یې مکمل منزوي کړل. که طالبانو د جذبې پر ځای له هوښه کار اخیستی وای، دغه ګواښ به نه وای رامنځته شوی او نړۍ به نه ګوښه کول. زموږ یو بد عادت دا دی چې د ننني بریا په نشه کې مو د پرون شکست هېر وي، د نن خوږې شېبې د پرون ترخې لحظې را نه هېرې کړي. طالبانو ته هم د نن بریا د دې سبب شوه چې پرونی وضعیت یې هېر شي.

د طالبانو د تېر واک په اخیر کې، دوی د امریکا په مشرۍ نړۍ والو ته زارۍ کولې چې د هر ډول ستونزو د حل لپاره دې خبرې وشي، جنګ دې د حللارې په توګه نه غوره کېږي، له امریکا سره د مخالفت یو عمده ټکی د اسامه او ډلې شتون یې وو چې په کابل کې د امارت په بلنه راغلو علماؤ له اسامه وغوښتل چې هیواد پرېږدي او زموږ له خاورې پټ ووزي څو موږ له نړۍ سره په شخړه وانه ړوي، خو د دغه اقدام مخالفت یې د طالبانو امیر وکړ، لنډه دا چې جنګ پیل شو، په درې اونۍ کې طالبان له واکه ګوښه شول، بیا یې د ژوندي پاته کېدا لپاره هره لار وږه، خو هره غلطي چې وه هغوی د پاکستان منګولو ته ولوېدل او د جمهوري نظام پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضد یې وکارول، تر دې چې بیا له طالبانو سره خبرو اترو تـه جمهوریـت پالو زاری کولې خو طالبانو هیڅ نه اورېدل، د ملت، نړۍ او حکومت هر ډول غوښتنې یې یوازې اورېدې، نور یې د عمل په میدان کې هغـه څـه کول چې دوی غوښـتل. لانـدې ځینـې هغـه ټکـي لـیکم چـې ممکـن د طالبانو لپاره د نابودۍ په قیمت تمامې شي.

واک ته تر رسېدو وروسته هم طالبان هماغه څه کوي چې په تېرو شلو کلونو کې یې کول، دوی اوس هم د هـر چـا مخالفـت د خپـل ځـان پـه نابودي حسابوي، نو ځکه هر مخالف کس د زندان میلمه کوي، د ښـځو په اړه یې نړۍ او ملت ته ژمنه ور کړې وه چې د کار له ساحې به یـې نـه منعه کوي، مگر واک ته تر راتلو وروسته یې له محـرم پرتـه پـر راوتلـو لا بندیز ولگاوه، کار خو د هر چا هېر شو.

د نجونو پر زدکړو یې هم ډېر وعدې کړې وې، توافقات یې لاسلیک کړي وو، اما قدرت ته تر رسېدو وروسته یې د نجونـو لـه ابتـدایي تعلـیم پرته متوسطې او عالي لیسې تعلیق تـه واچـولې، پـه یـوه او بلـه پلمـه یـې دروازې بندې کړې او نجونې د تعلیم حق نه لري.

د اردو جوړ چوکاټ یې خراب کړ، د پولیسو تیار نظام یـې لـه منځـه یووړ، د ملي امنیت اداره یې له بیخه وکښه، د حکومت پـه ملکـي برخـه یې تر اوسه غوښنه برخه نیولې ده او لا هم لگیا دي نور هم په دې برخـه کې خپل نااهله کسان ځایوي او مسلکي کسان رخصتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو برخه یې ډېره کمزورې ده، دوی هر وخت ملت ته دا غوږې کوي چې موږ نوي یو، هر څه به سوکه سوکه سم شي، خو د یوه کال په پوره کېدو لا هم حتا خلک له بانکه خپلې پیسې نه شي ایستلای، نور خدمات یې پر ځای پاته.

د فساد په برخه کې دوی تل د جمهوري نظام پر لمن داغ لګاوه چې مفسد نظام و، دا خبره یې سمه ده، د هغه نظام په رګ رګ کې فساد داسې ځای نیولی و، چې اصلاح یې یا یو مخیز له منځه تګ باندې ممکنه وه لکه طالبانو چې یو وړی یا هم دا چې طالبان ورسره یوځای شوي وای، د جنګ بوج پر کم شوی وای، نو که په مشرتابه کې یې د اصلاح اراده وای، نو سخته وه، خو له امکانه نه وه وتلې، یعنې یوې پرېکنده ارادې چې تر شا یې قوي ځواک هم ولاړ وای، د دې کار شونتیا رامنځته کوله، خو له بده مرغه چې طالبانو دا کار ونه کړ. دلته یې هم د نړۍ او ملت خبرو ته غوږ ونه نیوی.

بل لور ته یې د فساد په پلمه د ایسته کړي مفسد نظام پر ځای بیا هم د یوه بل مفسد نظام بنیاد کېښود، دوی له هر ډول تخصص او مسلکیتوب پرته خپل کسان پر لوړو بستونو ګوماري، سیاسي، نظامي او تخنیکي برخې یې ټولې په خپلو کسانو ډکې کړې دي چې د فساد بنسټ له دې ځایه پیلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سیمبولونه یې ختم کړل، لکه بیرغ، ملي سرود او د جمهوریت نوم. ملي بنسټونه یې له بیخه وکښل، لکه اردو، پولیسي، استخبارات، ملکي دولتي چوکاټ، او د ادارو چور ته دوی کسان ایله کړل، د همدوی کسان د دې ادارو وسایط ګاونډیو ملکونو ته وړي، له ځانو سره یې پټوي او د دې هیڅ یوه عامل ته علني سزا نه ده ورکړل شوې. په داسې حال کې چې د ملت غوښتنه وه، چې دا هر څه دې پر ځای پاته شي، مګر طالب بیا هم د ملت غوښتنې ته غوږ ونه نیوی.

د ټول شموله حکومت جوړول، نه یوازې د افغانانو قانوني، بشري او اسلامي حق دی، بلکې له نړۍ سره یې توافق هم کړی و، د نړۍ والو غوښتنه هم وه چې ټول اقشار او قومونه به د طالبانو په نظام کې ځانونه ویني، خو دوی واک یوازې طالب شموله کړ، هر څوک چې د دوی د فکر او لیکو کس وي، هغه په دې نظام کې ځان ویني، که د دوی له لیکو بهر، د دوی له فکره مخالف، د دوی په جامه کې نه وی، هغه که مسلکي هم وي، متخصص وي، کاري تجربه ولري، له هیواد او ملت سره اخلاص ولري، هیڅ بده او مفسده سابقه ونه لري، بیا هم د دوی په اند یو اخوند یوازې له دې امله پرې ښه دی چې د دوی ملا فلانی اخوند دی، دغسې یو شرمناک، بې اصولو، غیر متوازن او بې سابقې معیار رامنځته کول تر ټولو لوی فساد دی، له قانونه بغاوت دی، د الله په دین کې حرام دی او د بشري اخلاقو له مخې سنګین جرم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وړو شيانو کې دومره مصروفيت چې مهم او اساسي کارونه ځنې هېر شول، د ښځو د مخ پټولو موضوع ته دومره هوا ور کول چې حتا نړۍ پر وربغېده، خو په هيواد کې د فقر، بېکارۍ، له هيواده د خلکو د وتلو ستونزه، وچکالي، د نرخونو جګېدل، لوږه، ناروغۍ، غلاوې، فساد، د خدماتو ځنډ، له نړۍ سره خرابې اړيکې او ګڼې نورې ستونزې ټولې پر ځای پاته دي، دوی د نجونو ښوونځي ته کمېسيون تعين کړ، د امر بالمعروف ادارې ته واک ور کړي چې ښځې په زور مخ پټولو ته اړې کړي او داسې نور نمايشي کارونه.

له هيواد سره د ګاونډيو ملکونو پر پولو زموږ له وطنوالو سره غير انساني کړنې او بد اخلاقۍ بل هغه پواينټ دی چې که طالبانو يې د حل لپاره لاس په کار نه شي، نو خلکو ته به چانس ور کړي چې له داعش او مقاومت جبهې پرته د طالبانو پر بل بديل فکر وکړي.

طالبانو په خپل شل کلن جنګ کې د خپلو افرادو ترمنځ يو نوښت وکړ چې د ځانمرګو فکټري يې فعاله کړه، نور يې ټول توان پر دې صرف کړ چې خپل کسان څنګه د جنګ ليکو ته سوق کړي، دوی چې کله د يوې جنګي ډلې پوست کېښې او د يوه باصلاحيته ملي دولتي خپلواک نظام؟! په شکل را څرګندېدل، نو دغه ظرفيت يې نه درلود، شعور يې دومره تکامل نه وو کړی چې د يوه دولت ځای ډک کړي، د دولت مقام وپېژني، د همدغه مقام صلاحيت ته په کتو له نورو نظامونو سره مناسب برخورد وکړي، دغه مقام ته راجع ملي او نړۍ والو مسوولیتونه وپېژني، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاونډيو سره د يوه همسايه په توګه داسې تعامل وکړي چې هم يې خپل ګاونډی سم درک کړی وي او هم يې خپل زور او ځواک معلوم کړی وي، دوی نه د همسايه ځواک درک کړ، نه يې خپل، له تاجکستان، ايران او پاکستان سره اخته شول، د ګواښ په ژبه يې خبرې ورته وکړې او د ځان په اړه په نړۍ کې رامنځته شوی مثبت انځور يې د ځينو په ذهنو کې تت او د نور په اذهانو کې ختم کړ او ځای يې منفي ونيوی.

د کانونو بې سابقې استخراج د طالبانو کمال نه دی، بلکې د ملي شتمنۍ چور دی چې يوازې يې ګاونډي ته ګټه رسېږي، دا ټکی بايد په ياد ولري چې په دې کانونو کې نه يوازې د ملت د ټولو اقشارو او قومونو سهم شته، بلکې راتلونکي نسلونه هم په دې کې ونډه لري، چې د قانون او اسلام دواړو له مخې ورته ثابته ده. دغه ټکی پر طالبانو د ملت منفي فشار زياتوي، په تعمير کې يې نه په تخريب کې شمارل کېږي او له دوی څخه د ولس هغه ډول خپګان رامنځته کوي چې پايله به يې د دوی له منځه تګ وي.

د ملت له احساساتو سره لوبي کول، بله هغه نکته ده چې د طالبانو په زوال به تمامېږي، نه د انتخاباتو غوښتنه مني، نه د نورو اقشارو او قومونو روا بشري هيلې په نظر کې نيسي، د هر قوم خپه کول به د دوی واک ته ډېرې جدي ننګونې را پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل واک او ځواک باندې د تکبر تر حده مغروره کېدل، د دوی بل منفي ټکی دی، د همدې خمار په ټس کې نه له ملت سره سمه خبر کوي، نه له نړۍ سره، دوی فکر کوي چې نه په ملت کې نور داسې ځواک پاته دی چې د هغوی د ځواک په وړاندې ودرېږي او نه نړۍ کې ځوک شته چې د هغوی په مقابل کې یو بل مخالف ځواک حمایه کړي، خو دا فکر یې ډېر بې ځایه ده، هم ملت د دې وړتیا لري چې دغه ډول ځواک تولید کړي او هم نړۍ د دې وس لري چې په کمه موده کې د طالبانو ښه یا بد بدیل پیدا او ځای ناستی کړي.

د طالبانو په وړاندې د یوه داسې ملي او افغان شموله محور نه شتون دې طالبانو ته دا احساس ور نه کړي چې ملت په هر حال راضي دی او نړۍ زموږ د هیڅ ډول عمل په وړاندې یوازې د خبرو له عکس العمل پرته د بل عکس العمل وړتیا نه لري. ملت نه دی راضي، ستونزه داده چې ملت د طالبانو پر یوه ښه بدیل غور کوي او دا ښه بدیل یې په سترګه نه دی ورغلی، داعش د دې ظرفیت نه لري چې د طالبانو خلا ډکه کړي دا خو پر لویه لار پرېږده چې د یوه دولت خلا دې ډکه کړي، نه بشري قوه لري او نه ظرفیت. په فکري لحاظ تر طالبانو هم ډېر سختدریځي دي، په ملت کې نفوذ نه لري، له فکر سره یې ملت جوړ نه دی، د مذهب له مخې دلته بستر ورته هوار نه دی، نو هغوی د طالب په وړاندې یو کمزوری، بې انډوله او بدتر بدیل لا هم نه شي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم بديل په توګه يې سمدستي د مقاومت جبه د افغانانو ذهن تـه ورځي، چې په هيڅ توګه تر طالبانو ښه نه دي، بلکې ډېـر بـد بـديل يـې ګڼلای شو. هغوی اصلن د نورو د لاس اله ده، لـه نظـام سره د دې لپـاره لاس او ګرېوان نه وي چې اصلاح غواړي، بلکـې دوی د خپـل واک او جيب غم اخيستی او په نتيجه کې يې ملي خپلواکي هم د نـورو پـه لمـن کې د سوغات په توګه ور کوي.

که وضعيت همدغسې دوام وکړي، نو ملت او نړۍ به د يوه بهتر بديل لپاره حتمي جدي هڅې پيل کړي چې په نتيجه کې به يې طالب نه يوازې له قدرته پرزول کېږي، بلکې ډېر مالي او فزيکي تاوانونه به هم ورسره مله وي، چې ملت او هيواد دواړه به هم لازمي زيان ويني. داسې يو تحول به وي چې د طالب د اينده سياسي او نظامي وجود لپاره به وروسـتی ټکـی کښېږدي، د خپل بد تاريخ او ناوړه نوم له ايله کولو سره به اسـلامي ديـن ته هم ډېره سخته صدمه ورسـوي چې جبيـره کـول بـه يـې لـه اسـلامپاله اصلاح غوښتونکو داعيانو څخـه لسـونه کلونـه جـدي هـر اړخيـزه هڅـې وغواړي.

طالبان بايد په دې پوه شي چې د هر چا مخالفې خبرې نه د هغوی د دښمنۍ معنا لري او نه د هغـوی واک تـه جـدي ګـواښ متـوجې کـوي، ځيني وخت نيوکې او مخالفتونه د سمون لپاره وي، هـر مخـالف کـس د يوه وسله وال جنګيالي په تله بايد ونه تلل شي، له هر مخالف افغـان سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دښمن چلند غوره کول د طالبانو پر تنګنظري، بې زغمي او کمظرفیتي دلالت کوي.

دوی چې پر کوم مسند ناست دي، باید هغه سم درک کړي، که د دې مسند څخه سو استفاده وکړي، نو د هر ډول ناوړه پېښو مسوولیت به د طالب پر اوږو پروت وي، طالبان دې ملت او نړۍ دې ته نه مجبوروي چې لازمي د طالب پر غوره او همه شموله بدیل فکر وکړي، دا اوس هم که دوی سیاسي بصیرت ولري په دې به پوهېږي چې د هغوی هر ناسم ګام د یوه افغان شموله سیاسي محور جوړېدو ته لار جوړوي، د ځوانانو یوه کتله په همدې فکر ده، هغوی د دې لپاره هڅې هم کوي، حتا د وسله والې مبارزې ملاتړي هم دي، تاسو به یې حتمن پېژنئ، خو زما په شمول زرګونه نه لکونه کسان دغه حالت نه شي زغملای او جنګ هم نه غواړي، موږ دغه د جمود حالت نه غواړو، اقتصادي او علمي رکود زموږ اینده ګواښي، له ملت سره د مور او میرې چلند د هیواد تجزیې ته لار جوړوي، د خلکو پر افکارو بندیز ناسم اقدام دی، د مذهبي لښکیو سره غیر منصفانه چلند له اسلامي لارښوونو سره مخالف عمل دی، دا ټول کارونه باید اصلاح شي او ژر اصلاح غواړي، د مکتبونو دروازې به حتمي خلاصېږي، ښځو ته به د تعلیم، کار، تلو راتلو او ټولو بشري اسلامي حقوقو ور کول تضمینېږي، له نړۍ سره به د اړیکو پر رغولو جدي کار کېږي، زموږ د هیواد ګوښه پاتېدل زموږ د ملت او هیواد سره ستر ظلم دی، دغه ډول انزوا ته ټېله کول، ستاسو پر عدم بصیرت دلالت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، چې په نتيجه کې به يې ملت او نړۍ دواړه په دې باوري شي چې تاسو د دې مسند اهل نه يئ، نو بناءن بايد ايسته شئ.

زه بيا هم وايم چې له طالبي فکر سره په ډاګه مخالفت لرم، د نظام لـه ستړکچره، تر ملي مسايلو، د دين له تعريفه بيا د فرعي مسلو تـر حلـه پـه هره برخه کې ورسره مخالف يم، دا زما انساني او اسلامي حق دی، زه چا ته حق نه ور کوم چې له ما مې خپل حق واخلي، د دې ټولـو بـاوجود د دې پلوي نه يم چې په اوسنيو حالاتو کې د طالبانو پر ضد دې وسله واله مبارزه وشي، دغه فکر اوس د زياتره ځوانانو دی، ډېر کم کسان د وسـله وال مقاومت ملاتړي دي، خو که حالات د اوس په شان دوام وکړي، نـو دغه شمېر زياتېږي، د دې فکر ملاتړي ډېرېږي، مقاومت له يوې سيمې بلې ته پراخېږي، د ملت، سيمې او نـړۍ پـه کچـه يـې حمايـت حتمـې کېږي، پايله به يې ستاسو له واکه د سيمو وتل وي، چـې يـا بـه ستاسـو د مخالفو کسانو لپاره ستاسو په څنګ کې دويم ملک جوړېږي او يا به ټول افغانستان ستاسو له وجوده پاکوي، هر څه که کېږي، مسـووليت يـې يـو مخيز ستاسو دی، پر خپل ځان، ملت، هيواد او دين رحم وکړئ، مه ځان ته ګواښونه زياتوئ، مه د درست ملت په سرنوشت لوبې کوئ، جالبـه ده يوه وړه ډله د خپل ناسم فکر په پلي کولو هر وخت د دې سبب شوې ده چې هم ځان ته زيان ورسوي، هم ملت او وطن ته، ستاسـو فکـر د ټـول ملت فکر نه دی، ستاسو پرېکـړې د درسـت ملـت فيصـلې نـه دی، څـه وخت به تاسو دا حقيقت درک کوئ او منئ چې تاسـو د دې ملـت يـوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یاست، ټول ملت نه یاست، نو بناءن خپلې پرېکړې او فکر پر ملت مه تپئ چې هر وخت یې نتیجه منفي راوتلې ده. له تاریخ څوک عبرت اخلي، خو موږ یې د عبرت پر ځای بیا تکرار وو، هیڅ یوه نظام دا کار ونه کړ چې خلکو ته غېږ خلاصه کړي، ټول په غېږ کې ونیسي او هیچا ته د پردیتوب احساس ور نه کړي، په مساوي توګه د دې ملت ټولو خلکو ته د خدمت، کار، تعلیم، ژوند او نورو چارو زمینه برابره کړي، زموږ هر نظام چې راغلی دی، بس یوازې یې انتقام ته کار ویلی، د خپل همفکره کسانو ګومارنې یې خپل حق بللې دي او د خپل ځان اینده ثبات یې یوازې په وسله کې لیدلی دی، چې دغه فکر یې تل د خپل ځان په مرګ او ملت په زیان تمام شوی دی.

هیله ده طالبان له خپلې دې تګلارې تېر شي، ملت محکوم نه کړي، بلکې د خپل قدرت د مشروعیت مرجع او د خپل ځان د بقا ضمانت یې وګڼي، د پردیو په زور د واک ساتل همیشه نه وي، د بل کټ تر نیمو شپو وي، خپل ملت ته د پردیتوب احساس مه ور کوئ، که نه تاسو به له دې وطن او ملت څخه خپل ځانونه پردي کړئ، دا یوه حتمي پایله ده، چې هم تجربو ثابته کړې او هم الهي نه بدلېدونکي سنت دي.

۲۰۲۲/جون/۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ ودونه(تعدد زوجات)

ما داسې کور نه دی لیدلی چې هلته دې د یوه سړي دوې میرمنې وي، هغوی دې په ارامه ګوله پورته کړې وي، نه مې تر اوسه په کتابونو کې لوستي دي، چې په یوه کور کې د یوه سړي څو میرمنې وې، هغوی ښه ارام ژوند سره کاوه، بلکې ګڼو ودونو هر ځای د خلکو شخصي ژوند د دوزخ ژوند ګرځولی دی، نه یوازې دا چې د ښځو ترمنځ ستونزې وي، له مېړه سره یې اختلاف او جنجالونه وي، بلکې د دوو بنو د کورنیو ترمنځ هم نفرت وي، د اولادونو کرکه یې هم د هېرولو نه وي او له هرې ښځې سره چې څوک تعلق لري، د هغې ملګرې او اړیکپاله ښځې لا د هغې له بنې څخه بد وړي.

ګڼ ودونه انسانانو ته د ستونزو سبب شوي دي، ما چې څومره کسان پوښتلي دي، لومړي سر کې دویم واده ته پلمې لټوي، خو چې خپله یې تجربه کړي، بیا توبې کاږي. له دې سره چې نتیجه یې خوندوره نه ده، بیا ولې په اسلام کې ګڼو ودونو ته اجازه ور کول شوې ده؟

دا ډېره مهمه مسلمه ده، ټولنې ته له دې اړخ ګڼې ستونزې ور پېښې دي، په خورا دقت یې څېړل او تر خپله وسه داسې هڅه کول چې د ټولنې له اغېزه په دې برخه کې خپل ذهنیت پاک شي او بیا په دې اړه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قران کریم پر هدایاتو فکر وشي، نو به خبره روښانه شي چې قران هغه څه نه دي ویلي چې زموږ خلکو ترې اخیستي دي.

په اسلام کې ګڼو ودونو ته مطلق اجازه په هیڅ صورت نه ده ور کول شوې، قران کریم د مېړه او مایني په اړه وایي:

{ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ} [الروم: ۲۱].

ژباړه: او د هغه د(قدرت او شتون) له نښو یوه داده چې تاسو ته یې له انساني نوعې ستاسو جوړې پیدا کړې دي چې تاسو د هغوی په خوا کې ډاډمن کېږئ، ستاسو ترمنځ یې مینه او رحمت پیدا کړی، د هغو خلکو لپاره چې پر دې د فکر وړتیا لري، د عبرت نښې شته.

په دې ایت کې که فکر وکړئ الله تعالی د مېړه او مایني ژوند یو بل ته د ډاډ وسیله وبالی، دغه زندګي یې د مینې او رحمت د پیدا کېدو ذریعه کړه او په دې توګه د ژوند تېرولو ښې نتیجې یې د مفکرینو په وړاندې ایښې دي چې تاسو د دې ټولنې او هغې ټولنې ترمنځ پر شته توپیرونو فکر وکړئ چې کومه یوه یې د پایلې له مخې د انسانیت په ګټه ده؟

تر دې وروسته که فکر وکړو چې د هیڅ ښځې بن نه خوښېږي، نو که د هغې له خوښې پرته بن کور ته راوستل کېږي، دا به د کور ډاډمنه، له مینې ډکه او د امن و خوشالۍ فضا حتمن تبا کوي، تاسو فکر وکړئ چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قران کريم څنګه د يوه کور د تباهۍ اجازه ور کوي؟ قران کريم يو لورته د کور په اړه هغه پاسنۍ نقشه زموږ مخې ته ږدي او بل لور ته بيا د هغې د ضد اجازه ور کوي؟

د نرانو د بې مهاره جنسي خواهشاتو د سړولو لپاره هغوی د ښځو د استعمال ګڼې طريقې ايجاد کړې دي، په جنګونو کې د ميرمنو نيول او بيا ورځخه بې قيده و شرطه جنسي استفاده، د دې بې مهاره جنسي سرېدنې ښه بېلګه ده، پر انسان چې له يوې خوا سختي را شي، بلې لارې ته تښتي، که يوه موکه خطا کړي، بل چانس ته پټ شي، په نړۍ کې چې د غلامۍ ظالمه ښه ختمه او د بشريت پر لمن د دغه داغ د ختمولو لپاره خلك لاس په کار شول، ورسره سمدستي په عقلي او مذهبي لحاظ د نرواکې ټولنې همدا وکمنه طبقه په دې لټه کې شوه چې د همدې تسکين لپاره يو بل حل پيدا کړي.

حل يې ګڼو ودونو ته د اسلام بې قيد وشرطه اجازه وبلله، پر دې موضوع په عقلي لحاظ هم خلکو دلايل وړاندې کړل او له شرعي متن څخه هم د دې لپاره ډېر کار واخيستل شو. په ځينو اسلامي هيوادونو کې پر ګڼو ودونو بنديز دی، خو نور بيا دا د اسلام يوه ښېګڼه بولي چې خلکو ته يې د ډېرو ودونو اجازه ور کړې ده، ځو د بديو مخه ونيول شي او اسلامي امت ډېر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدې استدلال مهال موږ دې ته نه ګورو چې که د بدیو مخه نیسو، نو هغه بدې به څنګه کوو چې له ګڼو ودونو په یوه کور کې را پیدا کیږي؟ که اسلامي امت په دې توګه ډېروو، نو د خوراک، تعلیم، کار، کور، صحت او ګڼو نورو اړتیاوو په اړه به څوک تضمین راکړي چې له ډېروالي سره یې موږ د دې شیانو غم خورو؟ که خبره د الله لور ته حواله کیږي، نو الله تعالی هیڅ ته په خوله کې ګوله نه ور کوي، نه یو مریض په خپله جوړیږي، وړی به ډوډۍ په خپله همت تر لاسه کوي، بیا به ځان په مړوي او مریض په ډاکټر ته ځي، هغه به دوا ور کوي، بیا به رغېږي، تر دې وروځنۍ مشاهدې وروسته، دا خبره کول چې الله یې ور کوي، یوازې احمق وګړي کولای شي، چې له عقل او فکر څخه هیڅ کار هم نه اخلي، څوک چې یوه ذره عقل ولري، هغوی د دې ګڼو ستونزو ځواب دا نه ور کوي چې الله یې ور کوي، هوښیارې ټولنې له دې زاویې را پیښو ستونزو ته حل لارې لټوي، زموږ خلک یې یوازې اسباب او علتونه چمتو کوي. موږ په خپله ټولنه کې هره ورځ خلک وینو چې د یوې ګولۍ لپاره سوال کوي، ښځې او ماشومان وینو چې بازارونو کې په دوکانو ګرځي او فقر کوي، ډېر کسان وینو چې په خوار ځواکۍ اخته دي او د کال په لکونو کسان مړه کیږي، که دا پوښتنه وشي چې خدای ولې دې کسانو ته خوراک او څښاک ور نه کړ، نو ځواب به مو چشی وي؟!

په دې برخه کې د رسول الله ص له ډېرو ودونو څخه هم په ناسم ډول استدلال کیږي، خلک یوازې دا ګوري چې رسول الله ص ډېر ودونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي وو، دا نه ګوري چې رسول الله ص څه وخت ډېر ودونه کـړي وو؟ پر دې چا فکر نه دی کړی چې رسول الله ص د خپل ژونـد اولـه مرحلـه کې له یوې کونډې سره واده وکړ، هغه هم تر ده په عمر مشره وه. تر هغو چې رسول الله ص له مکې هجرت کاوه، همدا یوه میرمن یې وه، د ژوند یو بل پړاو چې په مدینه کې تر هجرت وروسته پیل شو، رسول الله ص د ټولنې حالاتو دې ته اړ کړ چې خپل روش بدل کړي، قران کریم هـم پـه دې وخت اسلامي ټولنې ته د ګڼو ودونو اجازه وکړه، دا کومه مرحله وه؟ دا هغه مرحله وه چې مسلمانانو له ګڼو دښمنانو سره په جنګ اخته شول، په ټولنه کې ښځې د مېړه، پـلار، ورور او نـورو خپلوانـو لـه سـیوري بـې برخې کېدې، د یوې کورنۍ که به یو سپرست موجـود و، د هغـه پـه لـه منځه تلو، یوه دوې، درې یا هم ګڼې ښځې له سپرست پرته د مسـلمانانو ټولنې ته ور له غاړې کېدې، په دې وخت کې به یا نژدې خپلوانو هغوی ته لاس ور کاوه، یا به هغوی په فقر او بدکاریو خپل ځـان تـه یـوه ګولـه موندله یا به اسلامي ټولنې په ګډه د هغوی ستونزو ته د حل لار موندله، د رسول الله ص په وجود کې سوال نه پیـدا کېـده چـې یـوازې دوه لـومړي اپشنه دې فعاله شي، بلکې ټولنې په ګډه دې ستونزو تـه اوښـه ور کولـه، رسول الله ص له ټولنې ځان بر نه ګاڼه، هغه په هره مرحلـه کـې لـه خپلـو کسانو سره اوږه په اوږه ولاړ و، نه یې په جنګ کې ځان شاته کړ، نه پـه راحت کې مخته، نه یې له واکه د خپلو شخصي ګټو لپاره استفاده وکړه او نه یې د مسلمانانو په مال ځان او کورنۍ ته مانۍ جوړې کړې، هغه خپل ټول وخت د مسلمانانو د یوې پیاوړې، ډاډمنې، سوکاله، خپـل واکـې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

الهي احکامو ته د پابندۍ ټولنې پر جوړولو صرف کړ، په دې لړ کې رسول الله ص هم ګڼ ودونه کړي دي او اصحابو رضي الله عنهم ته یې هم اجازه ور کړې ده. که د رسول الله ص د بیبیانو ژوند لیک وګورئ نو رسول الله ص له عائشې رض پرته ټولې کونډې ښځې کړې دي، هره یوه یې تر هغې وروسته کړې ده چې په ټولنه کې بې سرپرسته پاته شوې ده.

زه به یې دلته څو مثالونه ذکر کړم: د عمر فاروق رض لور تر هغه وروسته د رسول الله ص په نکاح شوه چې هغه کونډه شوه، یوه نږدې ملګري ته په دغه ډول دروند غم کې د مرستې لاس ور کول، د باهمته خلکو کار وي، رسول الله ص په دې غم کې خپل نږدې یار او ملګری یوازې پرېنښود، بلکې د هغه تر شکایت وروسته یې سمدستي ورته وویل چې ستا له لور سره زه نکاح کوم، په دې سره د هغه بې اطمینانی ختمه شوه او د رسول الله ص په دې ورانديز ډېر خوښ شو.

د ابو سفیان رض له لور ام حبیبې رض سره یې تر هغه وروسته نکاح وکړه چې هغه په حبشه کې یوازې پاته شوه، د تاریخي روایاتو د اختلاف له مخې یا یې مېړه له دینه واوښت یا هم مړ شو، خو په هر حال هغې ته ډېره لویه صدمه ورسېده، هغه له مېړه جلا شوه، کورنۍ یې په مکه کې وه او له رسول الله ص سره یې سخت اختلاف در لود، ابو سفیان د هغو جنګونو مشري کوله چې د مسلمانانو د له منځه وړلو لپاره یې کول، نو په دې حال کې به د یوې ښځې څه حال وي چې په پردي وطن کې له خپل ملګري جلا شي او له هر ډول مرسته کوونکي محرومه شي؟ رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ص هغې ته د مرستې لاس ور کړ، هغه یې تر خپله ژونده د احسان پوروړې وه.

که د ټولو حالات یې بیان کړم، نو خبره به اوږده شي، په دې برخه کې زما په نظر دا خبره بس ده چې رسول الله ص یوازې په مدني ژوند کې ګڼ ودونه کړي او هغه یې هم ټول له کونډو سره کړي دي، دا خپله په زبات رسوي چې ګڼ ودونه په اسلام کې د جنسي خواهشاتو د سړولو لپاره نه دي شوي او نه ورته اجازه ور کول شوې ده، بلکې د اړتیا او مجبوریت له مخې دې کار ته اجازه شوې او که هماغه ډول حالات پیدا شي چې رسول الله ص په مدني ژوند کې ورسره مخ شو، بیا هم خلک له دې اپشن څخه استفاده کولای شي، یا هم د یوه فرد لپاره سختې کورنۍ اړتیاوې، لکه: د یو چا اولاد نه کېږي، یا هم مېرمن یې ناجوړه وي او یا هم دې ته ورته اړتیاوې.

یوه نکته چې په دې برخه کې ډېره مهم ده او خلک ور څخه غافل دي، هغه وېره، شک او عدم اطمینان دی چې زموږ یوه ښځه به یې د خپل مېړه په اړه هر وخت لري، زموږ ښځې به هر وخت دا فکر کوي چې نن به د یوې بنې اواز را بانډې وشي او سبا به رابانډې وشي. نه یوازې دا چې ښځې به له دې حالت څخه ډار لري، بلکې نران یې په دې سره ګواښي هم. تاسو فکر وکړئ چې په دغه صورت کې به د یوې ښځې په کور کې څه حالت وي؟ د دغه ډول یوه کور میرمن به څومره ډاډمنه، له شکونو خلاصه، په ارامه فضا کې ژوند کوي؟ دا د دې نتیجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې موږ خلکو ته بې قيده و شرطه له اسلامه د ګڼو ودونو جوازليکونه د خدای او رسول په نوم ور کړي دي او زموږ ټولنه يې نن دې ځای ته را رسولې ده!!!

اوس به يو څه د هغه ايت تفسير ته هم تم شو چې په دې برخه کې ور څخه د ګڼو ودونو استدلال کيږي:

{ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا} [النساء: ۳].

ژباړه: او که تاسو ډار در لود چې د بې سرپرسته ميرمنو په حق کې به بې انصافي وکړئ، نو چې ستاسو خوښې وي، له هغوی څخه دوې، درې او څلور په نکاح کړئ، که له تاسو سره د نه عدالت ډار وي، بيا يوه په نکاح کړئ او يا هم په ټولنه کې له شته مينځې سره نکاح وکړئ، دغه صورت ډېر دې ته نژدې دی چې تاسو ظلم ونه کړئ.

تاسو وګورئ چې قران کريم په دې ايت کې په څه ډول ګڼو ودونو ته اجازه ور کړې ده؟ په ټولنه کې بې سپرسته ميرمنې پاته دي، که ټولنه کې باصلاحيته خلك يا هم واکمن کسان پر دې ډارېدل چې له هغوی سره په همدې حالت کې انصاف نه کيږي، يا د انصاف معنا دا چې خلك کم دي، ښځې په ټولنه کې زياتې دي، اوس که يو سړی يوه ښځه وکړي، نو ښځې په ټولنه کې اضافه دي، هرې ښځې ته داسې مېړه نه پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي چې بله ښځه دې ونه لري، که دا بې سپرسته ښځې په ټولنه کې همداسې پاتېږي، دا هم انصاف نه دی او که مېړه ورته موندل کېږي، نو داسې کسان نه موندل کېږي چې بله ښځه نه لري، اوس به له دې ښځو سره څه کېږي؟ دا په ټولنه کې یو استثنايي حالت وي، دا عمومي قاعده نه ده چې هر څوك دوه درې یا څلور ودونه کولای شي، زموږ خلکو دا یو عمومي حالت بللی دی، د ایت پای او سر ته یې پام نه دی کړی، یوازې یې هغه برخه عملي کړې ده، چې دوی یې د ځان په ګټه ګڼي.

تر دې وروسته په ایت کې راغلي دي چې ستاسو خوښې ښځې، له دې ښکاري چې د نکاح وخت تر بلوغ وروسته دی، ځکه ماشوم په دې برخه کې په هیڅ نه پوهېږي، خوښې او ناخوښې یې نه چلېږي، واړه ماشوم ته کوزده کول غیر اسلامي طریقه ده او وړه نجلۍ ور کول بیا هم له اسلام او عقلانیت څخه وتلې چاره ده. اسلام ښځو ته هم د خپل مېړه د انتخاب حق ور کړی دی(البقره: ۲۳۴) او نرانو ته هم په هغه لوړ ایت کې اجازه ده، زموږ ټولنې وړو ماشومانو ته د نکاح کولو جواز له کوم ځای څخه تر لاسه کړی دی؟!

په همدې ایت کې ور پسې وايي چې که عدالت مو نه شوای کولای، د ګڼو ښځو حقونه مو نه شوای ور کولای، له خوارږه کوره جهنم جوړېدی، نو بیا یوه ښځه درته کافي ده، همدا د کورني ژوند په اړه د اسلام اصل هم دی، که له ازادې ښځې سره د نکاح وس نه وي، یا هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل هر عامل يې د مخنيوي سبب شي، کولای شئ چې له مينځې سره نکاح وکړئ.

لکه په لومړي سر کې چې د بې انصافۍ له امله د جواز يو صورت وړانديز شوی دی، همدغه ډول يې په اخير کې له بې عدالتۍ بېرته عمومي حالت ته پنا وړې ده، په عامو حالاتو کې يوه ښځه ده، د اسلام عمومي اجازه ده، که د نرانو د سر لوګه شو، ښځې په ټولنه کې پاته شوې، د ټولنې باصلاحيته وګړو يې بله لار ونه ليده، نو کولای شي چې د خپلې خوښې له ښځو سره نرانو ودونه وکړي، هغه ښځې چې د خلکو خوښې وي، ځکه نو به د کور چاپېريال نه خرابېږي، داسې هم نه کېږي چې د سړي خوښه وي، خو د ښځې بيا نه وي خوښه، قران کريم په ميراث او زور د ښځو له وړلو منعه کړې ده(النساء: ۱۹)، کور يوه کوچنۍ ټولنه ده، يا هم که ووايم کور د ټولنې بنيادونه دي، که د هرې ټولنې بنيادونه محکم او پياوړي وي، هغه ټولنه به هم مضبوطه وي، که دغه بنياد يې خراب او فاسد شو، ټولنه خپله ورسره شړېږي، له دې امله د مېړه او ښځې په انتخاب کې د اسلام له مخې څوك د مداخلې حق نه لري، يوازې مشوره ور کولای شي.

اوس نو د خپلې ټولنې له خلکو پوښتنه وکړئ چې د کوم ايت پر بنسټ تاسو د ګڼو ودونو جواز تر لاسه کړی و، د هغه ايت په سر کې کوم شرايط بيان شوي دي او په اخير کې يې څه راغلي دي، تاسو چې ګڼ ودونه کوئ، يو مو هم په دې شرايطو پوره ختلی دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره داده چې دا یوازې له دې حالت سره د مقابلې یو صورت دی، که د ټولنې وګړي یو بل صورت وړاندیز کړي، نو حتمي نه ده چې خلك دې له ښځو سره ودونه وکړي، په دې شرط چې نه به د ښځو حقونه ضایع کېږي او نه به په ټولنه کې د اخلاقي فساد سبب کېږي، ځکه په اسلام کې د عفت ساتل یو مستقل ارزښت دی، چې په دې سره د انسان نفس پاکېږي، ترقي کوي او انسان د بدی پر ځای نیکی ته هڅوي، نو د عفت ساتنه په اسلام کې خورا لوی ارزښت لري، که د ټولنې د اخلاقي فساد سبب نه کېږي، لازمي نه ده چې بې سرپرسته ښځې دې حتمي ودونه وکړي، دا د هغوی خوښې ته پاته معامله ده، البته د ټولنې د ګټې په خاطر ممکن داسې صورت پیښ شي چې له ښځو سره په دې معامله کې د ټولنې باصلاحیته وګړي مشوره وکړي، ممکن هغوی ورته یو وړاندیز وکړي چې د هغوی په اند د ټولنې په ګټه دی، حتمي نه ده چې هغه دې د ګڼو ودونو وي، مګر هغه چوکاټ به په نظر کې نیول کېږي چې نه به له ښځو سره ظلم کېږي او نه به د ټولنې د اخلاقي فساد سبب کېږي، که هر صورت د هغوی په ګټه وي، ورته وړاندیز دې کړي، د اسلام له اړخه ستونزه نه لري.

۲۰۲۲/جولای/۳۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدس متن نامقدس تفسیرونه

د انسان په ژبه نازل شوي اسماني کتابونه او هر راغلی پیغام د انساني کچې کتاب او پیغام وي، د خدای په کلام کې د دې ټولنې اړتیاوې په نظر کې نیول شوې دي، خنډونو ته پام شوی دی، انساني کمزوري یې له نظره نه ده اچولې، پېښو او عامو حالاتو ته یې ځانګړي احکام را لېږلي دي، نو که ووایم چې خدای خپل پیغام د انساني الفاظو په چوکاټ کې د انساني ټولنې د اړتیاؤ په نظر کې نیولو سره رالېږلی دی چې پیغام یې دوې برخې لري، یوه یې د احکامو برخه ده چې نه د زمانې قید پکې شته نه د مکان و ټولنې، یوه برخه یې هغه دي چې دې هر څه ته یې پام کړی دی، لومړۍ برخه یې د دین احکام دي او دویمه برخه یې د شریعت. دا پیغام هر شی د نوم په اخیستلو نه بیانوي، بلکې د عمومي فارمولو په بڼه یې زموږ مخې ته ږدي چې په دې توګه انسانانو ته د خپل برداشت او اجتهاد دروازه پرانیزي، څو دوی له دې عمومي قواعدو څخه د خپلې ټولنې، زمانې او اړتیاؤ سره سم قوانین جوړ کړي، دا قونین یې هم دوه ډله دي: یو؛ هغه قوانین چې د پوهانو ترمنځ پرې د نظر اختلاف وي، دویم؛ هغه قوانین چې پرې اتفاق نظر وي. لومړی ډول یې مختلف فیه دي، په دې کې د یو چا اختلاف ګڼې لاملونه لري، دا هم امکان لري چې وچ تعصب نیولی وي، البته دا د زړه معامله ده، څوک پرې ټاپه نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لګولای، دویمه کټګورۍ یې اتفاقي احکام دي چې تر انکار او ترک عمل وروسته یې په اړه حکم ور کول کېږي.

هغه احکام او مساویل چې د پوهانو ترمنځ اختلافي دي، په هغو کې یوه رایه ورکول او بیا په پوره شدت سره پرې درېدل، که څوک یې نه عملي کوي، هغه ګمراه بلل، خپل فهم او برداشت ته مقدسه بڼه ور کول ناسم عمل دی، انساني فهم په هره کچه چې هم وي، بیا هم د خطا او صواب امکان لري، هر شی چې دغه دواړه احتماله ولري، هغه د تقدس درجې ته لوړول ناسم عمل دی، په دې توګه دوی خپل برداشت او د دین و شریعت متن په یوه درجه کې سره ږدي، چې دا ډېره لویه تېروتنه ده او له دې ځای څخه د ډېرې لویې ګمراهۍ بنسټ ښودل کېږي.

دا په خپله ذات کې سمه خبره ده چې د دین او شریعت متون مقدس دي، معصوم دي، محفوظ دي او تر کومه ځایه چې د یوه انسان فهم په ورسېږي، واجب الاتباع دي، مګر له انساني برداشت سره عیني معامله کول د دې دواړو مقامونه سره ګډول دي، د خدای د کلام او انساني فهم ترمنځ شته پوله په دې توګه له منځه ځي، د کومې ګمراهۍ د له منځه وړلو لپاره چې دا کتاب راغلی، ببرته د همدې کتاب په تفسیر هماغې ګمراهۍ ته بنیادسازي کېږي، چې دا هم له الهي دین سره ظلم دی او هم د انساني ټولنې و افرادو په حق کې بې انصافي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې د يوه انسان فهم او برداشت ته د خداى د كلام درجه ور كول شي؟ په هماغه درجه مقدس، معصوم او واجب الاتباع وبلل شي؟ دويم په ټولنه كې ولې د يوې زمانې، يوې ټولنې او يوه شخصيت په اړه نورو انسانو ته دا تصور ور كول شي چې د هغه فهم مقدس دى؟ برداشت يې حق دى؟ اتباع يې واجبه ده او ستاسو د وخت و ټولنې ټول مسايل يې په خپل فهم حل كړي دي؟ د بشر قووتو، فهم، ټولنې او محدوديتونو ته په كتو، دا امكان لري كه هسې د خپلو ګټو په خاطر خلكو ته دوكه ور كوو او په دې نومونو يې يوازې غلوو؟

هر انسان خپلې وړتياوې لري، هره زمانه خپلې اړتياوې لري، هره ټولنه د خپلو ضرورتونو پر بنياد تقاضاوې لري چې د پوره كولو لپاره يې هر وخت افراد او ټولنه دواړه انفرادي او اجتماعي هڅې كوي، همدا هڅې رنګ راوړي او نوي ابتكارات كيږي، تولنه مخته ځي، د دين او دنيا دواړو په اړه نوي انكشافات كيږي او دا هر څه د انسان روح و جسم ته د سكون و ډاډ سبب كيږي، دنيا او اخرت يې ورسره جوړيږي، بشري ټولنې ته يې خير رسيږي، د شر لمن ورسره ټوليږي، علم و شعور وده ورسره كوي او انسان د خپل ژوند له پيله همدا تكاملي سير وهلى دى چې نن پر همدې معراج يې ولاړ دى. نو له دې هر څه سره او دې هر څه ته په كتو ولې پر نامقدس فهم و برداشت د مقدس نوم كښيږدو او بيا يې د ټولنې د هر پرمختګ په وړاندې خنډ جوړ كړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما دا خبره په خپلو نورو لیکنو کې هم کړې ده چې انساني ایډیالوژي که د تقدس پوښ یې پر غوړولی وي یا نه، دا په خپل ذات کې د ښه او بد، خطا او صواب، حق و ناحق، ګټې او زیان، خیر او شر دواړو احتمال په هر وخت کې لري، پاته شوه د خدای د کلام موضوع، هغه په خپل ذات، الفاظو او هماغه خپل متن کې مقدس دی، له خطا معصوم دی او هر څوک چې یې په هر څومره برخه پوه شي، په هماغه کچه واجب الاتباع دی، کله چې انسان له دې مقدس متن څخه خپله برداشت اخلي، ګڼ عناصر پر همدې تفسیر یې تاثیر کوي، د انسان علم، زمانه، مکان، ټولنه، اړتیاوې، اقتصاد، رواني حالت، د هغه پخوانی فکر، له یوه فکري متکب سره یې تړاو، جسمي امراض، ډار او... نو دې لوی فهرست ته په کتو ویل کېدای شي چې انساني برداشتونه مقدس نه دي، له خطا معصوم نه دي، حتمي د هر چا لپاره واجب الاتباع نه دي، نه پیروي یې د یوه چا د ګمراهۍ سبب نه کېږي، څوک چې خپل برداشت کوي هر وخت باید دې ته اماده وي چې د هغه برداشت به خطا لري او ممکن یو څوک یې ورته په ګوته کړي، که اصل پنځونکی یې نه وي، متبع یا پیرو یې وي، هغه هم باید په دې فکر وي، چې زما مسلک د خطا امکان لري، مقدس نه دی، څوک که عمل نه په کوي، د هغه د بې لارې کېدو وسیله نه ده، دا له دیني متن څخه د یوه انسان یا یوې ډلې خپل برداشت دی چې د ګڼو عواملو تر تاثیر لاندې حتمي راغلی دی، نو تر کومه ځایه چې موږ ته صواب ښکاري عمل په کوم او هر ځای چې یې خطا را برسېره شوه، پرېښودلو ته یې اماده یم، په دې توګه به د مقدس او نامقدس توپیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوت شي ، خلك به پوه شي چې اصل حقیقت چشی دی، هغه څه بـه معلوم شي چې واجب الاتباع دي او دا به هم په ډاگـه شي چې انسـاني ټولنه د تکامل پړاونه وهي، نو په دې لړ کې هر وخت د یوه فکر پـیروي ټولنه جمود ته بیایي چې لـه دې سره جوخـت زمـوږ تکـاملي سـیر ورو کېږي او دا پـر ټولنـه نـاوړه اغېـزې کـوي، انسـاني ټولنـه یـوه ژونـدۍ او خوځنده ټولنه ده، ژوندی شی هر وخت په نوي وضعیت کې وي او نوي شیان غواړي، فرد هم او ټولنه هـم، خوځښـت او حرکـت بایلـل د ژونـد بایلل دي، قران کریم ځینو همداسې ټولنو ته د مرگ الفاظ کارولي دي، د خوب حالت یې مرگ بللی دی، ځکه مرگ سکون دی، حرکت پکې نه وي، هره ټولنه چې په اجتماعي لحاظ له حرکته ولوېږي، هغه مـړه ده، که د دې مرگ لامل یې له دینه شوي برداشتونه وي، نـو دا نـه یـوازې دا چې په دې نړۍ کې د ذلت او رسوایي سبب شوي دي، په اخرت کې به تر دې هم د بـد ذلـت او خـوارۍ سـبب کېـږي. دیـن بشرـ اجتماعـي او انفرادي هڅو ته را بولي، هر څوک چې له دې انقلابي متن څخـه د بـې انقلابۍ پیغام را باسي، پر خپل فهم دې نظر ثاني وکړي، هر څوک چـې له دې متن څخه پر کاره ټولنه بېکارۍ ته را بـاسي، هغـه فهـم خطـا دی، هغه متن چې جنت او دوزخ دواړه ستا د عمل نتیجه بولي، لـه هغـه مـتن څخه ټولنې ته دا پیغام ور کول چې هر څه په ازل کې لیکـل شـوي دي، ستا هڅې په عیني شرایطو کې هیڅ بدلون نـه راولي، بـس لاس تـر زنـې کېنه او یوازې ننداره کوه چې څه پېښېږي، د دې فهم خاوند اصلن د هغه پیغام د راتگ په اساس نه دی پوه شوی، دغه خطاوې موږ په خپل ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مشاهده کړې دي او اوس یې هم شاهدان یو، نو دا د هغه نامقدس فهم تېروتنې دي چې د خلکو د مخالفت له ډاره یې پرې مقدس پوښ غوړولی دی او په دې توګه یې د ساتنې لپاره شپه او ورځ ولاړ وي. دوی فکر کوي چې څومره نه فتح کېدونکې کلا یې ودانه کړې ده، څومره محکم او مضبوط فکري مکتب یې رغولی دی، دې ته بیا نه ګوري چې محکم او نه فتح کېدونکی بیا د یوې خښتې له تلو سره نه لوېږي، نه دومره څوک پر ډارېږي چې په څنګ کې یې څوک د ناستې او ارام لپاره هم نه ایله کوي.

اوس هم وخت دی چې له خپل دې ډول فکر څخه تېر شي، په دې توګه به هم له دین سره انصاف وشي او هم له مخلوق سره، خلکو ته به د فکر او عمل لار خلاصه شي، ټولنه به له جمود څخه ورسره ووزي او د دین کلیشه شوی تفسیر به نوی رنګ واخلي، را ژوندی به شي او نوې سا به واخلي، خلك به په حرکت شي او یوه نوي سالم انقلاب ته به لار جوړه شي چې د خدای پر ځمکه د خدای له قانون سره سم د بشر په ګټه یو داسې انسان محوره نظام جوړ شي چې د ګرده انسانیت خیر و فلاح یې د همدې قانون په چوکاټ کې د عمل د ابتدا او انتها سرخط وي.

۲۰۲۲/اګست/۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يهودو غندل شوي اعمال او زموږ ټولنه

يهودو ځينې داسې اعمال كول چې د هغو پـه نتيجـه كـې يـې جـوړه امپراتوري له منځه تللې ده، د خپل وخت ښه ژوند يې بايللی دی، د بې همتۍ هغه ځای ته رسېدلي دي چې حتا د خپلې قـومي خپلـواكي لپـاره هم مبارزې ته چمتو نه وو. د محكوميت او غلامۍ بدترين ژونـد يـې در لود، دومره د بادار ذهنيت تاثير پر كړی و چې د خپلې خپلواكۍ ازاد فكر يې لا نه شوای كولای، موسی عليه السلام چـې ورتـه د خپلـواكۍ پيغـام راوړی، په وارونو وارونو يې ورته پېغور ور كړل چې تر دې خپلواكه ژوند چې دومره ستونزې ورته ګالو هماغه د محكوميت ژوند لا ښه و.

دلته به يې لنډه يادونه او ورسره مل تبصرې راوړم چې په هنداره كـې يې موږ خپل حالات هم وليدلای شو:

۱ـ {وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ} [البقرة: ۸۵] او كه به مو خپل خلك بنديان شول، تاسو يې فديـه ور كولـه پـه داسـې حال كې چې له خپلو سيمو پسې اخيستل يې درباندې حرام و.

غداره او رياكاره ټولنه يو څو كارونه د دې لپاره كوي چې د خلكو تر نظر ځانونه ښه ور ولي، خو اصلن د ټولو ستونزو رېښې دوی وي، يهودو د بدې ټولني بنيادونه ايښي ول، جنګ جګړې به يې كولې، خلك يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو محتاج کول، بیا به یې د هغوی د لاسنیوي لپاره له خلکو کومونـه را غونډول، قران یې دغه ریاکارانه کار غندلی دی.

۲ـ {أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ}

[البقرة: ۱۰۰]

او هر وخت چې دوی ژمنه کړې ده، نو د دوی یوې ډلـې بېرتـه هغـه ماته کړې، بلکې زیاتره یې اصلن پر الهي قانون ایمان نه راوړي.

له اصـولو مخالفـت او پـر خپلـو کـړو وعـدو نـه درېـدل، دا هغـه بـد خاصیت دی چې قران ګڼ ځایونه غندلی دی، له دې امله هغـوی خپـل اعتبار بایللی و، له بده مرغه زموږ په خلکو کې دغه وبا بیخي زیاته شوې ده، نه یوازې افراد، بلکې مذهبي و نامذهبي ډلې مو ټولې په دغه مـرض اخته دي.

۳ـ { وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ}.

[النساء: ۱٦۱]

او دوی سود اخیستی، په داسې حال کې چې ځنې منعه شـوي ول او د خلکو مالونه یې تر خپل منځ په باطله طریقه خوړل.

سود او ناروا طریقې زموږ په خلکو کې هم کمې نه دي، بلکې د یتیم مال خوړل، له کونډې حق اخیستل، خوندو ته حق نه ور کول، د ظلم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناروا هغه طریقې په معاملاتو کې رواج کول چې په هغو سره شتمن نور شتمن شي او غریبان نور هم غربت وځپي.

۴ـ { أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ} [المائدة: ٤٢].

دوی هغه حرام مالونه خوړل چې په حرمت کې یې هیڅ شک نه و. سحت له بیخه د یوه شي کښلو یا سوکه سوکه بېلولو ته وایي، قران کریم وایي: {فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ} [طه: ٦١] هغه به داسې سزا درکړي چې یو مخ به مو تبا یا هم سوکه سوکه به مو له منځه یوسي. د محیط لیکوال د کلیات په حواله کښلي چې سحت هغه حرام ته وایي چې ښکاره حرام وي او هیڅ شک پکې نه وي. نو یهودو مطلق حرام خوړل، زموږ ټولنه هم تر کمه نه ده، فساد، رشوت، قاچاق، غلاوې، په زور غصبونه او د ضعیفانو مالونه ځنې وهل یو عام رواج دی.

۵ـ {كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ}.

[المائدة: ۷۹]

د دوی په ټولنه کې چې بد کارونه کېدل له هغو یې منعه نه کول، دوی ډېر بدکرداره ول.

منکر یو ډېر جامع لفظ دی، په دې کې له شرعي قانونه واخله تر هغو رواجونو پورې چې د شریعت له چوکاټه بهر نه وي، ټول راځي، نو له دې هر څه مخالفت منکر دی، په هغوی کې دا وبا دومره عامه شوې وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې هیڅوک یې شریعت او قانون ته پابند نه ول. لکه عین نن زموږ ټولنه، خلک نه د اخلاقیاتو خیال ساتي، نه د قانون، نه د شریعت، نه د کلتوري رواجونو، بس د خپل مفاد لپاره تر هر څه پښه اړوي، دا ډېره لویه ټولنیزه بدي ده چې د ټولنې د زوال لوی عامل دی.

۶ـ {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ} [التوبة: ۳۱] یهودو خپل ملایان او پیران له الله ماسیوا خدایان کړي ول او د مریم زوی عیسی یې هم خدای بالی، په داسې حال کې چې دوی ته د یوه خدای د بندګۍ امر شوی و چې له هغه پرته بل معبود نه شته، هغه د دوی له شرکه پاکه دی.

ملا او پیر څنګه خدای کېږي؟ حدیث کې راځي: عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الوَثَنَ»، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٌ: {اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ} [التوبة: ۳۱]، قَالَ: «أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ»(۱)

له عدي رض روایت دی، ده ویل: زه رسول الله ص ته راغلم په غاړه کې مې د سرو زرو صلیب و، هغه ویل: عدي! دغه بت ایسته کړه. او له ده مې واورېدل، چې سوره توبه کې یې دا ایت تلاوت کاوه: هغوی خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملایان او پیران له الله پرته خدایان کړي ول، ده ویل: حقیقت داسې دی چې هغوی یې عبادت نه کاوه، خو دوی چې به یو شی ورته حلال کړ، خلکو هغه حلال بالی او چې هغوی به ورته حرام کړ، نو خلکو هم حراماوه.

دین خپل اصل رنګ بایللی و، یوازې یو څو رسمي اعمال پاته ول، نور ټول د هغوی د ملایانو په خوله حرام او حلال ټاکل کېدل، پیران یې د خپلو ناسمو کړنو له امله هغوی مقدس ګڼلي ول، تر مذهبي جامه لاندې یې هم د هغوی مالونه په ناروا طریقه خوړل او هم یې خلک د خدای له اصل دین څخه را منعه کول، د التوبې په ۳۴ ایت کې الله تعالی همدا خبره کوي چې دوی مالونه په ناورا خوړل او خلک یې له الهي لارې منعه کول.

۷ــ {فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ} [الأعراف: ١٦٩]

(نو تر دې اولنو وروسته یې) داسې کسان ځای ناستي شول چې کتاب په میراث ورته پاتې شو، د هغوی چې هر ډول مفاد ته لاس رسېدی هغه یې(له هر ډول اصولو او قانوني پابندیو پرته) اخیستی او ویل به یې چې د دې به موږ ته معافي وشي او که به بیا هم داسې څه ورته مهیا شول، بیا یې هم اخیستل(او لاس اړول نه ول، تر هره ځایه یې چې وس کار کاوه، هغه هر څه یې اخیستل).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېره غټه اخلاقي نیمگړتیا ده، دوی قانون ته نه کتل، اصول او ضوابط نه ول، بس لاس رسی ورته مهم و، که هر ډول مال ته به یې لاس ورسېدی، هغه یې اخیستی، یوازې دنیاوي گټې یې په نظر کې نیولې وې، په دې اړه یې نه شرعي قانو ته کتل، نه ټولنیز عدالت ته، نه یې د اخلاقیاتو پاس ساتی نه د قومي او ملي قوانینو، هر څه ته یې یوازې د خپلو گټو په رڼا کې کتل چې زموږ ملت هم په دې مرض اخته دی. خلك فکر کوي چې یوازې لمونځ کول، یو څو واره تسبیح ویل، ایت الکرسي ویل، روژه نیول او څو رکعته نفلي لمونځ دین دی او تر دې وروسته نو چې وس یې کار کوي هغه به کوي، نه به د چا د مال خیال ساتي نه د خپلوي، نه اخلاقیات، نه قانون، هر څه ته د چانس په سترگه گوري، دا له دینه د ناوړې استفادې تر ټولو بد ډول دی.

۸ـ { لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} [آل عمران: ۱۸۸]

ته فکر مه کوه چې کوم کسان په ور کړل شویو نعمتونو خوښي کوي او زړه یې غواړي چې پر ناکرده کارونو یې ستاینه وشي، بیا هم ته فکر مه کوه چې هغوی له عذابه وژغورل شي، د هغوی لپاره دردناکه عذاب دی.

شتمن او واکمنه طبقه زیاتره خپل شته د ځاني وړتیا محصول بولي، له دې امله غرور او فخر په کوي، له خلکو غواړي چې په ناحقه یې ستاینې او صفتونه وکړي، قران کریم دا ډېره بده گڼي چې بې هیڅه دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو څوک وسایل شي، د قران کریم لـه مخې جنـت او جهـنم تـه د تلـو معیار عمل دی، په دنیا کې د بریا او ناکامۍ معیار عمل دی، که عمل نـه وي، یوه دنیا هم نه رغېږي، ځکه نو هغو ته د عذاب اخطار دی چې لـه عمل پرته د ځان صفتونه غواړي.

۹ـ {وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ} [یونس: ۹۳]

او رښتیا موږ بني اسرائیل داسې ځای مېشت کړل چې هلتـه د ژونـد وسایل زیات وو، پاکه د عزت روزي مو ور کړه، نو دوی تر هغه وروسته اختلافات وکړل چې وحې/دین ورته راغی.

دین د اختلاف او شخړو وسیله جوړول ډېر بد عمل دی، اهل کتـاب له دې امله غندل شوي دي چې هغوی د خپل ځان ښودلو، فریبکـاري، شتمنۍ تر لاسه کولو، واک ته رسېدو او نورو دنیاوي کـارونو لپـاره دیـن وسیله کاوه، له همدې دین څخه یـې د انسـانانو د اخـتلاف او جنګونـو ذریعه جوړه کړې وه، په داسې حال کې چې دیـن د اتحـاد، هـدایت، سمې لارې ته د رسېدو، خپل منځي مینې، ښو کارونو ته د تشویق او که لنډ ووایم د دې ژوند او بل ژوند د ښه کولو لپاره راغلی و، مګـر دوی د خپلو اهدافو وسیله کړ، بل ځای قران کریم وایـي: {وَآتَيْنَـاهُمْ بَيِّنَـاتٍ مِـنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْـنَهُمْ} [الجاثیـة: ۱۷] او موږ دوی ته د دین په اړه واضح او روښانه احکام ور کړل، دوی تر هغـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د خپل منځي کينې له امله اختلاف سره وکړ چې دغه روښانه احکام ورته ورسېدل. قران کريم دا هم وايي چې دوی امت ټوټې ټوټې کړی و، پر ډلو ټپلو تر وېشل کېدا وروسته هره ډله په خپل مسلك خوشاله وه: { فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ} [المؤمنون: ٥٣] نو دوی د خپل دين له وجې اختلاف سره وکړ، هره ډله په هغه څه خوشاله وه چې ورسره وه. { وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٣١) مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ } [الروم: ٣١، ٣٢] او تاسو د هغو مشرکانو په شان مه کېږئ چې خپل دين يې ټوټې ټوټې کړ، دوی پر ډلو تر وېشل کېدا وروسته يې هره ډله په هغه څه خوشاله وه چې دوی عملي کول. دې اختلاف کې هرې مذهبي ډلې د خپل ځان د غالب ښودلو په پار د مقابل جانب مقابله کوله، که به هر څومره هم يوه خبره ورته حقه معلومه شوه له دې وجې يې نه منله چې بيا يې خپله ډله ناکامه کېده، همدا معامله زموږ د امت هم ده.

۱۰ـ {فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا } [البقرة: ۷۹]

نو پر هغو کسانو ته افسوس دی چې په خپلو لاسونو کتابونو وليکي، بيا وايي: دا د الهي شريعت کتابونه دي، څو دوی په دې توګه يو څه پيسې تر لاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېر لوی افت دی، تېر امتونو هم ور څخه کړېدل او موږ هم، په دين کې دا لوی خيانت دی چې خپلو اجتهاداتو او ليکنو ته د الهي شريعت نوم ور کوي او پر خلکو يې داسې عملي کوي لکه د خدای شرعي احکام، دا خلک د افسوس وړ دي.

۱۱ـ {وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا} [البقرة: ۱۳۵]

او دوی ويل: يهوديان يا نصارا شئ، سمه لار به ومومئ. { وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى} [البقرة: ۱۱۱] او دوی ويل: له يهوديانو او نصرانيانو پرته به بل هيڅوك هم جنت ته ولاړ نه شي. {وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ} [المائدة: ۱۸] او يهوديانو و نصرانيانو ويل: موږ د الله زامن او د هغه دوستان يو.

دا چې ځانونه يې د خدای وليان بلل او عمل يې هيڅ نه و، جنت يې د يهوديت او نصرانيت په ټيکه بالې او بل څوك د خپلې ايمانداری په ګرځ کې نه ور معلومېدل او دا چې يوازې يې خپل ځانونه پر حق بلل ټول يې باطل ګڼل، دا هغه بنيادي تېروتنې وې چې هغوی يې په محرف دين غره کړي ول او دنيا و اخرت يې په خراب کړ. د خدای په دين کې نومونه، قومونه، نژادونه، سيمې، رنګونه او دې ته ورته هيڅ شی اعتبار نه لري، يوازې د قانون له مخې بريا او ناکامي ده، معيار معلوم دی، له هغه سره موافق يې بريالي او له هغه سره ناموافق يې نامراده، دا چې څوك ځانو ته يو نوم ږدي او دا حق بولي، بل بيا بل نوم ور کوي هغه حق، دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقانيت معيار نه دی، د دغه فکر بنيادي غلطي په دې کې ده چې د الهي دين سم معرفت يې نه دی تر لاسه کړی، له دې امله يې پر وسيله د هدف گومان کړی او په همدې کاذب ډاډ لاس تر زنې ناست دي، په خپل دې ژوند کې هم د ناسم فکر له امله بدې ورځې تجربه کوي او اخرت کې به هم.

۱۲ـ{ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلاً مَا يُؤْمِنُونَ}.

[البقرة: ۸۸]

او دوی ويل: زموږ زړونه قلف دي،(الله وايي) بلکې د هغوی د انکار له وجې الله لعنت پر کړی دی، نو ډېر کم به يې ايمان راوړي.

ړوند تقليد د انسانيت د تباهي سبب کيږي، دا چې خپل ځان درته سل سلنه حق ښکاري او حتا د بل خبرې اورېدو ته چمتو نه يې، دا ډېره ستره غلطي ده چې اهل کتابو وکړه، قران کريم وايي: { فَبَشِّرْ عِبَادِ () الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ} [الزمر: ۱۷، ۱۸] زما هغو بندگانو ته زېری ورکړه چې خبرې ته غوږ ږدي، بيا يې سمه خبره مني، همدغه کسان الله هدايت کړي او دوی د عقل خاوندان دي. د خبرې د منلو معيار دا نه دی چې که زموږ خپل همفکره کس وکړه، منو يې او که مخالف کس وکړه، بايد رد يې کړو، قران کريم مسلمانانو ته دا ور ښيي چې ويونکی مهم نه دی، خبره په خپل ذات کې مهمه ده چې ښه ده که بده؟ سمه يې منئ او بده يې ايله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوئ، اهل کتابو همدا تېروتنه کړې وه چې يوازې د خپلو کسانو خبرې ورته د منلو وړ وې، بل څوک يې د دې اهل نه بلل چې دوی دې د هغو خبرې واوري او ودې مني.

۱۳ـ {قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ () وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ () وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا}.

[البقرة: ۹۴ - ۹۶]

ووايه: که د اخرت کور د الهي ژمنې له مخې رښتيا هم يوازې ستاسو وي، له نورو خلکو پرته، نو که په دې اعتقاد کې رښتني يئ (د خدای په لار کې جدوجهد وکړئ) چې پر همدې مړه شئ، مگر دوی به د خپلو ناسمو اعمالو له امله هيڅکله د عمل ميدان ته ور مخکې نه کړي، الله په ظالمانو پوهېږي، او ته به د دوی په دې خاصيت پوه شې چې تر ټولو خلکو له ژوند سره ډېره مينه لري حتا تر مشرکانو هم.

دا هغه طبقه وه چې له عمل پرته يې د دنيا او اخرت د بريا ادعاوې کولې، قران کريم ورته چيلنج ورکړ چې که اخرت او بريا ستاسو وي، نو ونيسئ د خدای په لار کې جدوجهد ته را وړاندې شئ، که مړه شوئ، هم به مو بريا وي او که دنياوي عزت مو تر لاسه کړ هم به بريالي يئ، مگر دوی د بل په ډوډۍ پالل شوي کله دا کار کولای شي، هغوی چې د بل مالونه يې په ناروا توگه خوړل، هيڅ وخت د اجتماعي حرکت ملاتړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې نه کاوه، د خپل ژوند جوړولو له هڅو يې ځانونه کښل، نو هغه په في سبيل الله کې ځان ور کوي؟ دوی له مرګه ډارېدل، ځکه بد کرداره ول او د خير يې هيڅ کار نـه وو کـړی، لـه دې املـه يـې ژونـد خـوښ و او تـر مشرکانو لا هم ډېر پر ژوند او زندګي مين ول، پښتانه وايي چې مجـرم نـه يې له پاچا مه ډارېږه، نو چې د خدای پـه لار کـې خـدمت کـوي، بيـا د خدای حضور ته لـه تلـو ولـې څـوک وډار شي؟ دا چـې دوی د خـدای حضور ته د وړاندې کولو څه نه در لودل، له دې امله يې هغه مبـارزه نـه شوای کولای چې په هغه کې يې د سر خطر ليدی او ژوند ته يې ترجيح پر ور کوله.

۱۴ـ {أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ}.

[البقرة: ٢٤٣]

تا د هغو کسانو پر تاريخ فکر نه دی کړی چې له خپلو سيمو په داسې حال کې وتښتېدل چې شمېر يې زرګونو تـه رسـېدی يـوازې د مـرګ لـه ډاره(يې سيمه خوشي کړه او خپل عزت، شته او واک ټول يې پر دښمن ليلام کړل).

اهل کتابو دا ډېره لويه تېروتنه کوله چـې اجتماعـي هڅـو کـې بيخـي کمزوري ول، هغوی د ملت او امت په کچه کارونو کې برخه نه اخيسته، يوازې يې د خپل جيب مفاد ته کتل، که به هغه نه پکې ډکېدی، بيـا يـې کار نه کاوه، له دې امله په سخت ذلالت اخته ول، دوی به د زرګونو پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر کې ول، له دښمنه به فراري کېدل چې مړه مو نه کړي، خو خپل وطن به یې ایله کړ، مالونه به یې ایله کړل، عزت به یې ختم شو، یوازې د دې لپاره چې ژوندي پاته شي، هيڅ انقلابي حرکت کې يې برخه نه اخيسته، خو ژوند اصلن د مبارزې نوم دی، که هر څوک د مبارزې هيلې وبايلي هغه ژوند هم بايلي، یوازې دا ژوند نه دی چې په انسان کې سا چلېږي، ژوند هغه دی چې د ژونديتوب پر معيار پوره وي، له هغه معيار سره ژوند يو نعمت دی او بې هغه ژوند يو عذاب دی، له دې امله هغه قومونه مړه دي چې په خپل ژوند کې يې دغه معيار نه دی پاللی. اهل کتابو خپل نبي ته ويل: {قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ} [المائدة: ٢٤] دوی ويل: اې موسی! موږ هيڅکله نه ور داخلېږو څو هغوی پکې وي، ته او مشر ورور دې ولاړ شئ وجنګېږئ، موږ به دلته ننداري ته ناست يو. د ازادۍ مبارزه زور غواړي، په دې لار کې حتمن سختۍ راځي، هر څوک چې دې ته ځان نه شي ټينګولای هغوی به ازادي هم ونه ګوري.

١٥ـ {وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ}.

[الأعراف: ١٦٣]

او له دوی د هغه کلي پوښتنه وکړه چې د سمندر پر ساحل ودان و، هغه چې خلکو يې د شنبې په ورځ کې تېری کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول ایاتونه د یهودو هغه خصایل بیانوي چې دوی د ډېرو وړو قانوني پابندیو خیال نه ساتی او د ټولنې نظم ته یې زیان رساوه، تېری، ناروا او له قانونه مخالفت یې عادت جوړ شوی وی، وړاندې مو هغه ایاتونه راوړل چې قوانین یې ټوټه ټوټه کول، د خپلې خوښې هغه یې منل او نور یې ردول. لکه زموږ خلك چې حتا د ترافیکي قوانینو عملي کول هم ورته سخت وي.

۱٦ـ {فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ}.

[الأعراف: ۱٦٦]

دوی چې له کوموکارونو منعه شوي ول، له هغو یې تېری وکړ،(عملي یې نه کړل) نو موږ د خپل قانون مکافات له مخې هغوی د ذلت او خوارۍ مجسم سیمبول کړل.

قران کریم ګڼ ځایونه پر اهل کتابونو د لعنت او غضب خبره کړې ده، لعنت او غضب د هغوی د بدو اعمالو بدلې ته ویل کېږي، یعنې دوی مو د خپلو اعمالو په نتیجه کې د ژوند له خوشالیو او ښېرازیو څخه محروم کړل. د دغه ایت یو مطلب دا هم دی چې څوك خپل افکار نه شي تولید کولای، هغوی د نورو په افکارو کې د خپل ژوند لپاره د نجات لارې لټوي، له دې امله د خپلو قوانینو پابندي نه شي کولای، ځکه بل ځای تولید شوي افکار د هغوی له قانون سره موافق نه راځي، خپل رواجونه، د ټولنې عنعنات او کلتور د بل تر نظریاتو قرباني کړي، دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلن د ابتکار وړتيا بايللې وي، له دې امله تل د بل تقليد کوي، د هغوی په پېښو کې دومره مخته ولاړ شي چې د ټولنې خپل ټول ارزښتونه ورته مات کړي او په دې توکه له منعه شويو شيانو څخه سرغړونه رامنځته کېږي.

۱۷ـ {وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ} [المائدة: ٦٤]

او تر ډېره وخته مو(د خپلو اعمالو له وجې) د دوی ترمنځ دښمنۍ او کينه را پيدا کړه.

هغوی خپل زور په همدې خپل منځي کشمکش کې اوبه کاوه، يوې ډلې به بله وهله، اختلاف و، فرعون هم د هغوی د اختلاف څخه ګټه واخيسته، دوی يې محکوم کړل، يوه ډله چې د ازادۍ او خپلواکۍ حس يې در لود وټکول، کمزوري يې کړل، وې وژل او بله ډله چې د فرعون خدمت ته يې تن ور کړی وو، ونازول، قارون هم د يهودو له ډلې و، مګر فرعون په خپل دربار کې ځای ور کړ، موسی او هارون عليمها السلام هم د بين اسرائيلو له جنسه وو، خو له هغوی سره يې دښمني کوله، دا عمل د هرې زمانې فرعون کوي، خلك سره ووېشه بيا حکومت پر کوه، يهود چې د خپلې خپلواکۍ لپاره سره په يوه خوله نه ول، ځوك يې مبارزين وو او ځينې يې بيا د فرعون درباريان، چاګوښه والی غوره کړی و په هيڅ يې کار نه در لود، ځوك يې بيا تر فرعون وړاندې د خپلو خلکو په ټکولو اخته ول، دغه ډول بې اتفاقه قوم به څنګه خپله خپلواکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وساتلای شي او د هغوی په خپلمنځي چارو کې به څوک څنګه مداخله نه کوي؟ بني اسرائیلو د خپل ضعف له امله په کور دننه ازادي هم نـه در لوده، د هغوی افکار، دین، شریعت او د عبادت طریقې لا فرعـون ورتـه ټاکلې، هر قوم چې سره بېل شي، هغـه بـل تـه محکـوم شي، د ازادۍ او خپلواکۍ لومړنی شرط دادی چې یو موټی کېږي به، د خپلو حقوقو لپاره مبارزه کېږي، حاکمه طبقه په خپله خوښه هیڅ کله ټولو خلکو ته د قانون په رڼا کې حقوق نه ور کوي، بلکې هغوی قانون د خپلو ګټو په رڼا کـې تفسیروي، د قانون وجود د دې لپاره وي چې د خلکو خولې پـه وتـړي، نور یې مساوي عملي کول، د انسانانو په ټولنه کې ډېـره سـخته خـبره ده، ځکه نو انسان حق لري چې د خپل حق لپاره مبارزه وکړي، خو فرعـوني قوتونه به یې هر وخت کوښي او په خپله کورنۍ کې به یې د اخـتلاف لـه امله دې ته نه ایله کوي چې سره یو موټی شي خپل بشري قانوني حقوق تر لاسه کړي.

۱۸ـ {وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا} [آل عمران: ۷۵]

او ځیني اهل کتاب داسې ول چې که دې پر یوه درسته خزانه امانتداره وټاکل، نو سالمه به یې در وسپاري او نور یې بیا داسې ول چې که دې یو دینار ور کړ، تر هغو یې نه در کوي چې ورته شله نه شې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په امانت کې لاسوهنه خیانت دی، یهودو دا بد صفت در لود، په معاملاتو کې یې خورا لویه نیمګړتیا وه، موږ وړاندې ذکر کړل چې دوی د خلکو مالونه په باطله طریقه خوړل، سود پکې رواج و، حرام کاروبار یې کاوه، شتمنو یې مسکینان زبېښل، پر ټولنه یې (په اصطلاح) سرمایه داري نظام حاکم کړی و، د هغه په نیتجه کې یوه ډله پړسېده او بله یې خوارې ده، چې عملي نتیجه یې د بشریت تذلیل، فقر، بېکاري، دوکه، خیانت، شخړې، لوږې او له دې راولاړې شوې ډېرې ټولنیزې ناخوالې وې.

۱۹ــ {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ لاَ خَلاَقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ} [آل عمران: ۷۷]

هغه کسان چې د الله په وعدو او خپلو قسمونو یو څه پیسې تر لاسه کوي، دوی په اینده کې (د خپل اعتبار په بایللو) هیڅ ډول برخه نه لري، نه به د الهي خبرو جوګه پاته شي(ځکه دا پاک نفس غواړي)، نه به د اعمالو د بدلې پر وخت الله ورته نظر وکړي او نه به یې هم پاک کړي، د دوی لپاره دردناکه عذاب دی.

څوک چې په دروغو او چل ول له خلکو په کاروبار کې پیسې خوري، هغه کسان که هر څومره مالداره هم شي، اعتبار یې په ټولنه کې له منځه ځي، د دغسې ټولنې د وګړو بد ژوند په برخه وي، دوی هر یو بل ته په کمین کې وي، په دې ټولنه کې شتمن کېدل هم تر ډېره ناشاپې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او بېرته مسکینېدل هم ناشاپي وي، ځکه ټول خلک ستا شتمنی ته غله وي، نه تا په قانوني توګه ګټلې وي او نه يې بل په قانوني ډول در څخه وړي، ته يې هم په دوګه، فريب او چلول وړې، ګټې او ډېروې او دوی هم عيني معامله درسره کوي، ځکه نو دا خلک خپل راتلونکی له خطر سره مخوي، د دې وړ نه پاتېږي چې د الله قانون ته غاړه کښېږدي، ځانونه له بدو پاک کړي، خدای رحمت پر وکړي او په ځان کې د خدايي صفاتو د را پيدا کېدو وړ شي، دوی سنګ دله شي، رحم او بخښنه يې هېره شي، خلکو ته روزي ور کول، خپلوي پالل، تر دنياوي مفاد بشر مهم بلل ورته غير مهم شي، هر سړی د خپل ځان لپاره لګياوي، دغه جهنمي ټولنه ده او دغه ژوند يې هم د دوزخ ژوند وي، دوی په ګڼو عذابونو اخته وي چې له ژونده يې زړه ور تور کړی وي، که څه هم دوی به دا نه محسوسوي چې دا الهي عذابونه دي، خدايي عذابونه د انساني اعمالو نتيجه وي، خدای وايي چې موږ دفعتن د دې لپاره سزا ور کوو چې خلک متوجې شي او له خپلو بدو کړنو منعه شي، خو که دوام ور کړي، نو عمومي تباهي به يې په برخه وي(الاعراف: ۱۶۸) {ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} [الروم: ۴۱] په وچه او سمندر کې د انساني کړنو له امله فساد خپور شوی دی، څو انسانانو د دوی د ځينو اعمالو سزا ور کول شي ښايي له خپلو ناسمو اعمالو لاس واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰ـ {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ} [آل عمران: ٧١]

اې اهل کتابو! ولې حق و باطل سره ګډوئ او له پوهاوي سره حق پټوئ؟

له واقعيت سره د زړه او خولې خبرې موافقت ته حق وايي، حق رښتنولۍ ته هم وايي، حق د خدای کتاب او دين هم دي، نو دوی نه يوازې دا چې په دين کې يې دوکه له خلکو سره کوله، بلکې د حق لفظ دا ښيي چې حق که د دين په برخه کې و يا د اموالو و صداقت په برخه کې، دوی پټاوه، دا کار يې په ناپوهۍ هم نه کاوه، بلکې ښه په خبر ول، بيا يې هم دا کار کاوه. زموږ ټولنه اوس پر دې معيار وتلئ، څومره خلک به د خپل قريب په مقابل کې رښتيا ووايي؟ څومره کسان به سمه له واقعيت سره برابره شاهدي ور کړي؟ دا هم لوی مرض دی چې په اهل کتابو کې خپور شوی او اوس زموږ ټولنه هم په اخته ده. دانسته دين پټول، پر خلکو حق و باطل داسې خلطول چې خلک پر باطل هم د حق ګومان وکړي، خورا اوږده مخينه لري.

۲۱ـ {وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ} [آل عمران: ٧٣]

او يوازې پر هغه چا باور وکړئ چې ستاسو په دين وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهل کتابو ځانونه دومره سپیني ملایکې جوړې کړې وې چې د بل چا خبره یې د دین په اړه بیخي نه اورېده، په ایت کې راغلي چې دوی یوازې او یوازې د خپلو خلکو پر خبرو او د دوی په اند علمي څېړنو باور کاوه، همدا خبره یې ترخپل منځ تبلیغوله هم چې پر بل چا باور مه کوئ. له بده مرغه چې په مسلمانانو کې د ګڼو ډلو تر پیدا کېدا وروسته عیني معامله روانه ده، یو کس له دې وجې حتمن بد دی چې شیعه دی، که هغه په خپل ذات او دیانت کې هر څومره ښه سړی هم دی، خو یوه اهل سنت ته له دې وجې بد دی، اهل تشیع ته بیا یو اهل سنت یوازې د همدې نوم له وجې بد دی، که په خپل ذات کې هغه هر څومره ښه کس هم وي.

۲۲ـ {هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ} [آل عمران: ٦٦]

ستاسو دغه یهودو د هغه شي په اړه دلیل وایی چې پرې پوهېدئ، د هغه شي په اړه ولې(ناحقه) دلایل وایئ چې تاسو یې په اړه هیڅ علم نه لرئ؟

له پوهي پرته د یوه شي په اړه حکم ورکول، حق و باطل بلل، د ټولنې لپاره خیر او شر ګڼل، دا کار ډېرې بدې پایلې لري، ستا د استدلال میدان باید هغه وي چې ته پکې پوهېږې، کله چې د یوه شي په اړه پوهاوی نه لرې، بیا ولې په هغه کې ناحقه خبرې کوې؟ دلایل وایې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلك گمراهان كوي؟ كوم ضعف ته چې قران كريم گوته نيولې ده، راشئ يوځل يې پر خپله ټولنه عملي كړئ، بيا به درك در كړي چې له سره څو ډوډۍ پخېږي؟!

۲۳ـ{وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ} [البقرة: ۱۱۳]

او يهودو ويل: نصارا پر هيڅ دين نه دي او نصرانيانو ويل: د يهودو هيڅ دين نه دی، په داسې حال كې چې دوی دواړو د كتاب علم هم در لود.

تر دې وروسته نو زموږ ټولنې ته نظر وكړئ چې څه حال دی؟ هلته خو يوې كتابوالې ډلې بله كتابواله ردوله، دلته د يوه كتاب خاوندان دې يو بل سره تكفيروي او يو بل سره لمونځ نه كوي، هر يې بل دوزخي او ځان جنتي بولي.

دا پر قران كريم د يوه سرسري نظر په ترڅ كې مې د هغو اعمالو لنډه تذكره وكړه چې له امله يې يهود تبا شوي او غندل شوي وو. دا هغه ټولنيزې او فردي، اخلاقي او له قانونه د مخالفت كړنې وې چې له امله يې هغوی د حاكم قوم په حيث پاته نه شول، بلكې وځپل شول، فقير او ذليل شول، خوار او محكوم شول، عزت و سلطنت يې ولاړ، د ځمكې په ډېره برخه كې وپاشل شول، دومره كمزوري شول چې پر خپل هر شي يې واك له لاسه ووتی، سيمه يې ولكه شوه، د هغوی منابع بل وكارولې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی ته حتا دیني ازادي هم نه منل کېده، هغوی نور د ژوندي قوم په توګه مطرح نه ول، حتا حاکمې طبقې د هغوی د ذات په اړه لا د کمترۍ داسې احساس درلود چې کله موسی علیه السلام فرعون ته د دوی د ازادۍ او د یوه خدای د منلو له پیغام سره ورغی، نو درباریانو یې د پېغور په لهجه ورته وویل چې قوم یې زموږ محکوم او تر لاس لاندې دي، دی راغلی دی موږ ته دعوت راکوي{ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ} [المؤمنون: ٤٧] د فرعون ډلې وویل: ایا زموږ په شان پر هغو دوو کسانو ایمان راوړو چې د دوی قوم زموږ غلامان دي؟ حاکمه طبقه په محکومه طبقه کې داسې کسان نه ایله کوي چې هغوی د اتبکار وړتیا لري، د محکوم قوم ټولې وړتیاوې ځپل کېږي، بیا که هغوی یو نظر وړاندې کوي، نو حاکمه ډله ور پورې خاندي، اخیر هغوی د کمترۍ احساس واخلي، نور خپل نظریات نه شي وړاندې کولای، په هر شي کې د بل پېښې کوي، دوی فکر کوي چې په دې سړی ډېر ښه ښکارېږي چې د هغو کسانو او ټولنو پیرې وکړي چې د دوی په نظر لوړ او اوچت مقام لري، هغه حاکم او دوی یې محکوم دي، موږ فعلن په اسلامي نړۍ کې همدغه وضعیت وینو، خلک د غرب پیرې کوي، دوی فکر کوي چې له ښځې پرتوګ وکاږه دا پرمختګ دی، له ښځې پړونی ایسته کړه، دا تمدن دی، ښځه دې نیکر واغوندي، دا ازادي شوه او له دې سره هر څه جوړېږي، هره ټولنه ځان ته ارزښتونه لري، که پردیپاله خلک پر خپلې ټولنې د بل د کلتور تپلو هڅه وکړي، نو هم به ټولنه پراګنده کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم به خپله له نـامرادۍ سره بـدنام هـم شي، بایـد د یـوه ژونـدي قـوم حیثیت ته لومړی راشو، هغه معیارونه معلوم کړو چې په نړۍ کې یـو قـوم او ملت عزت په تر لاسه کوي، موږ چې تر څو د یوې مړۍ لپاره لاس بل ته اوږد کړی وي، هره دعوه مو دروغ بلل کېږي او هیڅوک مـو پـر یـوه خبره باور نه کوي، خلک په موږ پوري خاندي چـې مـوږ ورتـه دعـوت کوو، موږ ازادي او خپلواکي لمانځو، په دې خپگـان ښـکاره کـوو چـې څوک ولې زموږ په چارو کې مداخله کوي، او دې ته ورته تشې ادعاوې نورې هم، زما په نظر ټوله اسلامي دنیا او پـه خـاص ډول زمـوږ ملـت او پښتون قوم په ژوندیو امتونو، ملتونو او قومونو کـې اوس بیخـي شـمار نـه دي، دوی د بل د ګټو لپاره سره جنګېږي، یو بل وژني، د خپل کور شته بل تـه وړي، خپل ورور د بل لپاره وژني، د بل جنګ خپل کور ته راوړي، خپـل منـابع بـل تـه پـه واک کې ور کوي، د بل په اشارو چلېږي او د خپلو ګټو په رڼا کې له نـړۍ سره تعامـل ته نه دي راوړاندې شوي، تر هغو چې موږ د بل له اړتیا خلاص نـه شـو، دا کـه مـادي اړتیاوې یا غیر مادي، موږ خپل تولید ونه لرو، افکار وي که وسـایل، ابتکـار د بـل پـه لاس کې وي، موږ یوازې د هغوی پېښې کوو، هر څه ته د هغوی له عینکو ور ګـورو، علم د هغوی په غېږ کې زده کوو، د حکومت موډل مې د هغوی وي، حتـا فیشـن مـو هم خپل نه وي، د هغوی په فیشن ویاړ کوو، مـوږ نـه ژونـدی امـت یـو، نـه مـو نـړۍ ژوندی بولي.

۲۰۲۲/اګست/۲۲

سرچینه:

۱)(سنن الترمذي، ابواب التفسیر، باب: ومن سورة التوبه، ح: ۳۰۹۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعقل، تفکر او تدبر په قران کې

قران کریم عقل ته ډېر ارزښت ور کوي، اصلن د دین بنیاد پر همدې عقل دی، که عقل نه وي، نو دین حقانیت نه ثابتېږي، د خدای وجود، د دین حقانیت، د رسول رسالت او د کتاب الله صداقت ټول له همدې عقل سره اړه لري. لېونی د دې یوه په حقیقت نه پوهېږي، ځکه عقل یې ګډوډ وي، سالم عقل انسان تر خپله منزله رسوي، له دې امله نو قران کریم د عاقلانو کتاب دی او هر ځای یې همدغه خبره په پرېګنده انداز کړې ده.

په دې مقاله کې به هڅه وکړو چې د قران کریم له مخې د عقل، تفکر او تدبر پر اهمیت او ور څخه کار اخیستنې رڼا واچو، تر هر څه لومړی د قران کریم دغه ایت ته مو پام غواړم:

{ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا} [الإسراء: ٣٦].

او د هغه څه پیروي مه کوه چې علم نه پر لرې، یقینن غوږونه، سترګې او زړه ټول پوښتل کېږي.

د دې ایت پیل په دې شوی دی چې په ناخبري کې د یوه شي تابعداري نه ده په کار، ور پسې درې شیان ذکر شوي دي چې د علم لپاره وسیلې دي، غوږونه او سترګې معلومات تر زړه نقلوي او زړه تر فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تدبر وروسته يې په اړه پرېکړه کوي، چې دا سم دي، نو علـم شـو، او که يې له واقعيت سره اړه نه در لوده، نو ردوي يې او دا د وسايلو پر خطا حواله کوي، پـه اخيـر کـې وايـي چـې درې واړه د خپلـو اعمالـو پـه اړه مسوول دي، انسان د يوه با اختياره او اراده لرونکي ژوي په توګه بايد لـه ټولو وسايلو څخه پر ځـای او سـمه ګټـه واخـلي، غـوږ پـر خپـل ځـای وکاروي، سترګې همداسې او زړه يا ذهن پر خپل ځای، که له دې هر يوه پر ځای کار وانه خيستل شي، نو د ټولو مسووليت يې هـم خاونـد تـه ور ګرځي. قران کريم بل ځای وايي:

{ فَبَشِّرْ عِبَادِ () الَّذِينَ يَسْـتَمِعُونَ الْقَـوْلَ فَيَتَّبِعُـونَ أَحْسَـنَهُ أُولَئِـكَ الَّـذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ} [الزمر: ۱۷، ۱۸]

نو زما هغو بندګانو ته زېرى ور کړه چې خبرې ته غوږ نيسي-، بيـا يـې ښه خبره مني، دوی ته الله تعالی هدايت کړی او همدوی د عقل خاوندان دي.

ګورئ د غوږ مناسب کار دادی چې د خبرو له اورېدو ځـان ګـوڼ نـه کړي، بلکې خبرې په واورېدل، شي پر خـبرو تـر غـور وروسـته دا ثابتـه کړي چې دغه يې سمې دي او هغه يې ناسمې، نو سمې يې ومنل شي او ناسمې يې رد شي، دا د يوه سالم عقل تقاضا هم ده، له دې وجـې قـران کريم په اخير کې وويل چې دوی ته الله تعالی هدايت کړی او همـدو د عقل خاوندان دي، ځکه د خپل عقل پر مقتضا يا غوښتنه ولاړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې د عقل، سترګو او غوږو له کارولو ډډه کوي، الله تعالی یې په اړه داسې وایي:

{لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَ يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ} [الأعراف: ۱۷۹].

دوی زړونه لري، علم نه په تر لاسه کوي، او سترګې لري، لیدل نه په کوي او غوږنه لري، اوریدل نه په کوي، همدغه کسان د چارپایانو په شان دي، بلکې تر چارپایانو هم بې لارې او همدوی ناخبره دي.

په دې ایت کې وینو چې کوم څوک له عقل، فکر تدبر څخه کار نه اخلي، د معلوماتو په وړاندې له شته وسیلو (سترګو او غوږونو) کار نه واخلي، الله تعالی چارپایان هم ترې ښه بللي دي او دوی یې تر هغو هم ډېر غافله او بې خبره یاد کړي دي، بل ځای هم وایي:

{أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلاَّ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلاً} [الفرقان: ٤٤].

او که ته ګومان کوې چې د دوی زیاتره حقایق اوري او په اړه یې فکر کوي، هغوی لکه حیوانات بلکې تر دې هم ډېر بې لارې دي.

دغه ایت موږ ته د غوږ نیولو او فکر کولو ډېر اهمیت په لاس راکوي، هغه څوک چې د یو چا خبره نه اوري، یوازې خپله یې تر سر نیولې وي، نه پر خپل کار فکر کوي نه د بل پر کار، هغوی داسې دي لکه حیوان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه چې حیوان عقل نه لري، هغه یوازې شعور لري، له دې امله د یـوه شي په اړه تعقل او تدبر نه شي کولای، د خبرې مفهوم نه شي اخیستای، له دې امله هره خبره هغه ته فقط داسې معلومېږي لکه د پسې اخیستلو یا را گرځولو لپاره چې اواز ورته وشي، دوی نور نـه پـوهېږي، مگـر انسـان چې له خپل عقل سره دا کار کوي، نو ځکه تـر حیـوان هـم بـدتر او بـې لارې بلل شوی دی.

زموږ په دنیا کې چې هر شی جوړ شوي دي، دا ټول د عقل په مرسته جوړ شوي دي، که عقل نه وي هیڅ هم نه کېږي، عقل د علـم وړتیـا پـه انسان کې پیدا کوي، که نه تر ننه چا لیونی عالم لیدلی دی؟ د عقل وجود انسان دې ته هڅوي چې هـم خپلـې گټـې خونـدي کـړي هـم د نـورو انسانانو، هم ځان ته فایده ورسوي او هم نورو ته، هم ملت ته گټور ثابت شي او هم وطن ته، هم خدای په وپېژني او هم دین.

د انسان بدن داسې جوړ دی که هر غړی یې ونه کاروي، هغه خپل ور کړی استعداد بایلي، که د پښو مزل ونه شي، بیا پر پښو تگ انسان نه شي کولای، که د مکتب یو استاد روزانې ته بوزې، یوه ورځ کـار وکـړي، نـو ټول بدن به یې درد کـوي، ځکـه هغـه ورسره نااشـنا دی، یـو کـس چـې زیاتې خبرې یې نه وي کړې، کـه یـې ډېـر وږغـوې، د هغـه پـر سر درد کېږي، عقل هم دا ډول دی، که له عقل څخه کار وانه خیستل شي، هغه هم کمېږي، دغه ایاتونه چې مخکې تېر شول، دا ثابتوي چې دغو قومونو له عقله کار نه اخیستی، ځکه یې له عقل در لودلو سره فکر نه کـاوه، پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترګو يې بد کارونه ليدل، خو ايله کول يې نه، په غوږو يې د نورو قومون کيسې اورېدې، خو عبرت يې نه ځنې اخيستی، له دې وجې الله تعالی ورويل داسې دي لکه هيڅ چې نه لري او حيوانات لا تر سه دي.

عقل د عمر له زياتوب سره مخ پر زوال کېږي، له دې وجې بايد د خپل عمر په اوله مرحله کې انسان له عقل څخه کار اخيستل پيل کړي، قران کريم وايي:

{وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ} [يس: ٦٨].

او که موږ چا ته زيات عمر ور کړو، نو هغه بېرته خپل اولني حالته بيايو، دوی پر دې فکر نه کوي؟

نکس پر بل مخ اړولو يا ړندولو ته وايي، عرب وايي: إِنْتَكَسَ فُلانٌ، پلانی سر پر چړی ولوېدی. نو د ايت د دې برخې معنا دا ده چې خپل اولني حالت ته يې بيايو، هغه وخت چې ماشوم وي، په هيڅ نه پوهېږي، نو که لوی شي او ډېر زوړ شي بېرته د ماشوم په شان کېږي، بل ځای وايي:

{وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا} [النحل: ٧٠].

او الله تعالی تاسو پيدا کړي ياست، بيا مو مړه کوي او ځينې مو هغه اخير عمر ته بيايي چې تر پوهاوي وروسته په هيڅ شي نه پوهېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کریم په اړه غور:

{أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا}. [النساء: ۸۲].

ایا دوی د قران کریم په اړه فکر نه کوي چې که له الله ماسیوا د بل چا له خوا وای، نو دوی به ډېر اختلاف پکې موندلی وای.

دلته وینو چې د قران کریم په اړه الله تعالی مشرکانو ته بلنه ور کوي چې فکر وکړي، تر فکر وروسته به درته ثابته شي چې دا کتاب د الله له لوري دی، ځکه په **۲۳** کاله نزول کې یې هیڅ داسې مثال نه شته چې یو حکم دې له بل سره ټکر وي، یوه مسله دې له بلې سره تعارض ولري، یوه خبره دې له علمي ساینسي حقیقتونو سره په ټکر کې واقع شي، نو دا خبره د دې ثبوت ده چې دغه کتاب د الله دی، نه د بشر.

{أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا } [محمد: ۲٤].

ایا دوی د قران کریم په اړه فکر نه کوي او که یې زړونو ته نه کښته کیږي(زړونه یې بند دي)؟

مشرکان چې له عقله یې د دین په برخه کې کار نه اخیستی، قران کریم دلته ورته یادونه کړې ده چې زړونه مو ولې بند کړي دي؟ ولې پر قران کریم غور و فکر نه کوئ؟ تاسو خپل دین او د الله دین سره پرتله کړئ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا سوچ پر وکړئ نو خپله د انصاف پرېکړه وکړئ چې کوم دین حق دی او کوم یې ناحق؟

{ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ} [البقرة: ۲۴۲].

په دغه ډول الله تعالی تاسو ته خپل ایاتونه(قوانین) بیانوي چې تاسو فکر پر وکړئ.

{ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ} [یونس: ۱۶].

ووایه: که د الله خوښه وای(چې دا کتاب نازل نه کړي) نو ما به نه پرتاسو تلاوت کړی وای او نه به مې په خبر کړي واست، یقنن ما تر دې پخوا ستاسو په منځ کې ډېر ژوند کړی دی، تاسو غور نه پرې کوئ؟

که زه په خپله دعوه کې درواغجن یم، نو خورا ډېر عمر مې ستاسو ترمنځ تېر کړی دی، هلته مې ولې داسې دعوه نه کوله؟ دا چې تر ډېر وخت وروسته دا دعوه کوم، معلومه ده چې وحې راته شوې ده؟ او زه خپل ژوند ځکه په مثال کې راوړم چې ما په تېر ژوند کې نه دروغ ویل، نه مې بل بد کار، دا چې له خلکو سره په معامله کې مې دروغ نه ویل، نو له خدای سره په معامله کې به څنګه دروغ وایم؟

{الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[یوسف: ۱، ۲].

الف، لام، راء، دغه د روښانه کتاب ایاتونه دي، موږ په عربي ژبه نازل کړی دی، چې تاسو پکې فکر وکړئ.

{لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ} [الأنبياء: ۱۰]

یقینن موږ تاسو ته داسې کتاب نازل کړی چې ستاسو لپاره پند پکې دی، نو تاسو فکر نه پر کوئ؟

په دې قران کریم کې تاسو غور وکړئ چې د دې کتاب په احکامو عمل کول تاسو ته د دنیا او اخرت د ښېګڼو دروازه خلاصوي، تاسو ولې عمل نه په کوئ او له منلو څخه یې انکار کوئ؟

{قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (٦٦) أُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ} [الأنبياء: ٦٦، ٦٧]

(ابراهیم ع) وویل: نو ایا تاسو له الله ماسیوا د هغه شي عبادت کوئ چې نه ګټه در رسوي او نه زیان، پر تاسو او له الله ماسیوا ستاسو پر معبدانو دې افسوس وي، ایا دومره سوچ هم نه شته درسره؟

{ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ}.

[المؤمنون: ۸۰].

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دی هغه (ذات) دی چې ژوند ور کوي او دی یې مړه کوي، د شپې او ورځې یو په بل پسې راتګ د هغه په امر کېږي، ایا د دې نظام په اړه فکر نه کوئ؟

تاسو پر دې فکر ولې نه کوئ چې څنګه الله تعالی یوه انسان ته د مور په رحم کې ژوند ور کوي، هلته یې د ژوند لپاره اوکسیجن ور رسوي، د خوراک او څښاک انتظام یې ورته کړی دی، یو چیچی په هګۍ کې ژوندی کېږي او همالته ورته د خوراک ترتیب نیول شوی، یو دانه په ځمکه کې لوېږي، تر ځمکه لاندې شنه کېږي، وده کوي او اخیر مېوه، بیا د دې هر ژوندي شي اخیري برخلیک مرګ دی، دغه د ژوند او مرګ سلسله چا روانه کړې ده؟ شپې او ورځې ته نه ګورئ، چا دغه نظم ساتلی دی چې لمر راځي ورځ جوړوي، بیا لمر ځي، تیاره کېږي؟ که دغه لمر تر خپل وخت ډېره موده په ګرمي کې ودرېږي، نو د ګرمۍ درجه به خومره لوړه شي، ژوندي موجودات به ټول مړه شي، او که په یخ کې لمر وځنډېږي، د شپې موده اوږده شي، نو خومره به یخ شي او د ژوندیو موجوداتو به څه حالت وي، دغه نظم چا برقراره کړی دی او تاسو و ټولو ژویو ته یې د ژوند چانس په لاس ور کړی؟ پر دې ټولو اړخونو یې فکر نه کوئ؟

{اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}. [الحديد: ۱۷].

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې پوه شئ چې الله تعالی تر مرګ وروسته څمکه ژوندۍ کوي، یقینن موږ تاسو ته واضح ایاتونه بیان کړل چې ښایي تاسو فکر پر وکړئ.

څمکه دلته د حاکمو قوانیو له مخې داسې کېږي چې یو وخت شیان پکې شنه کېږي، دا یې د ژوند حالت دی او بیا پکې یخ شي، څمکه ورسره کنګل شي، هیڅ نه شنه کوي، دا یې د مرګ حالت دی، دغه قانون چا داسې جوړ کړی دی؟ فکر نه ور باندې کوئ!

{كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ} [یونس: ۲٤].

دغه ډول موږ خپل ایاتونه د هغو خلکو لپاره تفصیلي بیانوو چې سوچ و فکر کوي.

{وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ () وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ} [الرعد: ۳، ٤].

دی هغه (ذات) دی چې څمکه یې غوړولې ده، په دې کې یې غرونه پیدا کړي، ویالې یې پکې جوړې کړې، هر ډول مېوې یې پکې پیدا کړې په څمکه کې د مېوو دوې دوې جوړې پیدا کړې دي، پر ورځ شپه راولي، په دې ټولو نښو کې د غور کوونکو خلکو لپاره د عبرت نښې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په ځمکه کې ځینې برخې یو له بل سره مښتې وي ورسره په خوا کې د انګورو باغونه وي، کښتونه وي او د خورما داسې ونې وي چې ځینې پر یوه تنه را شنه شي بیا سره بېل شي او نور یې جلا جلا را وټوکېږي، دا هر څه په یوه ډول اوبو اوبېږي او په خوراك کې مو ځینې مېوې له نورو جلا کړې دي، په دې هر څه کې د عقل لرونکو کسانو لپاره د درس سترې نښې دي.

په دغو ایاتونو کې د عقل لرونکو، فکر کوونکو او هوښیارو خلکو لپاره د الهي نظام خورا په زړه پوري او دلچسپ اړخ ذکر شوی دی، دا ځمکه څنګه پیدا شوې ده؟ غرونه او دریابونه پکې شته، د ځمکې د هوا په بدلون کې خورا لوی لاس لري، غرونه د ځمکې ذخیرې هم دي، د اوبو لویې زیرمې همدلته خوندي کېږي اوبه یا د کاریز و چینو په شکل را بهېږي، واورې نیسي او د ګرمي په موسم کې سوکه سوکه ویلېږي په ویالو او دریابونو کې را وبهېږي، دغه ډول دقیق نظام چا جوړ کړی دی؟ هر ډول مېوې په همدې اوبو پیدا کوي، دغه ځمکه یې د را زرغونېدو محل ده، جالب اړخ دادی چې مېوې هم جوړې لري، نر و ښځه لري، څکه یې په دې ایت کې الله تعالی یادونه کړې ده. تر دې وروسته د شپې او ورځې یادونه له حکمت څخه خالي نه ده، د مېوو په پخولو او خوړولو کې شپه او ورځ دواړه اغېز لري، ټول وخت که لمر وي هم به ګرمي زیاته شي چې مېوو ته ښایي له ګڼو اړخونو ستونزې جوړې کړي، او که شپه یوازې وي، بیا یخ ورسره زیاتېږي هم مېوو ته مشکلات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایجادوي، دا چې دواړه شته، او په دې سره یې د نظام توازن ساتلی دی، نو دا کار چا کړی دی؟

ځنګ پر ځنګ ځمکې وي، په یو ډول اوبو اوبېږي، مګر یو لور ته د انګورو باغ وي، بل خوا کښتونه وي، له دې سره جوخت بیا خورماوې ولاړې وي، ګڼ شیانو نور هم په همدې یوه ځمکه کې زرغونه وي، دا سیستم چا پنځولی دی چې پر یوه ځمکه ولاړ باغونه په ډول ډول اوبو اوبېږي، خو بیا یې هم میوې له نورو سره توپیر لري، جلا جلا خوندونه لري، ځینې یې تر نورو په خوراک کې د انسانانو لپاره بهترې وي، چا ته یوه مېوه خوند ور کوي چا ته بله، دغه ډول دقیق او محاسبه شوی نظام کوم ځواک را منځته کړی دی، پر دې تاسو فکر نه کوئ؟

{ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ () وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ () وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ () وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ} [الروم: ۲۱ - ۲٤].

او د ده د قدرت له نښو داده چې تاسو ته یې له خپلو ځانو جوړې پیدا کړې چې تاسو ور سره ډاډ پیدا کوئ او ستاسو ترمنځ یې دوستي و رحمت پیدا کړی دی، یقینن په دې کې د فکر کوونکو خلکو لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبرت نښې دي، او د قدرت له نښو يې د اسمانو و ځمکې پيدايښت، ستاسو د ژبو او رنګو اختلاف هم دی، په دې کې د جهانيانو لپاره د عبرت نښې دي، او دا يې هم د قدرت نښه ده چې په شپه کې خوب کوئ او ورځ کې يې د فضل لټه کوئ، په دې کار کې بيا هم د هغو خلکو لپاره درس دی چې خبره اوري، د هغه يوه بله نښه دا هم ده چې تاسو ته بريښنا د ډار او تمې دواړو لپاره در ښکاروي، له لوړې خوا اوبه را نازولي او په دې سره ځمکه تر مرګ وروسته ژوندۍ کوي، د فکر کوونکو کسانو لپاره دې کې هم د عبرت نښې دي.

{وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ} [الجاثية: ۱۳].

او تاسو ته ده د اسمانو او ځمکې هر څه په خپله مسخر کړي دي، په دې کې فکر کوونکو خلکو لپاره غټې نښې دي.

اسمان او ځمکه کې هر شی د قانون تابع دي، که تاسو وغواړئ د هغو قوانينو تر کشف وروسته يې د خپلې ګټې لپاره استعمالولای شئ، دلته ټول کاينات د فطرت له مخې همداسې پيدا شوي دي، انسان ته دا وړتيا ور کول شوې ده چې دغه قوانين کشف او په خپله ګټه يې وکاروي، لکه نن چې د ساينس په مټ انسان همدغه کار کوي.

{ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ} [الحشر: ۲۱].

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د مثال په ډول) كه موږ دغه قران پر غره نازل كړى واى(او هغه ته مو د دې احساس ور كړى واى)، نو تا به غر ليدلى واى چې د الهي ډار لـه كبله به لړزره پر راتله او چاودلى بـه واى، دغـه مثالونـه مـوږ د دې لپـاره خلكو ته بيانوو چې هغوى فكر پر وكړي.

دغه ايت فرضي مثال بيانوي، چې كه موږ غره ته د قران كـريم پـه اړه احساس ور كړى واى، نو هغه به د مخالفت په صورت كې د الهي ډار له كبله لړزېدلى او چاودل شوى به واى، مگر انسان د خپل ډېر واړه صورت په در لودلو سره بيا هم د قـران كـريم پـه وړانـدې نـه ټيټېـږي او د الهـي احكام تعميل ته غاړه نه ږدي، سره له دې چې انسان ته شعور او عقل ور كول شوي، وړتيا يې لري او له دې سره الهي پيغام هم ورته راغلى، مگـر بيا هم د خداى د كـلام پـه وړانـدې يـې نرمـي غـوره نـه كـړه او پرلپسـې مخالفت كوي.

دغه مثالونه د تعقل، تفكر او تدبر يوازې يوه نمونه دي، په قران كريم خورا ډېر ځايونه الله تبارك وتعالى زموږ پام دې شيانو ته را اړولى دى، د اسمان، ځمكې، ونو، اوبو، مرگ و ژوند او دې تـه شـيانو يـادول دا پـه گوته كوي چې قران كريم انسانانو ته پر دې ټولو شيانو د غور او فكر بلنه ور كوي، انسان د دې هر څه وړتيا لـري، پـر دې هـر څـه فكـر تـر علـم وروسته كېداى شي، انسان چې پر همدې شيانو تجربـې كـوي او خپلـې تجربې راتلونكي نسل ته ايله كوي، په دې توگه اخير انسان هغه ځاى ته رسېږي چې الله تعالى يې ځنې غواړي، قـران كـريم يادونـه وكـړه چـې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمان او ځمکې هر څه په قانون کې دي او مخالفت يې نه شي کولای، په دې توګه ستاسو لپاره اېل شوي دي، نو علم وکولای شول چې د دې کايناتو ترمنځ شته قوانين کشف کړي او د لمر د تورېدو وړاندوينه وکړي، د سپوږمۍ د تورېدو وړاندوينه وکړي، د باران اټکل وکړي، د مور په نس کې د ماشوم حالت بيان کړي، د انسان د مرضونو تشخيص وکړي، د مرض لپاره مختلف ډولونه دواوې د تداوي لپاره جوړې کړي.

د کايناتو په اړه د قران کريم دې يوه ايت ته پام وکړئ:

{ وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ}.

[يوسف: ۱۰۵]

او په اسمانو و ځمکه کې د الهي قدرت داسې ډېرې نښې شته چې دوی پر تېرېږي او له دې نښو څخه غافله دي.

دغه ايت ځومره ډېر وخت مخکې دې ته اشاره کړې ده چې په اسمان او ځمکه کې د قدرت نښې دي، انسان به پر تېرېږي، ور لوړ به شي، پر وبه درېږي، له دې هر څه سره به د دې نښو له خالقه غافل وي، د هغه قانون به نه مني، دې ته به فکر نه کوي چې په دغو کايناتو کې د چا قوانين جاري دي؟ که دغه ځواک دومره لوی نظام د خپلو قوانينو په مټ درولای شي، نو انسان ته يې هم بايد ژوند تېرولو لپاره قانون لېږلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وای، هغه قانون قران کریم دی، خو د نړۍ څومره ډېر انسانان له دې حقیقت څخه غافل دي؟

وګورئ دغه ایت ډېر په خوا د کایناتو لوړو ته د پورته کېدو خبره کړې ده، دا کار څه وخت ممکن دی؟ کله چې موږ علم وکړو، کله چې ساینس زده کړو، هغه وخت چې په کایناتو کې طبیعي قوانین کشف کړو، تر دې وروسته موږ کولای شو چې د قران کریم دغه وړاندوینې نړۍ ته ثابتې کړو او د الله کتاب د یوه رښتني کتاب په توګه را مطرح کړو، که موږ په هره برخه کې د نړۍ نامسلمانو ته سترګې نیولې وي، نو دقران کریم دغه حقایق به هیڅ وخت را برسېره نه شي او خلکو ته به یې حق دعوت هم ونه رسېږي.

{وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ} [الأنبياء: ۳۲]

او موږ اسمان(شاوخوا کاینات) د یوه خوندي چت په توګه جوړ کړي دي او دوی د اسمان له دې حقیقت څخه په ناخبري مخ اړوي.

دا څومره لوی ساینسي انکشاف دی؟ نن د ساینسي برخې علماء موږ ته وایي چې ځمکه په خورا ښه ډول له اسماني اجرامو او لمرینو زیان رسونکو وړانګو څخه خوندي شوې ده، که دغه لوړ چت ورته نه وای، ښایي له ځمکې سره ډېرې لویې اسماني ډبرې ټکر شوې وای چې دلته به یې قیامت جوړ کړی وای، یا هم د لمر تېزې سوځونکې تاوانې وړاندې تر ځمکې راغلې وای، انسانیت به یې تبا کړی وای، ژوندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیان به یې یو مخیز هلاک کړی وای، دلته به یې د زراعت او کښتونه مخه نیولې وای، دا چې د دې هر څه لپاره چا زمینه برابره کړه؟ قران کریم ددې ځواب وایي او انساني علم ورته زموږ په بشري نړۍ کې شواهد پیدا کوي چې دا خبره نوره هم باوري او یقیني کړي.

یو بل ځای وایي:

{ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ} [الرحمن: ۳۳].

اې جنیاتو او انسانانو! که ستاسو په وس پوره وي چې د اسمانو او ځمکې اطرافو ته ووزئ، نو دا کار وکړئ، مګر تاسو یې له قوت او زور پرته نه شئ کولای.

په دې ایت کې دا خبره شوې ده چې که تاسو د کایناتو په منځ کې پرواز کوئ، نو د دې لپاره قوت ته اړتیا ده، باید هغه قوت تر لاسه کړئ چې همدا کار په وکړئ، ځکه هلته به له داسې څه سره مخ شئ:

{ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ} [الرحمن: ۳۵].

(که لوړ ولاړ شئ) نو بې دوده اور سره به مخ شئ او (که په ځمکه ننوزئ) نو هلته به د مسو (ګرم ویلې) کانونه ستاسو مخه ونیسي، نو تاسو به بریالي نه شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه اياتونه په خورا لوړه کچه د نن زمانې ساينسي انکشافاتو ته گوته نيسي ـ، اول يـې دا خـبره وکـړه چـې کـه تاسـو تـگ غـواړئ نـو پـه سلطان(ټيکنالوجي) سره کـولای شـئ چـې ولاړ شـئ، مگـر د دې لپـاره ستاسو په وړاندې دوې ستونزې دي: يوه يې په اسمان کې ده چې تاسـو به له سخت اور او گرمی سره مخ شئ دويمه يې په ځمکـه کـې ده چـې کانونه او مس همداسې ويلې پراته دي، که په ځمکـه کـې ځـئ يـا هـم اسامان ته بايد د ځان حفاظت په داسې توگه وکړئ چې هلته مو ژوند بچ کړي، که نه دواړه ځايونه به ويلې شئ او د بېرته راتلو يا راختو وس به در پکې نه وي.

سلطان په قران کريم کې بل ځای هم د غلبې يا قوت لپاره کارېدلی دی:

{ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي}.

[إبراهيم: ۲۲].

ما پر تاسو هيڅ غلبه و زور نه در لود، مگر دا چې ما تاسو ته دعـوت در کړ، تاسو را سره ومانی.

{إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ} [الحجر: ٤٢]

زما پر بندگانو ته هيڅ ډول غلبه او زور نه لرې.

دا چې انسان قوت او زور پيدا کړي، بيا کله ناکله د شر کارونو ته مخه کوي، له دې امله په قران کريم کې گڼې لارښونې ورته شوې دي چې که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو د خدای له قانون سره سم عمل وکړئ، علم ته ترقي ور کړئ، خپل استعدادونه وغوړوئ، په کايناتو کې شته قوانين چې تاسو ته مسخر دي، کشف کړئ او ګټه ځنې واخلئ، نو تاسو سره به دلته ټول الهي قوانين هماهنګه شي، موفقيت او بريا به ستاسو وي، الله به مو غيبي مرسته وکړي، خو تاسو مخالفت ته مخه کړئ، نو نه يوازې دا چې د الله په عذابونو به اخته شئ، بلکه دلته له شته قوانينو سره نه همږغي به تاسو تبا او برباد کړي، له دې امله انسان ته په کار ده چې تر خپلو حدودو ونه وزي، د خپل علم په مټ د الهي قوانينو مخالفت ونه کړي، انسان د علم او وسايلو په برخه کې يې له خورا ډېرو محدوديتونو سره مخ دی، نو د انساني علم لپاره د الهي وحې د ډېوې خورا ډېره اړتيا ده چې هغه په تيارو کې ورته رڼا وکړي او خپل منزل ته ځان په ورسوي.

خير ښېګڼه ده او شر بدګڼه ده، په مجموع کې خير له الهي قانون سره سم تګ دی او شر يې مخالفت دی، که هر څوک د خدای له قانو سره سم تګ وکړي، نتيجه به يې هم ښه وي: مثلن: انسان ته د اوکسيجن اړتيا ده، که څوک پر ځان اوکسيجن بند کړي، حتمي به مري او دا د هغه لپاره شر دی، که څوک له لوړ ځای څخه ځان را ايله کړي، نو د ځمکې جاذبه قوه يې کښته کشوي او هغه به ځان ووژني يا به سخت خوږ شي، دا يې د ځان په خير کار ونه کړ بلکې شر دی، همدا شان اور سوځول کوي، که څوک په اور کې ځان واچوي، نو دا شر شو، خو که بل کار وکړي، له اوبو د تندې ماتولو کار واخلي، دا خير دی، له لوړ ځای څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د را ټوپ وهلو پر ځای پر ځینه(زینه)کښته شي یا هم د رسۍ په مټ کښته شي، نو روغ به ولاړ شي او له دې قوانینو سره دا هماهنګي به یې په خیر تمامه شي، اور زموږ د ژوند له بیخي نه جلا کېدونکو اجزاؤ څخه دی، مګر د انسان د مرګ او سوځولو سبب هم کېږي، که ناسم یې استعمال کړو شر پیدا کوي، مثلن:کور په وسوځو، بازار ته اور ور کړو یا بل همداسې کار، نو دا له الهي قانون څخه سرغړونه ده او نتیجه یې شر ده، خو همدغه اور د انرژۍ د پیدا کېدو سبب ده چې انسان ته سوکالي ور کوي، په دې توګه دلته ټول هغه قوانین چې الله تعالی د دې نظام په منځ کې وضع کړي دي، که موږ ورسر هماهنګي وکړو، په خیر مو دي که ور سره ټکر وکړ، شر راته پیدا کوي، په همدې توګه د انسانانو خپل منځي روابط دي، معاملات دي، سیاست دی او داسې نورې برخې د دې هرې برخې لپاره الله تعالی ځینې کلي فارمولې بیان کړې دي، چې د هغو په رعایت کولو زموږ ژوند ښه کېږي او د هغو په نه رعایت له نړۍ څخه ځنګل جوړېږي چې هر زورور به کمزوری پکې خوري او دغه کُره به د انسانیت لپاره جهنم جوړه کړي، لکه نن چې موږ د دې هر څه شاهدان یو.

{إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ (۱۹۰) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ}.

[آل عمران: ۱۹۰، ۱۹۱]

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسمانو او ځمکې په پیدایښت او د شپې و ورځې یو په بل پسې راتلو کې د عقل خاوندان ته د عبرت غټې نښې دي، دوی هغه کسان دي چې د الله دین پاس په ولاړه، ناسته او پر اړخ په پروته ساتي (یعنې ټول وخت یې پرې نظر وي عمل په کوي) د کایناتو د لوړو او کښتو برخو په اړه تر فکر وروسته وایي: اې زما ربه! دغه ټول نظام دې بې ګټه نه دی پیدا کړی، له بې ګټې کارو څخه ته ډېر لرې او منزه یې.

{أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (۲۷) وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ}.

[فاطر: ۲۷، ۲۸]

دې ته دې فکر نه دی کړی چې الله له اسمانه اوبه نازلوي، موږ په همدې یو رنګه اوبو ګڼ رنګه مېوې را پیدا کوو، غرونو ته دې پام نه دی کړی چې ځینې تکسپین، نور یې سره او یو بل ډول یې تکتور دي، څنګه یې رنګونه سره مختلف دي، همدا شان خلک، خزندې او چارپایان هم بېلابېل رنګونه لري، بېشکه چې یوازې د الهي حقیقت پېژندونکي بندګان د هغه په وړاندې خپل ځانونه کم بولي.

دغه دواړه ایاتونه د هغو شیانو د علم یادونه کوي چې ټول یې له ساینس سره تړلي دي، د ایت په پای کې یې یو ځای د عقل خاوندان او بل ځای هغه علماء بللي دي چې د خدای عظمت په خپلو سترګو ویني،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې وروسته خپل ځان د هغه په وړاندې کم ګڼي او د علم، معرفت، سمې پېژندنې او مينې له مخې د هغه قوانين عملي کوي او ځان ته دا حق نه ور کوي چې د داسې يوه ستر او عظيم رب له قوانينو مخالفت وکړي.

د يخشی اصل معنا هم دغه ده چې د يو چا د عظمت تر پېژندلو وروسته خپل ځان دهغه په وړاندې کم وبلل شي؛ که څه هم په عربي کې ځينې الفاظ د نورو پر ځای کارېږي، مګر يو د لفظ خپله اصلي معنا وي او بله يې مجازي، د يخشی اصل معنا همدغه ده او که بل ځای د خوف لپاره وکارېږي، نو هغه به يې مجازي معنا وي.

۱۴/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا په اسلام کې مذهبونه يوه اړتيا ده؟

د اسلام له پيل را وروسته يوازې د رسول الله ص زمانه هغه موده وه چې په اسلام کې دننه د اسلام په نوم ګنې ډلې او مذاهبو وجود نه در لود، د هغه تر مړينې وروسته د اصحابو له زمانې فکري اختلاف پيل شوی دی چې په را وروسته پېړيو کې دې اختلافاتو دومره شدت ومونـد چې مسلمانانو يو له بل څخه لارې جلا کړې، يوې ډلې خپله لار سمه وګڼله او بله يې رد کړه، حتا سره تکفير يې کړل او جنګونه وشول.

فکري اختلاف خو د بشري ژوند يوه برخه ده، اختلاف تنوع ده او بې تنوع ژوند خوند نه کوي، بلکې ژوند ورسره درېږي، اختلاف که تنوع ته لار جوړوي، ابتکار را منځته کوي، کلېشه شوی فکر ځای نوي ته په دې توګه ايله کړي، نو بد نه دی، بلکې هدف دی.

مګر که اختلاف شدت ومومي، فزيکي شخړو ته ورسېږي، جمود ته لار جوړه کړي او د تنوع پر ځای د جمود داسې يو وضعيت را پيدا کړي چې هر څه ورسره ودرېږي، د انساني ذهن د فکر برخه ورسره فلج شي او وچ کلک ړوند تقليد کې خلک په ځنځيرونو تړلي خوشاله وي، دغه ډول اختلاف يې مردود دی او پايلې يې هم بدې راوزي.

موږ دواړه ډوله اختلاف وينو، خو لومړی ډول يې په کمه کچه دی او دويم ډول يې په لويه پېمانه شته. په ژوند کې اصلن لومړی اختلاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

هدف وي او دويم يې مردود، موږ مردود اختلاف ته لار جوړه کړې او هغه ښه مو ايله کړی دی. له اختلافه تېښته نه شته، ځکه انساني افکار، استعدادونه، پوهه، د ژوند شرايط، رواني حالت، له خپل چاپېريال او نړۍ څخه معلومات او پر بنا يې ليدلوری، په ديني متن پوهه او تر څنګ يې د هغې ژبې علم، مذهبي تعصب او ګڼ نور عوامل ټول توپير سره لري، له دې امله اختلاف حتمي دی او د تېښتې هيڅ لار ځنې نه شته.

تر دې پاسنيو عواملو ور هاخوا انساني ژبه هم هر وخت د تغيير په حال کې وي، الفاظ يې د وخت، ځای او ټولنې په بدلېدو خپل مفهوم بدلوي، له دې حقيقته هم سترګې نه پټېږي چې له يوه متن څخه ګڼ خلک ګڼ مفاهيم را باسي، دا د انساني ژبې يو داسې خصوصيت دی چې هم ښې پايلې لري او هم بد عواقب. بيا د ديني متن نزول په يوه خاصه زمانه کې کېږي چې د هغه زمانې، مکان او ټولنې ځانګړی تاثير پر حتمي دی، ځکه د هغوی په ژبه وي، اصطلاحات، محاوره، متلونه، مجاز و حقيقت، تفصيل و اجمال او ګڼ ورته ژبني مسايل يې ټول په پام کې نيول کېږي، که داسې ونه شي، نو د يوې نوې ژبې اختراع به کوي چې په هغه ژبه بيا د انسانانو پوهاوی ممکن نه دی، سره له دې چې دغه ديني متون اساسن د انساني پوهاوي لپاره راغلي دي، نو که د انسانانو د ژبې ټول مسايل په پام کې ونه نيسي، بيا زموږ پوهاوی ور باندې ممکن نه دی او اساسي هدف يې له منځه ځي، نو دا خبره يو روښانه حقيقت دی چې د ټولنې کلتور د دين پر ژبه، احکامو، عملي طريقې ټولو باندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاثير لري، دا چې دين په څنګه شرايطو کې نازلېږي، دا يو اړخ، او بل يې دا دی چې وروسته انسانان د دغه وخت په شرايطو پوهېږي که نه؟ له ديني متن څخه خپلې ټولنې ته په کټو فهم اخلي، هغه د نزول د وخت شرايط يې يو مخيزه له پامه اچوي او که دواړه په نظر کې نيسي، وروسته فهم ور څخه اخلي، يا هم يوازې د نزول وخت ته پام کوي، د دوی ټوله هڅه دا وي چې ديني متن پخوانی زمانې ته کش کړي، د هغه وخت خلکو چې څنګه فهمولی وي، دوی يې هماغه ډول فهم کافي بولي، تر دې وروسته بله ډېره جدي ننګونه را منځته کېږي، هغو کسانو چې له دې متن څخه فهم اخيستی دی، ايا هغوی خپلو حالاتو او غوښتنو ته په کټو برداشت ځنې کړی او که د نزول د وخت شرايط يې ورسره رعايت کړي يا هم يوازې د پخوانی زمانې شرايط يې مدنظر نيولي، ورسره جوخت دا مسله پيدا کېږي چې دوی د هغه وخت په حالاتو څومره سم خبر شوي دي، دغه انتقال د هغوی تر زمانې څومره دقيق شوی دی او دوی څومره په ښه توګه ور باندې پوه شوي دي؟ د هغوی له برداشتونو څخه بيا زموږ برداشت اخيستل هم دوه حاله لري، يو يې زموږ د وخت شرايطو ته په کټو ور څخه فهم اخيستل دي او بل د هغوی حالت ته په کټو فهم دی، دا خبره چې په دې توګه څومره سره اوړدوې، همدومره ستونزې ايجادوي او قرن پر قرن خبره سختېږي، پېچلېږي کېږي، له خلکو څخه ديني ماهيت ورکېږي او حتا د تېرو خلکو برداشتونه هم د ګڼو تعبيرونو له امله ګڼ جوړېږي او د يوه مسلک د بنسټګر اصل خبره هم په ګڼو تعبيرونو کې ورکېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې ټولو ستونزو سره نو د مذهب څومره اړتیا پاتېږي؟ هو دا خبره هم حقیقت ده چې اختلاف اړین دی بې اختلافه هم نه کېږي، اوس پوښتنه داده چې بیا خو مذهب سهي شو، له دې سره چې مخکې یې په وړاندې د غرونو غوندې غنډونه موږ بیان کړل، مګر دا چې اختلاف حتمي دی، نو تر اختلاف او ځان ځانی ښه خبره داده چې مذهب جوړ شي او خلک په یوه تار وپېیل شي، څو ناوړه وضعیت رامنځته نه شي.

مګر زه په دې نظر نه یم، د اختلاف د ختمولو لپاره مذهب او بیا په پوره شدت پرې درېدل یې حل لار نه ده، دا سمه ده چې اختلاف به حتمي وي او ډېر زور ور کول، فزیکي شخړې را منځته کول یا زموږ د وخت ډلو ډلبازیو ته یې رسول، هم یو ډېر بد عمل دی، ښه نو کومه لار به غوره کوو، دا خو سمه د پاڼ او پړانګ ترمنځ شوه؟! هر سړی چې خپل لیدلوری ولري، د هغه یو څه پیروان پیدا کېږي او دغه د مذهب بنیاد دی، دا تسلسل پسې اوږدېږي او د نني مذهبپالنې بڼه اخلي، په دې کې څه خرابي ده، لوړو تشریحاتو ته په کتو خو دا یوه حتمي پایله نه ده؟

زه وایم: ده؛ مګر په دغه توګه نه لکه اوس چې رواج ده. مذهب اړین دی، له دې عوام خلک هیڅ چاره نه لري، خو یوه خبره بېرته شته، له دیني متن څخه چې د مذهب امامان برداشت کوي، د هغوی په متن څوک پوهېږي؟ که هر سړی د هغوی له متن څخه تشریح او ترجمه کوي، هغه بېرته همدې پاسنیو مشکلاتو سره مخېږي، نو که دا تسلسل پسې اوږد شي، بیا یې هغه غرونه خنډونه په وړاندې درېږي لکه وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې لنډه اشاره ورته وکړه، تر دې دا ښه ده چې پوهان خلک دې په هره زمانه کې د نویو مسلو د ځواب لپاره د شریعت متن ته رجوع وکړي، له خپل فهم او بشري توان سره سم چې یې څه برداشت ځنې واخیستی، دا به تر هغه ښه وي چې د پخوانو پر فهم تکیه کېږي، دا کار دې یوازې پوهان کسان کوي نه عوام الناس، هغه کسان چې د اجتهاد په شرایطو پوره وي، په دې کې به هم نویو مسلو ته نوی حل ومونډل شي، نه به مذهب په دومره سخته بڼه عملي کېږي لکه نن چې یې موږ وینو، قران او سنت پاته وي، خلک په مذهبي اختلافاتو اخته وي او د دیني متن پر ځای خلک د نورو په لاس لیکل شوي متون په شد او مد زده کوي. دا خبره هم باید یاده شي چې له اجتهاد څخه هم اوخ باید جوړ نه شي او نه دې عنقا مرغه جوړوي چې پخوا یې وجود و اوس ختم شوی دی، تر هغو چې ژوند وي، اجتهاد به وي، خو نه د سفلیانو په شان چې نالوستی یې هم مجتهد وي او نه د مذهبیانو په شان چې لوی نومور علماء یې هم د واضح نص په مقابل کې د یوه فقیه د کتاب تر متن نه شي تېرېدای، نه باید د سلفیانو په شان وي نه د مذهبیانو، بلکې بین بین لار به ورته غوره وي.

زما په نظر ښه حل لار ورته دا ده چې هر کس و ناکس دې له مسلو بند شي، بلکې یو کس ته دې د مسلو ور کولو اجازه نه ور کول کېږي، د مسلمانانو په هیوادونو کې دې ځانګړې ادارې جوړې شي چې د دولت تر چتر لاندې به فعالیت کوي، عوام خلک دې له رسمي ادرسونو پوښتنه کوي، که مسله په واضحو نصوصو ثابته وي، بیا دې له همدې ځواب

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، که اجتهادي وي، بيا دوې لارې دي: نوی اجتهاد دې ورته وشي يا دې هم د پخوانو په اجتهاد حل کړي، په دې شرط چې نه اوس ستونزې وټوکوي او نه په مجموع کې له ديني پيغام او ماهيت سره تصادم ولـري، پـه دې توگـه بـه خالصـه اسـلاف پرسـتي ختمـه شي، خلـک بـه د ديـن تابعداري شروع کړي، د هر چا خبرې به د دين په توگه نه منل کېـږي، د فتوا مرجع به معلومه وي، له رسمي ادرسونو يې نشر و اشاعت به خلـک مطمـئن کـړي، اختلافـات بـه کـم کـړي، د ديـن پـه نـوم سـوداگرۍ، دوکاندارۍ، مناظرې، د تکفير ټاپې، شخړې او حتا وژنې به ورسره ختمې شي، د خلکو له لارې بايد ټول خنډونه ايسته شي، په خلاصه فضـا کـې دغه اداره پر ټولو مسلو بحث وکړي او هر څه چې ديني جنبه لري، راسن دې يا په ديني نص ثابت کړي يا دې هم داسې اجتهادي لار غوره کـړي چې نه پکې ديني پيغام تر پښو لاندې شي، نه کليات د جزئيـاتو پـه تـول خرڅ شي، نه ځانگړي احکام عمـومي شي او نـه عمـومي ځـانگړي، نـه مقيد مطلق شي او نه مطلق مقيد، په دې توگه به خلک له ديني مـتن سره ډېره اړيکه پيدا کړي، مسايل به درست شي، ديني و غير دينـي امـور بـه سره بېل شي، د خدای او دين په لار کې يې ولاړ پاڼونه به ونړېـږي او د اسلاف پرستۍ پر ځای به د دينپالنه را منځته شي او د مسـلکونو پـه نـوم شخړې به ورسره پای ته ورسېږي.

۱۰/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي او فرعي قوانین

د نظام لپاره اسلام ځینې اصولې لارښوونې کړې دي، یو نظام بایـد د هماغـه اصـولي هـدایاتو پـه عمـلي کولـو د فرعـي مسـلو، قضـایاوو او موضوعاتو لپاره د وخت له غوښتنو سره سم قوانین جوړ کړي.

د فرعي قوانینو لپاره دې اساس هماغه د اسلام اصولي او کلي هدایات شي، د اسلام دغه اصولي لارښوونې دې د نـورو قوانینـو لپـاره د اسـاسي قانون حیثیت ولري، بلکې د اساسي قانون په مادو کې دې ځای پر ځای شي، له دې ماسیوا قوانین به ټول پر هماغه معیار لیکل کیږي چې اساسي قانون یې ورته ږدي، په دې توګه به هم یو نظـام اسـاسي اسـلامي قـانون ولري او هم به یې د وخت لـه غوښـتنو سره سـم د ټـولنې سـتونزو تـه لـه قانوني پلوه رسېدګي کړې وي.

یو نظام په دې نه اسلامي کیږي چې یوازې د اسلامي نظام نوم پر ولاړ شي، اسـلام د ټـولنیز او فـردي ژونـد لپـاره لارښـوونې لـري، کـه هغـه لارښوونې یې عملي نه شي، هر څـو چې یـو فرد/ډله/ټولنـه د اسـلامیت نارې ووهي، څوک یې نه ورسره مني او نه د الله په دربار کې د قبولیـت مقام خپلولای شي.

اسلام د یوه دین په توګه له سیاسته، بیا تر سولې، اقتصاده، نـړۍ والـو اړیکو، فردي او ټولنیزه ژونده ځینې اصولي او کلي لارښوونې کړې دي، چې پېژندل او عمل په کول بیخي اسانه کار دی.

که داسې ووایم چې د قران کریم دغه لارښوونې د نورو موضوعاتو د حل لپاره د قوانینو ایجاد ډېر اسانه کړی دی، مثلن: قران کریم عـدالت د ټولنې/فرد لپاره لازمي بولي، د پرېکړې پـه وخـت کـې یـې خلکـو تـه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدالت امر کړی دی، خو عدالت یې نه دی تعریف کړی، په دې توګه یې موږ ته یوازې یو اصل راکړ، دا چې هره ټولنه ممکن د عدالت لپاره بېل تعریف ولري، نو په فرعي قوانینو کې به یې هم توپیر حتمي ترسترګو کېږي، دا پروا نه لري، خو چې هغه ټولنه د عدالت پر همدې معیارونو سره متفقه وي، خلک پکې متضرر نه وي، قران د همدې امر کړی دی او ټول افراد یې په رعایتولو مکلف دي. نو هر قانون چې جوړېږي، عدالت به په نظر کې نیسي، دغه ډول نور هدایات هم.

په دې سره به هم اوس د بې قانونۍ خلا ډکه شي، هم به د خلکو ستونزو ته د قانون په چوکاټ کې د حل مرجع وموندل شي.

نور هغه وخت تېر دی چې ټولنه به په هر ډول مسایلو کې د یوه ملا او مفتي په فتوا چلېده، په نړۍ کې ددې لپاره نن قوانین موجود دي، د هغو قوانینو لپاره دې د قران کریم اساسي کلي ټکي معیار شي او نور دې په ازادانه توګه قوانین ولیکل شي، اسلام یې ممانعت نه دی کړی، بلکې د ټولنې اړتیا ته په کتو باید دا کار حتمي شي .

د عباداتو په برخه کې دې یوازې یوه مرجع وي چې ټول علماء یې منل شوي دیني عالمان، تقوا داره، د زمان، مکان او ټولنې له شرایطو باخبره کسان وټاکل شي چې هم د خلکو پوښتنو ته ځواب وویل شي او هم د اختلاف مخه ډب کړي.

ټولنه قانون ته ډېره اړتیا لري، له نړۍ سره اړیکې، سیاست، نظام، اقتصاد، ملي مسایل، د مشر ټاکنه، د واک موده، د چارواکو صلاحیتونه او ګڼ مسایل خو د ملا په فتوا نه حل کېږي، د دې لپاره خو د قوانینو اړتیا ده چې هر څه په مکمل ډول تشریح کړي، داسې خو نه کېږي چې له نړۍ سره د اړیکو لپاره یو ملا فتوا در کړي، نو که یوه ملا یوه فتوا در کړه او بل بیا بل ډول، بیا به څه کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېره د شرم خبره ده چې په معاصره نړۍ کې د قانون پر ځای زموږ د هیواد چارواکي حکومتداري او سیاست د ملا په فتوا کوي، دا نه په اسلام کې اساس لري او نه د قانون له مخې جواز.

د عالم فتوا دې یوازې عبادت اړخ مسایلو پاته شي چې هغه هم د دولت له دار الافتاء څخه حل و فصل شي، د هیواد ټولو علماء دې په دې مکلف شي چې یوازې دې همدا فتوا بیان کړي، په دې سره به هم د خلکو پوښتنې ځواب شي او هم به د اختلافاتو مخه ونیول شي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې موږ ته را پاته علمي فقهي میراث دومره بډایه دی چې د هر ډول مسایلو حل یې وړاندې کړی دی، د هر وخت او هر ځای لپاره بسنه کوي او هره ټولنه خپلو مسایلو ته په کتو له دې میراث څخه ګټه اخیستای شي او ستونزې یې په اوارېږي.

دا خبره تشه ادعا ده، نه یوازې دا چې حقیقت نه لري، بلکې غلطه هم ده، حتا که ووایم دغه ډول ادعا ناروا ده. ولې؟ ځکه یوه لور ته د انسان ګڼ محدودیتونه دي او بل لور ته په ژوند کې لا یتناهي مسایل دي، نو څنګه امکان لري چې مسایل دې پیدا شوي نه وي او یوه فقیه دې پخوا لا حل ورته موندلی وي؟ که داسې وي، نو د نویو مسلو لپاره دې د اجتهاد دروازه بنده کړي، قرضاوي، غزالي، وحید الدین، ذاکر نایک، غامدي، سروش، محق او دې ته ورته د نړۍ په سلګونو علماء دې د نویو مسایلو د حل لپاره سرګردانه کېږي نه، بلکې دا هر څه په همدې میراث کې حل و فصل پراته دي، زموږ د کلي ملا لا په خبر دی، نو ولې یې له قران او سنت څخه د بیا حل لپاره مجلسونه کېږي، غونډې دایرېږي، اجتهادونه کېږي او نوې فتواوې صادرېږي؟ هغه ادعا دغه عمل په خپله ردوي!!!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسمه ځکه ده چې ډېری مسایل اصلن دیني جنبه نه لري، نو څنګه به یوه فقیه له وړاندې چې مسایل لا پیدا شوي نه وي او نه هم له دین و شریعت سره سر و کار ولري، حل ورته پیدا کړی وي؟ که د اسلامي نړۍ په ډېرو پرمختللو هیوادونو کې موږ وګورو نو هغوی د دې وړ مسلو لپاره نور وضعي قوانین جوړ کړي دي څو غیر شرعي مسایل پر هماغو قوانینو حل و فصل کړي. د دې لپاره خپل زموږ په فقه کې هم د استناد توکي شته، موږ چې کوم مسایل په قیاس او اجتهاد حل کوو، د هغو یوه برخه د علت مشترکه له امله سمه ده چې شرعي مبنا پیدا کولای شي، مګر داسې هم شته چې هسې په زور یې سره تپلي دي، ځکه هغه د شریعت پر همدې مبنا نه جوړېږي، له دې امله یې ترمنځ خورا ژور اختلافات وي، دوه کسان یې پر یوه لار نه سره ځي، وجه یې داده چې اساسن هغه دیني نه دي، دوی په زور له دین سره تړلي دي، ښه نو یو شی یا ستونزه چې له دینه را پیدا نه وي، او موږ یې په لوی لاس په دین پوري تړو بیا یې حل نه شو وړاندې کولای، د دې اړتیا څه ده؟ رسول الله ص واضح ویلي دي چې اوتیت جوامع الکلم، زه فارمولې بیانوم، موږ ته غټ چوکاټونه دین ایښي دي، د هغو په رڼا کې او د همدې چوکاټ په رعایتولو سره موږ حق لرو چې ځینې قوانین نویو مسایلو د حل لپاره جوړ کړو. د فقهې دغه تعزیري مسایل د کوم ایت یا حدیث پر بنا ور کول کېږي؟ یوه کس ته نغدي جریمه ور کول کېږي، بل ته له جریمې سره بند هم، یو کس وهل کېږي او بل له وهلو سره بندي کېږي هم؟ دلته خو شریعت یوازې فارموله در کړې ده، د هغه لوی چوکاټ ته په کتو تاسو د همدې جزیو په اړه خپله پرېکړه کوئ، حالات، ټولنه، وخت، ځای، مجرم، جرم او دې ته ورته نکتې ټولې په نظر کې نیسئ او پرېکړه کوئ، دې ته تاسو حتمن د شرعي مسلې نوم ور کوئ، خو که یو څوک د شریعت له همدې فارمول

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په استفادې د شرعي چوکاټ په رعایت سره د مدني قانون پـه نـوم یو قانون جوړ کړي او د هغه قانون په ساحه کې مسایل په حل کړي، نـو ستا ورسره څه مشکل دی؟ که یو فقیه د خپل اجتهاد پـه مـټ سـل، دوه سوه، درې سوه ان زر کاله مخکې د یوې مسلې په اړه نظر ور کولای شي چې لا هم هغه مسله ایجاد شوې نه ده، نه یـې ټولنـه پـه نظر کـې نیـول شوې، نه یې نوعیت ته پام شوی، نه وخت ورته مطرح دی، نه ځای، نو ستا عقل څنګه دا اجازه هغه چا ته نه ور کوي چې هم ټولنه په نظـر کـې ساتي، هم وخت او مکان ورته مطرح دي، هم نوعیت تـه توجـو کـوي، هم د تېرو علماؤ تعبیر د هغوی په وړاندې دی، هم د خپل وخت علمـي پانګه ورسره ده او له دې ټولو سره د یوه فقیه یا قانون پـوه پـر ځـای یـوه درسته کمېټې دغه کار ته اوږه ور کوي، که څه هم دا کار د فقهې په نوم نه کوي، د وضعي قانون په نوم یې کوي، نـو سـتا یـوازې پـر نـوم ورسره شخړه ده او که تاته یوازې اسـلاف پرسـتي خونـد در کـوي د نـن زمـانې علماء درته علماء نه ښکاري؟ ته مسایل او ستونزې حل کـول غـواړې او که په دې توګه نه یوازې ایجاد شوې ستونزې نـه حلـوې، بلکـې د نـورو ایجاد ته زمینه سازي کوې؟ له دې سره ته هم د یوه فقیه په کتاب یا فکـر عمل نه کوې، د امام صاحب د مذهب په نوم دې مسلک کې څـو سـلنه مسایل د هغه خپل دي؟ څومره فقهي اصول د هغه لیکل شوي دي؟ څـه دا شاګردان به هم د هغه په شان فرض کړو، څومره مسایل ته اوس د هغه وخت د علماؤ په تعبیر حلوې؟ ایـا تاسـو اوس نـوي اجتهادونـه نـه دي کړي؟ تا له یوه مسلک څخه بل ته منډه نه ده کړې؟ د مفقود په مسله کې پر خپل مسلک ولاړ یې که د امام مالک په مذهب دې عمل پیـل کـړی دی؟ که تاسو دا حق لرئ، نو نورو ته ولې نه یاست په قایل؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دغه قانون مقدسه جنبه نه لري، نو ستا اجتهادي قوانين يې هم نه لري، ځکه دا خو له شرعي متن څخه د يوه انسان فهم دی، د هغه برداشت دی، انساني فهم او برداشت ته څنګه مقدسته صبغه ور کوې؟ تاسو په دې توګه دوه سنګين جرايم کوئ: يو د شريعت له مقدس متن سره خپل برداشت/فهم/کتاب په يوه درجه کې ږدئ او دويم دا چې په دې سره د خلکو خولې بندوئ او د واقعيت له درک پرته ستونزو ته ستاسو په اند رسېدګي کوئ چې د حل پر ځای يې نوره خرابي را منځته کوئ، دا تجربو ثابته کړې ده او هسې خوشې چټې ادعا نه ده!!!

دا خبره بايد ومنل شي چې فقه د اسلامي امت يو ډېر غوره علمي ميراث دی، پر خپل ځای له پوره اهميت څخه برخمن دی، مګر د يوه شي تاريخي اهميت دا معنا نه لري چې حتمي بايد اوس هم نافذ شي، هغه تاريخي ميراث موږ ته د خپلې ماضي په اړه معلومات راکوي، د هغوی د ټولنې، کلتور، علميت، مسايلو، ستونزو، حل او فصل، حکومتداري، اقتصاد او نورو په اړه له موږ سره د موادو يوه بډايه ذخيره ده، خو له دې ټول اهميت سره سره د اوس مسايلو ته له ځواب ور کولو عاجزه ده. دا اقعيت که درک نه شي، نو هم به د ځان تاوان وکړئ، هم د ملت و وطن او په خاص ډول دين ته به ځانګړې ضربه ور کړئ، تر کومه ځايه چې د پخوانو پوهانو تعبير د اوس وخت له مسلو سره ربط لري، ځواب يې وايي، نافذ يې کړئ ستونزه نه لري، ورسره دا واقعيت بايد ومنئ چې ډېر داسې مسايل شته چې نوي قوانين غواړي، دا قوانين دې وليکل شي، بيا د فقهې نوم پر ږدې که د قوانينو، هغه ستاسو کار دی، مګر هو چې مسايلو ته يې سمه معقوله رسېدګي کړې وي، نه وخت صرف نظر شوی وي، نه مکان، نه ټولنه، نه اړتياوې، مسايلو ته يې حل

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې کړی وي، داسې نه چې يوه حل کوي، لس نورې را ولاړې کړي، دا حل نه دی بلکې لا زياته خرابي ده.

که په اخير کې يو څه سپين وږغېږم نو فقه په خپل وخت کې د پوهانو له لوري د وخت مسايلو ته د حل يوه هڅه وه چې هغه وخت ورته فقه ويل کېده او اوس يې خلک د اساسي، مدني، حقوق تجارت او پلان و پلان د قوانينو په نوم پېژني، نور يې ماهيت يو شی دی، که څه هم نوم به يې سره جلا وي، د شکل له مخې ممکن يو او بل ډول اوډل شوي يا ليکل شوي وي، خو ماهيت، ماهيت دی په دې شيانو له منځه نه ځي. نو تر اشکالو را تېر شئ، ماهيت وپېژنئ، تېر ايله کړئ، په حال کې ژوند وکړئ، خيالونه پرېږدئ واقعيت درک کړئ، د خپل غرور له بامه را کښته شئ له ملت سره د ځمکې پر همدې متواضع مقام يوځای کېنئ، ستا د فهم تقدس او زما د فهم ناتقدس، تر دې کيسو تېر شئ ټول غير مقدس دي، راځئ په ګډه د دې ملت د خادمانو او دې خاورې د ساتونکو په توګه يو بل ته لاسونه ور کړو، ستونزې حل کړو او د خپل دې ژوند او اينده ژوند لپاره يوه کارنده، معقوله نقشه تياره کړو چې ستونزې راته ايجاد نه کړي، بلکې په عملي کېدای يې د ښه ژوند خاوندان شو.

۲۰۲۲/جولای/۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علم کتاب د بې علمو په لاس کې

پښتانه وايي: د زرو قدر له زرگر سره وي؛ سم وايي، ځکه يو ماشوم د زرو په گوتمۍ څه پوهېږي، يو کس د هسې ژړو او زرو څه توپير کولای شي، گڼ کسان مې ليدلي دي چې په همدې توگه بازار کې چلبازو دوکه کړي وي او ژړ يې د زرو په نوم پرې تېر کړي وي.

د خدای د کتاب په حق کې له موږ سره همدا د زرگر او نازرگر معامله کېږي، تاسو فکر وکړئ چې له نن څخه شاوخوا ۱۴۰۰ کاله وړاندې د يوه کتاب د نزول پيل د لوست په الفاظو وشو او وسره په خوا کې يې د علم يادونه د يوه نعمت په توگه وکړه، بيا يې د خپل نزول په تدريجي مراحلو کې گڼ ځايونه پر انسان د خدای د دې نعمت يادونه وکړه چې د علم تر لاسه کولو وړتيا يې ور کړې ده، د علم په وسيله قلم يې قسم وکړ، قران کريم يې د پوهانو لپاره د خدای ورروستی کلام او حجت وباله(البقره: ۲۳۰، الانعام: ۹۷، الانعام: ۱۰۵، الاعراف: ۳۲، التوبه: ۱۱، يونس: ۵، النمل: ۵۲، فصلت: ۳).

د عربو په خرافاتي ټولنه کې يې د علم ډېوې بلې کړې، ښځو ته د انسانيت له لاسه وتلی مقام يې بېرته ورکړ، د نرانو په څنگ يې د علم پر ميدان ودرولې، هغه عرب چې د لور پيدايښت ورته د شرم و عار سبب و، اوس يې د خپلو لوڼو په کارنامو وياړ کاوه، د عائشې صديقې رض نوم د علم په ډگر کې له هيجا پټ نه دی، د تقوا او زهد په ميدان کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابعه بصري نوم د تاريخ په پاڼو کې ثبت دی، په نبوي دور کې د کار له میدانه، بیا تر جنګ، سیاست، عبادت، علم، تجارت، ټولنیز او اجتماعي کارونو پورې نر او ښځه یو له بل سره اوږه په اوږه روان شول او په لسو کلونو کې یې یوه داسې ټولنه رامنځته کړه چې د هغه وخت لپاره یوه نمونه وه. د تاريخ په پاڼو کې دا هم ثبت دي چې د عمر فاروق رضي الله عنه غوندې یوه هیبت لرونکې خلیفه چې د جمعې په خطبه کې له نبوي منبره خلکو ته وویل: زما په نظر که د ښځو په مهرونو کې دا ډول اصطلاحات راولو، نو یوې ښځې تر بل هر چا وړاندې د قراني کریم له یوه ایت په اجتهاد د هغه پر خبره نیوکه وکړه. دا هغه ټولنه وه چې تر دې لس و شل کاله وړاندې یې همدا ښځې په خاورو کې پټولې خو لس کاله وروسته له خلکو په ډک جومات کې د وخت خلیفه ته خبره ور ګرځوي او د خپل ورسره علم په مټ عمر رض بې ځوابه کوي.

د حدیثو په کتابونو کې داسې ډېر روایات شته چې د یوې مسلې د ځواب لپاره لویو اصحابو له نبوي میرمنو د پوښتنې لپاره خلک لېږلي دي او په دې سره یې د هغوی علمي ستر مقام ته درناوی کړی دی.

د خدای د کتاب غوښتنه وه چې له نبوي کاروان سره به هر ځای مسلمانې میرمنې همرکابه وې، د بدر او احد جنګي میدانونه وو که د حجة الوداع د سخت عبادت ډګر، په کور کې د علم د زده کړه وه که په اجتماعي کارونو کې فزیکي حضور یا هم د مالي مرستې اړتیا به یې وه، ښځو ځان نه دی سپمولی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ستر انقلاب د هغه کتاب معجزه وه چې نن هم زموږ په کورنو کې را سره پروت دی، مگر د دې پر ځای چې خپلې ټولنې د سوکالۍ تعبیر ځنې وکړو، موږ داسې تعبیر ځنې کوو چې حتا نیم ملت ته د کار، تعلیم او اجتماعي عبادت اجازه نه ور کوو!

علم یوازې هغه نه دی چې زموږ تعبیروال یې معرفي کوي، د قران کریم له مخې د علم میدان ډېر پراخ دی، تاسو پر دې دوو ایتونو فکر وکړئ:

{إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ (۱۹۰) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ}.

[آل عمران: ۱۹۰، ۱۹۱]

د اسمانو او ځمکې په پیدایښت او د شپې و ورځې یو په بل پسې راتلو کې د عقل خاوندان ته د عبرت غټې نښې دي، دوی هغه کسان دي چې د الله دین پاس په ولاړه، ناسته او پر اړخ په پروته ساتي(یعنې ټول وخت یې پرې نظر وي عمل په کوي) د کایناتو د لوړو او کښتو برخو په اړه تر فکر وروسته وایي: اې زما ربه! دغه ټول نظام دې بې گټه نه دی پیدا کړی، له بې گټې کارو څخه ته ډېر لرې او منزه یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

{أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (۲۷) وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ}.

[فاطر: ۲۷، ۲۸]

دې ته دي فکر نه دی کړی چې الله له اسمانه اوبه نازلوي، موږ په همدې يو رنګه اوبو ګڼ رنګه مېوې را پيدا کوو، غرونو ته دې پام نه دی کړی چې ځينې تکسپين، نور يې سره او يو بل ډول يې تکتور دي، څنګه يې رنګونه سره مختلف دي، همدا شان خلک، خزندې او چارپايان هم بېلابېل رنګونه لري، بېشکه چې يوازې د الهي حقيقت پېژندونکي بندګان د هغه په وړاندې خپل ځانونه کم بولي.

دغه دواړه اياتونه د هغو شيانو د علم يادونه کوي چې ټول يې له ساينس سره تړلي دي، د ايت په پای کې يې يو ځای د عقل خاوندان او بل ځای هغه علماء بللي دي چې د خدای عظمت په خپلو سترګوويني، تر دې وروسته خپل ځان د هغه په وړاندې کم ګڼي او د علم، معرفت، سمې پېژندنې او مينې له مخې د هغه قوانين عملي کوي او ځان ته دا حق نه ور کوي چې د داسې يوه ستر او عظيم رب له قوانينو مخالفت وکړي. د يخشى اصل معنا هم دغه ده چې د يو چا د عظمت تر پېژندلو وروسته خپل ځان دهغه په وړاندې کم وبلل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره چې قران کریم د علم پر ټولو برخو ټینګار کړی دی، مګر زموږ تعبیروال یوازې د فقهې کتابي پوهي ته علم وايي، هغه ته یوازې ځان عالم ښکاري، څوک چې ریاضي پوه وي، یا فزیک پوهي یا هم ټولنپوه، دوی ته عالم نه ښکاري، بلکې په خپلو مجلسونو کې یې امي(نالوستی) بولي، له ځانو ماورا ټول ورته امیان ښکاري، هغوی ګرده خلك امیان بولي، که تاسو ورسره خبرې وکړئ، نو دوی په خپلو خبرو کې له ملایانو ماسیوا د هر چا لپاره د امي لفظ کاروي، له دې ښکاري چې د خدای له علمه ډك کتاب څنګه ناخبره عالمانو؟! ته په لاس ور غلی دی!

زموږ تعبیروال د علم له همدې جالب کتاب څخه تر اوسه پر دې مسلې سره یوه خوله نه شول چې ایا دغه کتاب ښځې ته د یوه بشر په توګه د علم زدکولو او کار اجازه ورکوي که نه؟ که ورکوي یې نو طریقه یې څه ده؟ دا چې د طریقې بیان یې نه دی راغلی، نو حتمي خبره ده چې ښځه یا د کور ده یا د ګور، د علم او کار له میدان به یې باسو، ځکه قران کریم ویلي دي!!!

اصلن د قران کریم له رویه د ښځې د کار او علم مسله د بحث وړ نه ده، قران کریم د ګرده بشر لپاره دی، نران او ښځې ورته علی السویه دي، که د لمانځه امر کوي، نو هر وار ښځې ته نه وايي، که د روژې امر وي، حتمي نه ده چې هرې نوعې ته جلا امر وکړي، بلکې ټول د هغه د احکامو په وړاندې برابر دي، د قران کریم په رڼا کې علم ډېر ګټور دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک یې ورته هڅولي دي، دا توپیر یې نه دی کړی چې نران دې وکړي او ښځې دې په کور کې بندې کېني!

ښځه د یوه انسان په توګه د کار، تعلیم، تجارت او ګرځېدا را ګرځېدا حق لري، قران کریم د عبرت تر لاسه کولو لپاره انسانانو ته امر کړی دی چې تاسو په ځمکه کې سفر وکړئ، د عبرت او درس تر لاسه کولو ډېرې نښې به ومومئ، نو ایا دې ښځه حق نه لري؟ قران کریم باید ښځو ته ځانګړی امر وکړي او بیا یې د سفر طریقه هم بیان کړي، که نه ملا صاحب بندیز پر لګوي؟!

څوک چې په قران کریم رښتیا خبر وي، د هغه په تعلیماتو او پیغام پوه شوی وي او تر څنګ یې په رښتني ډول ۲۱ پېړۍ کې ژوند هم کوي، هغه ته باید دا موضوع بیخي د بحث وړ نه وای چې ښځه د وتلو، تعلیم، کار، تجارت، مشرې او نورو کارونو اجازه لري که نه؟

دا چې تر اوسه هم دا مسله حل نه ده، او خدای مه کړه د ابد لپاره یې فتوا او عمل همداسې نه شي، له دې ښکاري چې د علم پالونکی، ستایونکی او هڅونکی کتاب د څنګه خلکو تعبیر او تفسیر ته پاته دی!!!

۷/۹/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبادات او له ژوند سره يې تړاو

موږ عبادت د يوه عادت له مخې کوو، ځکه نو نه په عبادت کې شته پيغامونو ته متوجې کېږو او نه يې له عملي ژوند سره په تړاو پوهېږو.

قران کريم د عباداتو په اړه ويلي دي چې د دې کارونو په کولو له بدو را منعه کېږئ[العنکبوت: ۴۵)، ښه انسانان در ځخه جوړېږي(البقره: ۱۸۳)، د خداى د قوانينو پابند مومنان در ځخه جوړېږي، له دې معلومېږي چې عبادات د انسانيت لپاره ځانګړي پيغامونه لري او د کولو فلسفه يې هم په همدې پيغامونو کې ده، که نه الله د يو چا لمونځ ته څه اړتيا لري او روژه يې څه کوي؟ عبادات په خپل ذات کې هدف نه دي، خو مهم دي.

د زمانې په يوه مقطع کې عبادت کول د ټول ژوند لپاره تمرين دى، لکه پوځي چې د خپل ټول ژوند لپاره يوه ټاکلې موده تمرين کوي، مسلمان هم د خپل ژوند لپاره عبادات د تمرين په توګه کوي .

د لمانځه لپاره طهارت او نظافت څومره مهم دى؟ په ټول ژوند کې همدومره مهم دى، په دې حرکاتو پوهېدل څومره اړين دي؟ د خداى په دين پوهېدل هم اړين دي، ورته خاصه توجو او عملي کول يې څومره ارزښتمن کار دى؟ د خداى احکامو ته توجو او عمل په کول هم په دغه کچه ضروري دي. د عبادت ياد او کول يې بايد هر وخت موږ د الهي احکامو لور ته متوجې کړي، عابد بايد هر وخت د خپل بادار د احکامو پابندي وکړي، موسى عليه السلام ته وايي: **اقم الصلاة لذكري**، دغه مفهوم نه ور کوي چې زما د ياد لپاره لمونځ کوه، هدف يې دادى چې ستا لمونځ دې زما د نور دين او احکامو د پابندي سبب شي، نه دا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې لمونځ وي، خو اخلاق نه، معاملاتو کې بد کرداري، زموږ یوه بدبختي داده چې د خپلو چټلو اعمالو د جبران لپاره روژه نیسو، لمونځ کوو، حج ته ځو، عمره کوو، په داسې حال کې چې دغه عبادات باید ددې سبب وای چې موږ ناسم معاملات نه کولای، اخلاق مو سم وای، له ټولنې سره مو ښه تعامل وای، خلکو ته مو ګټه رسېدلای، د درست انسانیت لپاره تعمیري کارونه کولای، د قران کریم پیغام پر همدې شیانو را څرخي. له بولو یا نجاسته د جامې پاکې د لمانځه لپاره شرط ده، نو ایا د غلا په جامه کې لمونځ کېږي؟ دا چې له خپلو بولو ځان ساته، نو دا معنا لري چې د بل مال او د بل حق به هیڅ وخت نه دراخلې، غلا به نه کوې، په ناسم ډول د بل حق وړل تر هغه لوی نجاست دی چې د لمانځه پر وخت یې له جامې د لرې کولو امر راته شوی دی. دغه تمرین دی، له خپل ژوند سره تړاو ور کړئ، که لمونځ په پاکه جامه کوئ، نو د غلا او ناسم کاروبار په پیسو اخیستې جامې کې یې هم مه کوئ، د لمانځه لپاره پاک ځای شرط دی، نو دا هم ورته شرط ده چې ځمکې به نه غصبوي، جومات به دې د غصب پر ځمکه نه وي جوړ، که وخت پېژندل ورته لازمي شرط دی، نو د په ټولنه کې د کارونو لپاره د وخت تنظیم هم درښیي، که د جومات پاکوالی د اسلام لارښوونه ده، نو د کور، کلي، ښار، لارې او بل هر ځای د نظافت تعلیم هم در کوي، که د خدای په وړاندې په لمانځه کې د باادبه درېدو درس در کوي، نو د خدای د مخلوق په وړاندې هم باید ادب او احترام ولرې، که عبادات د خدای امر دی، په وړاندې یې تسلیم یې، نو له دې پرته نور الهي وامر او نواهي هم شته چې د هغو په وړاندې هم باید د تسلیمۍ سر ټیټ کړې او په ټولنه کې د نظم په خاطر نور قوانین هم شته، د هغو پاسداري هم باید له دې وړوکي تمرین څخه زده کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبادات بیخي ډېر تړاو له عملي ژوند سره لري، دا د الهي دین شعایر دي، شعار نښې ته وایي، دغه عمل کول د دې نښه ده چې ته نو په ټول دین عمل کوې، ته مومن یې، د خدای د احکامو په وړاندې دې سر ټیټ کړی دی، ځکه لمونځ له دې وجې کوې چې الله ویلي دي، نو غلا، فساد، رشوت، تخریب، بد اعمال او ټولنې ته ضرر رسونکې کارونه هم له دې امله نه کوې چې الله یې د نه کولو امر کړی دی، ستا لمونځ ستا د دې ټولو کارونو لپاره شعار دی، ته لکه یو پوځي چې خپل مشر ته سلامي کوي، لومړی وار لمانځه ته په داخلېدو سلامي کوې، بیا په خپل لمانځه کې د خالق د دومره کارونو یادونه کوې چې اخیر یې تر تاثیر لاندې په راتلو ورته ټیټېږې او په دې دې هم زړه نه یخېږي، سجده ورته کوې، د هغه تسبیح وایې، سبحان ربي العظیم او سبحان ربي الاعلی، یعنې هغه ستر پالونکی، تربیه کوونکی، روزونکی ذات ستر او اوچت دی، په دې توګه لکه یو ځوک چې تر ډېرې ملامتیا وروسته د یو انسان پښو ته ور لوېږي، مور د خپل خالق په وړاندې په سجده کې همدغسې حالت ته ځو، تر دې دومره تمرین وروسته که ځوک بیا هم غلا کوي، ناسم کارونه کوي، خلکو ته زیان رسوي، بد اخلاقه وي، د تعمیر پر ځای یې تخریب زیات وي، هغه نه د سجدې، رکوع، لاسونو پورته کولو، قران لوستلو او ټول لمانځه په پیغام او فلسفه پوهېږي، نه د درست دین فلسفه ورته معلومه ده او نه هم د انسان ارزښت باندې قایل دي. دوی یوازې میراثي مسلمانان دي، د خدای دین یې له دې امله نه دی منلی چې په هغه کې یې د حقانیت نښې لیدلي دي، پر تول پوره ختلی دی، دوی له دې امله مسلمان ځان نوموي چې دمسلمانانو په کور یا ټولنه کې پیدا شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ورځ ځکه بده ده چې موږ شعوري مسلمانان نه یو، زموږ د نوي فیصده خلکو د لمانځه ترجمه هم نه ده زده، دا خو پرېږده چې د دین او عبادت په پیغام ځان پوه کړي، موږ ته هغه ګټه مهمه وي چې زما لاس ورته رسېږي، که څه هم په دې کار کې د ټولنې زیان وي، هغه ګټه چې د ټولنې تر اصلاح وروسته په مجموع کې زه هم ور څخه برخمنېږم، هغې ته انتظار نه شم کولای، زموږ هر سړی په خپل فردي ژوند کې یوازې د ځان ګټې غواړي، که په دې توګه ټولنه بد وضعیت ته ځي، هم یې پروا نه کوو، له دې امله زموږ ټولنه تر ښې بدې ورځې ته نژدې کېږي، زموږ تخریبي اعمال تر تعمیري هغو ډېر دي، موږ د اخلاقیاتو په لحاظ په اسفل السافلین کې پراته یو، هیڅ ډول اخلاقي معیارونو ته ژمن نه یو او هر هغه کار کوو چې په وس مو پوره وي، زموږ تقوا، دین منل، عبادت او اخلاق یوازې تر رسمي چوکاټه محدود دي، که زه پر خپل ځان ونه ډارېږم، د زیان وېره را سره نه وي، نو هیڅکله به ښه انسان ونه اوسم، موږ ځکه د ښه انسانیت تظاهر کوو چې نورو ته ځان ښکاره کوو، له خپله ځان د اذیت مخه نیسو، پر لمن مې د تور داغ لګولو مخنیوی کوم، های که له ما سره د دې هیڅ وېره نه وای یا هم څوک په ما نه خبرېدلای، نو انسان به هغه کارونه کړې وای، چې حیوان به هم ورته ګوته په غاښ کړې وای.

موږ اهداف ورک کړي دي، وسیلې مو هدف جوړې کړې دي، ما وړاندې وویل چې عبادت هدف نه دی، دا لکه د یوه حکومت ځینې شعارونه، لکه بیرغ، ملي سرود، مشر ته سلامي، په اصل کې هدف دا وي چې په ټولنه کې نظم براقرار وي، خلکو ته خپل حقوق ورسېږي، هیڅوک پر بل ظلم ونه کړي، د مظلوم لاسنیوی وکړي او د ظالم مخه ډب کړي، خلکو ته خدمات وړاندې کړي، تعمیري ټولنه جوړه کړي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تخریب په هره ممکنه وسیله مخه ونیسي، که څوک یوازې بیرغ ته د خلکو په مخ کې احترام وکړي، خو د ټولنې براقرار نظم بیا اخلالوي، نو دا بد سړی دی، دغه اصلن د هغه بیرغ احترام هم نه دی کړی، که احترام یې ور ته در لودای، نو د همدې بیرغ چتر لاندې جغرافیه کې به یې فساد نه کولای، ځکه دا د هغه بیرغ قدر او درناوی په خلکو کې کموي، د ملك او هیواد بې عزتي یې ده، د پاچا او مشرانو بې قدري یې ده.

نو زموږ عبادات هم شعارونه دي، اهداف له دې ور هاخوا دي، تر ټولو لوی هدف پر خدای ایمان دی، که یو څوك سل سلنه باور ولري چې زما اعمال څارل کیږي، یو څوك شته چې ما ته سزا راکوي او که ښه کار وکړم ښه بدله یې راکوي، نو بیا تعمیري کارونه کوي تخریب نه کوي، عینن کله د یوه پاك نظام، که څوك یې په ساحه کې غیر قانوني کار وکړي، نو د هغه نظام پاسداران یې نیسي، له قانون سره سمه سزا ور کوي، په دغسې ټولنو کې ولې جرایم کم وي؟ ځکه د دوی د باور کچه پخه ده چې زما پر تخریبي عمل حتمن ما ته سزا راکول کیږي، له دې امله یې نه کوي، که عبادت په مسلمان کې پر خدای باور او ایمان راسخ نه کړ، هغه عبادت بې ګټې دی، که یې له عبادت سره تر تعمیر تخریب ډېر وي، ټولنې ته د ګټې پر ځای یې زیان زیات وي، دا نو دینپالی نه دینکاری دی، چې یوازې د خدای په نوم د خدای مخلوق ته دوکه او فریب ور کوي، له دوی څخه هر وخت ځانونه خوندي کوئ، ځکه دوی یوازې چانس ته په تمه ناست دي، که یې د هر ډول تاوان او زیان چانس تر لاسه کړ، نو ځنډ به ونه کړي.

۲۰۲۲/جولای/۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

فقه که قانون

له دې سرلیک څخه زما هدف د فقهې او قانون ترمنځ تقابل او تعارض نه دی، بلکې موخه مې یوازې د همدې دوو لفظونو پر انتخاب ده چې له دیني متن څخه زموږ دغه علمي تفسیري میراث ته د فقهې نوم کارول ښه دي که د قانون؟

که د دغه تعبیر شالید په پام کې ونیول شي، نو جوتېږي چې په فقهي کتابونو کې راغلي ټول مسایل راسن واضحه دیني منبع نه لري، حتا ډېر داسې مسایل لا هم شته چې اصلن دیني ریښه نه لري، بلکې زموږ تېرو فقهاؤ په لوی لاس دین رنګ ور کړی دی او په خپلو کتابونو کې یې ځای ور کړی.

پر دې خبره ټول مسلمانان سره یوه خوله دي چې دین د رسول په وسیله خلکو ته ښودل کېږي، عملي بڼه یې رسول وړاندې کوي، دا هم اتفاقي خبره ده چې محمد رسول الله ص وروستی نبي دی(۱)، تر هغه وروسته بل نبي نه شته، دې ته د ختم نبوت اصطلاح کارېږي، یعنې اوس نه نوی شریعت نازلېږي او نه څوک دغه ادعا کولای شي، مګر له دې اتفاق سره، د مسلمانانو لویه برخه مفکرین په دې باور دي چې د شرعي مسلو د حل لپاره له قران او سنت سره په خوا کې د امت اجماع، قیاس یا اجتهاد، مصالح مرسله، قول صحابي، ادیان سابقه او ګڼ نور شیان د سرچینې په توګه کار ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته خورا ژور تناقض موجود دی، که ختم نبوت سهي وي، نو بيا د بل چا قول څنګه ديني سرچينه کېږي؟ زما په نظر دې يادو شيانو کې يوازې د تېرو اديانو را پاته سنت زموږ لپاره د يوې ديني سرچينې ارزښت لري ځکه قران کريم يې هم يادونه کړې ده(الانعام: ۹۰)، البته چې له قران کريم سره ټکر ونه لري، نور اجماع، قياس، مصالح مرسله، قول صحابي او هر بل شی چې په هر نوم يادېږي، ديني سرچينه نه شي بلل کېدای، اجماع به د هغوی لپاره چې کوي يې، پر هماغه مسلو د حجت کار ورکوي چې دوی يې په حل و فصل کړي، مګر د بل چا لپاره ځکه حجت نه ده چې هغه يې نه په استدلال پوهېږي، نه يې د اخذ اصل مصدر ور معلومېږي او نه په دې خبر دی چې اجماع رښتيا هم شوې ده که نه؟ د دې په مقابل کې قران کريم امر کوي چې په ناپوهي به د يوه شي تابعداري نه کوې(الاسراء: ۳۶)، دا چې د اجماع په اړه ګڼې پوښتنې لا هم لا ينحل پرتې دي، نو دا يوازې د هغه چا لپاره کار ورکوي چې خپله يې وکړي، نه دا چې نور خلک يې هم د يوه مستقل مصدر په توګه د حرمت او حلت لپاره وکاروي.

دغه ډول اجتهاد يا قياس، هغه څوک چې اجتهاد کوي، هغه تر خپل کوښښ وروسته همدې نتيجې ته رسېږي، دا چې په دين کې تر وس بالا مکلفيت نه شته، نو همدې اصل ته په کتو، د هغه لپاره يې خپل اجتهاد يا قياس سهي دی، مګر دا چې د يوه چا په قياس دې نور کسان وروسته د حلالو او حرامو پرېکړې کوي، دا نه شرعي بنسټ لري او نه يې عقل مني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا لامل دی چې ځینو فقهاؤ اجماع او قیاس یوازې کاشف بولي، یعنې په دیني متن کې د مسلې لپاره د دلیل موندونکي دي، نه دا چې خپله مستقل مصدر دي، دوی وایي:

أَمَّا الإِجْمَاعُ - إِذَا تَحَقَّقَ - فَهُوَ كَاشِفٌ عَنْ حُكْمِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى؛ لأَنَّ الأُمَّةَ لاَ تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلاَلَةٍ.

وَأَمَّا الْقِيَاسُ - عِنْدَ مَنْ يَقُول بِهِ - فَهُوَ كَاشِفٌ عَنْ حُكْمِ اللَّهِ تَعَالَى فِي ظَنِّ الْمُجْتَهِدِ.(۲)

اجماع-که وشي-د الهي حکم څرګندونکې ده، ځکه امت پر ګمراهي نه را غونډېږي، او قیاس-د هغه چا په اند چې حجت یې بولي-هم د مجتهد په ګومان د الهي حکم ښکارونکی دی.

په دغه عبارت کې څو مهم ټکي دي: اجماع که وشي، دا جمله په دې اختلاف ته اشاره کوي چې ځینې کسان یې اصلن نه مني، بل خوا د ټول امت له لوري د اجماع ناممکنوالي ته اشاره کوي، دویم ټکی پکې دا شو چې که وي هم یوازې د کاشف درجه ده، خپله مصدر نه شي کېدای، د قیاس په اړه هم وایي څوک چې یې حجت بولي، دا معنا لري چې ځینې یې نه مني، او بیا پسې وایي چې د مجتهد په ګومان هغه د الهي حکم کاشف دی، نه ځانګړې سرچینه، دا چې مجتهد یې لا په اړه ګومان کوي، نو تر هغه وروسته به څنګه د یو چا لپاره باوري مصدر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي؟ حرمت یوه باوري مسله ده چې سل سلنه باوري دلیل غواړي، په ظنیاتو او ګومانو نه شي ثابتېدای.

مصالح مرسله څه دي؟ فقهاء وايي:

فِي اللُّغَةِ: صَلَحَ الشَّيْءُ صُلُوحًا وَصَلاَحًا، خِلاَفُ فَسَدَ، وَفِي الأَمْرِ مَصْلَحَةٌ، أَيْ: خَيْرٌ، وَالْجَمْعُ: الْمَصَالِحُ.

وَالْمَصَالِحُ الْمُرْسَلَةُ عِنْدَ الأُصُولِيِّينَ: مَا لاَ يَشْهَدُ لَهَا أَصْلٌ مِنَ الشَّارِعِ لاَ بِالاِعْتِبَارِ وَلاَ بِالإِلْغَاءِ. وَهِيَ أَعَمُّ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ، لأَنَّهَا تَشْمَلُ الضَّرُورِيَّاتِ وَالْحَاجِيَّاتِ والتَّحْسِينِيَّاتِ..(۳)

په لغت کې د یوه شي اصلاح کول دي چې د فساد ضد دی، وفي الامر مصلحة، یعنې په دې کار کې خیر دی، جمع یې مصالح ده، د اصولو علماء د مصالح مرسله په اړه وايي: هغه دي چې نه یې شرعي اصل د اعتبار شاهدي ورکوي او نه د رد. مصالح تر ضروریاتو عام دي، دا ضرویات، حاجتونه او تحسینیات ټول را نغاړي.

دلته وینئ چې شریعت یې نه د اعتبار لپاره اصل وړاندې کړی وي او نه د رد لپاره، نو له دې څخه دیني منبع جوړول د یو چا خپل شخصي-نظر دی، بل څوک دغه ډول امورو ته دیني بعد نه ورکوي.

قیاس څه شی دی؟ دوی وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقيَاس حجَّة من حجج الشَّرْع يجب الْعَمَل بِهِ عِنْد انعدام مَـا فَوْقـه مـن الدَّلِيل فِي الْحَادِثَة... هُوَ ترَتّب الحكم فِي غير الْمَنْصُوص عَلَيْهِ على معنى هُـوَ عِلّة لذَلِك الحكم فِي الْمَنْصُوص عَلَيْهِ. (۴)

قیاس د شریعت له حجتونو یو حجت دی، که د پېښې په اړه تر دې د لوړې رتبې دلیل وجود ونه لري، په قیاس عمل لازمي دی... قیاس دادی چې د یوه مشترک علت له امله په نص د ثابتې مسلې حکم پر یوه داسې مسله منبطق شي چې په نص نه وي ثابت.

دلته وینو چې قیاس په هغه مسله کې حجت دی چې په نص نـه وي ثابته، په دې کې خورا لوی اختلاف دی چې علت مشترکه په دې حکـم کې چشی دی او په هغه کې چیش؟ د سود په اړه د مـذاهبو تـرمنځ دغـه اختلاف دې ته رسولی دی چې د یوه مذهب له مخې یو شی سود دی او د بل له مخې نه دی سود، ځکه دوی د علت مشترکه په اړه یوه خوله نـه دي، هر څوک یې له خپل اند سره سم معرفي کوي، چـې طبیعـي خـبره اختلاف سره لري او دا اختلاف یې فرعي مسلو ته هم رسېږي.

دا ثابته شوه چې له قطعي الثبوته او قطعي الدلالته دلایلو پرته د نـورو مسلو په اړه جدي اختلاف شته، په دې کې نو داسـې اخـتلاف هـم شـته چې ځینې مسایل دیني بڼه لري که دنیوي؟ بس پر همـدې موضـوعاتو د وخت عالمانو خپل نظریات ور کړي دي چې هغه مهـال د قوانینـو د نـه رواج له امله هر لیکل کیدونکی کتاب او قانون به د فقهې په نوم یادېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څه بده خبره نه ده که نن د همدې فقهې پر ځای مدني، اساسي، تجاري، حربي او نور قوانین ولیکل شي، فقه هم د موضوعاتو په اعتبار ګڼ تقسیمونه لري، فقه عبادات شته، فقه معاملات شته، فقه السیاست شته او... دغه نومونه چې دوی په خپل وخت کې د فقهې لپاره کارولي دي، دا یو هم په شرعي نص ثابت نه دی، د هغوی د خپل وخت یو نوم و، دوی پرې پوهېدل او هیڅ بد کار نه و، دا چې نن دغه نوم بدلېږي، څه ستونزه لري؟ احکام الحدود، والجنایات والتعزیرات یې بولي، که د قانون الجزائي و الجنائي نوم ور کوي، ستونزه ولې جوړه شي؟

همدا شان پخوا د مسلمانانو په قضایي سیستم کې د څارنوالۍ په نوم شی نه و، عرب ورته نیابة وایي، لویه څارنوالي نیابة العامه بولي. زموږ په پخوانۍ فقه کې نیابت دې ته وایي چې یو څوک د بل پر ځای د هغه دعوه مخته یوسي، یا ورته وکالت هم ویل کېږي، دا په هغه وخت کې د خپل تاریخي اجتماعي کړنو محصول و، اوس چې وخت ډېر تېر شوی دی، نو د نیابت هماغه جزئي شکل اوس کلي شوی دی، پخوا به یوه کس د بل کس نیابت کاوه، اوس یوه اداره چې د یوه خاص مشر-تر نظارت لاندې کار کوي، د یوه مجرم په وړاندې د ټول ملت نیابت کوي، په دې کې نو څه ستونزه ده؟ داسې هم نه ده چې په اوسنیو قوانینو کې نو متهم یا مظنون ته هیڅ ډول رعایت نه دی ور کول شوی، بلکې هغه هم له خپل ځانه د دفاع لپاره ډېرې وسیلې په لاس کې لري، که یو څوک نن را ولاړ شي پخوانی نیابت شرعي وبولي او د فقهې په نوم یې یاد کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدسه جنبه ور کړي، خو د نن نیابه(څارنوالي) په دې کوتک وهي چې دا غربي پدیده ده زموږ په فقهي تراث کې مخینه نه لري، ځکه یې بایـد منحل کړو؟! ایا هره غربي پدیده باید په همدې برخلیک اخته شي؟ کـه داسې وي، نو زموږ په فقهي تراث کې د بهرنیو چارو وزارت چېرې دی؟ دغه دولتي جوړښت چې نن یې لري، په کـوم فقهـي کتـاب کـې راغلـی دی؟ دا خبره ناسمه ده چې هر نوی شی یا غربي پدیـده بایـد رد شي، د یوه شي ګټور توب او ناګټورتوب ته کتل کېږي، که ښه وي، د ټولنې پـه خیر وي، باید ځای ور کړل شي، که نه رد دې شي.

دا فکر پر خلکو دومر غلبه کړې وه چې د قانون په بڼـه لیکـل شـوي کتابونه یې هم فقهي بللي دي، پاچا ته لیکل شوي د نظـام ځینـې اصـول هم په فقه کې شمارل شوي دي، هغه کتابونه چې مسایل یې له یوه کتابه د بل عالم کتاب ته په حواله خلاص کړي وي، هغه هم تر همدې مقدس پوښښ لاندې راغلي دي، زه دا نه وایم چې پخوانو ښه کار نه دی کړی، ممکن د هغوی به موخه دا نه وه چې تر دې نوم لاندې کتابونه ولیکي بیا یې په مقدس نوم پر خلکو داسې تېر کړي چې څوک یې د مخالفت فکر لا نه شي کولای، که څوک په دلایلو ور سره مخالفت وکـړي، نـو د بـې دینه په ټاپه یې ووهي او د ژوند له نعمته یـې محـروم کـړي، د هغـوی د وخت علمي کچه همدومره وه، هغوی تر ګڼو اعتبارونو لانـدې د فقهـې وېش کړی دی، د دلایلو په لحاظ، دموضوعاتو په اعتبار، د حکمـت لـه مخې، له یوه وخته بل ته یې ځینو نورو اصطلاحاتو هم تغییر کـړی دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په فقه کې موږ کوم پخواني اصطلاحات وينو، دا هم نه يو په قران کريم ثابت دی نه په سنت، بيا هم موږ ورته بدعت نه وايو، بلکې د يوه ضرورت پر بنياد يې لازمي بولو، نن بيا دا ضروري ده چې له اوسنيو حالاتو سره موافق ولاړو شو، په ټوله نړۍ کې همدا فقهي اصطلاحات په نويو اصطلاحاتو اوښتي دي، احکام الاسرة ته نن مدني قوانين ويل کېږي، فقه المعاملات ته نن قانون تجارت ويل کېږي، په دې کې هم د پخوانو فقهاؤ له علمي نظرياتو ګټه اخيستل شوې ده او هم نوي پر اضافه شوي، دغه قوانين د يوه اسلامي هيواد لپاره ليکل کېږي او پر مسلمانه ټولنه نافذېږي، نو دا هيڅ امکان نه لري چې هغوی دې له شريعته مخالفت وکړي، شرعي مقاصد او د شرعي عمومي پيغاموه دې هېر کړي، هغه فقهي مسايل دې صرف نظر کړي فرضن اوس هم مسايل په حلېږي، دوی دې پر ځای نوي ايجاد کړي، بلکې له کاره لوېدلو ته نوی بديل لټوي، نوي مسايلو ته حل پيدا کوي، دا که پخوا د فقهې په نوم يادېدل، نن د مدني يا بل قانون په نوم ياد شي، نو څه اسمان خو نه را لوېږي؟ اصلن فقه هم د هغه وخت لپاره قانون و، دوی ورته يا په شرعي متن کې حل پيدا کاوه يا يې د اجتهاد، قياس، مصالح مرسله، قول صحابي او ګڼو نورو لاندې حل پيدا کاوه چې همدغه يو نوم ورته کارېدی، اوس هم عيني کيسه ده يوازې يې ځينې مسايل نوي کېږي، په سيستم کې يې رد وبدل کېږي، او هغه پخوانی نوم يې په نوي بدلېږي، نه پخوانی فقه له خطا خالي ده، نه نن قوانين، دواړه د انساني دماغ او علم محصول دي چې د خپل وخت د ټولنې او ګڼو نورو حالاتو وشرايطو اغېز پر جوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، نو فقه قانون ده او قانون فقه ده، په دې کې زما په نظر هیڅ شی بـد نه دی، بلکې لا به ښه شي چې موږ له حالاتو سره موافق د خپلې ژبې په قاموس کې نویو لفظونو ته ځای ور کړو.

۱۵/۹/۲۰۲۲

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، مصادر الاجتهاد: ۴۳/۱)

۲) الموسوعة الفقهية الكويتية (۱/ ٤٣)

۳) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲۸/ ۲۰۸)

۴) أصول الشاشي (ص: ۳۰۸- ۳۲۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دین او ساینس

د دین او ساینس په اړه زه تر ډېره وخته په دې نظر وم چې دواړه یو له بل څخه دومره ګوښه دي چې یو د بل په چارو کې مداخله نه، بلکې مطلق کار نه لري؛ مګر اوس دې پایلې ته رسېږم چې نه له یوه بله مطلق په هره برخه کې بېل دي او نه سره یو شی دي، خو ترمنځ یې مشترکې نکتې شته.

قران کریم د خپلې مدعا لپاره یا تاریخي شواهد وړاندې کړي دي(النور: ۳۴)، یا یې هم د علم په مټ د خپلې مدعا د تللو بلنه ور کړې ده(یونس: ۳۹) یا یې هم ورته ویلي چې تاسو خپل کار کوئ موږ خپل، د کار او عمل نتیجه به دا په ډاګه کړي چې څوک پر سمه لار او څوک پر ناسمه درومي.(الانعام: ۱۳۵، هود: ۹۳، الزمر: ۳۹)

قران کریم د انسان په اړه دا خبره په ګڼو مواردو کې کړې ده چې هغه تلواره کوي او د هر شي پایله ژر او ځای پر ځای غواړي، البته عیني شرایط داسې نه دي لکه انسان په ذهن کې جوړه کړې نقشه، عیني شرایط د ډېر وخت په تېرېدو د یوه حقیقت د منلو لپاره، د یوه کار د نتیجې لپاره، د انقلاب د راتلو او یوه اوښتون لپاره سازګاره کېږي، نو له دې امله الله تعالی انسان ته د علم په میدان کې د خپلې مدعا د تللو بلنه ور کړې ده، خو تر څنګ یې دا هم ورته ویلي چې دوی تلواره کوي، د یوه شي نتیجه ژر غواړي، د هر شي په اړه داسې فکر کوي چې دلته هیڅ اصول نه شته او هر څه بس همداسې تصادفن را منځ ته کېږي، که یې غوښتنه پوره نه شي، د یوه قاطع حقیقت له منلو هم انکار وکړي، که څه هم د هغه د رد لپاره یوازې دومره توجیه کولای شي چې دوی یې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقت نه پوهېږي، الله تعالی وايي دوی د علم په ميدان کې همدومره مخته تللي دي،(النجم: ۳۰) نور د هغې ادعا د رد لپاره هيڅ نه لري، يوازې خپله ناپوهي يې بانه کړې ده او د خپل شاوخوا له حقايقو ناخبره د زمري غوندي پر ميدان ناست دی.

قرا ن کريم وي که بل هر کتاب چې د علم په ميدان کې د درېدو توان ونه لري، هغه د دې وړ نه دی چې پيروي يې وشي، قران کريم که هغه پيغام د بشريت لپاره ونه لري چې د بشر-ښېگڼې پکې شته، په تاريخي شواهدو يې خپله مدعا ثابته نه کړه، د علم په ميدان کې د هغه کړې وړاندوينې د منل شوي حقيقت په توگه زبات نه شوې او په لارښونو تر عمل وروسته يې که د ښې او غورې نتيجې په بڼه د انسانانو مخته د خپل حقانيت شواهد وړاندې نه کړل، نو بيا قران کريم نه د الله کتاب دی او نه د علم په دې نړۍ کې د دې وړ دی چې پوهان، عاقلان، تجربه کاره او مفکرين خلك يې ومني .

اوسپنسکي وايي:" کوم مذهب چې ساينس رد کړي او يا هم ساينس مذهب رد کړي، هغه دواړه باطل او ناسم دي".

ډاکټر OTTO ليکي: «تر هغو چې يو دين د عقل او بصيرت عناصر له ځان سره لري، هغه به د تعصب او تصوف په گنده ډنډ کې له لوېدو خوندي وي، دغه مذهب په ځان کې د بشريت شموله دين د جوړېدا وړتيا لري.»(۱)

قران کريم کله هم په ړندو سترگو خلکو ته دعوت نه دی ور کړی چې د هغه ادعاوې دې په پټو سترگو ومني، قران کريم د رسول الله ص په ژبه وايي:

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي} [يوسف: ۱۰۸]

ووايه: دغه زما او زما د پيروانو لار ده چې په بشپړ بصيرت ورته بلنه کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل ځای قران کریم د احد تر ماتې وروسته مسلمانانو د الهي اصولو د بیان په لړ کې وايي:

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا} [آل عمران: ۱۴۰].

که تاسو ته زیان رسېدلی، نو دښمن مو هم عیني زیان لیدلی دی او د خلکو ترمنځ د (بریا و ناکامۍ) دغه وختونه د الهي اصولو له مخې بدلیږي او څو مسلمانان په همدې (حقیقت) پوه شي.

د بدر په میدان کې بریا او د احد په میدان کې ناکامي، تقریبن د یوه کال په اوږدو کې دوې یو د بل مخالفې حادثې وې، قران کریم پر دواړو تبصره کړې ده، د احد په اړه دغه تبصره کې راغلي دي چې دلته له نافذو قوانینو سره هماهنګي د انسانانو د بریا اسباب چمتو کوي، همدې نکتې ته باید د همدې دوو پېښو په رڼا کې وګورئ او دغه حقیقت په مجسم شکل ستاسو مخې ته پروت دی، ولې په ډېرو کمو کسانو مو د بدر میدان وګټی او له ډېرو کسانو سره مو د احد میدان وبایلی؟ پر دې عواملو په فکر کولو تاسو پوهېږئ چې موږ ته قران کریم د څه ډول ژوند د منلو بلنه راکوي او موږ څنګه په دې حقیقت تر پوهاوي وروسته د ژوند پر سختیو بریا موندلای شو؟!

زما په نظر که دا معیار له منځه یوسو چې پر ساینسي حقایقو د قران کریم یا دین مدعا نه شو عرض کولای، یا په بل عبارت د دیني ادعاؤ لپاره که داسې یو معیار ونه لرو چې پر هغه په تول کولو د دې دروندوالی او سپکوالی را معلوم شي، نو بیا یې حقوالی و ناحقوالی څنګه جوت شي او انسانان یې د کومو دلایلو و شواهدو پر بنیاد ومني؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې مسلمانان ادعا کوي زموږ دین تر نورو حق دی، نو ایا یوازې په دې حق دی چې لمونځ کوي، که د حج یا روژې له امله حق دی؟ که په دین کې دا راغلي چې دروغ مه وایه، غلا مه کوه، زنا مه کوه، له خلکو سره همدردي کوه، دا یې د حقانیت معیار شو؟ زما په نظر دا خبرې او د عبادت یو ډول هر دین لري، نو بیا هر دینپالی ویلای شي چې زما دین هم حق دی، د دې هرې ادعا د اثبات لپاره خو باید داسې یو معیار وجود ولري، چې پر هغه په تول سره سپک او درونډ سره معلوم شي، که ساینس د دې لپاره معیار ونه ټاکو، نو بل هیڅ داسې تول منلی معیار تر اوسه وجود نه لري، چې پر هغه معیار سپک شوی دې خلک سپک ومني او درونډ یې خلک درونډ وبولي.

قران کریم د خپلو خبرو د اثبات لپاره له تاریخي شواهدو سره سره د کایناتو لور ته هم زموږ پاملرنه اړولې ده، د انسان خپل جسم او نفس ته یې هم ګوته نیولې ده، د اسمان او ځمکې په لوړو او ژورو کې داسې حقایقو ته یې هم زموږ توجو جلب کړې ده چې نن یې موږ د علم په مټ درک کولو ته نژدې شوي یو، قران کریم دې خبرې ته داسې اشاره کړې وه:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ () أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ} [فصلت: ۵۳، ٥٤]

ژر به موږ دوی ته د خپل (قدرت او شتون) نښې په کایناتو او د دوی په نفسونو کې ور ښکاره کړو، څو دوی پوه شي چې قران کریم حق (له واقعیتونو سره موافق) دی او ایا دا خبره بس نه ده چې ستا رب پر هر شي حاضر و څارونکی دی؟ حقیقت دادی چې دوی د خپل رب د ملاقات

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه شک کوي، خبره داده چې هغه د (خپلو قوانینو) په مټ پر ټولو شیانو احاطه کړې ده.

په دې ایاتونو کې قران کریم د علم لور ته د خپلو مخاطبانو توجو جلب کړې ده، الله تعالی وایي تاسو لږ انتظار شئ، موږ به د خپل شتون او قدرت نښې په کایناتو او انساني نفسونو کې درته وښیو، د قدرت داسې نه بدلېدونکي او له یوې مرجع څخه کنټرولېدونکي قوانین به کشف کړئ چې گوته په غاښ به ورته پاته شئ، هغه مهال به پوه شئ چې د کایناتو هیڅ شی هم د تصادف له مخې نه را منځته کېږي او نه د تصادف له مخې ختمېږي، بلکې دا هر څه د محکمو اصولو په رڼا کې ترسره کېږي، له دې اصولو نه کاینات مستثنا دي او نه انسانان، نه یو فرد ځان ترې خلاصولای شي او نه درسته ټولنه، د هر چا لپاره دلته اصول دي، هر څه د هغو اصولو په رڼا کې ترسره کېږي، هیڅوک دې بې وخته د یوه شي د تلو یا راتلو تمه نه کوي، پښتانه وایي؛ په تلواره اوگره نه سرېږي، نو په تلواره د کارونو نتیجه هم نه راوزي، د هر شي لپاره چې ذهني او عیني شرایط مساعد نه شي، هغه شی نه موجودېږي او نه په عالم خلق کې د الله تبارك وتعالی تگلاره داسې ده چې په یو دم هر څه ترسره کېږي، دلته که د کایناتو پیدایښت دی هم یې تر دې وخته پر وجود دومره زمانه تېره شوې ده چې انسان یې د ورځو او کلونو په شمار سترې کېږي او که د انسان خپل پیدایښت دی هم داسې دی چې له یوې نکتې پیلېږي، په سوکه سوکه تدریجي ډول د خپلې ودې وروستۍ څوکې ته رسېږي، همدا ډول که زموږ په شاوخوا کې وگورو د هر شي لپاره همداسې د تدریج لار تعین شوې ده، حتا د انسان خپل افکار هم تاثیرات لري، قران کریم یې یادونه کړې ده:

﴿وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ [البقرة: ۲۸٤].

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ستاسو په نفس کې شته افکار که ښکاره کړئ یا یې پټ وساتئ، الله یې درسره محاسبه کوي.

هدف ورځخه د الله قوانین دی، ستا خیالات او افکار خپلې پایلې لري، که عملي یې کړې هم به خپله نتیجه په خپلو سترګو وګورې او که ستا په ذهن کې پاته شي، هم به یې پایلې حتمي ووینې. تاسو نن د قران کریم دغه وینا د علم اصول النفس له یوه ماهر څخه وپوښتئ چې هغه د انسان د لا شعور او تحت شعور له نړۍ څومره جالبې درته کوي، بیا به پوه شئ چې زموږ افکار څنګه زموږ په کړنو او وجود اغېز کوي او څنګه یې محسوسې پایلې زموږ په وړاندې راځي؟

هغه څوک چې د علم له میدانه قران کریم د خانقا تاریکیو ته لـه دې ډاره ځغلوي چې هسې نه د ساینس تحقیقات یې پر شویو ادعاګانو د بطلان چلیپا راکاږي، هغوی دې لومړی د قران کریم پـه مفاهیمو، ژبه، اصولو، بیان، دلایلو، د ادعا په حقیقت بیا یې د ثبوت لپاره پـه طریقه ځانونه پوه کړي، تر دې وروسته دې د علم لـه میدانـه هغـه ثابت شـوي حقایق ورسره پرتله کړي چې د دې میدان اهـل ذکـر ور بانـدې د ثبات اخیري ټاپه وهلې ده، بیا دې ترمنځ د توافق یا تضاد موندلو په فکـر کې شي چې قران کریم د علم په تله کې خپل ځان څنګه ثابتوي؟

د قران کریم د حقانیت لپاره ساینسي لاسته راوړنې، د بشریت علمـي وده او د سیاسـت و اقتصـاد پـه میـدانو د انسـانانو ورځ تـر بلـې علمـي تیوریانې او ور پسې یې په علمي ډګر کې ارزونې یو په یو د قران کریم د حقانیت او صداقت چیغې وهي، دا چې څوک یـې لـه تعصبه نـه منـي، هغوی ممکن د خپل ځان له وجوده هم منکر شي، بل لور ته که مسلمان یې له قران کریم څخه په ثابتولو کې پاته راغلی، دا د هغه پر نـاخبري او ناتواني دلالت کوي، په دې کې د قران کریم نقص نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملوکیت لپاره د تابوت جوړول د قران کریم وړاندیز و، قران کریم د واک لپاره د مسلمانانو خپل منځي مشوره پیشنهاد کړه(الشوری: ۳۸) قران کریم د فرعون او دې ته ورته پاچاهانو په یادولو د دې د بـدوالي بېلگـې ور کړې دي، تر ډېرو تجربو وروسته انسانان هم دې پـايلې تـه ورسـېدل چې د ملوکیت پایلې د بشر په گټه نه دي، د ملوکیت دور یې ختم کړ. د غلامانو په نیولو لومړی نیوکې قران کریم وکړې، د انسانانو پیدایښـت یـې له یوه نفس وباله او ټول بشریت یې د احترام او درناوي وړ وباله، په ټولنه کې د شته غلامانو د ازادولو امر یې وکړ او انسـانان ډېـر وروسـته همـدې نتیجې ته ورسېدل. د روحانیت او مادیت په کشمکش کې انسـانانو یـا د افراط لورى نیوى یا هم تفریط ته یې پنا وړه، څوك به له مادیته په گوښه کېدو د رهبانیت لمنې ته په لوېدو د مادیت له لزتونو بـې برخـې شـول او څوك به دومره مادیت پرسته شول، چې په دې ټس کې به یې روحانیت بیخي هېر کړ، هر څه به یې ماده بلل، د ماده پرسـتانو ټـول اعـمال هـم د خلکو په وړاندې دي، داسې کارنامه یـې نـه ده کـړې چـې څـوك پـرې وویاړي، قران کریم د اعتدال لار ونیوه، نـه یـې یـو مخیـز خپـل پـیروان مادیت ته هڅولي او نه یې روحانیت ته، بلکې دواړه خواو ته یـې لازمـه پاملرنه کړې ده. نه یې له مادیته انکار کـړی دی، چـې ژونـد یـوازې تـر خانقا را محدود کړي او نه یې هر څه ماده بللي چې د روحانیت بیخ پـه وکاږي، بلکې اصول یې ور کړل چې همدې چوکاټونو ته په کتو دې لـه مادي نړۍ گټه واخلي او خپله روحاني دنیا دې په ودانه کړي، داسې نـه کېږي چې له مادیته په انکار روحانیت قوي کېږي او نه داسې حل راوزي چې روحانیت نفې شي یوازې مادیت دې هر څـه وبلـل شي. د مـذهبي ازادي په اړه لومړی قران کریم خپلو پیروانو تـه امـر وکـړ چـې اسـلام تـه راتگ او تگ هم د خلکو په خوښه دی او هر دین هم د دینپـالو کسـانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپله خوښه پوري اړه لري، د يو چا چې هر دين زړه غواړي، خوښ يې وي، هغه دې ومني، په دې لړ کې زور زياتی بايد ونه شي(البقره: ۲۵٦)، دا يادې يې يوازې يو څو بېلگې وې چې دلته مې يادې کړې، که نه په قران کريم کې دې ته ورته مثالونه بيخي ډېر دي.

قران کريم په قاطعانه توگه ځينو ساينسې حقايقو ته اشاره کړې ده چې له دې ډگره د قران کريم په ايستلو به کله هم هغه قراني حقايق را برسېره نه شي، د قران کريم د حقانيت معيار به د خرافاتو په گرداب کې ورک شي او د الله له انقلابي کتاب څخه به يوازې يو څو خرافاتيان د خپلو خرافاتو د زبات لپاره کار اخلي، چې هم انسانان له علمه په لرې کړي، هم يې په دنيا کې د دې په وسيله وشکوي او د اخروي ژوند له نعمتونو يې هم د خپلو خرافاتو په ذريعه محروم کړي. قران کريم د علم کتاب دی او تل به د علم په ميدان کې ځلېږي، هيڅوک نه شي کولای چې د خپلو خرافاتي باورونو د لزړېدو له امله پر قران کريم نيوکې وکړي او د قران کريم اهميت په دې سره کم کړي، قران تر بل هر چا د خرافاتو ډېره مقابله کړې ده، د عربو په خرافاتي ټولنه کې همدې قران کريم انقلاب راوستی، د علم ډېوه يې هغه وخت روښانه کړه چې پر نړۍ باندې د ظلم، جهالت او وحشت تورتم پروت و، دا ډېوه به تر هغو له همدې ځايه بله ساتله کېږي چې دا نړۍ په علماؤ او د عقل په خاوندانو ودانه وي.

۲۰۲۲/جولای/۳۰

سرچينه:

۱)انسان نې کيا سوچا؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دیني سرچینو زیاتونې او ترې کمونې

دیني متن د الهي کلام او کتاب په بڼه نازلېږي، بیا د همدې کتاب هدایاتو ته عملي او تشریحي جنبه د همدغه خدای رسول ور کوي، له دې امله په قران کریم کې وایي:

{هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ} [التوبة: ۳۳].

دی هغه ځوک ذات چې خپل رسول یې له حق دین او عملي تګلارې سره لېږلی دی.

دغه مطلب یې د الفتح په (۲۸) او د الصف په (۹) نمبر ایاتونو کې هم بیان کړی دی.

هُدی چیش ته وایي؟ د عربي ژبې د لغت کتابوه وایي:

الطَّريق، الشَّريعة ".(۱)

لار، تګلاره.

ابن فارس په خپل کتاب کې وایي:

هدى: الهدى: خلاف الضلال...، وأصله التقدم.(۲)

هدی د ضلال(ګمراهي) خلاف دی... او اصلن وړاندېتوب ته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښکاره او روښان معنا هم لري، ورځې ته هم هم وايي. د ړانـده پـه لاس کې لکړې ته الهادية وايي، نو د دې مادې بنسټيزې معناوې ښکاره، روښانه، وړاندې او تګلاره دي. له دې امله حرم ته روانه کړې قرباني هم هَدي بولي، ځکه د کاروان مخته روانه وي، لکړې ته هم وايي، ځکه تر ړوند وړاندې وي، په اوبو کې راوتلې ډبره هـم هادِيـةٌ بـولي، لامـل يـې دادی چې له ورایه ښکاري، د حيوان د مخ حصه هم هادٍ بولي، تـر نـور بدن يې مخکې وي او ژر ښکاري.

په ايت کې چې الله تعالی د کوم هـدايت يادونـه کـړې ده، هلتـه يـې هدف تګلاره او لارښوونه ده، ديـن خـو د ژونـد لپـاره عمـلي احکـام او هدايات دي، نو رسول په دې مکلف وي چې دغه عمـلي بڼـه پـه خپـل عمل او کړنو سره امت ته وښيي.

تر هغه وروسته چې پر رسول الله صلی الله عليه وسلم احکام نازلېدل، هغه يې تشريح کوله، څه وخت چې احکام تکميـل شـول، نـو پـه قـران کريم کې د دې اعلان هم وشو او د رسول الله ص د رسالت دنـده ورسره بشپړه شوه او د هغه د کوچ وخت را ورسېد، قران کريم وايي:

{الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُـمُ الْإِسْـلَامَ دِينًا} [المائدة: ۳].

نن ورځ مې تاسو ته ستاسو دين پوره کړ، او خپل نعمت مې در باندې بشپړ کړ او تاسو ته مې اسلام د دين په توګه خوښ کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې اعلان وروسته باید دا خبره روښانه شوې وای، چې کوم شیان دیني دي او کوم غیر دیني؟ په دې باید خلک پوه وای چې دین د الله وي، هغه یې نازلوي، حکم یې هغه کوي، هر څه یې د هغه په خوښه کېږي، له دې پرته پر بل شي د دین نوم ایښول ناسم کار دی.

یوه خبره باید واضحه وکړم چې یو انساني برداشت دی او یو اسماني دین، د دواړو ترمنځ فرق دادی چې انسان د خطا امکان نه شي ختمولای او په دیني متن کې دغه احتمال له لویه سره نه شته، په دین کې بیا یو هغه مسایل دي چې امت یې پر مفهوم اجماع لري، لکه: د الله وجود، د لمونځ فرضیت، د زنا حرمت، رشوت، سود او دې ته ورته کلي مفاهیم دي چې پر کلي مفهوم یې اجماع ده او دغه ډول کلي مفاهیمو کې اختلاف نه وي، دا له بدهیاتو څخه بلل کېږي، نو دغه هم مقدس دي که څه هم د انساني فهم او برداشت مالګه ورګډه شوې وي، یو هغه جزي مسایل دي، لکه په قسطونو کار سود دی که د بیې یو ډول؟ پر دې اختلاف دی او هیڅ ټول منلې فتوا د دیني سرچینو په ملاتړ نه شته، اوس د دې دویمې کټګورۍ مسایلو ته حتمي دیني رنګ ورکول او د لومړۍ برخې په شان یې مقدس بلل ناسم کار دی او ډېر غلط او ناقص افکار ور څخه سرچینه اخلي. هغه بدهیات حتمي یو داسې کامل فرد لري چې پر هغه یې ټول امت سره یوه خوله وي، خو له هغه سره د نورو په ورګډولو کې اختلاف رامنځته کېږي، مثلن: سود څه دی؟ له قرضدار څخه تر خپل اصل مال اضافه مال اخیستل سود دی، دا یې هغه اتفاقي فرد دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ټول امت پر متفق دی، تر دې وروسته افراد يې مختلف فيه دي، زنا چيش ده؟ له نکاح پرته له ښځې سره د يوه نارينه د مخ په فرج کې جنسي اړيکې دي، دا چې متعه زنا ده که نه؟ په زور نکاح شوې زنا وبلل شي که نه؟ د بدل نکاح سهي ده که په زنا کې شمار شي؟ دا ټول اختلافي دي، هغه اتفاقي مفاهيم يې حتمي دي، مقدس هم دي او دين هم بلل کېږي، ځکه دغه اتفاقي مفهوم يې له صدر اسلام څخه منقول دی.

په اختلافي مسلو کې حتمي نه ده چې يو څوک دې له بل چا سره د نظر اتفاق ولري، له دې امله موږ په اسلامي دنيا کې ډېر اختلافات او مذاهب وينو، ټول لمونځ کوي، ډېر څه يې سره مشترک دي، خو په جزئياتو کې اختلاف لري، حج هم ټول کوي، غټ اعمال يې سره متفق دي، وړې مسلې يې اختلافي شته، خدای هم ټول مني، په اړه يې ځينې واړه اختلافونه له ناسمو برداشتونو څخه را پيدا شوي دي، دا هر څه د دې بېلګې دي چې اختلاف نه ختمېږي او د انسانيت په همدې متغير ژوند او د دغو خاصيتونو لرونکې ژبه کې يې ختمول هيڅ امکان هم نه لري.

نو چاره څه ده؟ چاره يې زغم دی، يو څوک که خپل برداشت باوري بولي، هغه دې په خپل فهم عمل وکړي، پر يو چا يې باور شو، لـه هغـه تر پوښتنې وروسته دې حکم عملي کړي، زما فهم دا نه لازموي چې زما پلار دې هم زما له فهم او فکر سره سم عمل وکړي، ځکه زه په خپل فهم مکلف يم او هغه په خپل وس او فهم، نو زه حق نه لرم چې خپل فکر مې پر نورو تحميل کړم، مګر په دې مکلف يم چې تر خپله وسه په دين

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان پوه کړم، هر سړی په مکلف دی، څوک به خپله وس لري، اصل سرچینې به یې د پوهانو له هدایاتو او وسیلوي علومو سره یوځای کتلای شي، څوک به داسې وس نه لري، هغه به له نورو د پوښتنې په کولو پوهاوی تر لاسه کوي.

دین په اصل کې پر یوه سرچینه ولاړ دی، هغه سرچینه یې وحې ده، تر هغو چې الله تعالی یو حکم نازل نه کړي، رسول الله ص یې په عملي نمونې وړاندې کولو هم مکلف نه دی، تر هغه وروسته چې حکم نازل شي، رسول مکلف دی چې عملي نمونه یې خلکو ته وښیي، دغه دین شو او دغه یې عملي طریقه. دغه دواړه شیان که څوک په هر نوم یادوي پر وحې ولاړ دي او اصل دین له همدې ځایه سرچینه اخلي.

تر دې وروسته چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفات شو، د دیني احکامو د نزول زمانه ختمه شوه، دغه دروازه د ابد لپاره وتړل شوه، نور احکام نه نازلېږي، دین په خپل متن کې ځینې مسایل واضح بیان کړي دي، نور یې د یوه فارمول په چوکاټ کې ایښي دي او حکم یې واضح کړی دی، ځینې یې بیخي نه په چوکاټ کې شته او نه په واضحو لارښونو کې، دغه کټګوري مسایل یې په دیني رنګ نه دي رنګولي، زما په نظر ښه به وي چې ثابت مسایل یې دیني وبولو او غیر ثابت یې ټول دنیوي، څو یې ترمنځ د بیلتون ښه واضحه کرښه وایستل شي چې خلکو ته یې تمیز اسانه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس که يو څوک راځي پر همدې ديني سرچينو اضافه کوي، مثلن وايي: په قران کريم کې دا مسله نه شته، په سنت کې هم نه شته، تر يوه فارمول لاندې هم نه راځي، مگر د دې شي په اړه د حرمت پرېکړه دوه زره علماؤ کړې ده، نو دا شی ځکه حرامېږي چې اجماع حرام وبالی او اجماع يوه ديني سرچينه ده، لکه قران چې يو شی حراموي يا سنت، همدغسې اجماع هم د دغه شي په اړه د حرمت پرېکړه وکړه او اسلامي امت پر گمراهي نه را يوځای کېږي، نو معلومه شوه چې د دوه زره علماؤ اتفاق پر حق دی او د هغه شي د حرمت پرېکړه بالکل سهي ده.

زما په نظر دلته بنستيزه تېروتنه دا کېږي چې پر ديني سرچينو زياتوب کوي، دا که د اجماع په نوم وي چې مستقله سرچينه يې بولي، که د مصالح مرسله په نوم وي، يا د قول صاحبي په نوم وي يا بل هر نوم، دا له دين سره ظلم دی، دا پر هغه څه نه اکتفا ده چې الله او رسول ور باندې کړې وه. زما په اند بايد له دې سرچينو هيڅ شی نه کم شي او نه هم پر زيات شي، هماغه دين الحق او الهدی دوې سرچينې بيخي کافي و شافي دي، الله د شارع او رسول ص يې د شارح په توگه زموږ لپاره د دنيا او اخرت د بريا ضامن دي، تر دې اضافه والی که په داسې توگه وشي چې مسايلو ته حل وړاندې کړي، يا له ديني متن او شرحې څخه د اجتهاد په توگه يا هم غير له دينه د يوه قانون په توگه يې وړاندې کړي چې د هغه وخت خلک پرې اجماع وکړي، دا به تر هغه ډېره ښه وي چې په اجماع حل شوې مسلې ته کامل ديني رنگ ور کوي او اجماع يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مرجع معرفي کوي، ځکه دلته دوی خلکو ته د استدلال دروازه خلاصه کړه، هره ډله د خپلې مخالفې ډلې په مقابل کې چې له قران او سنت څخه دليل نه شي موندلای نو اجماع ته پنا وړي او دا نو بيا څوک ثابتوي چې په دې وخت کې ټولو خلکو اجماع کړې وه که نه؟ ايا شونتيا يې هم وه که نه؟ عقل يې مني که نه؟ بس ادعا وکړي چې پر دې مسله د امت اجماع ده، دا که وي که نه، يوه ډله يې د بلې په مقابل کې کاروي او مثالونه يې د ګڼو مذاهبو په فقهي کتابونو کې تر شمار وتلي موجود دي.

زه دې جرأت ته حيران يم چې د الله پر بشپړ شوي دين زياتونې کوي، سرچينې يې ګڼې ور وړاندې کوي، يو شی د خلکو په خوله يوه ورځ حرام او بله ورځ حلالوي، له ديني احکامو يې د لوبو وسيلې جوړې کړې وي، توخدای دغه صيغه به يو څوک نن د خپلې خور، لور، وريرې، خورځې او بلې خپلوانې په حق کې خوښه کړي؟ که دا نه شي برداشت کولای، نو د بل لونو ته څنګه فتوا ور کوي او په تاريخ کې يې څنګه تر دې ډېرو پاکو ښځو او نرانو ته ثابتوي؟ بل مثال ته فکر وکړئ! يوه ښځه له مېړه درې واره طلاقه شوه، د قران کريم د حکم له مخې نور دغه مېړه او مانينه نکاح نه شي سره کولای، مګر په هغه صورت کې چې له يوه بل مېړه څخه کونډه يا طلاقه شي، بيا که اول مېړه ته ځي، نکاح يې جواز لري، د دې حکم هدف دا نه دی چې يوه طلاقه شوې ښځه دې د هغې پخوانی مېړه تر لاس ونيسي، يوه مينده ته دې ور نکاح کړي، هغه دې ورسره جماع وکړي، بيا دې طلاقه کړي او بېرته دې اول مېړه ته نکاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور وکړي، زموږ په وخت کې مذهبي قِشر دې ته حلاله وايي، دا نو حلاله نه ده سمه (ملعنه) ده، په دې کې ښځې له لومړي طلاقه عده نه وي پوره کړې، دويم دا چې اول مېړه د هغې نور مېړه نه شو پاته، هغه پردی سړی دی او دا پردۍ ښځه، هيڅ اړيکه نه سره لري، هغه څه واک لري چې تر لاس نيولې يې يوه مينده ته دروي او بيا يې په زور نکاح کوي؟ دواړې نکاوې بې مهره کيږي، د دويم مېړه نکاح فقط د يوه ګړي لپاره وي چې هغه له دې ښځې سره يوځای شي نور بس خلاص، هغه به يې حتمي طلاقوي، تر طلاقه وروسته ځای پر ځای اول کس ته په نکاح کيږي، عده او مهر سر خوړلی دی، ځکه د نر واکې ټولنې يوه فرد په غوسه کې خپلې ښځې ته طلاق ور کړی، اوس يې بېرته ځان ته حلالوي نو سزا يې ښځې ته ور کوي؟ دا يوه زړه بړنونکې ډرامه نه ده، نو چيش ده؟ دغه کسان هم بيا پر منبر ناست وي، نارې وهي مخ يې سور وي او غرب ته پېغور ور کوي چې اسلام ښځو ته حقوق ور کړي دي، تاسو خو د جنسي تندې اله ترې جوړې کړې ده؟! هغوی به اله کړې وي، مګر تاسو خو هم اله کړې ده او هم مو په زور کړې ده او دې کار ته مو د خدای د دين نوم ور کړی دی، چې يوه مقدسه فحاشي ورته ويلای شو، د يوه انسان په زړه کې که يوه ذره انسانيت هم پاته وي، توخدای له يوه انسان سره به دغه ډول معامله وکړي؟ دا يې نو مشت نمونه خروار دي، دغه ډول کيل تماشه والا مسايل نور هم په پيخر دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د حلالې لپاره یو ناسم دیني استدلال نه وای شوی، خبره قانون ته تللې وای، تر دې په مراتبو ښه حل کېده او مېړه و ماینه دواړه بـه راضي وای او دین به پکې نه بدنام کېدای. د خدای لپاره دا مو دین ته په نسبت څه مقدسه لوبه او فحاشي پیل کړې ده؟

پر اصلي دیني سرچینو د نه درېدا به همدغه نتیجه وي، څوک چې اضافې پر کوي، هغوی به حتمن له دین څخه داسې مسخره شی جوړه وي چې هم به د ظلم سبب وي، هم د فحاشۍ، هم د بل د حق خوړلو او ګڼو نورو نارواؤ، ځکه اوله ناروا یې داده چې د خدای پـر سرچینو یـې بسنه ونه کړه او له دې ځای یې د ظلم بنیاد کېښودل شو.

دوکتور یو سف قرضاوي پر خپل ټویټر پاڼه یوه ورځ ډېره ښه یادونـه کړې وه: «موږ د هغو پوښتنو حل له اسلامه غواړو چې هغه نه دي مطرح کړې او د هغو ستونزو حل لار پکې لټوو چې له هغـه مـوږ تـه نـه دې را پیدا، بلکې په خپلو لاسونو مو ایجاد کړې او نه مو له دې ستونزو د ځان ساتنې هغه اسلوب غوره کړي چې اسلام یې سپارښتنه کړې».

له مسایلو سره که برخود داسې کړو چې پر دیني او دنیوي کټګوریـو یې ووېشو، ښه به وي؛ په دیني نص ثابتې مسلې یې په همدې کټګورۍ کې شمار کړو او له دې پرته پـه نـورو سرچینـو ثـابتې مسـلې کـه پخـوا د همدې برخې ګڼل شوې هـم وي، اوس لازمـي نـه ده چې همدلتـه یـې شمار کړو، دغه برخه د اوس لپاره ښه ده چې ځنې بېله شي او د قانون په

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوکاټ کې ورته حل وموندل شي، بیخي دې کټګورۍ ببله شي، په دې سره به هم مسایلو ته د هر وخت له حالاتو سره سم حل موندل کېږي، غیر مقدس مسایلو ته به په وچ زور مقدس پوښ نه ګنډل کېږي، د الهي دین پر سرچینو به ناحقه زیاتونې او کمونې نه کېږي او په دې توګه به دین له خرافاتو خلاص شي هم به د خلکو د کیل تماشه له میدانه ووزي، د هرې مسلې د حل لپاره دین را وړاندې کول او بیا تر همدې نوم لاندې یې له بلې مرجع حل کول او بیا دې عمل ته دیني رنګ ور کول هغه مسله دیني او شرعي بلل، د خورا ډېرو بدو پایلو سبب کېږي چې حتا خلک یې له دینه زړه توري کړي دي، دغه ټول مزخرف مسایل له همدې ځایه سرچینه اخلي، د ملنګانو خرافات، د زیارتونو کرامات، په کامل دین کې نورو ته اختیارات او پر هغه څه اضافات چې الله یې اجازه نه ده کړې، ټول همدې بنسټیزې تېروتنې ته ور ګرځي.

یوه ډېره جالبه اوس دا شوې ده چې که پر اصلینو سرچینو خلکو ته سپارښتنه وشي، نو په بدو نومونو دې یادوي، خو دوی چې پر دیني سرچینو اضافې کړې دي او له دې څخه په را پېښو ستونزو کې ګیر پاته دي، دوی څوک نه یادوي، څومره ستر ظلم دی چې د خدای پر بشپړ شوي دین څوک اضافې کوي هغه د یوه ښه مسلمان په توګه یادېږي او څوک چې پر هماغه منزل دین بسنه کوي، هغه بیا بد بلل کېږي؟! زما په نظر له کتاب الله او سنت الرسول پرته هیڅ سرچینه باید نه زیاته شي او نه کمه، په دیني تعبیر کې د میزان مقام د الله د کتاب دی، ټول هغه اقوال،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعبیرونه، تفسیرونه، روایات، اعمال، عقاید او ټول دین تـه منسـوب څـه باید پر همدې ترازو وتلل شي، وزنداره يې د منلو دي او بې وزنـه يـې د ردولو.

له دې پرته نورې سرچينې دې وي، مگر ديني دې نه گڼلې کېږي، له هغو څخه دې د مسلو پـه حـل و فهـم کـې کـار واخيسـتل شي، د يـوې وسيلې په توگه دې ځای ور کړل شي، مگر د حرمت او حلـت واک دې نه ور کوي، ثواب او عذاب دې نه په ټاکي، معيار دې نه گرځوي، که اجتهادي مسايل علماء حل کړي، دوه اړخه لـري: دا چـې ديـن تـه يـې نسبت کېږي، نو ديني جنبه يې ردېدای نه شي او دا چې د خلکو فهم ور گډ دی، نو خالص ديني نه دي، بلکې د خلکو برداشت پکې رول لري، له دې امله دې همدغه ډول مسايل د اوس وخت لپاره د هيواد په کچه يا سيمه ييزه کچه د پوهانو يوه کمېټه حل کړي، په دې توگه هـم ښـه حـل شي او هم به حساسيتونه نه پاروي يا به ټولنيز مشکلات نه ايجادوي، پـر خلکو دې په ديني بڼه نه اجباري کېږي، بلکې په قانوني توگه دې خلکو ته ور وپېژندل شي، ځکه منصوصي نه دي، بلکې اجتهادي بڼه لري او د کامل باور درجه نه لري، نو پر خلکو يـې د الهـي ديـن پـه توگـه جـبري کول، نه يوازې له دين سره بې انصافي ده، بلکې پر خلکو هم ظلـم دی، دوی به يې د ثواب په نيت کوي، په داسې حال کې چې سل سلنه به يې ثبوت قطعي نه وي، البته که داسې ورته وړاندې شي چې تاسو يې عملي کړئ، هيله ده چې بدله به يې درته ښه وي، ځکه که عيني ديـن نـه وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د یوه قانون بڼه لري، د مسلمان لپاره د خپل اولي الامر قانون منل چې له دیني چوکاټ سره ټکر نه لري، هم ښه کار دی، هیله ده الله یې بدله در کړي، په دې کې زما په نظر ډېر احتیاط دی، که دغه بعد یې په نظر کې ونیول شي، زما په اند ډېر به ښه وي.

۲۲/۹/۲۰۲۲

۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (۳/ ۲۳۳۸)

۲) مجمل اللغة لابن فارس (ص: ۹۰۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوو ښځو د رضاعي اولاد نکاح

که یو سړی دوې ښځې ولري، یوه ښځه یې د بل چا هلك ته تی ور کړي او بله ښځه یې د بل کور نجلۍ ته تی ورکړي، ایا دغه هلك او دغه نجلۍ تر خپل منځ نکاح سره کولای شي؟

دا مسله اجتهادي بڼه لري، عیني هغه ډول نه ده لکه یو ماشوم ته چې ښځه تی ور کړي، د هغه ماشوم نکاح د دې ښځې له اولاد سره نه کیږي او نه یې له هغه کس سره کیږي چې عیني همدې ښځې هغه ته هم تی ور کړی وي، ځکه دواړه رضاعي ورونه یا خوندې یا ورور او خور دي، په دې یاد صورت کې نوعیت یو څه تغییر کوي، دوې بېلې ښځې دي، مگر مېړه یې یو دی.

که دې ته وکتل شي چې د یوې ښځې له لوري ماشوم ته تی ور کولو باندې د هغې مېړه د ماشوم رضاعي پلار بلل کیږي، نو په دې صورت کې هم د دواړو ماشومانو پلار د هماغو دوو ښځو یو مېړه دی، نو دغه هر او هغه نجۍ د یوه پلار رضاعي اولادونه بلل کیږي، احتیاط په دې کې دی چې دغه هلك او هغه نجلۍ نکاح سره ونه کړي.

زما له معلوماتو سره سم په دې مسله کې ټول فقهاء پر دې خوا دي چې نکاح یې جواز نه لري، حتا فقهاء دا هم لیکي چې که یو کس دوې، درې یا ځلور ښځې ولري، یوه ښځه یو ماشوم ته تی ور کړي، نو ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې يې منديږ دي، هغه سړی يې پلار دی او د هغه سړي هر څومره اولادونه چې له ټولو ښځو څخه دي هغه ټول يې ورونه او خوندې دي، څوك چې يې په مور او پلار دواړه ګډ دي هغه يې رضاعي سكيني ورونه يا خوندې دي او څوك چې يې يوازې په پلاره دي، هغه يې ناسكه رضاعي ورونه يا خوندې بلل كيږي. په الامام ابن باز سايټ كې د يوې پوښتنې ځواب ته هغه ليكي:

إذا كان للرجل زوجتان أو ثلاث أو أربع، فأرضعت احداهن طلفلة أو طفلاً في الحولين خمس رضعات أو أكثر، فان هذا الرضيع يكون ولدا للزوج، ويكون أخا لأولاده من النساء كلهن، يكون أخا لأولادهن جميعا، لكن أولاد المرضعة يكونون اخوانا أشقاء، وأولاد الزوجات الأخريات يكن إخوة لأب؛ لأن الفحل واحد.

فالتي أرضعت أولادها اخوة للرضيع من أمه وأبيه بالرضاع، وبقية الأولاد من الزوجة الثانية أو الثالثة أو الرابعة يكونون اخوة من الأب، كالنسب سواء، كمال قال النبي صلى الله عليه وسلم: يحرم من الرضاع ما يحرم من النسب.

كه يو كس دوې، درې يا ځلور ښځې ولري، يوه يې نجلۍ يا هلك ته په دوه كلنۍ كې پنځه واره/پنځه غوړپه يا زيات تی وركړي، دغه ماشوم د ميړه اولاد شو، د هغه له ټولو ښځو د اولاد ورور شو او د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځو د اولاد هم ورور دی، د تي ور کوونکې ښځې اولاد یې سکني وروڼه او د نورو ښځو اولادونه یې له پلاره وروڼه دي، ځکه پلار یې یو دی.

د هغې ښځې اولاد چې تی یې ور کړی دی له مور او پلاره یې رضاعي وروڼه دي، له دویمې، دریمې او ځلورمې ښځې اولادونه یې یوازې پلرني وروڼه دي، عیني د نسب په شان، لکه چې رسول الله ص ویلي: رضاعت هغه څه حراموي چې نسب یې حراموي.

دغه ته ورته وضاحت په حنفي فقه کې هم ور کړل شوی دی، ما په دې اړه تر اوسه هم د هیڅا اختلاف نظر نه دی لیدلی.

۱/۱۰/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون او نن د مرییتوب بڼې

د بشري تاریخ یوه ډېره ناوړه پدېده د بشر په لاس د بشر مرییتوب هم ده، غلامۍ د پخوا زمانې یو رواج و، له نن څخه تقریبن (۱۱۰۰۰)کاله پخوا تر زراعتي انقلاب وروسته د غلامانو د نیولو او ساتلو کرغېړن دود رامنځته شوی دی، غلامۍ پر اقتصاد ښه اغېز در لود، د همدې غلامانو په مټ پاچاهانو له مزدورۍ پرته نهرونه کښل، ودانۍ یې په جوړولې، پوځ کې یې ګډول، خرڅول یې، د در بار کارونه یې په کول او ګڼ نور، ور سره جوخت یې د جنسي تندې د تسکین ذریعه هم وه، هغوی د ښځو په توګه زیاتې میرمنې نه شوای کولای، پاچاهان، امیرانو او د زر و زور خاوندان به خپله خېښي هم له خپلو کفو کسانو سره کولې، په دې توګه یې خپل کور ته نه داسې میرمنې زیاتې موندلای شوای او نه یې په کور کې د دغه ډول کورنۍ میرمنې خپه کولای شوای، له دې امله به یې مینځې راوستې، دا به یې هم د ښځې خادمان وې او هم به دوی خپله جنسي تنده په ماتوله، د جنګ په میدان کې د جنګي کسانو نیولو لړۍ او بیا یې غلامول ښایي د نورو عواملو تر څنګ په دې هدف را منځته شوې وي چې هم خپل دښمن ذلیل کړي او ور سره خپلې اړتیاوې په پوره کړي، دا که د خدمت ضرورت وي، که په خرڅلاو یې د اقتصاد پیاوړتیا وي یا هم جنسي تنده ماتول، د غلامۍ رواج خورا ډېره مخینه لري، د مصر په لرغوني تمدن کې هم د غلامۍ څرک ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام د راتلو مهال په عربي جزیره کې غلامي ښه په خرپ رواج وه، د عربو په خوا کې دوې سترې امپراتورۍ وې چې هرې یوې کلونه کلونه له بلې سره جنګ کړی او په ضمن کې یې هرې یوې له بلې څخه جنګي بندیان نیول، هر ښار ته چې به فاتح ځواکونه ننوتل، نو د هغه ښار له خلکو سره یې د غلامانو سلوک کاوه، څوک چې یې خوښېدل، هغه یې غلامان یا مینځې کول، دغه غلامان به په ښارونو کې خرڅېدل، په دې توګه به عربو ته هم راتلل، نه یوازې دا چې په عربو کې بهرني غلامان موجود ول، بلکې عربي قبایلو هم یو پر بل بریدونه کول، هرې قبیلې له بلې قبیلې څخه ښځې او نران بندي کول چې وروسته به یې یا د دښمن په قبیله کې غلامي/مینځیتوب کاوه یا هغوی نورو ځایونو ته نقلول او هلته یې وسلې، خوراکي توکي یا د هغه وخت په چلېدونکو مالونو خرڅول، نو غلامي که یو خوا ځینو انسانانو ته د هلاکت او له ژوندانه د لاس مینځو په معنا وه، بل خوا بیا امیرانو او د اشرافو کورنیو ته د زوی زېری و.

د اسلام راتګ په عربي جزیره کې یو ښه اوښتون و، اسلام له پیله د غلامۍ او هغو موانعو غلام و چې د دین او خدای په نوم یوې طبقې پر بلې ور تپلي ول، قران کریم دغه موانع د اصر او اغلال(الاعراف: ۱۵۷) په نوم یاد کړل او رسول یې د دې اغلالو ماتونکی وباله، د محمد په سورت کې یې د جنګي بندیانو لپاره دوه اپشنه اعلان کړل، یو یې د احسان له مخې ایله کول او بل یې په فدیه کې خوشي کول و(محمد: ۴)،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې سره یې د غلامۍ سرچینه وچه کړه، بیا یې په ګڼو مواردو کې د شته غلامانو د خلاصولو فرمانونه ورکړل(النساء: ۹۲، المائده: ۸۹، المجادلة: ۳، البلد: ۱۳) فضایل یې بیان کړل او اخیر یې د نور په سورت کې امر وکړ چې د ټولنې په خیر ټول غلامان او مینځې ازاد کړئ او پر همدې کار له بیت الماله کومک ورسره وکړئ(النور: ۳۳)

۱۹ پېړۍ کې فردي غلامۍ ته د پای ټکی ورکول شو، عثماني خلافت، سعودیان، سوډان او ګڼ نور هیوادونه د غربي فشار په نتیجه کې دې ته اماده شول چې غلامي ختمه کړي، دا ډېر ښه کار وشو، له دې سره چې د اسلام په تر ټولو معتبر متن کې د غلامۍ پای له نن څخه ۱۴۰ کاله وړاندې اعلان شوی دی، خو مسلمانانو د ګڼو عواملو له وجې غلامۍ ته دوام ورکړ او دادی فقط څو لسیزې وړاندې یې ور څخه توبه وکړه، اما بدمرغي دا شوه چې له فردي غلامي سره جوخت د غلامۍ یوه بله بڼه را پیدا شوه چې دا تر هغې غلامۍ ډېره بده او نتایج یې ډېر خطرناک و ډارونکي دي. یو عرب روڼ اندی په دې اړه لیکي:

ولیست لفظة «العبودیة» في الاستخدام المعاصر من قبیل المجازات المیتة، فأشکال امتلاک الانسان للانسان وسیطرته علیه واستغلاله له لا تزال قائمة بأشکال متعددة في المجتمعات المعاصرة. ولعله لیس من قبیل المبالغة أن نعتبر «التفرقة العنصریة» بکل ألوانها وأشکالها، سواء مارسها البیض ضد السود في أفریقیا و أمریکا، أو مارسها الصهاینة المحتلون ضد العرب من أبناء الارض، شکلاً حدیثا من أشکال الاستبعاد. و تتعدد العبودیة وتختلف مستویاتها،

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکنها لا تعني الامتلاک الکامل للروح والجسد کما کان الحال في النظام الاجتماعي/الاقتصادي المسمی«العبودیة».(۱)

او د غلامۍ لفظ په معاصر استعمال کې له کاره لوېدلی مجاز نه دی، د بشر په لاس د بشر- غلامي، پر هغه واك او د خپلو ګټو لپاره یې استعمال اوس هم په ګڼو بڼو همدې معاصرو ټولنو کې وجود لري، ښایي دا به زیاتوب نه وي چې مونږ د جنسي- توپیر او تبعیض ټولې بڼې د غلامۍ اوسنی شکل وبولو، دا توپیر نه کوي چې سپین پوستی یې د تور پوستي ضد توپیري چلند کوي، لکه په افریقا او امریکا کې یا هم اشغالګر اسرائیلیان یې د عربي خاروې د عربي بچیانو پر ضد کوي، غلامي خپلې بڼې بدلوي او کچه یې هم ورسره توپیر کوي، خو په دې توپیر چې نن د پخوا په شان د بدن او روح مالك یې نه وي لکه د غلامۍ په نوم پخواني ټولنیز اقتصادي نظام کې چې به مالکان کېدل.

د پخوانۍ غلامۍ او اوسنۍ ترمنځ خورا ډېر مشترکات شته، هلته به هم یو څوك بې واکه شو، اوس هم فرد بې واکه کړي او هم درست قوم، هلته به یې د ملکیت ګټه مالك ته تله، اوس د قومونو شخصي ملکیتونه نور څنې وړي او دا خو پرېږده چې ګټه یې ور ورسېږي، بلکې د همدې پر سر یې نور هم پسې ټکوي چې اینده ته یې د پوښتنې څوك پاته نه شي، هلته به د هغوی برخلیك د بل چا له خوا ټاکل کېدی، اوس هم د قومونو برخلیکونه نور ټاکي، هغوی هم ازاد فکر نه در لود، اوس قومونه په دې عذاب اخته دي چې د بیان ازادي نه لري، هغوی به زیاتره په خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښه تعلیم نه شوای کولای، بادار چې به یې د کوم هنر لپاره یو هـنرمن ته اړتیا وه، هغه به یې په زده کړ، بیا بـه یـې شخصي-اسـتفاده ور څخـه کوله، اوس هم د خلکو په خوښه تعلیمي سیستم نه دی جوړ، بلکې څـه چې پر وتپل شول، هغه به وایي، د هغه وخت مالکان چې پـه کومـه ژبـه رږغېدل، غلامان به یې هم رږغېدل، اوس هم د غلامو قومونه په ژبـه پسـې نور قومونه خاندي، دوی حتا د خپلې ژبې په ویلو شرمېـږي، د غـلام بـه اوادونه هم غلامان ول، اوس هم عیني معامله ده، د قوم هغه ماشـومان او ناخبره کسان یې هم د دوی په تور نیولي دي، نه په خپله ژبه د زده کړې حق لري، نه په خپله خوښه د تعلیمي سیستم د جوړولو واک لري، ټـول کوښښ پر دې دی چې اینده نسلونه همداسې غـلام فکـره پاتـه شي، دا ټول هغه مشترکات دي چې د پخواني شکل او اوسني ترمنځ شته دي.

پخوا د غلامۍ تر ټوله لویه سرچینه جنگونـه ول، د جنگونـو یـو لـوی سبب بیا اقتصاد و، د یوه قوم واکدار به غوښتل چې خپلـه د واک سیمه پراخه کړي، ثروت به یې زیات شي او ښه په مستۍ په ژوند وکړي اینده نسل ته به هم د سوکاله او خرمستیو د ژوند وسایل پرېږدي، بس پـر یـوه سیمه به یې حمله وکړه، د نورو شیانو تر څنگ به یې انسانان هم غلامـان کول، د غلامۍ دا لویه سرچینه وه، دلته په په ډلـه ییـزه توگـه لـه لسـگونو کسانو نیولې تر سلگونو زرگونو کسان په یوه وخت کـې لـه ازادۍ څخـه لاسونه مینځل، د ازادۍ حس به یې وژل کېدی او د بې حسۍ په دې لـه کړاوه ډک ژوند کې به یې د ژوند پیتی تر منزله ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر نن یوازې جنګ د غلامۍ وسیله نه ده، د لویو قدرتونو په دې لویو لاسته راوړنو کې یوه دا هم ده چې د غلامۍ یې ډېرې نوې بڼې او وسایل را پیدا کړل، که څوك د خپلو ګټو فکر کوي، نو دې ته یې مجبوروي چې د ماښام وچه ګوله پر ودروي، ښه مثال یې ایران او شمالي کوریا ده، د علم په مټ را پورته شوې نړۍ چې شعار یې په علمي ډېره د اذهانو تنویر او د علم په وسیله انسانیت ته خدمت دی، خو همدغه علم یې د بشر د غلام کولو تر ټوله غټه وسیله ګرځولې دی، د همدې علمي تفوق په وجه درست ملتونه تر سخت جبر لاندې دي یا به د ذلت په مرګ مري یا به د هغوی غلامۍ ته غاړه ږدي، د علم په مټ جوړو شویو وسایلو بشر ته له سوکالۍ سره ډېر کړاونه هم وزېږول، پخوا به یوه جنګ کې لسګونه کسان مړه کېدل، خو اوس په یوه ثانیه کې زرګونه وژل کیږي، پخوا به جنګونه دومره تخریب نه پېښاوه لکه نن، اوس نه یوازې انسان پکې مري، اقتصاد ضربه ویني، بلکې د چاپېریال له ککړتیا سره یې هوا هم ککړه کړه او د ګڼو مرضونو له خطر سره یې نه یوازې بشر مخ کړ بلکې حیوانات یې هم له ضرر څخه خوندي نه دي، اوس بیا دا نارې سورې هم وهي چې که حالت همداسې دوام وکړي، د بشر-یوازینۍ ټیکانه به هم له جدي خطر سره مخ شي او بشریت به له دې کرې د تل لپاره پوپنا شي.

یوازې دا هم نه ده چې یو لوی قدرت لرونکی هیواد نور هیوادونه غلامان کوي، بلکې په هیوادونو کې واکمنه طبقه هم نورې طبقې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلامانو په توګه کاروي، دا چې ستا په شخصي ژوند کې مداخله کوي، اساسي بشري حقوق نه درته مني، هر کار ستا له خوښې پرته په زور او جبر در باندې کوي، دا هم د غلامۍ یوه بڼه ده، دا چې د ژبې له وجې تعصب در سره کوي، بلکې په پالیسي کې یې ځانګړی ځای ورکړی وي، مذهبي تعصب در سره کوي، سمتي در سره پالي، قومي درسره کېږي، د هنر او تعلیم میدان لا هم له دې توپیري چلند څخه خالي نه وي، نو دا د غلامۍ معاصره بڼه ونه بولو څه نوم به د بشري ژبې په قاموس کې ورته ومومو؟

د معاصرې نړۍ پوهان خوشي چتي په دې لاس ته راوړنه ویاړ کوي چې د بشر له لمنې مو د غلامۍ تور داغ ومینځی، بلکې دا داغ ورسره ډېر پراخ، پوخ او جوت شو، د دوی د خپلو علمي لاسته راوړنو په مټ د هغوی بېلچې ته نه نه ماتېدونکی او نه کرېدونکی لاستی ور واچاوه، که پخوا یو لک کسان په نړۍ کې د غلامۍ ژوند کاوه، اوس څو سوه میلیونه کسان د غلامۍ په همدې مردار ډنډ کې پراته دي.

د هغې ورځې په تمه چې بشر له هر ډول تبعیض څخه پاک شي، هره ازادي ولري چې اخلاقیات او قانون یې ورته جواز ورکوي، خپل ټول بشري حقوق د بشریت جمله افراد ولري، هیڅوک په هیڅ ځای کې نه د قوم، نه رنګ، نه وطن، نه مذهب، نه هنر، ژبې او... په پلمو وځورېږي او داسې زمانه شي چې بشر د بشر په خوا کې د ارامۍ سا واخلي نه دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې یو بشر د بل له ضرره د خوندیتوب لپاره جنګي او دفاعي وسایل جوړ کړي.

۱۴/۹/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)نقد الخطاب الديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا د دوو ښځو شاهدي له یوه نر سره برابره ده؟

قران کریم د معاملاتو په برخه کې لـه یـوه سـړي سره د دوو ښـځو د شاهدۍ یادونه کړې ده، دا په ټول قران کریم کې یـوازې یـو ځـای ذکـر شوې دي، نور ځایونه یې د شاهدۍ په اړه د نر یا ښځې قید نه دی ذکـر کړی، بلکې په عمومي توګه د شاهد یادول یې همداسې عام ایله کـړي، څو نر و ښځې ټولو ته شمولیت وکړي.

د دې ایت یوه برخه داسې ده:

{وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى}.

[البقرة: ۲۸۲].

او ستاسو دوه سړیان شاهدان کړئ، کـه دوه سـړیان نـه ول، نـو چـې فریقینو ته خوښ وي، له هغو دې یو سړی او دوې ښځې شاهدان کړي، دا ځکه چې که یوې اشتباه وکړه، بله به یې ور یادوي.

له دغه ایت څخه داسې برداشت شوی دی چې ښځې نـاقص العقلـه دي، لامل یې همدا یاد کړی چې د یـوه نـر پـه مقابلـه کـې دوې ښـځې شاهدي ور کوي، په دغه ډول تفسیر یې له دې ایـت او ښـځو سره لـوی ظلم کړی دی. د عربو هغه وخت داسې یوه ټولنه وه لکـه د نـن پښـتانه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې د راکړې ور کړې په کار کې ډېر فعالې نه وې، له دې امله یې په ډېرو جزئیاتو هم نه پوهېدلې، دا وجه چې د ښځو تر یادولو وروسته یې دا جمله اضافه کړې ده چې ستاسو خوښ وي، یعنې داسې څوک وي چې فریقین په راضي وي او دغه چاره کې لږ و ډېر اشنایي ولري، خو له دې سره که بیا هم ښځې اشتباه وکړه، دویمه ښځه به مداخله کوي او هغه اشتباه به یې رفع کوي.

په ایت کې د «تضل» لفظ ذکر شوی دی، چې معجم اللغه العربیه المعاصره تر ض ل ل مادې لاندې په ۳۱۳۸ شمېره لیکلي دي:

زلَّ عن الشّيء ولم یهتدِ إلیه، انحرف عن الطریق الصحیح.(۱)

په یوه شي کې اشتباه شو، ورته ونه رسېدی، له سمې لارې کوږ شو.

یوه بله ترجمه یې په هېره هم شوې ده، دلته یې لومړۍ ترجمه سهي ده، ځکه د هغه وخت د عربي ښځې له حالت سره همداسې لګېږي، هغوی په معاملاتو کې زیات حضور نه در لود، نو د شاهدۍ په برخه کې یې د اشتباه امکان زیات و، له دې امله یې دوې ښځې یادې کړې دي، بیا یې ویلي چې که له یوې اشتباه کېده بله دې ور یاد کړي، یعنې د هغې اشتباه ازاله دې وکړي، له دې ښکاري چې حتمن دوې ښځې ضروري هم نه دي، ځکه که یوې اشتباه ونه کړه، بیا د بلې ښځې مداخلې ته اړتیا نه شته، د هغې مداخلې ته هغه وخت ضرورت پیدا کېږي چې یوه ښځه اشتباه وکړي، دلته الفاظ هم دغه ډول دي، وایي که یوې اشتباه وکړه، نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دې ور یاده کړي، دا خپله ثابتوي چې په شریعت کې دوې ښځې حتمي نه دي، دلته یوازې د اشتباه د ازالې لپاره دوې یادې شوې دي، که یوه داسې ښځه پیدا شي، چې په دې معامله کې د نرانو غوندې مهارت ولري، تر یوه نر یې ښځه تشریح کولای شي، نو بیا به هم د هغه نر په مقابل کې چې د تجارت په الف او با نه پوهېږي دوې ښځې شاهدي ور کوي؟

د دې ایت په اړه عمومي فکر دادی چې د ښځې شاهدي د سړي په نیمایي ده، په داسې حال کې چې قران کریم داسې نه دي ویلي، دا یوازې د هغه وخت ظروفو ته په کتو دغه حکم و، که دغه ظروف بدل شي، دغه حکم هم وررسره بدلیږي، ځکه د مکان او زمان تغیر د حکم پر تغیر هم تاثیر لري.

بلکې په ځینو ځایونو کې قران کریم د ښځې شاهدي د نر پر هغې معتبره ګڼلې ده، هغه وخت چې یو مېړه پر خپلې ښځې د زنا تور ولګوي، هیڅ شاهد یې ترمنځ نه وي، نو نر به څلور واره د الله په نوم قسم کوي چې دی رښتنی دی او پنځمه پلا به وایي چې که دی درواغجن وي، پر ده دې د خدای لعنت وي، ښځه به څلور وار په خدای قسم کوي چې هغه دروغ وایي، پنځم وار به وایي چې که هغه رښتنی وي، دا دې د الهي غضب مستحقه شي.(النور: ٦-٩)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د ښځې شاهدي ته د نر مساوي اعتبار نه ور کول کېدای، نو دلته باید پر ښځه حد جاري شوی وای، مگر قران کریم یوازې د هغې په قسم اکتفا کړې ده او هیڅ ډول عذاب، حد او تعزیر ور ته نه شته، نو د هغې شاهدي یې تر نر ډېره معتبره بللې ده.

په نورو چارو کې قران کریم د ښځې شاهدي کمه نه ده گڼلې، د زنا په اړه د لیدلي حالت په بیان کې یې د نر او ښځې فرق نه دی کړی، قران کریم وایي:

{ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنْفُسُهُمْ} [النور: ٦].

او هغه چې پر خپلو ښځو تور لگوي او دوی له خپلو ځانو پرته نور شاهدان نه لري.

دلته وینو چې د شاهدانو ترمنځ یې هیڅ توپیر نه دی کړی، بس مطلق شاهدان یې یاد کړي، نر وي که ښځې توپیر نه لري، ځکه شاهدي داده چې په سترگو یو شی ووینې بیا یې د بیان لپاره غوښتنه ځنې وشي، نو هغه د ده په حضور کې شوې واقعه بیان کړي، دا چې په معاملاتو کې د ښځو حضور کم و، له دې امله یې د اشتباه امکان ډېر و، خو دا چې زنا په پېښنه کې دا امکان کم دی، نو ځکه یې دلته توپیر ونه کړ.

۲/۱۰/۲۰۲۲

۱) معجم اللغة العربية المعاصرة (۲/ ۱۳۶۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په میراث کې د لمسي حق

په څینو صورتونو کې لمسی محجوب شوی دی، حجب د لغت لـه مخې منعې ته وایي او په اصطلاح کې د میـراث لـه ټـول یـا بعضـې حق څخه د یو معین شخص منعه ده، فقهاء کرام لیکي:

وَهُوَ فِي اللُّغَةِ الْمَنْعُ وَفِي اصْطِلَاحِ أَهْلِ هَذَا الْعِلْمِ مَنْـعُ شَـخْصٍ مُعَـيَّنٍ عَـنْ مِيرَاثِهِ إِمَّا كُلُّهُ وَيُسَمَّى حَجْبَ الْحِرْمَانِ أَوْ بَعْضُـهُ وَيُسَـمَّى حَجْـبَ النُّقْصَـانِ بِوُجُودِ شَخْصٍ آخَرَ.(۱)

حجب په لغت کې منعې ته وایي او د دې علم د پوهانو په اصطلاح د یو بل کس د وجود په وجه له ټول میـراث یـا بعـض څخـه د یـوه معین شخص منعه ده چې لومړي ته یې حجب الحرمان وایي او دویـم تـه یـې حجب النقصان ویي.

دا هغه موضوع ده چې د اسلامي نړۍ خورا لویـه برخـه علـماء پکـې منفي نظر لري، دوی وایي که یو کس د خپل پلار په ژوند کې مـړ شي، زوی یې پاته شي، نو که د دغه یتیم نیکه ومري، د هغه په ترکه کې دغـه یتیم ماشوم هیڅ حق نه لري، ځکه د هغه چې له نیکه سره کومـه واسـطه وه(د ده پلار) هغه نه شته، نو حق د هغې واسطې په وسیله دوی تر لاسـه کاوه، دا چې هغه واسطه اوس نه شته او تر لمسي نژدې کسان یې نیکه ته شته، نو دی محجوبیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو زما په نظر دا انصاف نه دی، که عقلن دې موضوع ته وکتل شي، نو باید ماشوم ته حق ورکړل شي، ځکه هغه لا ډېرې مرستې ته اړتیا لري، دا خو بیخي له عدالت څخه لرې فیصله ده چې د هغه میراثي حق دې ترې واخیستل شي او هیڅ دې هم ورنه کړل شي.

ما په خپل ژوند کې دوې پرېکړې لیدلې دي چې خلکو له دې میراثي مسلې پکې سرغړونه کړې ده، یوه زموږ په کلي کې د یوه هلک وه، د هغه پلار د روسانو خلاف جنګونو کې وژل شوی و، بیا یې نیکه تر مرګ مخکې د هغه لپاره خپله حصه بېله کړه چې پاته درو زامنو یې نیوکه پر وکړه، مګر نیکه ویل چې زه خپل اولاد بې حصې نه شم ایله کولای چې د بل مزدورۍ ته پاته شي، نه واده لري، نه کور، نه پلار، نه یې مور پاته شوه ځکه تره یې وکړه بیا پسې مړه شوه، لنډه دا چې له نیکه، ترونو او ناسکه ورونو پرته یې څوک نه در لودل، نو نیکه هغه خپل اولاد بالی، له دې امله یې د یوه زوی حصه ورته جلا کړه، خو هغه لمسی یې د تېر دولت خلاف په یوه جګړه کې ووژل شو او د هغه حصه بېرته اکاګانو سره جلا کړه.

یوه بله پېښه د کندهار د پنجوایي په سلاوات کلي کې وه، هلته ورونو جنګ سره وکړ، یو ورور را ولاړ شو له خپلو درو ورونو څخه یې یو قتل کړ، په دې سره له څلورو ورونو یوازې اوس درې پاته شول چې یو پکې د خپل ورور قاتل هم و، دا چې هغه ظلم کړی و، نو پاته دوه ورونه ورته پخوا شول، دغه قاتل یې هم قتل کړ، په دې سره دوه ورونه مړه شول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه پاته، د یوه ورور یې یو یتیم زوی هم و، نیکه یې ژوندی و، کله چې د دوو ورونو پلار خپلو زامنو ته حصې ور کولې، نو یتیم ماشوم یې ځنې وایستی، د هغه کشر زوی ورته وویل چې هغه یوځل ټول وخت د پلار له مینې او شفقت څخه محروم و، اوس یې د هغه له حصې هم بې برخې کوې، یا به هغه ته هم پوره حصه ور کوې یا به یې مور ته هم نه راکوې، لنډه دا چې پلار یې مجبوره کړ، لمسي ته یې کامله حصه ور کړه، پر هغه په سیمه کې ډېرو ملایانو نیوکې وکړې، مګر ده ما ته ویل: پلانیه! دا بې انصافي نه ده چې زه کور لرم، ښځه لرم، لوی سړی یم، زه به حصه اخلم او هغه چې لا پوره ځوان شوی نه دی، واده نه لري، ټول وخت یې د پلار او مور له مهربانۍ پرته تېر کړی دی، هغه دې همداسې د بل مزدوري ته پاته شي؟ ما ورته وویل چې بالکل انصاف نه دی.

د پوهنتون په دوره کې مې له خپل یوه استاد سره یوه ورځ پر دې موضوع بحث شو، استاد ډېر مغرور و، زما خبرې ته یې غوږ نه نیوی، نه یې په صنف کې د خبرو اجازه راکوله، ما ځو پلا ورته وویل چې زه د دې لپاره شرعي دلایل لرم، خو ده ویل چې نه دا مسله کې د لمسي لپاره هیڅ دلیل نه شته، نو ځکه لمسی محجوب دی او هیڅ ډول حصه ورته نه رسېږي، د استاد تر تلو وروسته همصنفیانو پوښتنه وکړه چې په لنډه توګه مې خبره تشریح کړه، مګر دا مسله دومره اسانه هم نه ده چې په یو ځو خبرو دې خلک په پوه شي، باید سمه بیخکي تشریح شي چې خلک یې سم په شرعي اړخ پوه شي او د هغه بل لوري کمزوري هم ورته جوتې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځینو هیوادونو په قانون کې دا ډول مسله حل شوې ده چې یو ثلث میراث ور کوي، لکه د مصر قانون، ځینو بیا پر نیکه وصیت لازمي کړی دی چې د لمسي لپاره به حتمي وصیت کوي، نورو بیا پر تره د یتیم ماشوم تربیت ضروري کړی دی، اما که په شرعي مسله له ماشوم څخه حق واخیستل شي، بیا یې د تره ټوک ته کېنوې، په دې سره به د ماشوم ورځ سمه نه شي، هغه به هم د تره تر جبر لاندې وي هم به یې روحن ځپي.

دویم دا چې د حرمت په برخه کې لسمی د زوی ځای لري، یعنې زوی ته د خپل پلار ښځه نه ده روا، عیني مسله له لمسي سره هم ده، هغه هم نه شي کولای چې د نیکه په نکاح شوې ښځه وکړي، ځکه په دې برخه کې هغه د زوی حکم اخلي، لکه زوی ته چې یې د پلار ماینه میره وه، د لمسي لپاره یې هم انا بلله کېږي، نو حرمت یې قطعي دی او نیکه ته د لمسي ښځه نږور ده قطعي ورته حرامه ده. دغه مسله کې د قرانکریم دغه ایت د استدلال ښه مرجع ده:

{قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ} [البقرة: ۱۳۳].

دوی ویل: موږ ستا د معبود عبادت کوو ستا د پلرونو د معبود لکه ابراهیم، اسماعیل او اسحاق.

دلته د یعقوب علیه السلام پلار اسحاق علیه السلام دی، مگر د هغه تره او نیکه یې هم په پلرونو کې شمېرلي دي، له دې څخه فقهاؤ د اصولو او فروعو اصل استنباط کړی دی چې د پلار، پلار، د مور، مور

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه لکه مور و پلار داسې دي، نو فروع هم دغسې دي، د لمسي ـ لـور هم نيکه ته لمسی ده ځکه د هغه لپاره نه روا کېږي.

د اولاد په برخه کې قران کريم بل ځای هم وايي:

{ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ} [النساء: ۱۱].

الله ستاسو د اولاد په اړه سپارښتنه درته کوي.

اولاد يوازې لور او زوی ته نه وايي:

وَلَد الرَّجل: رَهْطه، أولاده وذرّيته " {وَاتَّبَعُوا مَنْ لَـمْ يَـزِدْهُ مَالُـهُ وَوَلَـدُهُ إِلاَّ خَسَارًا} ".(۲)

د سړي زوی: ډله/کورنی، اولاد او ذريت، الهي وينا ده: دوی د هغـه چا پيروي وکړه چې مال او اولاد ته يې خساره ور پېښوله.

د قران کريم په ايت کې اولاد ته زيان يې يوازې هغه يـاد کـړی چـې خپل سکني اولاد ته يې ور رسوي، که په دې کې لمسی او نور هم شامل دي؟ دا خـو هـيڅ سر نـه سرخـوري چـې زيـان دې د هغـوی تـر اولاده ځانگړی و، تر دې به يې تجاوز نه کاوه!

ذريه په قران کريم کې هم استعمال شوی دی، معجم اللغه وايي چـې ذريه نسل و اولاد ته ويل کېږي، په قران کريم کې دي:

{وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[الأنعام: ۸٤].

او د هغــه (ابراهیم ع) لــه اولاده داؤد (ع)، ســلیمان (ع)، ایــوب (ع)، یوسف (ع)، موسی (ع) او هارون (ع) ول.

دلته تر ابراهیم ډېر پشتونه وروسته راغلي کسان یې هم د هغه په ذریه کې شمار کړي دي، نو اولاد یوازې لور او زوی نه دي، په عربي ژبه کې د اولاد الفاظ کارول د بلا واسطه اولاد لپاره خاص نه دي.

فقهاء هم دا خبره مني، دوی د زوی پلار ته جد صحیح وایـي، دوی یې داسې تعریف کوي:

وَهُوَ الَّذِي لَا يَدْخُلُ فِي نِسْبَتِهِ إِلَى الْمَيِّـتِ أُنْثَـى، وَهُـوَ بِمَنْزِلَـةِ الْأَبِ عِنْـدَ عَدَمِهِ عَلَى مَا يُذْكَرُ فِي بَابِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، وَلِأَنَّ اسْمَ الْأَبِ يَنْطَلِـقُ عَلَيْـهِ، قَالَ - تَعَالَى - خَبَرًا عَنْ يُوسُفَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ -: {وَاتَّبَعْتُ مِلَّـةَ آبَـائِي إِبْـرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ} [يوسف: ۳۸] وَإِسْحَاقُ جَدُّهُ وَإِبْرَاهِيمُ جَدُّ أَبِيهِ.(۳)

جد صحیح هغه دی چې له مړي سره په نسبت کې یې ښځه نـه وي، نیکه د پلار په نه شتون کې د هغه درجه لري، په خپل باب کې به دا خبره راشي، او بل د اب (پلار) نـوم اطـلاق پـر نیکـه هـم کېـږي، الله تعـالی د یوسف ع په اړه ویلي: او ما د خپلو پلرونو ابراهیم و اسحاق پیروي وکړه، اسحاق ع د هغه نیکه او ابراهیم یې د پلار (یعقوب) نیکه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته مور، ولوستل چې فقهاء هم په دې کې راسره موافق دي چې پلار نیکه ته هم ویل کېږي، د اولاد په برخه کې هم کارېږي:

الْأَبُ، وَلَهُ ثَـلَاثَةُ أَحْوَالٍ: الْفَرْضُ الْمَحْضُ، وَهُوَ السُّدُسُ مَـعَ الِابْـنِ وَابْـنِ الِابْنِ وَإِنْ سَفَلَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ} [النساء: ١١].(۴)

پلار درې حاله لري: فرض محض دی، چې له زوی یا لمسي یـا هـم تر دې کښته درجه لرونکي سره یې شپږمه برخه کېږي، الهـي وینـا ده: د مور و پلار هر یوه د زوی له ترکې شپږمه برخه ده که د هغه ولد وي.

دلته له ولد څخه دوی لمسی، کړوسی او... هم اخیستي دي، په قران کریم کې یوازې ولد ذکر شوی دی، خو د عـربي ژبـې سره بلـد کسـان پوهېږي چې له ولد څخه هدف څوک وي؟ د زوی د لور په اړه وایي:

الثَّانِيَةُ بِنْتُ الِابْنِ وَلِلْوَاحِـدَةِ النِّصْـفُ وَلِلثِّنْتَـيْنِ فَصَـاعِدًا الثُّلُثَـانِ، فَهُـنَّ كَالصُّلْبِيَّاتِ عِنْدَ عَدَمِ وَلَدِ الصُّلْبِ ; لِأَنَّ اسْمَ الْوَلَـدِ يَنْطَلِـقُ عَلَـيْهِنَّ حَقِيقَـةً وَشَرْعًا.(۵)

دویم د زوی لور ده، یوې ته یې نیمه حصه، دوو یا زیاتو ته یـې دوه ثلثه دي، دوی د اولاد په نه شتون کې د اولاد ځای نیسيـ، ځکـه د ولـد اسم اطلاق د (ژبني/عرفي) حقیقت او شریعت دواړو لـه مخـې پـر دوی کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې مقدماتي بحث وروسته راځم دې ته چې فقهاؤ د کومو اصولو په عملي کولو لمسی محجوب کړی دی او ايا هغه اصول هر ځای د عملي کېدای وړ دي که ځينې ځايونه دوی خپل هم د هغو ماتولو ته اړ شوي دي؟

لمسی د کوم قانون له مخې محجوب شوی دی، فقهاء وايي:

فَالْأَقْرَبُ يَحْجُبُ الْأَبْعَدَ، وَمَنْ يُدْلِي بِشَخْصٍ لَا يَرِثُ مَعَهُ.(٦)

نژدې قريب لرې محجوبوي او که څوک د بل په واسطه له يو کس سره خپلوي لري، نو له هغه سره يوځای ميراث نه شي وړای.

دوه اصله يې بيان کړل، نژدې لرې محجوبوي او که په واسطه له يو چا سره قرابت وي، نو د هغه واسطې په شتون کې له هغه سره يوځای ميراث نه شي وړلای.

مثلن: يو کس مړ شي، ورونه هم لري او زوی هم، نو د زوی په شته والي کې، وورنه د هغه په ترکه کې حصه نه لري، دويم مثال: يو کس مړ شو(ايمل)، پلار(ميوند) لري، زوی(بريالی) لري او ورور(اباسين) لري، اوس که د ايمل پلار چې ميوند دی، ومري په دې صورت کې د هغه اقرب د ده زوی دی اباسين، نو لمسی(بريالی) يې محجوب شو. همدا رنگه که ايمل ژوندی وي، بيا يې پلار ميوند ومري، هم يې زوی بريالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیکه په میراث کې حصه نه لري ځکه دی له نیکه سره د پلار په وسیله قرابت لري، نو د واسطې په شتون کې حصه نه ورکول کېږي.

دویم اصل د ایمل په مرگ سره ختم شو، دلته د نیکه او لمسي ترمنځ واسطه پاته نه شوه، لهذا لکه نیکه چې د لمسي په مال کې حصه لري، لمسی هم د نیکه په مال کې حصه لري، ځکه هغه واسطه ختمه شوه چې لمسی یې د نیکه له ترکې محجوب کړی او نیکه یې د لمسي له میراثه، فقهاء د لسمي په ترکه کې د نیکه حصه مني، خو د نیکه په ترکه کې لمسي ته حصه نه ورکوي، دوی دلته د الاقرب فالاقرب اصل پر راوړي چې د لمسي تره موجود دی، راشئ پر دې اصل لاندې تفصیلي خبره وکړو.

دلته لومړۍ خبره دا ده چې د اقرب الاصل له کوم ځای څخه اخیستل شوی دی؟ او ایا هدف یې همدا دی چې څوک مړي ته ډېر نږدې وي هغه به حصه وړي او که موخه دا ده چې په خپلوي کې یې واسطه پاته نه شي؟

د الاقرب فالاقرب اصل له دې ایت څخه اخیستل شوی وي:

{لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا} [النساء: ۷].

(c) ketabton.com: The Digital Library

نر د مور او پلار یا ډېرو نژدو خپلوانو په ترکه کې برخې لرې او ښځې د مور و پلار او ډېرو نژدو قریبانو په ترکه کې برخې لري، لږ وي که ډېر، معلومې شوې حصې دي.

نو دلته له الاقربون څخه هدف هغه څه نه دي چې دوی فهمولي دي، دلته د اقرب جمع ذکر شوې ده، دا نه شته چې حتمي دې ډېر قریب لرې قریب محجوب کړي، که دغه ډول اصل شي بیا خو په دې لاندې صورتونو کې دغه اصل دوی خپل هم نه دی مرعات کړی:

میراث نیکه او د مړي زوی ته پاته شو، دلته زوی له واسطې پرته قریب دی او نیکه په واسطه قریب، مگر بیا هم حصه ور کول کېږي، دلته اقرب، ابعد نه دی محجوب کړی.

ځیني کسان دلته د عربي ژبې مغالطې ور کوي، چې د پلار لپاره د اب لفظ استعمال شوی دی او د زوی لپاره د ولد، نو اب خپل پلار او نیکه ته هم ویل کېږي او ولد یوازې خپل سکني زوی ته ویل کېږي، که ابن وای بیا لسمی هم پکې شاملېدی، دوی زیاتوي چې والد پلار ته ویل کېږي نیکه نه پکې شاملېږي او که أب لفظ وي، بیا نیکه ته هم شاملېږي، که دارنگه په والدَین یا هم والدان کې هغه مور و پلار شامل دي چې خپل سکه یې وي، نه هغه چې ناسکه یې وي او نه هغه چې نیکه یا جد یې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اړه که د عربي ژبې يوه لغت دا يادونه کړې وي، نو بل بيا وايي چې توپير نه لري، يوازې د اسلوبو تغيير دی، د يوې پوښتنې په ځواب کې د اسلام ويب ټکی نيټ انلاين دار الافتاء کاږي:

الحمدلله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله وصحبه، أما بعد:

فإن كلمة الوالدين والأبوين معناهما واحد، ولا إشكال في تنوع الأسلوب فيهما، وقد ذكر بعض المفسرين أن أم يوسف ماتت وهو صغير، وأن زوجة يعقوب كانت خالته ولم تكن أمه، واذا كانت كذلک فيكون عندها نسبة أبوة ووالدية ليست كاملة، ولكن الأولى عدم التكلف في الأمر وأن يحمل على أنه من باب تنويع الأسلوب. والله اعلم

ترجمه: د والدين او ابوين کليمو معنا يوه ده، د اسلوبو په تنوع کې ستونزه نه شته، البته ځينو مفسرينو ويلي دي چې د يوسف ع مور د هغه په ماشومتوب کې مړه شوې وه، د يعقوب ع ميرمن د هغه خاله وه، مور يې نه وه، که خبره همداسې وي، نو بيا د ابوت نسبت ورسره لري، نه د بشپړ والديت، خو ښه خبره داده چې دغه تکلف پکې ونه شي او خبره يوازې د اسلوبو پر تنوع حمل شي.

که دا ومنل شي چې والدين خپل سکني مور و پلار ته وايي، نيکه او غير سکني پکې نه شامليږي، بيا دلته هم يوازې مور والده ده، ځکه هغه زيږول کوي، پلار ولې والد دی؟ نو دا خبره کيږي چې دلته تغليب شوی دی، په مور کې يې معنا حقيقي دي او د پلار په اړه يې يوازې نسبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، دا سمه ده چې په عربي کې به یو لفظ خاص معنا ولري او بل به عامه، مګر دا حتمي نه ده چې عام دې د خاص پر ځای نه کارېږي او خاص دې د عام، په قران کریم کې دین او شریعت هم توپیر سره لري، مګر دواړه یو د بل پر ځای کارېږي. یوه بله پوښتنه دا هم پیدا کېږي چې قران کریم له والدینو سره د ښه سلوک امر کړی دی، ایا په دې ښه سلوک کې نیکه، جد، انا، ناسکه مور و پلار نه دي شامل؟ که وایې نه دي شامل، د دې لپاره خو عرف له ده سره ملتیا نه کوي، په عربي ټولنه کې د نیکه، جد، ناسکه پلار و مور هغه ډول احترام کېدی او خبره یې منل کېده، لکه د خپل پلار و مور، او که وایې چې شامل دي، نو په کوم دلیل یې ور شاملوې؟ په قران کریم کې د اطاعت او احسان په برخه کې هر ځای د والدین الفاظ راغلي دي.

د اولاد په برخه کې هم دغه مغالطه سمه نه ده، د عربي ژبې د لغت ګڼو کتابونو او هم د فقهې مشهورو کتابونو اولاد لمسي ته هم شامل کړی دی، هغه څوک چې له دې څخه منکر دي، دوی د فقهې په کتابونو کې دا نه ګوري چې میراث کې همدغه تګلاره عملي شوې ده، لاندې مثالونه وګورئ:

که مړی یوه لور او یتیم لسمی ولري، نو نیمه ترکه لور ته ور کوله کېږي او پاته یې د لسمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که مړی تر یوه زیاتې لونې ولري، نو دوه ثلثه د لونو دي او پاته یې د یتیم لسمي ده.

په دې دواړو صورتونو کې اقرب څوک دی؟ که د ولد په برخه کې لمسی شامل نه وي، نو بیا څه اړتیا ده چې د لور (قریبترین) شخص په موجودګي کې ابعد ته مال ورکول کیږي او د لونو حصه یې هم ورکمه کړه.

که د مړي مېره او یتیم لسمی وي، مېره څلورمه وړي او پاته ترکه د لسمي ده. دلته بیا اقرب څوک دی؟ دا عیني هغه صورت دی لکه د مړې ښځې چې خپل اولاد پاته وي، نو که لسمی په اولاد کې شامل نه دی،بیا یې د مېره حصه له نیمایي څخه ولې څلورمې ته پورته کړه؟

د اقرب په یوه بله مسله کې که له یوه مړي سره اولاد د خپلې مور په واسطه خپلوان وي، نو د مور اقربیت هغه اولاد نه شي محجوبولای، بلکې مور ته یې هم حصه ورکوله کیږي او زامن یې هم حصه وړي، نو که اقرب ابعد محجوبولای، دلته به مور اولادونه محجوب کړي وای!

إلاّ أَوْلَاد الْأُم حَيْثُ يدلون بهَا ويرثون مَعهَا وتحجب الْأُخوة بالابن وَابْنه وَإِن سفل وبالأب وَالْجد ويحجب أَوْلَاد العلات بالأخ لِأَبَوَيْنِ أَيْضا.(۷)

مګر مورني اولادونه، هغوی په دې سره خپلوان شوي دي، او له دې سره میراث هم وړي، وروڼه بیا په زوی، لمسي۔او تر دې کښته درجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرونکي، پلار او نیکه سره محجوبېږي او پلرنی اولاد بیا حقیقي اولاد محجوبېږي.

په دې ځای کې مور له اولاد سره میراث وړي، مور اقربه ده، مګر بیا هم اولاد ورسره حصه وړې ده، د میراث په برخه کې چېرې د ولد یا اولاد پر ځای ابن یا ابناء ذکر شوي دي چې دلته بیا له لمسي ـ ځخه د زوی ځای ناستی جوړ شوی دی او د لمسي په شتون کې یې د مړي ورونه محجوب کړي دي؟ حتا که تر لمسي هم کښته درجه وي، بیا هم د مړي ورونه محجوبوي، که فکر وشي دلته مړي ته اقرب څوک دی؟ کړوسی که د مړي ورور؟ کړوسی په څو واسطو له مړي سره قرابت لري او ورور یې له واسطې پرته، نو بیا ولې په کړوسي سره اقرب محجوب شي؟ د امام صاحب رح په نظر نیکه د سړي سکني او ناسکني ورونه محجوبوي:

سَمِعت مُحَمَّدًا یَقُول قَالَ ابو حنیفَة رَضِي الله عَنهُ الْجد مَعَ الاخوة بِمَنْزِلَة الاب لَا یَرث مَعَه الاخ لاب وام وَلَا لاب وَلَا لَام.(۸)

له محمده مې واورېدل، ویل یې چې امام ابو حنیفه رض ویل: د ورونو په نسبت نیکه د پلار درجه لري، د هغه په شتون کې حقیقي ورونه، پلرني او مورني ورونه یو هم میراث نه شي وړای.

دلته نیکه په واسطه د مړي قریب دی او ورور یې د خپلې مور او پلار زوی دی، ولې په نیکه سره سکني او ناسکني ټول محجوبېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما په نظر د دلته د اقرب څخه داسې اقرب هدف نه دی چې مړې ته به حتمن ډېر نژدې وي، بلکې د واسطې له منځه تګ خپله اقربیت ته لار جوړوي، نو که پلار له منځه ولاړ شي، له نیکه سره د لمسي- قرابت په اقرب کې شاملېږي، لکه دوی چې یې د مړي د ورور په صورت کې اقرب کوي، عیني معامله باید د نیکه او لمسي په صورت کې هم ورسره وشي.

لمسی که له نیکه سره ترمنځ واسطه ولري، هم حصه نه لري، ځکه پلار یې شته او د هغه په وجود کې حصه نه لري، که پلار یې له منځه ولاړ شي، بیا هم حصه نه لري، ځکه تر ده اقرب موجود دی چې د ده تره دی، د پلار یې ورور دی او د نیکه یې زوی دی، له دې امله بیا هم بې برخې پاتېږي، ځینې کسان دا خبره کوي چې لمسی برخه نه لري، د برخوال اصلن پلار دی، نو که پلار موجود وي، لمسی حق نه لري، که پلار ولاړ شي، نو د هغه حصه ده ته نه نقل کېږي، ځکه یو څوک چې په میراث کې برخه وړي، هغه یې د ژوند په حالت کې وړي نه د مرګ، نو چې پلار حصه یې ختمه شوه، لمسی بیا د چیشي حصه وړي؟

دا خبره په هغه صورت کې سهي وه چې لمسی په هر حال کې دوی محروم کړی وای، دوی خو یې محجوب بولي محروم یې نه ګڼي. لمسی له دغه یوه صورت پرته په نورو کې حق لري، ما یې د دوی له کتابونو وړاندې مثالونه ذکر کړل، که په دې نورو صورتونو کې حصه وړي، نو هغه ولې وړي؟ لمسیتوب خپله په میراث کې حصه لري، که د لمسي-

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار وجود ونه لري، په میراث کې د لمسي-لپاره ځای خالي شو، د واسطې له منځه تګ هم د لمسي لپاره د میراث حصې ته ځای خالي کړ او هم یې د نیکه لپاره خالي کړ، دغه خبره چې نیکه د ابوت له وجې په پلار کې شاملېږي او لمسی بیا د ولد په لفظ کې نه شاملېږي، نو ځکه نیکه د لمسي په میراث کې حصه لري او لمسی یې د نیکه په میراث کې نه لري؛ دا خبره ما وړاندې ناسمه ثابته کړه، هم د لغت له کتابونو او هم د فقهاؤ له کتابونو، دغه کسان بیا په کوم سند او برهان د لمسي په شتون کې د هغه ترونه د خپل ورور له ترکې محجوبوي؟ که دلته فقهاؤ لسمی د زوی پر ځای درولی دی، دلیل یې همدا ور کړی دی چې لمسی او تر دې کښته درجه لرونکي د زوی پر ځای حسابېږي، له دې امله یې تره محجوب دی، اما هغه کسان چې په ولد کې لمسی نه شاملوي، دوی یې بیا دغه ډول مسایلو ته په کوم نظر ګوري؟

یوه نیوکه دا هم کېږي چې دلته د زوی ځای لمسي ته ور کول کېږي، نو دا معنا چې ګواکې لمسی د زوی ځای ناستی دی، بیا به نو احکام هم د زوی پر جاري کېږي، په دې سره یې یو صورت جوړ کړی دی چې که له لمسي سره په یوه مرتبه کې د دوو ورونړو له اولادونو څخه یو لمسی پاته وي او بل خوا د لمسي اولاد وي، نو دلته به لمسی تر دوی ډېره حصه وړي او هغوی به کمه وړي؟ دا نیوکه یې له څو وجو ناسمه ده، یوه دا چې حتمن ځای ناستی د هغه اصل حکم کامل نه اخلي، دا کار یوازې د لمسي حق منونکي هم نه کوي، بلکې فقهاء یې هم کوي، نو دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيوكه دې اول پر فقهاؤ ده، دويم دا چې كه د زوی ځای نيسي، نو بيا د لمسي د اولاد ستاسو له انده بايد هيڅ حصه نه وي، ځكه زوی چې راغی نو بيا لمسی يا د لمسي اولاد څوك دي؟ دلته اقرب موجود دی، نو بيا څله ابعد ته حصه ور كوئ؟ بله خبره دلته دا ده چې د پلرونو له منځه تلو كښته رتبه لرونكو ته له نيكه څخه د مخامخ ميراث وړلو ته لار برابره كړه، په دې كې نور لمسی او كړوسی توپير نه لري، دواړه بايد يو ډول حصه يوسي، زما په نظر دلته اقرب مفهوم د نژدې رتبې قريب ته يوازې نه دي، بلكې له واسطې پرته پر قريب ښه تطبيقېږي، نو چې ترمنځ يې واسطې وشلېدې، بس لمسی يې هم اقرب دی او كړوسی يې هم اقرب شو.

يو وخت مې په دې اړه د دوكتور يوسف قرضاي رحمه الله مقاله وكته، هغه لمسی بې برخې كړی و، بيا يې د هغه پر حالت د شفقت له مخې ځينې وړانديزونه كړي ول، هغه ويل: نيكه دې تر مرگ وړاندې وصيت وكړي، په دې سره دې د لمسي لپاره حصه بېله كړي، كه داسې ونه شول، بيا دې پاته ميراث خواره د تركې د جلاوالي په وخت كې هغه ته يو څه ور كړي، او داسې نور.

مهمه خبره داده چې كه يوځل محجوب شو، بيا به نو ښه هغه ته يو څه ورسېږي، دا مسله په ښكاره نص ثابته نه ده، نو بيا ولې دومره ټينگار پر وشي لكه په قطعي ايت چې ثابته وي؟ مسله ټوله د ژبې پر ظرافتونو ولاړه ده، كه خبره د قطعي الثبوته او قطعي الدلالته نص وای، بيا اختلاف چا نه كاوه، دلته اختلاف له دې امله را پيدا دی چې ځای ور ته شته، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایاتونو عبارات دا مجال ور کوي چې ګڼ مفاهیم ځنې وایستل شي، له دې امله باید د لمسي۔ حالت ته په کتو دغه اجتهاد بدل شي، نور وړاندیزونه کار نه ور کوي، که یې ور کولای، په نورو ځایونو کې خلکو ځومره د دغه ډول احکامو خیال ساتلی دی؟ که یوځل د ترونو حق وبلل شي او لمسی محجوب شي، بیا یې د هغوی له جیب یا خولې ورته را ایستل ستونزمنه چاره ده، زما په نظر ښه به دا وي چې له لومړي سره د نیکه په ترکه کې لمسي ته خپله حصه ومنل شي.

تر دې ګڼو بعدونو وروسته غواړم دا وضاحت وکړم چې دا مسله اجتهادي ده، که فقهاء په دې اړه دلیل وایي، هم یې د اجتهاد پر بنیاد وایي، که مخالفت کې یې څوک بل لور ته تللي دي، هم یې نص نه دی پکې وړاندې کړی، بلکې ژبني ظرافتونو ته په کتو دغه ځای ته رسېدلي دي، نو په دې اختلاف کې یو پر بل ټاپې لګول، څوک په یوه نوم او نور په بل نوم یادول، به مناسب کار نه وي، دا نه د نورو د تقلید نتیجه ده، نه په دې کې غرب کار لري او نه شرق، نه د غربي تمدن اغېزې دي او نه د شرقي، بلکې خبره د ګڼو زاویو ده چې په یوه مسله کې څوک له یوې زاویې ورته راګوري او نورو له نورو، له دې امله د مسایلو تعدد رامنځته شوی دی، په دې برخه کې بېل نظر ور کول به جرم نه وي، حتا که له جمهورو فقهاؤ څخه جلا هم وي، ځکه ډېر واره نورو علماؤ هم دغه کار کړی دی، زموږ په زمانه کې هم دا کار کېږي، ان په ډېرو وړو مسلو کې هم دغه کار شوی دی، زموږ په سیمه کې یو ملا و، د مړي په کور کې به

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې چای لا نه کولې، ویل به یې د مړي پر کور ناسته او خوراك مکروه دي، نورو ملایانو به مزغنې غوړې ډوډیانې پر وهلې، په دې مسله کې هغه عالم یوازې و او نور یې ټول بل اړخ ته ولاړ ول، نو د هغه یوه عالم په ګڼو نومونو یادول سهي کار نه دی، دغه ډول نو په نورو ځایونو کې بیا تر دې په غټو مسلو کې اختلاف کیږي او شوی دی. دا خبر هم ډېره بې وزنه ده چې کله ناکله یو څوك شه په برګو سترګو درته وایي: نو تـه لکـه لوی عالمان داسې اختلاف کوې، ته د هغوی درجې ته رسېدلی یې، تـه اجتهاد کولای شې، ته له هغوی سره ځان ږدې؟ اما که له بله دغه پوښتنې کوي، خو خپله بیا دغه اصل نه ساتي، هر ملا له بل سره اختلاف لـري، حتا په حرامو او حلالو کې یې لري، دا که په مذهب کې دننه وي، نـو د مجتهد في المذهب کار دی یا که د راجح او مرجوح خبره وي، نو د هغو عالمانو کار دی چې د دې د تعینولو اهلیت ولري، تاسو خو دا یوه مرتبـه هم د ځان لپاره نه منئ، نو بیا څله اختلاف کوئ؟

صفا خبره داده چې اوسني عالمان که د تقوا له مخې د پخوا عالمـانو ځای ته نه وي رسېدلي، په علمي لحاظ که تر هغو زیات نه وي، کم هم نه پاتېږي، دا خبره ډېره چټې خبره ده چې پخوا د اجتهـاد ټـولې درجـې وې او اوس یې یوه هم نه شته، دا اوس په داسې مسایلو کې دوی خبرې کوي چې په یوه مذهب کې هم ور باندې بحث نه دی شوی، نو بیا کوم مجتهد دغه مسایل حل و فصل کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ژوند کې هره ورځ نوي مسایل را پیدا کېږي او دغه مسایل لازمي حل غواړي، که څوک په ځان کې د دې توانویني، هغه به حتمن یو څه لاس و پښې خوځوي او که څوک یې نه مني، خپله وړتیا یې وژلې وي او پر ځان یې بندیزونه لګولي وي، بیا دې لاس تر زنې کښني د نورو پر تحقیق دې تیغونه کاږي. دغه تحقیق ته که څوک هر نوم ور کوي، هغه د خلکو خپل کار دی، مګر د تحقیق او څېړنې مخه په هیڅ ډول تبلیغاتو څوک نه شي نیولای.

۱۵/۱۱/۲۰۲۲

۱) مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر (۲/ ۷۵٦)

۲) معجم اللغة العربیة المعاصرة (۳/ ۲٤۹۳)

۳) الاختیار لتعلیل المختار (٥/ ۸۷)

۴) الاختیار لتعلیل المختار (٥/ ۸۷)

۵) الاختیار لتعلیل المختار (٥/ ۸۸)

٦) الاختیار لتعلیل المختار (٥/ ۹٤)

۷) ملتقى الأبحر (ص: ٥۱۰)

۸) الحجة على أهل المدینة (٤/ ۲۰٥)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مصنوعي ډول اولاد پیدا کول

ځینې وختونه نر یا ښځه وچ وي، عوامل یې ډېر دي، دلته مهمه نه ده چې د وچوالي په اړه بحث وغځوم، په دې اړه هغه څوک ښه بحث کولای شي چې همدغه یې د تخصص میدان وي، زموږ تر بحث لاندې موضوع داده چې که څوک وچ وي، هغه کولای شي چې په مصنوعي توګه اولاد پیدا کړي؟

دا مسله په نورو ژبو کې ډېره شاربل شوې ده، عربي کې د اطفال الانابیب یا دې ته ورته عنوانو لاندې بحث پر شوی دی، ګڼ اړخونه یې را سپړلي دي، زه یې د ډولونو خوا ته هم نه ځم، ځکه زیاتره یې زما په اند اسلام کې ممنوع دي، دلته یې پر هغو ډولونو بحث کوم چې په اسلامي متن کې ورته اجتهادي ممانعت نه شي پیدا کولای او د اوس وخت ډېری اهل علم هم د هغو پر جواز فتوا ور کړې ده.

د وچو کسانو فیصدي ډېره نه ده، له دې سره زموږ په ټولنو کې د کمفیصده خلکو لپاره هم وچوالی لویه ستونزه ده، ځکه دلته نه په دولتي کچه د کمزورو او بې سرپرسته کورنیو ساتلو انتظام شته او نه ټولنه د دې ستونزې لپاره حل لري. زما په اند دلته باید له اسلامي نصوصو او معقولو عقلي دلایلو سره پر دې اول بحث وشي چې ولې دولت او خلک د دې ډول خلکو او کورنیو د ساتلو لپاره سوچ وفکر نه کوي؟ تر دې وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا د مصنوعي اولاد موضوع مهمه ده. داسې امکان لري چې څوک اولاد ولري، خو نه پايي، دا هم شته چې اولاد يې ځنې بېل شي، په اخير عمر کې د نورو مرستې ته اړ شي، يا په يوه طبيعي پېښه کې مړه شي، يا هم نور، مطلب يوه کورنۍ بې سرپرسته شوه يا داسې ضعف ته ورسېده چې خپل ځان نه شي ساتلای، د دې لپاره اړينه ده چې خلکو او دولت يې په وړاندې ځان مسوول احساسولای او د دې ډول کسانو پالنه يې حتمي کړې وای.

په هر حال دا کار د يوه فرد له وسه نه کېږي، يوازې مې د خلکو متوجې کول هدف و، راځم خپلې خبرې ته، له واده دوه هدفه ډېر مهم دي، پاک لمني او انساني توليد، که څوک پر دې قادر نه وي چې توليد وکړي، نو کولای شي چې په يوه هدف اکتفا وکړي، خو چې اينده ژوند يې له سختو گواښونو سره نه مخېږي، مگر زموږ په ټولنه کې دا شی امکان نه لري. بې اولاده کور د نر او ښځې دواړو لپاره ښايي د ډېريشن او گڼو ناروغيو سبب شي، له دې امله که يې درملنه وشي، ډېر به ښه وي، څو مېړه او مانيه له ناروغيو خوندي شي او اينده يې هم تر خپله وسه تضمين وي. له دې امله د اولاد اړتيا ډېره احساسېږي، نو که څوک وچ وي، هغه د مصنوعي اولاد لپاره زيار باسي، څو لوړې موخې تر لاسه کړي.

د مصنوعي اولاد په اړه ستونزې له دوو ځايونو را پيدا دي، يوه دا چې په دې کې کشف عورت راځي، يعنې د ښځې د هگۍ اخيستو مهال يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم په رحم کې د موادو د ښوولو پر وخت د هغې د عورت لځېدل هغه ټکی دی چې مسلمان علماء یې د دې موضوع په اړه سره وېشلي دي. دویم ټکی پکې دادی چې اولاد یې په فطري توګه نه کېږي، بلکې انساني لاسوهنې او تر یوه حده د نسب اختلاط ته پکې زمینه برابرېږي، له دې امله هم ځینو پوهانو د منعې رایه ور کړې ده.

دا خبره د علماؤ ترمنځ د بحث موضوع ده چې ایا وچوالی ناروغي ده که نه؟ ځینې کسان په دې اند دي چې وچوالی د الهي قدرت له نښو څخه دی، قران کریم ویلي دي چې یوه برخه انسانان الله تعالی وچ کړي دي، نو باید په الهي تخلیق کې لاسوهنه ونه شي، او پر خپل حال پاته شي.

مګر دا خبره زما په نظر مناسبه نه ده، وچوالی یوه ناروغي ده، فطرت (له قانون سره سم پیدایښت) په انسان کې هغه دی چې عمومن انسانان پرې پیدا کېږي، لکه سالم پیدا کېدل، باید ټول اعضاء او وړتیاوې یې پوره وي، دا یې اصل فطرت دی، نه دا چې په اعضا یا غړو کې یې کمی وي. لویه برخه انسانان داسې دي چې اولاد یې په خپل طبیعي شکل کېږي، دا چې وړه برخه کسان دا کار نه شي کولای، نو ښکاري چې دوی کې د ځینو عواملو له مخې هغه انساني فطرت ختم شوی دی، دا هم د خدای له لوري مستقیم کار نه دی، بلکې دلته په جهان کې اصول دي، اصولو ته نه پام یا ورسره ټکر د دې سبب کېږي چې ځینې انسانان داسې پیدا شي چې انساني فطرت کې یې کمي وي، یا یې غړي ناقص وي یا هم وړتیاوې، دا چې له طبیعي قوانینو سره د انسان ټکر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې سبب کېږي چې پایله یې دغسې شي، نو الله تعالی یې ځان ته منسوبوي، لامل یې دا دی چې دلته نظام د الله له لوري جوړ دی، هغه اصول او پر هغو مرتبه نتیجه د الله له لوري وي، له دې امله یې ځان ته منسوب کړی دی، که نه د اولاد په پیدا کولو کې هم انسان په خپله دخیل وي، نر او ښځه سره یوځای کېږي، د حیض وخت به نه وي، هگۍ به تیارې وي، په نر کې به مواد پوره وي، بیا حمل اخلي، تر دې وروسته که ښځه ناسم درمل وخوري، یا دروند کار وکړي، یا هم ولوېږي یا ووهل شي، دغه اولاد یې ضایع کېږي، خو له دې سره الله تعالی دغه پیدایښت ځان ته منسوبوي چې موږ یې ور کوو، ځکه دغه سیستم الله تعالی جوړ کړی، نو پایله یې ځکه د هغه لور ته منسوبېږي.

که له هغه ایت څخه دا مفهوم واخلو چې الله تعالی ځینې انسانان په لوی لاس وچ پیدا کوي، دا نو بیا د الله پر عدالت سوال پیدا کېږي، د هغو اصولو او قوانینو له مخې چې الله تعالی انسان پیدا کوي، که په یوه نه یو ډول په دې کې لاسوهنه ونه شي، بالکل به انسان کامل پیدا شي، نه به یې اعضا کم وي او نه وړتیاوې، دا چې پر انسان د تاثیر لپاره خورا ډېر عوامل په طبیعت، اجتماع او د هغه په بدن او روان کې شته، له دې امله یې بدني اعضا او جسمي وړتیاوې هم اغېزمنېږي او موږ یې په خپلو ټولنو کې ژوندي مثالونه لرو. له دې ټولو څخه که یو مثال یوازې د پوهاوي لپاره یاد کړم، ښه به وي. ډاکټران توصیه کوي چې ودونه له خپلوانو سره مه کوئ، له دې څخه ځینې ستونزې را پیدا کېږي، د هغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو عوامل یې هم بیان کړي دي، بیا که څوک یې کوي، نو لومړی باید د نر او ښځې وینه په لابراتوار کې چیک شي، که ډاکټران ورته اجازه ورکړي، بیا دې وشي، مگر زموږ خلک په دې خبره پسې خاندي، هر څه پر تقدیر تاوانوي، که تر واده وروسته یې په اولادونو کې مشکلات پیدا شول، یو علت یې له خپلوانو سره واده کېدای شي، یعنې گڼ عوامل پر دې تاثیر کوي، له هغو څخه یو یې دغه واده هم امکان لري، په انسانانو کې دا قوانین چا پلي کړي؟ الله کړي دي، ځکه یې نتیجه هم هغه ته منسوبېږي، مستقیم الله تعالی د چا په کموالي او نقص کې لاس نه لري.

ښایي دا روښانه شوې وي چې وچوالی مرض دی، اصلن د الهي قانون له مخې هغه بشپړ پیدا کېږي، نقص یې د نورو عواملو پایله شوه، نو باید علاج یې وشي، یا به نر و ښځې ته درمل ورکوي چې تر علاج وروسته یې په طبیعي توگه اولاد پیدا شي یا هم له دې پرته نورې لارې چارې ورته لټوي.

زما په نظر تر دې ځایه خبره صفا شوه چې وچوالی مرض شو او په دې کې نور د شک ځای پاته نه دی، اوس بلې پوښتنې ته راځو چې ایا د دې مرض د علاج لپاره باید د ښځې کشف عورت وشي؟

زه چې څومره پوهېږم او د څومره پوهانو نظریاتو مې کتلي دي، باید وشي؛ ځکه له دې بې اولادۍ غټې ستونزې پیدا کېږي، د نورو امراضو خطره ده، د همدې لپاره اړینه ده چې علاج وشي څو یې مخه ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د نوور علاجونو لپاره هم د نر او ښځې کشف عورت کوو، د هر ډول علمیاتو مهال د نر او ښځې بدن لڅېږي، دې ټولو ته هر عالم په جواز قایل دی، نو د مصنوعي اولاد په برخه کې ولې باید ممانعت وشي؟

ځینو پوهانو د سد ذریعې په توګه هم د مصنوعي اولاد د حرمت خبره کړې ده، مګر سد ذریعه هغه وخت کار ور کوي چې یوه اتفاقي حرمت ته زمینه سازي کوي، دلته خبره داسې نه ده. لکه له یوې پردۍ ښځې سره له اړتیا پرته خلوت، اخیر د زنا سبب کېږي، نو قران کریم امر کړی دی چې زنا ته مه نژدې کېږئ، هدف یې همدا دی چې له هغه ځایه او کاره ځان ګوښه کوئ چې زنا ته مو رسوي، زنا د ټولو په اتفاق حرامه ده، دلته مصنوعي اولاد دی، یا وچوالی دی، یو مرض دی او بل د واده هدف او د بشري ژوند اړتیا، نو د سد ذریعې اصل دلته نه تطبیقېږي.

تر دې روښانه کوونکي بحث وروسته اصل موضوع ته رسېږو، د مصنوعي اولاد هغه ډولونه دلته لنډ بیانوم چې په اسلامي کې ورته جواز موندل کېږي:

۱ـ د نر نطفه د ښځې په رحم کې له هګۍ سره یوځای کوي، بیا اولاد ځنې پیدا کېږي.

۲ـ د نر او ښځې نطفه و هګۍ بهر سره یوځای کوي، کله چې د پیوند لګېدا باوري شي، ډاکټران یې د ښځې رحم ته وړي او هلته یې ځای پر ځای کوي، چې بیا په طبیعي توګه اولاد پیدا کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ د نر او ښځې نطفه و هگۍ په لابراتوار کې سره یوځای کوي، بیا یې د هغې ښځې د بنې په رحم کې یو ځای کوي، دویمې ښځې ته مزدوري ور کوي یا هم په خپله خوښه دې کار ته اوږه ور کوي.

۴ـ د نر او ښځې سپرم و هگۍ بهر سره یو ځای کوي، د هیڅ ښځې په رحم کې یې نه ږدي، همداسې یې په لابراتوار کې ۹ میاشتې ساتي او بیا یې همدغې جوړې ته سپاري.(زما له معلوماتو سره سم که څه هم د دې عملي تجربه تر اوسه بریالۍ شوې نه ده)

لنډه دا چې که د خپل مېړه او ماینې سپرم و هگۍ سره یو ځای کړي، بیا له یادو لارو چې په هره یوه اولاد ځنې پیدا شي، ستونزه نه لري، له دې ماسیوا که د نر سپرم د پردي سړي وی یا هم هگۍ د بلې ښځې وي، هر صورت چې یې وي، په اسلام کې ورته جواز نه شته، ځکه دلته د نسب اختلاط رامنځته کېږي، د حجاب ستونزه پیدا کوي او میراث و دې ته ورته احکامو کې مشکلات ایجادوي، له دې امله جواز نه لري.

که د یوه مېړه او یوې ماینې سپرم و هگۍ سره یوځای کړي، اولاد ځنې پیدا شي، دغه صورت یې ستونزه نه لري، دا سمه ده چې په دې برخه کې یو څه انساني لاسوهنه شته، مگر د اړتیا له مخې هغه لاسوهنه جواز لري، لکه یو ماشوم په طبیعي ډول نه پیدا کېږي، نو ډاکټران یې د اپریشن په ذریعه د مور له نس څخه اخلي، په دې کې هم انسان لاسوهنه وکړه، یا د یوه انسان وینه بل ته ور لگول، دلته هم لاسوهنه ده، یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتورګۍ بل ته ور کول، بیا هم لاسوهنه ده، پلاستکي کولمې یا نور غړي هم لاسوهنه ده، په ټوله اسلامي دنیا کې یې خلک کوي او ډېر پخوا ورته جواز ور کړل شوی دی، که دغه لاسوهنه جواز لري، نو د مصنوعي اولاد په پیدایښت کې هم کامله لاسوهنه نه ده شوې، د نر سپرم او د ښځې هګۍ د پیدایښت اصل منبع دي، دا چې ځای یې بدل شو، نو دا څه مشکل لري؟ قران کریم چې د کوم ډول پیدایښت یادونه کړې ده، له هغه څخه یې هدف یوازې د طریقې بیان دی، نه دا چې امر یې هم په کړی دی، بیا انسانان په عمومي توګه داسې نه کوي، بلکې د یوه ضرورت له مخې خلک مجبورېږي، د هغې اړتیا د رفع کولو لپاره مصنوعي لار غوره شوې ده.

په یوه خبره که سر خلاص شي، ممکن په ډېرو ځایونو کې له ستونزو د خلاصون سبب شي، یو د قران کریم امر وي او بل یې د یوه شي په اړه بیان، قران کریم د اوبو پیدایښت هم د الهي نعمت په توګه کوي، که نن انسانان اوکسیجن او هایدروجن سره یوځای کړي، اوبه ځنې جوړې کړي، ایا دا به حرامې وي؟ ځکه چې په طبیعي توګه نه دي پیدا شوې؟ دلته به د حرمت لپاره قطعي الثبوته او قعطي الدلالته نص له کومه کوي؟ په طبیعت کې د یوه شي پیدایښت کم کېږي یا سولو وي، انسان په خپلې مداخلې سره د هغه سرعت زیات کړي، نو دا څه خلل جوړوي چې باید حرام شي؟ دا نن شنې خونې څومره لوی نعمت دی د انسان لپاره؟ د دې موادو په تولید کې هم انسان مداخله کوي، بیا ولې جواز لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها دا خبره تر اوسه حتا د نړۍ په هيڅ کونج کې قانوني جواز نه لـري چې څوک دې د انسان په اعضاؤ کې مداخله وکړي، سترګې يـې تـوري کړي، بدن يې غټ کړي، مخ يې نری يا پلن کړي، خوله يـې وړه او پـزه يې پلنه کړي، دا موضوع تر بحث لاندې ده، په اخلاقي لحـاظ هـم دې ته جواز نه دی پيدا شوی، ځکه د يوه انسان په ذات/جسم کې لاسـوهنه ده چې نه په اخلاقي لحاظ جواز لري، نه په قانون او شريعت کې.

که د خپلې مور رحم يې د توليد وړتيا نه لري، نو د بلې ښځې (بنـې) په رحم کې سپرم او هګۍ يوځای شي يا بهر تر يوځای کېـدای وروسـته هلته ځای پر ځای شي، يا هم په ليباتړي کـې وسـاتل شي، دا ټـول هغـه صورتونه دي چې علماؤ په اجتهادي توګه جـواز ور کـړی دی(يـوازې د بلې ښځې رحم ته بيخي کـم جـواز ور کـړل شـوی)، دا يـوه خـبره بايـد روښانه وي چې که څوک جواز ته دلايل وړانـدې کـوي هـم اجتهـادي درجه لري واضح نص څوک نه لري او که ممانعت ته يې پيدا کوي، هم د هغوی خپل برداشت ځنې همدغه ډول دی، نه واضح نص.

په دې صورتونو کې دغه اولاد د يوه مور و پلار اولاد دی، دوی يې د پيدا کولو مهال د نر او ښځې په ټاکلو کې اختيار لري، له دې ماسيوا يـې بايد د بدن په غړو کار ونه لري، البته که له طبيعـي مسـير څخـه د ماشـوم وده ناسم لوري ته تله بيا د مداخلې حق ورته شته، اما که له طبيعي قانون سره سمه وده يې کوله، بيا يې په بدني غړو د کار لرلو حق نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د بلې ښځې (بنې) رحم د یوې جوړې د اولاد لپاره ونیول شي، نو هغه ښځه یې رضاعي مور هم بلله کېږي، ځکه د هغې له بدن څخه یې استفاده کړې ده، لکه یوه مور چې د بل چا ماشوم ته تی ور کوي، تی ور کوونکې ښځه د ماشوم رضاعي مور بلله کېږي، دغې ښځې ته که د همدې کار لپاره اجرت ور کړي هم پروا نه لري او که په خپله خوښه یې دا کار وکړ، بیا خو ډېر ښه کار دی. ځکه د تي ور کولو لپاره که یوه ښځه د ټاکلي عوض په بدل کې ونیول شي، شریعت کې جواز لري، نو د اولاد د ساتنې لپاره که یې رحم د معین مقدار اجورې په مقابل کې استفاده شي، ولې به مشکل ولري؟

ځینې شرایط پوهانو بیان کړي دي چې حتمي خبره ده هغه یو مسلمان په نظر کې نیسي، یوه خبره داده چې له دې پرته به بل علاج نه وي، د ماهر ډاکټر تر وینا وروسته به وي، د سپرم او هګۍ په وخت کې به احتیاط کېږي چې د بل چا له سپرم او هګۍ سره خلط نه شي، د ښځې هګۍ به اضافه نه ساتل کېږي چې بیا د بلې ښځې لپاره کار ځنې واخیستل شي او نه به د نر سپر مني ساتل کېږي، تر خپلې اړتیا وروسته به د ښځې او نر دواړه اضافي هګۍ او مني له منځه وړل کېږي.

له دې پرته که د یوه بل نر مني د خپلې ښځې له هګیو سره یو ځای کړي، یا هم له بانک څخه زاړه د معین یا نامعین شخص مني په قیمت را نیول شي، بیا د خپلې ښځې له هګیو سره یوځای شي، یا هم نر خپل مني د پردۍ ښځې له هګیو سره بهر تلقیح کړي یا هم د خپلې ښځې په رحم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې، دغه ته ورته ټول صورتونه ځکه ناجایزه دي، چې دلته د نسب اختلاط راځي، اینده د حجاب ستونزې را پیدا کوي او په میراث کې هم مشکلاتو ته لار جوړوي، دا چې پر دې وروسته نورې ستونزې بنا دي، له دې امله باید یو مسلمان ځنې ډډه وکړي او پر خپله هغه برخه راضي شي چې په دې جهان کې ورته رسېدلې ده. دلته موږ د خپل چاپېریال او ټولنې له لوري په ځینو کارونو کې را محصور یو، واک نه لرو، لکه په یوه فقیره ټولنه کې پیدا کېدل، د یوهناامنه هیواد په غېږ کې منځته راتګ، توروالی، سپینوالی، وچ محیط، ډېر ګرم محیط، ښه رنګ او بد رنګ، نیمګړي اعضا او ناقص استعداد یا ورته مسایل، دا چې د هغو په برخه کې کله ناکله بې وسه شو، یوه یې بیا دا هم پر اضافه، زما په نظر دغه مسله په هغه کچه نه ده مهمه چې ورته ډول ووهل شي لکه د بې سرپرستانو او کمزورو کورنیو ساتنې ته د دولت او ټولنې نه پاملرنه؛ که زموږ په ټولنه کې دا ستونزه حل شي، نو یو وچ سړی له یوې وچې ښځې سره ژوند تېرولای شي، دوی که په اینده کې د بل مرستې ته اړتیا ولري، نو دولت او ټولنه به یې دغه ستونزه ورته حل کړي، دغه ستونزه یوازې وچ کسان هم نه لري، نور کسان هم په دې برخلیک اخته کېدای شي چې ټولنه باید لاس ور کړي، بشر باید یو د بل لپاره د تکیې او مسند کار ور کړي نه د چپه کېدو، نو یوه وړه فیصدي کسان که د اولاد اهل پاته نه وي، زما په نظر لازمي نه ده چې دا هم یوه اړتیا وبلل شي او یوه حرام شي ته د استعمال جواز په پیدا کړو، په اسلام کې حجاب، نسب او میراث هم ډېر اهمیت لري، البته که انساني نسل د ختمېدو له ګواښ سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ واى، بيا ستونزه نه وه، لکه اول پيدايښت چې يې لـه خـاورې شـوې دى، دلته به يې هم بېرته يوه بله کړۍ په توليد کې اضافه کړې واى، مگر دا چې بشر له دې کمښت سره مخ نه دى، نو حتمـي نـه ده چې د يـوې ډېرې کمې فيصدي کسانو لپاره دې حتمن د ناروا لارو استعمال ته جواز وموندل شي.

دا چې انسانانو نن پر ګڼو لارو د توليد لپاره تجربې پيل کړې دي، لـه حيوان څخه د انسانانو پيدايښت، له پردي نر او ښځې د اولاد کېدل، نر د حمل او توليد لپاره کارول، د نر جنس ښځې ته او د ښځې جنس نـر تـه اړول، د حيوان او انسان ماده سره ګډول بيا انسان ځنې پيدا کول، دا هغـه لارې دي چې که انسانان يې تجربه کړي، برياليي هم شي، نو په شريعت کې انساني کرامت ته په کتو بايد جـواز ور نـه کـړل شي، ځکـه بشر ـ لـه کمښت سره مخ نه دى چې دغه ډول ناروا لارې را خپلې کړي.

البته که انسان د خپلې جـوړې سـپرم او هګـۍ پـه لابراتـوار کـې سره يوځـاى کـړي، هماالتـه يـې د سـاتنې او ودې انتظـام وکـړي، ماشـوم پـه لابراتوار کې پيدا شي، نو د سپرم ور کونکى کس يې پلار او د هغه ماينه يې مور ده، په دې کې به ستونزه نه وي، يو لور ته به يې ښځه له تکاليفو هم خلاصه شي، د انسان پيدايښت به هم په هغه توګه وشي، چې ټـولنې ته به تر ډېره حده سالم راځي، شايد پـه اخلاقـي او شرعـي لحـاظ بـه دا خبره ستونزه نه لري چې د نـر او ښـځې انتخـاب يـې خپلـه مـور و پـلار وکړي، ځکه دواړه بشر دي او کله څوک نر ته اړتيا او کله بيا ښځې ته، نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتخاب که يې وشي، ستونزه به نه لري. ځکه دا کار په طبيعي لحاظ هم کېدای شي، که ښځه د خپل حيض پر ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶ ورځو له نر سره يوځای شي، هغه له جماع يا انزال څخه يو څه وخت پرهيز وکړي، نو په غالب احتمال چې نر اولاد به يې پيدا شي. که دا کار په طبيعي لحاظ ممکن وي، نو په مصنوعي لحاظ به هم ستونزه ونه لري.

يوه خبره چې علماء يې د جواز قايل نه دي او حتا دا نه مني چې ممکن دې شي، هغه دا صورت دی چې که انسان په مصنوعي لحاظ دا ممکنه کړه چې سپرم او هگی جوړې کړي او بيا يې په يوه مصنوعي رحم کې سره پيوند کړي، نو که له دې څخه انسان پيدا شي، دا کار به جواز ولري که نه؟

ځينې دينپوهان دا کار ناممکن بولي، دوی د قران کريم له هغه ايت څخه استدلال کوي چې د مشرکانو د خدايانو په اړه يې ويل: دوی يو مچ نه شي پيدا کولای. پوهان وايي نو چې د مچ پيدا کول امکان نه لري، انسان خو بيخي نه شي کولای، مگر دا خبره يې له ناسمه برداشته ده، قران کريم يوازې د مشرکانو خدايان ياد کړي دي، هغه رښتيا هم دومره عاجزه ول چې که مچ هغو ته له صدقه شيانو يو شی وړی وای، نو دوی ترې د اخيستلو توان نه درلود، د هغو دغه حالت ته په کتو به نو انسان څنگه پيدا کړي؟ مگر دا خبره يې د علم په اړه نه ده کړې، قران کريم رب العالمين په اړه ويلي دي چې هغه انسان پيدا کوي، دا نه نفې کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې انسان دا کار نه شي کولای، انسان تر یوه حده په دې میدان کې بریالی شوی دی، ځینې حیوانات یې مثال کېدای شي.

زما په نظر که انسان د مقدار له مخې کمښت وکړي، بیا که دغه طریقه استعمال شي، لا به یوه لار ولري، که نه نو دغه خلک به په ټولنه کې چېرې اوسي؟ د چا به زوی وي، د چا به ورور، د چا خور، له نورو انسانانو سره به یې د څه شي اړیکه وي؟ دغه طریقه ښایي په انسانانو کې خواخوږي را کمه کړي، عاطفه له منځه یوسي، یو پر بل زړ سوی ختم شي، کورنی نظام ورسره وران شي او ټوله کیسه همدې تصنع ته ودرېږي او اخیر کار د ربوټانو را پیدا کول چې شي بشر له یوې مخې ختم کړي، که تر سختو نړۍ والو جنګونو یا طبیعي افتونو وروسته بشري قوه کمه شي، نو بیا د اشد اړتیا له مخې کامل مصنوعي تولید به ستونزه نه لري، مګر نن یې خوشي چتې پیدا کول، په ټولنه کې د هغه کرامت ته صدمه رسول دي، ځکه هیڅوک به نه لري، نو چې دغه ډول تکي تنها شي،بیا به له یوازیتوبه کړېږي او خپل عزت النفس او کرامت به ور پاته نه شي، ښایي دا په اخلاقي او دیني لحاظ نور هم په نړۍ کې ډېر وشاربل شي، چې یوه اجتهادي مسله ده او ممکن د راتلونکي وخت علماء په دې اړه ښه نظر ور کړای شي.

۱/۱۰/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

استقلال او اشغال

دواړه عربي الفاظ دي، لومړی يې د محکم، مضبوط او پیاوړي په معنا دی او دویم يې د مشغول، ځای نیول او دندې معنا ور کوي.

له خپلې لغوي معنا سره په یو څه همږغي دواړه الفاظ په عامه محاوره کې موږ د خپلواکۍ او عدم خپلواکۍ لپاره کاروو.

د استقلال او اشغال الفاظ په اوس وخت کې بیخي ډېر کارېږي، زموږ د هیواد په دې وروستیو لسیزو کې دغه دواړه اصطلاحات د سخت او افراط او تفریط ښکار شول. ډېر واره استقلال د اشغال او اشغال د استقلال لپاره استعمال شو، موږ له الفاظو او مفاهیمو سره په دې وجه ظلم کوو چې د یوه روان او نوي کېدونکي ژوند په بهیر کې موږ له الفاظو او اصطلاحاتو هماغه پخواني مفاهیم غواړو، په داسې حال کې چې دلته هره څه هر ګړی د نوي کېدا په حال کې دي، د انسان فزیکي وجود هر ګړی نوی کېږي، ذهن يې د ودې په حال کې وي، معلومات يې اپډیټ کېږي او د علم نوې دریځې پرانیستل کېږي، نو دا ظلم نه دی چې په دغسې یوه نړۍ کې موږ د یوې پېړۍ نه بلکې څو پېړیو تر تېرېدو وروسته هم له الفاظو او اصطلاحاتو څخه هغه مفاهیم اخلو چې سونه کاله پخوا خلکو ورته کارول؟!

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوا ښايي هغو قومونو/ملتونو استقلاليت درلود چې د هغوی په هيواد کې د زور له لارې خارجيانو شتون نه درلود، د هغوی پر داخلي او بهرنی پاليسي يې اغېزې نه درلودې، دوی د خپلو تصاميمو په نيولو کې د يوه بهرني قووت تاييد ته اړتيا نه درلوده، دوی همدې ته استقلاليت ويلی دی، که څه هم اوسنيو شرايطو ته په کتو يې ما مفهوم يو څه پراخ ونيوی، که نه هغوی دومره ډېره محاسبه نه ورته کوله، بلکې تر دې يې ورته ليد ډېر کم و.

اشغال يې د خارجي قووتونو شتون او واک ته کاراوه، که به پر يوه هيواد د بل ملک لښکرې ور وختې، د هغه هيواد خاوره به يې لاندې کړه، هلته به يې خپل واک چلاوه، نو دې ته يې اشغال وايه او که به يې خپل لاس پوڅي واکمن کړل، هغوی ته يې د اشغال ګوډاګيان يا بالواسطه اشغال وايه.

دا چې د هغه وخت له حالاتو سره به دې دواړو تعريفونو څومره سمون درلود زه په دې اړه بحث نه کوم، هر څه چې وو اوس تېر شوي دي، زه يې د اوس وخت په اړه لنډ تحليلوم چې ايا استقلال او اشغال اوس هم پر هماغه پخوانی بڼه لا پاتې دي که ډېر نوي څه هم پکې اضافه شوي دي؟

زما په نظر د استقلال او اشغال په اړه اوس تګلاره بدله شوې ده، ښايي تر نيمايي هم ډېره بدله وي، پخوا چې کوم شي ته استقلال ويل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېده یا ورته اشغال، اوس عیني په هماغه بڼه نه استقلال وجود لري او نه اشغال. موږ ډېر هیوادونه وینو چې نه پکې خارجي قووتونه پراتـه دي او نه ظاهرن داسې ګواښونه ورته وینو چې هغوی له خطر سره مخ کړي، لـه دې سره بیا هم مستقل نه دي، دا ځکه چې پخوا یوازې د زور له لارې پر نورو تسلط ممکن وو، خو نن د علم او اقتصاد په مټ تر فزیکي حضور ډېر ښه اشغال را منځته کېږي او د یـوه ملت/هیواد اسـتقلالیت لـه منځه تلای شي.

که زه په خپل هیواد کې هیڅ بهرنی اشـغالګر ونـه ویـنم، ټـول هیـواد زموږ د خپلو ځواکونو په کنټرول کې وي، ایا خپل هیواد مسـتقل بلـلای شم؟ که د پخوا تعریف ته شي، هو، او که د نن تعریف او مشـاهدې تـه شي، نه.

که زه په علمي لحاظ دومره کمزوری یم چې زما د پوهنتون علمـي و تخنیکي برخه د بل هیواد د علمي کادرونو په مټ چلېږي، نو زه مسـتقل نه یم، که زما ناروغان بل هیواد ته ځي، زه مستقل نه یم، که زما اقتصاد پر بل متکي وي، زه خپلواک نه یم، که داخلي تولیدات د خپلو خلکو لپاره بس نه وي، زما خپلواکي حتمي د نورو تر تاثیر لانـدې راځـي، کـه زه د دې وړتیا ونه لرم چې خپلو خلکو ته د اړتیا وړ توکي تولید کړم، دا که في الحاله ما کړي وي یا یې بالقوه وس لرم، نو زه څنګه مستقل کېدلای شم؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه نو په نړۍ کې ډېر کم هېوادونه شته چې هغوی دې مستقل وي، ډېری هغه هېوادونه چې ځانونه مستقل ښيي په اصل کې نه مستقل دي او نه کېدای شي، په نظامي، اقتصادي، سياسي او علمي ډګرونو کې يې نورو هېوادونو ته د سوال ځولۍ غوړولې وي، که په هر ميدان کې د بل احتياج شوې، هغه شرطونه در باندې ږدي، ستا خپلواکي له ګواښ سره مخ ده، ستا بهرنۍ او داخلي پاليسي ستا په خپله خوښه نه وي، حتا که بيخي کمه يې هم د بل په خوښه وي، بيا هم خپلواکي نه شوه.

زموږ په ډېری هېوادونو کې د غرب هيڅ نظامي حضور نه شته، مګر اشغال کړي يې دي، د هغوی برنامې مخته وړي، که د پخواني استقلال تعريف شي، نو بيا ولې مستقل هېوادونه د بل په اشارو چلېږي؟ او که واقعيت ته وګورو او د اشغال و استقلال لپاره نوي تعريفونه وضع کړو، بيا نو دغه هېوادونه چې په يوه نه يو ډول د بل په وسيله خپلې اړتياوې پوره کوي، نه يې دمدرحاله وړتيا لري او نه بالقوه، دوی نه مستقل دي او نه کېدای شي.

۲۰۲۲/اګست/۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رؤیت هلال (میاشتې لیدلو) ستونزه

د ۲۰۲۲ میلادي کال چې له ۱۴۴۳ هجري قمري سره سمون لـري، د واړه اختر مسله ډېره جنجالي وه. پـه اسـلامي نـړۍ کـې ناجیریـا، مـالي، افغانستان او د وزیرستان خلکو د مـې پـر یـوه تـاریخ اخـتر کـړ، پـه دوه تاریخه یې د سعودي په شمول ۲۵ هیوادونـو اخـتر کـړی و او پـر درېـیم تاریخ یې د پاکستان و ایران په شمول پاته هیوادونو اختر کړی جوړ کړ.

بل خوا یوازې په پاکستان کې هم درې اختره وو، وزیرسـتان پـر اول تاریخ اختر کړ، پېښور، چمن، کلا سیف الله، د بلوڅـو ځینـې سـیمې او زیاتره پښتني علاقو کې په دویم تاریخ اختر وشو او په درېیم تـاریخ یـې رسمي دولتي اختر کړ.

دا اختلافات هر وخت وي، په اسلامي دنیا کې اصلن د رؤیت هـلال په اړه نظریاتي اختلاف موجود دی چې په نتیجه کې یې د اختلافي اختر عملي بڼه هم په را وینې.

د مسلمانان یوه ډله په دې باور دي چې د هر هیواد لپاره خپـل مطلـع معتبر دی، که په هغه هیواد کـې میاشـت ولیـدل شـوه، خـبر یـې رسـمي دولتي کمیټې تایید کړ، نو اختر باید وشي، که روژه وه، باید روژه ونیول شي او که چا د میاشتې لیدو خبر ور کړ، خو شاهدي یې کمیټې ونه منله، بیا اختر او روژه نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه بله ډله مسلمانان په دې نظر دي چې که د هر ځای څخه باوري شاهدي د میاشتې لیدلو را ورسیږي، هغوی یې ورسره مني، که روژه وه، روژه نیسي او که اختر و، اختر جوړوي.

که د دې دواړو ډلو په اړه پلټنه وکړو، چې د کومو دلایلو له مخې هغه او دغه تګلاره لري، نو د شریعت په نصوصو کې دواړه خپل دریځ ته ملاتړي دلایل موندلای شي. لومړی به پر همدې نصوصو سرسرکي نظر وکړو:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعَدَدَ».(۱)

ژباړه: له ابو هریره رض روایت دی چې رسول الله ص وویل: د میاشتې په لیدو روژه نیسئ او د میاشتې په لیدو یې خورئ، که مو میاشت ونه لیده، نو شمیر یې پوره کړئ.

له دغه حدیث څخه د دویم مذهب خاوندان استدلال کوي چې لیدل د هر مسلمان معتبر دي، نو که هر چا ولیده، شاهدي یې ور کړه، نورو مسلمانانو ته یې شاهدي په باوري ډول نقل شي، بس همدا معتبره ده او د روژې یا اختر فیصله پر کیږي. یو بل حدیث کې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ، أَنَّ أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: «عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسُكَ لِلرُّؤْيَةِ، فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا»، فَسَأَلْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ الْحَارِثِ مَنْ أَمِيرُ مَكَّةَ، قَالَ: لَا أَدْرِي، ثُمَّ لَقِيَنِي بَعْدُ، فَقَالَ: هُوَ الْحَارِثُ بْنُ حَاطِبٍ أَخُو مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبٍ، ثُمَّ قَالَ الْأَمِيرُ: إِنَّ فِيكُمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنِّي، وَشَهِدَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى رَجُلٍ، قَالَ الْحُسَيْنُ: فَقُلْتُ لِشَيْخٍ إِلَى جَنْبِي مَنْ هَذَا الَّذِي أَوْمَأَ إِلَيْهِ الْأَمِيرُ؟ قَالَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَصَدَقَ كَانَ أَعْلَمَ بِاللَّهِ مِنْهُ، فَقَالَ: «بِذَلِكَ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».(۲)

ژباړه: له ابو مالک الاشجعي روایت دی، ده ویل موږ ته حسین بن الحارث الجدلي حدیث بیان کړ، چې د مکې امیر بیان وکړ، زیاته یې کړه: موږ ته رسول الله ص امر کړی چې د لیدلو له مخې عمل وکړو، که موږ میاشت ونه لیده او دوو عادلو کسانو یې د لیدو شاهدي ورکړه، د هغوی په شاهدي عمل وکړو. ما له حسین بن الحارث څخه پوښتنه وکړه چې د مکې امیر څوک و؟ ده ویل: زه نه پوهېږم، بیا وروسته راسره مخ شو، وې ویل: هغه حارث بن حاطب د محمد بن حاطب ورور و، امیر پسې زیاته کړه: په تاسو کې داسې څوک شته چې تر ما هم د الله او

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله ص په اړه ښه خبر دی، دغه کس له رسول الله ص څخه شاهدي ورکوي، نو په لاس یې یو کس ته اشاره وکړه، حسین ویل: ما د څنګ یوه بوډا ته وویل: هغه کس څوک دی چې امیر په لاس اشاره ورته وکړه؟ هغه ویل: عبد الله بن عمر رض، او امیر ریښتیا ویل چې ابن عمر تر هغه د رسول الله په حال ښه خبر و، هغه ویل: موږ ته رسول الله ص دغه امر کړی دی.

له لیدو څخه هدف د هر سړي لیدل نه دي، بلکې موخه یې باوري کول دي، نو که دومره کسان یې ووینې چې د نوور مسلمانانو باور پر وشي، همدا لیدل دي، چې د اختر او وروژې دواړو لپاره کفایت کوي، لکه د اوس وخت لپاره چې کمېټۍ ټاکل کېږي، د هغوی کار همدا لیدل دي، نو که هغوی اعلان وکړي، خلک یې ورسره اختر کړي، که یې اعلان ونه کړ، خلک یې نه اختر کوي او نه روژه، یعنې د هغوی په شاهدي خلک عمل کوي.

د لومړي دریځ د خلکو دلیل دغه حدیث دی:

عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتُهِلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مُعَاوِيَةُ، فَقَالَ: " لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلاَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلاَثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوَ لاَ تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: لاَ، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " (۳)

ژباړه: کريب روايت کړی چې زه ام الفضل بنت الحارث په شام کې معاويه رض ته ولېږلم، ده ويل: زه شام ته ولاړم، د هغې غوښتنه مې پوره کړه او پر ما په شام کې روژه شوه، د جمعې په شپه مياشت وليدل شوه، بيا د مياشتې په اخيره کې مدينې ته راغلم، له ما عبد الله بن عباس رض پوښتنه وکړه، په خبرو کې د مياشتې يادونه راغله، ده ويل: تاسو مياشت څه وخت وليده؟ ما ويل: موږ د جمعې په شپه وليده. ده ويل: تا په خپله وليده؟ ما ويل: هو، خلکو هم وليده، خلکو روژه کړه او معاويه رض هم روژه ونيوه، ده ويل: خو موږ د شنبې په شپه وليده، نو تر هغو به روژه نيسو چې دېرش پوره کړو يا مياشت ووينو. ما ويل: ته د معاويه رض ليد او روژه بس نه بولې؟ هغه ويل: نه، موږ ته په دغه ډول رسول الله ص امر کړی دی.

پر دغه حديث امام نووي رحمه الله هم باب ايښی دی چې د هر ښار لپاره خپل ليد دی، ده هم دغه فهم ځنې اخيستی دی چې د هر ښار د خلکو ليدل د هغه ښار د خلکو لپاره معتبر دي. د لومړي دريځ خلک هم دغه فکر ځنې اخلي، ابن عباس رض چې کومه خبره کړې ده، هغه واضحه نه ده، دغسې حديث چې د هر ښار لپاره خپل رؤيت دی، په دې الفاظو حديث نه شته، ابن عباس رض چې وايي، موږ ته دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر رسول الله ص کړی دی، هدف یې هماغه عمومي حدیث دی چې رسول الله ص ویلي له لیدو یې نیسئ او له لیدو یې خورئ، ابن عباس رض له دې حدیث څخه همدا فهم اخیستی دی، چې د هر ښار او سیمې لپاره خپل لید معتبر دی، نو ځکه یې ویلي چې رسول الله ص موږ ته دا امر کړی دی، په داسې حال کې چې هغه نور حدیث نه دی بیان کړی چې رسول الله ص څنګه امر ورته کړی دی؟ چېرې یې ورته کړی؟ بل چا ولید په دغه ډول حدیث نه دی نقل کړی؟

دا مسله اجتهادي ده، زما په نظر ترجیح دا ده چې د هر مسلمان شاهدي که په باوري ډول نقل شي، هغه معتبره ده، د هر ښار لپاره نه ده، بلکې د ټولې نړۍ لپاره. هغه وخت چې ابن عباس رض دغه اجتهاد کړی دی، د خپل وخت له شرایطو سره سم یې کړی دی، په هغه وخت کې د دې امکان نه وو چې یو کس دې له افغانستان څخه د مدینې خلکو ته شاهدي ور کړې وای، نو دوی چې د رؤیت اعتبار ته کتلي دي، نو د خپل وخت حالاتو او شرایطو اړ کړي دي چې تر هغه ځایه یې معتبر وبولي چې په یوه ورځ یا یوه شپه کې یې د رسولو امکان وي، له دې امله یې د شام لیدلو ته اعتبار نه دی ور کړی، ځکه له شامه مدینې ته شاهدي په یوه ورځ نه شي رسول کېدای او نه له مدینې و مکې ته، له دې امله یې د هر ښار لپاره خپله مطلع معتبره بللې ده. البته نن شرایط له هغو شرایطو سره توپیر لري؛ موږ کولای شو چې په یو څو دقیقو کې ټوله نړۍ خبره کړو، شاهدي هم تر پخوا په ډېر باوري ډول نقل کېږي. دویمه خبره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن عباس پر اجتهاد دا هم کېدلای شي چې هغه د یوه ښار لپاره معتبره بللې ده، د بسته هیواد لپاره یې نه ده بللې، که د ټول هیواد په کچه وای، بیا خو مدینه او شام د یوه هیواد دوې بېلې بېلې سیمې وې، نو ابن عباس رض ولې د خپل خلیفه په لیدو نه روژه کوله او نه یې اختر کاوه؟که خبره د یوه ښار شي، نو اوس خلك تر یوه ښاره محدود نه دي، بلکې له همدې حدیث څخه د درست هیواد لپاره استدلال کوي، په داسې حال کې چې دا استدلال یې له دغه حدیث څخه زما په اند سم نه دی. درېیمه خبره دا هم ده چې پاس د ابن عمر رض په حدیث کې راغلي دي چې یا لید معتبر دی یا هم د عادلو شاهدانو شاهدي، له عادلو څخه هدف د شاهدي کره او باوري کول دي، چې دروغ پکې نه وي او خبره پاکه و صافه شي؛ هلته هم ابن عمر رض ویلي دي چې موږ ته رسول الله ص دغه ډول امر کړی دی. که د ابن عباس رض له حدیث څخه هغه ډول استدلال کېږي، نو د ابن عمر رض له حدیث څخه پر دې بل ډول استدلال کېدلای شي. ابن عمر رض هم ویلي دي چې موږ ته رسول الله ص دغه امر کړی دی. نه یې د شاهدۍ لپاره حدود ټاکلي دي چې له کومه ځایه شاهدي تر کومه ځایه معتبره ده او نه یې د لید لپاره ځایونه تعین کړي دي چې له دې ځایه تر هغه ځایه لید معتبر دی او له هغه ځایه ور هاخوا به خلك خپله میاشت ویني، بیا تر پلاني ځایه د هغوی لید اعتبار لري. څلورمه خبره داد چې د هیوادونو جغرافیې غتېږي او کمېږي، یو وخت د افغانستان جغرافیه ډېره لویه وه، نن بیا ډېره وړه ده، پاکستان یو مهال بیخي وجود نه درلود، نن شته، په دې توګه هر هیواد د وړېدو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویدو امکان لري، نو که نن یو ښار د یوه هیواد برخه وي، د هغه هیواد لید او شاهدي به پکې معتبره وي، که سبا هغه ځان ته بېل هیواد شي یا له بل هیواد سره پیوست شي، بیا به ځان ته لید او شاهدي لري یا به د بـل د لید او شاهدي تقلید کوي، په دې توګه شرعي احکام د پسخند او استهزاء درجې ته راکښته کېږي، د مسلمانانو اتحاد او یووالی ماتوي، هیوادونه د خلکو په شخصي عبادت کې خپـل سیاسـتونه ور ننبـاسي، دا او دې تـه ورته زیانونه له همدې پېښېږي چې د هر ښار خپل مطلع د هغـه ښـار یـا هیواد لپاره معتبر وګڼل شي.

دا اختلاف خو د ډېر وخت دی، فکر نه کوم چې د یوه سړي، یـوې ډلې، یو عالم، یوه مفتي او یـوه لیکـوال پـه فتـوا، سپارښـتنه یـا راجـح و مرجوح دې خبره حل شي، اوس یې د حل وخت تېر شوی دی، پر دې اختلاف کتابونه لیکل شوي دي، د هر دریځ په ملاتړ او رد کې ویناوې و مناظرې شوې دي، په اسانه د خلکو یوه کول اوس د عامو خلکـو د وس خبره نه ده، که پر دې مسله د امت اتحاد غوښتل کېږي، بایـد پـه دولتـي کچه څو کارونه وشي چې اتحاد ته لار جوړه شي:

اول: د اسلامي نړۍ په کچه دې یوه کمېټه جوړه شي، دې کمېټې تـه که له هره ځایه د میاشتې د لیدو خبر ورسېد، تر خپلو څېړنو وروسته دې روژه یا اختر اعلان کړي چې پـه اعـلان یـې بایـد ټـول مسـلمانان عمـل وکړي، هیڅ هیواد دې له دې څخه ځان نه باسي او دغـه یـوه کمېټـه لـه سیاستونو او هر هغه څه څخه لرې وساتل شي چې د هغوی پر کار اغېز

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، داکه د کمېټې د غړو پر کار وي یا هم د هغوی د اعلان پر تاثیراتو وي. دا وړاندیز ښایي په اوسنیو حالاتو کې د عملي کېدا شونتیا ونه لري، ځکه مسلمانانو تر خپل منځ یوه د بل گرېوان ته لاسونه اچولي دي، سیاستونه یې سر ټکر دي، د اختلاف او جنگ لپاره گڼې نورې پلمې هم پیدا شوې دي چې د اسلامي نړۍ اتحاد ته یې کلکه ضربه ور کړې ده، له دې امله به څوك په دې خبره د پوهاوي کولو زحمت هم ونه کاږي. هغه وخت یې د منلو امکان زیات دی که ایینده په اسلامي نړۍ کې د اسلامي اتحادیې څرکونه ولیدل شول، یا هم پر شرعي عباداتو ته یې د یووالي هوکړه وکړه، دغه وړاندیز به منل کېږي او عملي جامه به ور اغوندي.

دوه: د اسلامي نړۍ علماء دې د اوس وخت شرایطو ته په کتو پر دې مسله بیا فکر وکړي، یوځل دې بیا وارزوي، په دې اړه راغلي شرعي نصوص دې ټول یو د بل ترڅنگ کښېږدي، وخت، مکان، ټولنه، غوښتنې، زموږ حالات او د شرعي نصوصو صحت و سقامت، د اجتهاد سموالی و ناسموالی دې ټول وارزول شي، د علماؤ په څنگ کې دې فلکیاتو ماهرین هم وي، د هغوی پرېکړه دې دوی هم وارزوي، هغوی دې ځانو، دولتونو، ملتونو او د هر ځای مسلمانانو ته قانع کوونکې دلایل وړاندې کړي چې دغه لوری د مسلمانانو د اتحاد لپاره گټور دی، له نصوصو سره برابر دی، له حالاتو، ځای، مکان، غوښتنو او ټولنو سره سمون لري، پر عبادت د سیاست او نورو اغېز ته اجازه نه ده ور کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې او فردي عبادت د حاکمې طبقې د سیاستونو قرباني شوی نـه دی، بلکې یوازې د مسلمانانو اتحاد، د نصوصو واضح مفهوم، د خلکو فردي عبادت او له خپل خالق سره یې د مخلوق اړیکې ته پکې پام شوی دی، دغه فتوا دې د اسلامي امت د اتحاد لپاره یو ښه قوي مصدر وګرځـي او خلك دې عمل په وکړي.

درې: پـه مسـلمانان کـې د اخـتلاف د مخنیـوي لپـاره یـوه بلـه لار د فلکیــاتو د مــاهرینو او ســاینس پوهــانو ده. د کــال لــه سر څخــه دې جنتري/کلېنډر جوړه شي، د متخصصو کسانو په مټ دې د ټولو عبـاداتو ورځې ورټاکل شي او هیڅ اختلاف ته دې زمینه نه برابـروي. البتـه دا تـر هغه وروسته چې د جنتري په اړه خلك یوه خوله شي، جنتري د رؤیـت ځای ناستې وګڼله شي، که څه هم د ساینس پوهـانو دغـه کـار د رؤیـت هلال کمېټې تر اعلاناتو ډېر باوري دی، یو شی چـې ممکـن د اخـتلاف سبب شي هغه له دې کار سره ظاهرن د نصوصو نه همږغي ده چې ممکن د ځینو کسانو د اختلاف سبب شي. زما په اند که د دین او شریعت کـلي پیغام ته متوجې شو، پوهېږو چې پر جنتري اختر او روژه ستونزه نه لري، په حدیث کې د روژې او اختر لپاره د میاشتې لیدلو امر هم د اتحاد لپاره و، دا چې خلکو ګڼ مفاهیم ترې واخیستل او د یووالی امر یې د اختلاف سبب کړ، دا یوه بدمرغي وه چې اسلامي امت ورسره مخ شـو، خـو مـوږ کولای شو چې نویو حالاتو ته په کتو یې د نوي اجتهاد په مټ مخنیـوی وکړو او یوځل بیا د دیـن اوشریعـت کـلي پیغـام او اصـل روح تـه امـت

(c) ketabton.com: The Digital Library

رهبري کړو. له دې هر څه سره په احادیثو کې دوه داسې شیان ذکر شوي دي چې موږ یې ددې لپاره لاسوند گرځولای شو، لومړی به دغه دواړه حدیثونه راوړم:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: «لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلَالَ، وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ أُغْمِيَ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ» (۴)

ژباړه: ابن عمر رض له رسول الله ص څخه روایت کړی چې ده رمضان ذکر کړه، وې ویل: روژه د میاشتې په لیدو ونیسئ او د میاشتې په لیدو یې وخورئ، که میاشت درڅخه پټه شوه، نو اندازه ور ته وکړئ.

«إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ، الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا» وَعَقَدَ الْإِبْهَامَ فِي الثَّالِثَةِ «وَالشَّهْرُ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا» يَعْنِي تَمَامَ ثَلَاثِينَ (۵)

ژباړه: موږ نالوستی امت یو، چې نه لیکل کولای شو او نه حساب (علم نجوم) میاشت دومره، دومره او دومره ورځې ده، په دریم وار یې بټه گوته کت کړ او میاشت دومره، دومره او دومره ده، یعنې پوره دیرش ورځې.

په لومړي روایت کې د اندازې یادونه او په دویم کې دا ذکر چې موږ نالوستي یو، په علم نجوم نه پوهېږو، له دې امله نو د لید او شاهدۍ خبره شوې ده، که امت اوس له هغه حالت څخه را ووزي، هم نالوستی نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لیک لوست پوه شي او هم د فلکیاتو ماهرین پکې داسې دقیقه وړاندوینه وکړي چې یوه ذره غلطي پکې نه وي، بیا هم موږ په دې مکلف یو چې میاشت به وینو؟ زما په اند دغه حدیث علت ذکر کړی دی، د میاشتې لید ځکه ضروري و، چې موږ له بلې لارې نه شوای کولای چې د میاشتې راختل باوري کړو، یوازې په هغه صورت کې اجازه ور کړل شوې ده چې وریځ وي، افق نه لیدل کېږي، نو له اندازه کوونکو څخه د مرستې طلب شوی دی، چې هغوی د خپل علم نجوم له مخې دا معضله حل کړي. که په حدیث کې هغه وخت د دې جواز ور کول شوی دی، چې اټکل یې باوري هم نه و، نو اوس چې یوه ذره خطا نه لري، دا کار به څنګه جواز نه لري؟ ایا لید به ډېر باوري وي که د همدې علم له مخې د میاشتې راختل؟ د لیدو خبره باوري نه ده، که وای دومره اختلاف به نه وای، په یوه ښار کې د چا اختر وي او د چا روژه. نو که د لید اعتبار دومره ضعیف شوی وي، بیا نو د فلکیاتو د ماهرینو دریځ پرې پیاوړی دی، هغوی کولای شي چې د ټولې اسلامی نړۍ لپاره یوه ورځ په ډېر دقت وټاکي، څو د مسلمانانو اختلاف ختم کړي، ټول مسلمانان په یوه ورځ اختر او ورژه وکړي او په دې سره د مسلمانانو اتحاد او یووالی بېرته خپل لومړني حالت ته را وګرځي. دا د دین له کلي پیغام او عمومي روح سره ښه لګېږي.

که دا هیڅ نه وي، بیا نو زما په اند شاهدي معتبره ده، که د هر ځای شاهدي په باوري ډول هر مسلمان ته ورسېږي، نو روژه یا اختر ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای شي، په دې کې د حکومتونو د ټاکلې تګلارې اطاعت ته اړتیا نه شته، خلک په شریعت کې په لید او شاهدي مکلف شوي دي، نه د فردي عبادت په چارو کې د حکومت په تصمیم، حکومتونه د خپل سیاست له مخې نه یوازې ټولنیزې چارې کله ناکله ناسم لور ته وړې، حتا فردي شرعي چارې هم په خلکو کې د اختلاف وسیله ګرځوي. مسلمانانو ته لازمه ده چې خپل فردي عباداتو د وخت د حکومتونو د ناسم سیاست قرباني نه کړي، دولتونه دې هم د فردي عبادت بې قیده ازادي ور کړي چې خلک روژه نیول او اختر کول یوازې د خپل خالق لپاره وکړي، نه د ټولنې لپاره او نه د حکومت له امله.

۵/۵/۲۰۲۲

سرچینې:

۱)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیت الهلال...، ح: ۱۰۸۱.

۲)سنن ابي داؤد، کتاب الصوم، باب شاهدة الرجلین علی رؤیة هلال الشوال، ح: ۲۳۳۸.

۳)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب بیان ان لکل بلد رؤیتهم...ح: ۱۰۸۷.

۴)صحیح مسلم، کتاب الصیام، باب وجوب صوم رمضان لرؤیة الهلال... ح: ۱۰۸۰.

۵)تېره حواله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي محکمو کې د نکاح راجستړول(ثبتول)

زموږ په ټولنه کې د نکاح مروجه بڼه که له يوه لورې ځينې نقصانونه لري، نو بل خوا د ټولنې په خير هم نه ده تمامه شوې. په دې نکاح کې کله د دواړو خواو، کله د يوې خوا حقوق تر پښو لاندې کېږي. داسې نکاح هم شوې ده چې مېړه او ماينه دواړه واړه وي، مور و پلار يې نکاح ور کړې ده او کله چې هغوی را لوی شي؛ نو يوبل يې نه وي خوښ، يا د يوه د خپل ژوند ملگری نه وي خوښ، خو بل لوری يې بيا بېلولو ته تيار نه وي.

داسې پېښې شوې دي چې له نجلۍ هيڅ پوښتنه نه ده شوې او د خپل پلار يا ولي له لورې ورکول شوې ده. داسې هم کېږي چې له نره هم نظر نه غوښتل کېږي، مور يا د کور نورې مېرمنې يې يوه نجلۍ خوښه کړي، نور هلك يا نجلۍ ته وخت نه ور کول کېږي، چې سره ووينې، د خپل اينده ژوند لپاره خبرې سره وکړي، که سره خوښ يې شول توافق وکړي او که نه نو هر يو خپله لار ونيسي؛ افسوس چې داسې نه کېږي، بلکې هر يو دومره خبر وي چې کوزده يې ده، نور د خپل ژوند د ملگري په اړه يو فيصد معلومات هم نه لري. دلته که يو لور ته په لومړي سر کې د يوه يا دوو انسانانو حقوق خوړل کېږي، نو بل لور ته ځينې وختونه د مېړه او ماينې مزاجونه نه سره جوړېږي، يو د بل په طبيعت نه پوهېږي، نو د کور دننه د دوی تر ژونده خشونت دوام کوي، چې نه يوازې د دوی دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند یې تریخ کړی وي؛ بلکې اولادونه، نور کورنیان او حتا همسایه ګان لا ترې په زحمت وي. دا هر څه له دې امله چې موږ په نکاح کې لومړی ورځ ځینو مهمو ټکو ته پام نه کوو او بیا هغه خپل جوړ کلتور پښې را بندې کړي او په خپل لاس د جوړ شوي زندان بندیوان شو. زموږ ګډ ژوند د لاټرۍ په شان دی، خالي ختل یا له انعام سره دواړه احتماله وي، زموږ لپاره خوشاله ګډ ژوند د لاټرۍ چانس دی، که وختی که نه.

نور باید دا قبایلي رواجونه بدل کړو؛ د نکاح مراسم یوازې د یوه ملا په خوله د څو الفاظو له ویلو څخه راپیل او خلاص نه کړو. بلکې د حکومت په محکمه کې د قاضي مخته مېړه او ماینه د اقرار ترڅنګ پر ټاکلو شرایطو لاسلیکونه هم سره وکړي، چې د نه تعمیل په صورت کې دواړه حق لري چې شکایت وکړي او که بیا هم معضله حل نه شوه؛ نو قضا دې د جلاوالي پرېکړه وکړي، چې نه مېړه ته نور زحمت جوړ شي او نه ماینې ته. دا هرڅه به له لومړي سره په نکاح نامه کې لیکلي وي، نکاح نامه باید د دولت له لورې رسمي پارچه وي چې شرایط یې ټول له شریعت او قانون سره سم لیکلي وي. له دې شرایطو سره نکاح نه وي تړلې؛ بلکې دا د ګډ ژوند اصول دي، که پر ځای نه شول ګډ ژوند ورسره ختمېږي چې نه یې باید وخت ټاکل شوی وي، لکه د موقتې نکاح او نه د نکاح د صحت لپاره شرط وي، چې فاسده نکاح ترې جوړه نه کړي.

په محکمو کې د نکاح د تړل کېدا او فسخې دواړه ثبوتونه په احادیثو کې راغلی دي. دلته مو دوو حدیثو ته پام غواړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّ امْـرَأَةً جَـاءَتْ رَسُـولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي، فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُـولُ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ، ثُمَّ طَأْطَأَ رَأْسَهُ، فَلَمَّا رَأَتِ المَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: يَـا رَسُـولَ اللَّهِ إِنْ لَـمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا.

ژباړه: سهل بن سعد روايت کړی چې يـوه ميـرمن رسـول الله ص تـه راغله، وې ويل: د الله رسوله! زه ځان تاته هبه کوم. رسـول الله ص هغـې ته لوړ او کښته وکتل بيا يـې سر ټيـټ کـړ، مېرمنـې چـې وليـدل ده هـيڅ پرېکړه ونه کړه، نو کښناسته. له اصحابو يې يو کـس ولاړ شـو، وې ويـل: ای د الله رسوله! که ستا ورته اړتيا نه وي، ماته يې په نکاح راکړه.

د حديث په اخير کې دي: «اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ القُرْآنِ».

ورځه، ما دا تاته د هغه قران په مقابل (مهر) کې په نکاح درکړه.(۱)

پـه دې روايـت کـې مـوږ وليـدل چـې رسـول الله ص د وخـت اميـر، سياسي، نظامي، ټولنيز او د قضا مشر دی، لـه دې هـر څـه سره يـې يـوه صحابي ته په خپل مجلس کې نکاح ور وکړه. له دې حديث څخه موږ د اوس وخت لپاره دا استفاده کولای شو چې د راتلـونکي شرونـو د دفعـې لپاره نکاح په محکمه کې وتړو، شاهدان هم موجود وي، قاضي هم وي، شرايط يې معلوم شي او د اينده شر مخه ونيوله شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل حدیث کې دي:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ امْرَأَةَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ، مَا أَعْتِبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلاَ دِينٍ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الكُفْرَ فِي الإِسْلاَمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟» قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اقْبَلِ الحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً».

ژباړه: ابن عباس رض روایت کړی دی چې د ثابت بن قیس میرمن رسول الله ص ته راغله، وې ویل: ای د الله رسوله! زه پر ثابت بن قیس د هغه د اخلاقو یا دین له امله نیوکه نه لرم، مگر په اسلام کې له ناشکرۍ وېره لرم. نو رسول الله ص ورته وویل: ایا هغه باغچه یې بیرته ور کوې؟ دې ویل: هو، رسول الله وویل: باغچه ځني قبوله کړه او دې ته طلاق ور کړه.(۲)

په دې حدیث کې روښانه شوه چې یوه میرمن له خپل مېړه په شکایت راغله، کله چې رسول الله ص پوه شو هغه وخت نه شي ورسره تېرولای، نو د خلعې صورت یې ښځې ته وړاندې کړ، هغې ومانه او مېړه ته یې امر وکړ چې ښځې ته طلاق ور کړي.

که نکاح په محکمه کې وشي، څو گټې به ولري: یو، مېړه او ماینه به مخامخ سره ووینې، دوه، یو د بل تر لیدو وروسته یې رضایت هم معلوم شي. درې، که فرضن یو لوری دې نکاح ته مجبور شوی وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضي او شاهدانو په مخکې کولای شي خپل مشکل بيان کړي او له اينده ستونزې ځان وساتي. څلور، قاضي به مېړه اومايني ته ليکلي شرايط اورولي وي، د دوی ترڅنګ به يې شاهدان او د کورنۍ غړي هم خبر شي، که اينده د هر لورې له خوا مشکل ايجاد شو، مخکې له مخکې به يې د اواري لپاره حللارې په ګوته شوې وي او هر يو به خپل وجايب پېژني چې د کورني تاوتريخوالي په کمولو کې مهم رول لري. پنځه، په محکمه کې د نکاح راجستر کول به د ښځو تيښتې مخه هم ونيسي، د جبري ودونو ګراف به هم ورسره کم شي، ميرمنو ته به حقونه هم ور کړل شي، مېړونه به د خپلو ميرمنو حق ته متوجې کړي او تر دې ټولو وروسته به کورنۍ کې زورزياتی کم شي چې مستقيم پر ټولنه او نوي نسل مثبت اغېز کوي.

دا يو ډېر مهم ټرون دی، دوه انسانان، دوې کورنۍ اوحتا دوې قبيلې يو له بل سره پيوند کېږي. له دې امله دې په سپکه نه ورته کتل کېږي چې د هر کول و پټي پر سر يې سره وټړي. که لومړی ميرمن او مېړه ته اجازه ور کړل شي چې سره وپېژني، ووينې، خپل شرايط يو بل ته بيان کړي او په لنډو وختونو کې ځينې صفات د يوه بل درک کړي، دا به تر هغه نکاح ډېره ښه وي چې په پټو سترګو وشي. دا کار شرعن حرام نه دی، بلکې سنت دی. رسول الله ص هغې ښځې ته کښته پورته وکتل، هغه بل صحابی هم وليده او هغه ميرمن په جومات کې د اصحابو په وړاندې ناسته وه. موږ د دې پر ځای چې د غيرت او ناموس ساتنې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم میرمنې په پوښونو کې پټې کړو، حقونه یې ترې واخلو، نور له دې قبایلي او پخواني کلتور څخه څه تر لاسه کړي دي؟ میرمنې پریږدئ چې د خپل ژوند مسیر په خپله وټاکي، الله ورکړی حق دی او اخلاقیات و قانون یې ایجابوي. که موږ په خپله ټولنه کې د میرمنو په وړاندې همدې روان جبر اوستم ته دوام ورکړو، نو د نورو مشکلاتو تر څنګ بد اخلاقي او د میرمنو تیښته به ورځ تر بلې ورسره زیاتېږي چې د شریعت او قانون دواړو له مخې ناوړه کارونه دي.

په دې اړه باید هغه میرمنې ډېر کار وکړي چې د نکاح د ثبت په ګټو پوهېږي. ښځې تر نارینه میرنو ته زیات لاس رسی لري او په ښه ډول کولای شي چې هغوی پوه کړي. میرمنو ته قناعت ور کول او د خپل حق په اړه یې پوه کول ممکن په کلیوالو سیمو کې یو څه ګرانه خبره وي، اما که ښځې دا کار وکړي، نو تر نارینه ژر کولای شي چې میرمنې په دې کار قانع کړي. نارینه به د نارینه وو په خوا کې خپل کار ته دوام ور کړي او نارینه ته به قناعت ور کړي چې نکاح د مسجد یا یوې کوټې پر ځای محکمه کې وتړي.

مدني ټولنې، علماء، روشنفکران، لیکوال، شاعران، رسنۍ، اړوندې دولتي ادارې او نړۍ والې مؤسسې هم باید تر خپله وسه د بشر-د ساتنې او حق ور کونې په دې انساني پروسه کې برخه واخلي او زموږ د ملت تر نیمایي زیاته برخه چې لا په تیارو کې ژوند کوي؛ راوباسي، د حق اخیستنې لارې چارې لا ورته نه دي معلومې او هغه مرجع یې نه ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونډلې چې د حقونو د تلف په وخت کې ورته رجوع وکړي، یاد بنسټونه باید راوړاندې شی او دا هر څه د خپلې بشري خواخوږۍ او انساني مسوولیت له مخې په ښه ډول مخته یوسي.

۲۰۲۱م

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب فضائل القران، باب القراءة عن ظهر القلب، ح: ۵۰۳۰.

۲)بخاري، کتاب الطلاق، باب الخلق وکیف الطلاق فیه؟ ح: ۵۲۷۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د بدني غړو پیوندکاري

په طبي برخه کې له نویو پرمختگونو سره ځینې داسې مسایل هم را برسېره شول چې پر طب برسېره یې له شریعت، قانون او اخلاقیاتو سره تعلق در لود. له هغو مسایلو یوه هم د انساني بدن د اعضاؤ پیوندکاري ده. په دې اړه خورا ډېر اختلاف موجود دی، اختلاف ځکه پکې ډېر دی چې یو خو مسله ډېره نوې ده، دویم دومره اسانه هم نه ده لکه ځینو چې فکر ورته کړی دی، لامل یې دادی چې پر دې موضوع له شرعي، قانوني او اخلاقي بعدونو بحث کېدای شي او ور باندې شوی هم دی.

نو یوه مسله چې هم یې ډاکټر پر روايښت و ناروايښت بحث کوي، هم یې پر دواړو اړخونو قانون پوه خبرې کوي، همدارنگه له اخلاقي زاويې هم بحث پر کېدای شي او له شرعي هم، دې ټولو نکتو ته په کتو ویلای شو چې مسله ډېره ساده هم نه ده او په دې کې د حرمت او حلت دواړه لوري باید په تېرو ونه وهل شي، ځکه مسله منصوصي نه ده بلکې د علماء ترمنځ پر اجتهاد ولاړه ده او په اجتهاد کې طبیعي خبره ده اختلاف موجود وي او هر لور د خپل موقف لپاره ځینې لاسوندونه وړاندې کوي چې د هغه د علم له مخې ورته سم برېښي، زه لومړی د هغو کسانو له لوري بحث را پیلوم چې پیوندکاري ورته له څو وجو ممنوع ښکاري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: انسان په خپل بدن کې د تصرف واک نه لري.

د حرمت منونکو لومړی دلیل دادی چې انسان ته د هغه بدن د امانت په توګه ور کړل شوی دی، په امانت کې که هغه د ورکړل شوي واک لـه دایرې بهر عمل کوي، نو دا یو ډول خیانت دی او په شریعت کې خیانت حرام دی.

دویم: له انساني کرامت او شرافت سره منافي ده.

انسان ته الله تعالی کرامت او شرف ور کړی دی، قران کریم وایي چې موږ بني ادم ته کرامت ور کړی دی، په دې کې ټول انسانان شاملېږي، نو د انسان هر غړی چې ځنې پرېکېږي، دا یې په دغه شته بـدن کـې نقـص راولي او قران کرامت ته یې زیان رسېږي او قران دا هـم ویـلي دي چـې انسان مو په ډېر ښه شکل کې پیدا کـړی دی، نـو هـر نقـص یـې لـه دې دواړو ور کړل شویو نعمتونو سره ټکر کوي.

دریم: د انساني بدن د غړو پیوندکاري د انساني اعضاؤ تجارت ته لار جوړه کړه.

دا هم یو خطر دی چې کـه شرعـي اجـازه ور کـړل شي، نـو ښـایي د انساني اعضاؤ تجارت او راکړې ور کړې ته لار جوړه کړي، د دې لپـاره چې غریب او بې وزلي وګړي د شتمنو او مړو خلکو لپاره وسیله نه شي، هغوی د پیسو په مقابل کې د د وی اعضاء ونه پېري، باید د سد ذریعې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

توگه د انساني غړو پیوندکاري ممنوع شي، څو د شریعت او قانون له مخې پابندي د دې کار تر ممکنه بریده د کمولو انساني هڅه وشي.

ځلورم: دا په الهي تخلیق او فطرت کې لاسوهنه ده.

بل دلیل دا هم دی چې الله تعالی چې انسان څنگه پیدا کړی دی، پر کوم فطرت یې پنځولی دی، انسان که په دې کې لاسوهنه وکړي، نو دا په الهي تخلیق کې او فطرت کې انساني و بشري لاسوهنه ده چې د قران کریم واضحو ایاتونو سره مخالفه ده، شیطان په انسان هغه کارونه کوي چې د الهي تخلیق د تغییر سبب کیږي.

پنځم: د واصلې او مستوصلې له حدیث څخه دلیل ویل.

په یوه حدیث کې دا راغلي دي چې پر ویښتو ور ښوونکې او ویښته غوښتونکې ښځو دې د الله لعنت وي، نو چې له عذر سره د ویښتو لپاره جواز نه موندل کیږي، تر دې د لوی تغییر جواز به څنگه پیدا شي؟

شپږم: هغه کس چې بل ته غړي ور کوي، د ده څه اړتیا ده؟ ناروغ که مجبور وي، ور کوونکی کس یې د کوم مجبوریت له مخې ور کوي؟

شپږمه خبره دا ده چې ناروغ به د اعضاؤ لگولو ته مجبور وي، دغه کس چې روغ جوړ دی، څه اړتیا لري چې بل کس ته خپل اعضاء ور کوي او په دې کار سر د الهي احکامو مخالفت ته ملا تړي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شپږ هغه نکتې دي چې د پیوندکاري مانعینو په خپلو مقالو او کتابونو کې ذکر کړې دي، که فکر ورته وشي، دا پر خپل ځای ښې نکتې دي، دوی د خپل دریغ لپاره ښه لاسوندونه موندل دي، دې دلایلو ته په کتو باید دغه دریځ لرونکي کسان په ناسمو الفاظو یاد نه شي او نه یې موقف ضعیف او بې بنسټه وبلل شي، بلکې له دلایلو سره مل موقف دی او هر څوک چې همدې دلایلو ته په کتو د منعې لوری راجح بولي، هغه د خپل علم او بشري وس له مخې په خپل ذات کې سهي دی، خو یو کار باید دغه موقف لرونکي او جواز ور کوونکي هر وخت وکړي، هغه دا چې د مخالف موقف دلایل په سړه سینه وګوري، که ورته سم او مناسب ښکاره شي، هر وخت باید د حق له منلو ونه شرمېږي، خپل موقف دې تغییر کړي او هغه څه دې برملا ومني چې دلایل یې هغه ته ښه او قوي ښکاري.

اوس به د هغو کسانو دلایل را واخلم چې د انساني بدن د غړو پیوندکاري ته یې د شریعت له مخې جواز ور کړی دی:

اول: {وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا} [المائدة: ۳۲].

او که چا یو نفس را ژوندی کړ، ګواکې ټول انسانان یې را ژوندي کړل.

د جواز ور کوونکو لومړی دلیل له قران کریم څخه دغه ایت دی، دوی وایي چې دومره لوی فضیلت د بل هیڅ شي نه دی ذکر شوی، یوه انسان ته د ژوند اسباب برابرول دومره لویه نیکي ده لکه ټولو انسانانو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا معامله وکړې. له دې امله نو دوی جواز ور کړی دی چې کـه انسان د صدقې لپاره یو بل کس خپل اعضاء ور کوي، دا یوه صدقه ده او دا یو ډېر لوی بهتر کار دی.

دویم: {فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.

[المائدة: ۳].

نو که څوک له لوږې ډېر اړ شو ګنا ته یې میلان نه و، بیا الله غفور او رحیم دی.

په دې ایت کې الله تعالی د حرامو شیانو خوراک ته د سختې اړتیا لـه مخې اجازه ور کړی دی، کـه پـه لـوږه، تنـده کـې د سـختې اړتیـا مهـال محرماتو ته د استعمال اجازه وي، بیا نو د انسـاني ژونـد د ژغـورنې لپـاره ولې یو حرام کار ته اجازه ونه شي؟ د انسان ژوند تـر هـر شي مهـم دی، حتا په دغسې حالت کې د کفر کلیمې ته جواز ور کړل شوی دی، نو که فرضن حرام هم شي، دومره سختې اړتیا ته په کتو به اجازه ونه لري؟

دریيم: په قران کریم او نبوي حدیثونو کې د صدقې لوی فضایل ذکر شوي دي، امر په شوی دی، نو که مال صدقه کېږي، تر مال خو انساني اعضاء ډېر مهم دي، دا بیا تر مال هـم لویـه صـدقه ده، د قـران کـریم او حدیثو عام فضیلت ته پـه کتـو انسـاني اعضـاء د یـوه بـل انسـان د ژونـد ژغورلو لپاره صدقه کول، ډېره لویه قرباني او صدقه ده، چې فاعل به یې د مال تر صدقې د ډېر اجر مستحق وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم: د حرمت په اړه يې صريح نص وجود نه لري، بل خو د صدقې او انساني ژوند د ژغورنې په اړه واضح نصوص شته، نو دې دواړو طرفو ته په کتو دا خوا راجحه ده چې اجازه ور کړل شي، ځکه د يوه شي حرمت په قاطعو دلايل ثابتېږي او دلته قاطع دلايل وجود نه لري.

پنځم: دلته ځينې فقهي قاعدې شته چې له هغو څخه هم د دې پر اباحت دليل ويل کېداى شي. يوه قاعده داسې ده: اذا تعارضت مفسدتان روعي اعظمها ضرراً بارتکاب اخفهما. که د دوو مفاسدو ترمنځ تعارض واقع شو، نو د واړه په ارتکاب به له لوى څخه ځان ساتل کېږي. بله قاعده ده: الضرر يزال بقدر الامکان، تر وسه به د زيان مخه نيول کېږي. بل اصل دى: واذا ضاق الأمر اتسع، د سختي په وخت کې پراخي وي، دغه ته ورته قواعد نور هم شته، دې ټولو ته په کتو د اباحت لورى راجح بلل شوى دى.

پاته شوه د مانعينو د دلايلو خبره، نو د هر يوه لپاره يې دوى ځينې توجيهاتې وړاندې کړې دي. انساني کرامت په دې کار سره له منځه نه ځي، بلکې د يوه انسان په ژوندي کولو نور هم دغه کرامت درنېږي، ځکه د يوه انسان دومره احترام وشو چې حتا بل انسان د خپل غړي تر سر ورته تېر شو، نو دا عيني د کرامت ساتل دي نه د هغه بې حرمتي، بل دا چې ممکن يو وخت چې طب په سم ډول د دې کار تر سره کول نه شواى کولاى، نو دا به د انسان لپاره بې حرمتي بلل کېده، له دې امله به عرف هم دغسې و، مگر نن چې دا هر څه په ډېر بريالیتوب سره کېږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرف ورسره بدل شوی دی، خلک دغه ډول یو انسان ته په ډېره درنه سترګه ګوري، له دې امله نو هغه کرامت تر پښو نه دی لاندې کړی، بلکې د انسان کرامت یې په ډېره ښه توګه ساتلی دی.

دا چې دوی وایي د فطرت او الهي تخلیق له منځه وړل دي، نو دوی ورته وایي چې تاسو هم د یوه انسان اپریشن یا هم د یوه خراب غړي بېلولو ته جواز ور کوئ، که هغه د اړتیا له مخې جواز لري، نو دغه هم د اړتیا له مخې جواز لري، ځکه هلته د یوه انسان ناچله غړی دی، ممکن دهغه لپاره خطر وي، یا هم له درد څخه یې دی په تکلیف وي یا احتمالي خطر ور څخه احساسوي، نو باید چې پرې شي، دلته احتمال هم نه شته، ډاکټر په سل سلنه باور وایي چې د هغه ژوند یوازې په هغه صورت کې ممکن دی چې بل انسان ورته خپل یو غړی هدیه کړي، نو ایا دغه به ډېر لوی زیان وي او که هغه؟ دا به ډېره لویه اړتیا وي او که هغه؟

دا چې اباحت یې د انساني اعضاؤ تجارت ته لار جوړ وي، نو باید د سد ذریعې په توګه حرام شي، دغه دلیل یې له دې امله سهي نه دی چې که حرام شي یا حلال، تجارت یې اوس هم جاري دی، موږ دا نه وایو چې خلک دې خپل اعضاء خرڅ کړي، بلکې صدقه دې کړي، په زور او جبر په خپله خوښه، نو تجارت یې نن هم غیر شرعي او غیر قانوني دی، له انساني اخلاقیاتو سره ټکر عمل دی، باید په اړه یې کوټلي ګامونه واخیستل شي او د قانون له مخې سختې سزاوې ورته وټاکل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره چې انسان د خپل بدن واک نه لري، ځکه دی د خپل بدن د مړ کولو، یا غرقولو یا وژلو اجازه نه لري، نو د صدقې اجازه هم نه شته، بیا هم سهي نه دی، ځکه له انسان سره یوازې ځان امانت نه دی، بلکې مال هم امانت دی، قران کریم ویلي: {إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ} [التوبة: ۱۱۱]، الله تعالی له مومنانو څخه د دوی ځانونه او مالونه اخیستي دي، نو د مال صدقه جواز لري د بدن صدقه یې ولې نه لري؟ یو بل ټکی دا هم چې انسان ولې د خپل بدن غړي کله ناکله پرېکوي؟ اپریشن ور کوي، لاس یې پرې کړي، پښه ځنې قطع کړي، تریخی تـرې ایسته کړي، میده ور نیمایي کړي، دا ډول نور، که هغه جواز لري، نو دلته بیا ولې جواز نه لري؟ که هغه په امانت کې خیانت نه وي دغه ولې شي؟ که هغه واک په ایت و حدیث ور کول شوی دی دغه یې هم په عینې ایت و حدیث ور کړل شوی دی. بله خبره دا هم ده چې د وینې پر ور کړه ټول علماء اتفاق لري، نو وینه هم د انسان جز ده، هلته ولې ور کړه جواز لري یا هم انسان یې اختیار لري؟ دې ته ورته د شیدو ور کړه، یوه ښځې ولې د خپل بدن اجزاء د بل ماشوم ته ور کوي؟ دغه هم د بدن اجزاء دي، نو که د دې ور کړې اختیار لري، هغه هم ورته ثابتېږي.

پاته شو دا حدیث چې د وېښتانو له پر سر کولو یې منعه کړې ده، نو دا دومره جدي اړتیا نه ده لکه د انسان ژوند ژغورل، بله خبره دا هم ده چې د واصلې او مستوصلې په حدیث کې ښایي یوه خاصه قضیه وي، له راوي څخه عمومي شوې وي، په دغه ډول خبر واحد باندې دومره لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حرمت فتوا نه شي ور کول کېدای، هغه حدیث که ثابت هم شي، نو ډېره ساحه یې د غالب ظن او گومان ده، مگر حرمت په گومانو او ظنیاتو نه ثابتېږي.

دا چې مریض اړ دی، دغه بل کس ولې دا کار کوي، د ده څه اړتیا ده؟ دا خبره هغه وخت سهي وه چې انسانانو انفرادي ژوند کولای، دا چې انساني ټولنیز موجود دی، نو په ټولنه کې کله ناکله داسې پېښېږي چې د یوه انسان ژغورنه د سلو د ژغورلو سبب کېږي، کله د کور سرپرست ناروغ وي، د هغه مرگ د ټولې کورنۍ لپاره د خطر زنگ دی، نو چې ټولنه کورنۍ یې خطر ته ولاړه شي، دا به ښه وي، که یو کس خپل یو غړی ور کړي او هغه بچ کړي؟کله مریض مېړه وي، یا هم مانینه، نو که مانینه تر یوه غړي تېره شي یا هم مېړه، په دې سره د هغوی دواړو کورنۍ ژغورل کیږي، دا به ښه وي که دا چې کورنۍ له منځه ولاړه شي، ولې یوازې دا فرض کړو چې یو څوک له هر ډول اړتیا پرته بل ته خپل غړي ور کوي؟ دویم دا چې د مال په شان د خپل غړي صدقه هم د خیرات په نیت کوي، هیڅ اړتیا نه لري، یوازې د بشر-غم ورسره دی، د خدای لپاره د هغه ور کړي غړي د هغه مخلوق ته د گټې لپاره ور کوي، نو په دې کې څه ستونزه ده؟

تر دې وروسته به دې بحث ته راشم چې دا اجازه عمومي ده او که په خاصو صورتونو کې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځواب دادی چې نه د دې لپاره خپل شرایط بیان شوي دي، که له ژوندي څخه ژوندي کس ته اعضاء نقل کېږي، نو دا شرايط ورته لازمي دي:

اول: د سختې اړتیا له مخې به دا کار کېږي، په بل عبارت مریض له دې پرته چې د یوه سالم انسان غړی یې بدن ته پیوند شي، په بل ډول د رغېدو هیڅ چانس نه لري، له دې امله نو جواز ور کړل شوی دی.

دویم: هغه کس چې خپل غړی ور کوي، هغه ته به په دې سره زیان نه رسېږي، نه به یې شکل او صورت ته زیان رسېږي، بلکې هغه به خپلې ټولې چارې په هغه ډول مخته وړلای شي لکه تر دې وړاندې چې یې ترسره کولې. نو په دې صورت کې د سترګې ور کول د ژوندي انسان لپاره جواز نه لري، اما زما په اند که د سترګې له ور کړې پرته بله هیڅ لار نه وه، د سختې اړتیا مهال سترګه هم ور کول کېدای شي، ځکه د سترګې د ښکلا خلا ډاکټران ډکولای شي، نو په یوه سترګه هغه خپل ژوند هم کولای شي، زه له دې خبرې سره جوړ نه یم چې د سترګې ور کړه جایزه نه بولي.

دریيم: د غړي ور کول به د هیڅ مادي او معنوي عوض په بدل کې نه وي، ځو دغه کار یوازې د انساني خواخوږۍ او صدقې لپاره شي، نه د بیې او تجارت وسیله، موږ وړاندې هم یادونه وکړه چې د دې په مقابل کې دې سختې قانوني اجراءات وشي، که هر څوک دغه کار کوي، نه شرعن و اخلاقن جواز لري او نه دې قانون پر دغه ډول مجرمینو رحم کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم: تر دې کار وړاندې به په لیکلې بڼه ډاکټران اقـرار نامـه لیکـي چې دوی په همدې ضوابطو خبر دي، دغه اقرار نامه به د عملیـاتو دواړه طرفونه څنې اخلي، ډاکټران به دا هم لیکي چې دوی ته په دې کـار کـې هیڅ ډول مصلحت نه شته. یا کـه ووایـم دغـه کـار دې د دولـت تـر ښـه نظارت لاندې وشي، څو نورو ناسمو کارونو ته لار جوړه نه شي.

پـنځم: د غـړي نقـل بـه د خلکـو تـرمنځ د نسـب اخـتلاط تـه لار نـه جوړوي، لکه د تناسلي الې نقل.

که له مړي څخه ژوندي ته اعضاء نقل کیږي، نو دغه شرایط به په پام کې نیول کیږي:

اول: هغه څوک چې غړی/غړي څنې نقل کیږي، هغه بـه پـه خـدایي مرګ کامل مړ شوی وي، درې ډاکټران به پر دې خبره شاهدي ور کوي چې هغه مړ دی؛ یا بله لار چې مرګ یې یقیني کړي.

دویم: د سختې اړتیا له مخې به دا کار کیږي، له دې پرته چـې غـړی ور پیوند شي، بله به هیڅ لار نه وي.

دریېم: هغه مړي به د دې کار وصیت کړی وي، که هغه اجازه نه وي کړې، بیا یې غړي نقلولو جواز نه لري. همدا شان به هغه په خپله خوښـه وصیت کړی وي، په دې کې به پر هغه هیڅ مادي او معنوي جـبر و زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي شوی او نقل به هم داسې کېږي چې د مړي انساني کرامت تـه بـه صدمه نه رسوي.

څلورم: د غړي نقل به د نسب اختلاط ته لار نه جوړوي.

پنځم: د غړي نقل به په یوه داسې روغتون کې تر سره کېږي چې هغه د همدې کار لپاره کاملن وړ او ځانگړی وي، له دولـت څخـه بـه جـواز لري، پر همدې کار به له دواړو طرفونو څخه مادي یا معنوي گټـه نـه تـر لاسه کوي. یعنې د همدې نقل له امله به عـوض نـه غـواړي، هسـې خـو روغتون او ډاکټر د هر ډول عملیاتو خپل بدل غواړي، دلته هـدف دادی چې یوازې پر همدې نقل ځانگړې پیسې وغـواړي او د عملیـاتو یـا دې کار بیا ځانگړی رقم طلب کړي.

تر دې وروسته بحث دادی چې مسلمان کـافر تـه اعضـاء ور کـولای شي؟ ځینې علماؤ ویلي دي چې حربي او مرتد کـافر تـه یـې نـه شي ور کولای، ځکه حـربي لـه مسـلمانانو سره پـه جنـگ دی، نـو لـه هغـه سره دښمني په کار ده، خلك ددې لپاره قرباني ور کوي چې هغه مـړ شي او دلته بیا یو څوك د هغه د ژوند لپاره کار کوي، نو دا جواز نه لري. د مرتد په اړه ځینې کسان فکر کوي چې هغه هـم د حـربي پـه حکـم کـې دی، ځکه وژل یې واجب دي، مگر زما په نظر دا اسلامي حکم نـه دی چـې مرتد باید ووژل شي، نو زما په نظر مرتد ته یـې هـم جـواز شـته، یـوازې حربي کافر ترې مستثنا دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نژدې قریب او لرې انسان توپیر پکې نه شته، که څوك یې په خپله خوښه او هغو شرایطو ته په کتو چې لوړ بیان شول، دغه کار کوي، هیڅ ستونزه نه لري.

له دې بیان څخه نو دا ثابته شوه چې خپله د یوه انسان یو غړی بل ته نقلول هم جواز لري، مثلن تر عملیاتو وروسته ډاکټر د هغه ځای د ډکولو لپاره له کوناټې غوښه وکښه، یا هم دې ته ورته بل کار، دا هم پروا نه لري، خو هغه شرایط به په نظر کې نیسي، داسې نه چې یو غړی ورته رغوي، بل یې له کاره ولوېږي.

یوه پوښتنه دا هم مطرح کېږي چې که د یوه انسان یو غړی بل ته ورکړل شي، نو هغه کس که ګنا په وکړه، سزا به یې دواړو ته ور کول کېږي، که یوه ده؟

ځواب یې داسې دی لکه د مال په صورت کې، که زه یو چا ته لس زره افغانۍ صدقه کړم، هغه ولاړ شي په دې سره زنا وکړي، نو ایا دا کار کې زه هم ورسره شریك یم؟ په هیڅ صورت نه، دا کار هغه په خپله خوښه کړی دی، نو سزا یې هم یوازې هغه ته ور کول کېږي، دلته هم د غړي تر لګولو وروسته که هغه ګنا کوي، دا د هغه د بدن غړی دی، سزا یې هم ده ته ور کول کېږي، هغه صدقه کوونکی کس په دې کې ګرم نه بلل کېږي.

تر دې را وروسته که پر دې هم لنډ نظر ورکړو چې انسان ته مصنوعي اعضاء یا د حیوان اعضاء څنګه دي؟ خصوصن هغه حیوانات چې حرام دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصنوعي اعضاء که د هغه اړتیا پوره کوي، نو دا تر ټولو ښه کار دی، مثلن د کولمې یوه برخه یې خرابه شي، ډاکټر ورته کولمه پرېکړي او پر ځای یې نوره مصنوعي ورته پیوند کړي، هیڅ پروا نه لري، دغه ډول نور هم. د حیوان اعضاء هم پروا نه لري، ځینې کسان په دې کې د خنزیر استثنا کوي چې هغه نجس العین دی، مګر دا خبره یې سهي نه ده، نجس العین څه معنا؟ په قران کریم کې له مړزګې سره یوځای یاد شوی دی، مړزګه نجس العین نه شوه او خنزیر نجس العین شو؟ په دې برخه کې د ټولو محرماتو حکم یو دی، انساني اړتیا ته په کتو چې د انسان د غړي پرېکولو جواز ور کول کېږي، نو ایا حیوان به ترې مستثنا وي؟ که په حیوان دا کار پوره کېدی، انسان دې بیخي غړی نه ور کوي، ځکه حرمت دوه ډوله دی: یو هغه حرمت دی چې د کرامت او احترام له امله وي، مثلن د انسان غوښه خوړل حرام دي، ځکه انسان ډېر محترم دی، شریعت ور ته شرافت ور کړی دی، نو د هغه خوښه خوړل له دې امله حرامه شوې ده او بل د نجاست له امله حرمت دی، نو هغه شی چې د نجاست له امله یې حرمت بیان شوی دی، د هغه حرمت نسبت دې بل ته سپک دی، ځکه نو د اړتیا پر وخت اول د همدې سپک لور ته رجوع کېږي، که په هغه سره کار ونه شو، بیا د انساني اعضاؤ جواز او استعمال ته خبره درېږي.

۲۵/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما حقيقت او ستا حقيقت

د مطالعې پر وخت له داسې ليکنو سره مخ شوی يم چې ليکوال وايي: دا يو ښکاره حقيقت دی، دا منل شوی حقيقت دی او دې ته ورته نور الفاظ.

په داسې حال کې دا خبره کوي چې کوم شی ته دی د حقيقت نوم ور کوي، هغه په اصل کې يوازې ده ته حقيقت ښکاري، له هغه سره پر خپل دې دريځ خورا ډېر کسان مخالف هم وي، نو بيا د روښانه حقيقت نوم يا منل شوي حقيقت نوم ور کول، سهي کار نه دی.

ليکنه په دغسې عباراتو را پيلول، اصلن له تحقيقي او علمي ميتود سره مخالف عمل دی، د يوه شي حقيقت ښکاره کول په دې نه کېږي چې زه يوازې حقيقت ورته ووايم، بلکې منطقي دلايل خپله د يوه حقيقت له مخه پرده پورته کوي البته که په مناسب او متوازن ډول واوډل شي.

زموږ د سيمې زياتره مذهبي کړی د خپل موقف د بيان مهال همدغه ډول روش خپلوي، دوی زياتره وخت د خپل دريځ په ملاتړي دليل پسې سرګردانه وي، د مخالف دليل او موقف يوازې د دې لپاره ګوري چې ځواب يې ځنګه پيدا کړي، له دې امله هغوی له ځان سره وختي لا پرېکړه کړې وي چې زما دريځ حق اوثابت دی او د مخالف دريځ مې ناسم او ناثابت دی، ځکه يې نو ليکنه له پيله په داسې الفاظو را پيل کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې ښيي دی د موضوع په اړه دلایل نه سره پرتله کوي، بلکې یوه پله درنه نیسي او بله په لوی لاس ورته سپکوي، دا نه د حقیقت ښکاره کولو علمي و څېړنیزه تګلاره ده او نه په دغه توګه چا تر ننه حقیقت ښکاره کړی یا ورته رسېدلی دی.

زموږ لپاره لویه بدمرغي له دې ځایه جوړه ده چې د یوه شي په اړه منطقي او د بل له وجوده ماسیوا فکر نه شو کولای، موږ په هره موضوع کې له ځانه مخالف څوک فرض کړی وي، ځان ته یو دریځ لرو او هغه ته بل دریځ ور کوو، بس ټوله لیکنه پر دې ولاړه وي چې څنګه خپل ځان سلامت ثابت کړم او مخالفت ملامت؛ حیرانتیا به مو هله نوره هم ډېره شي چې د پوهنتون په مونوګراف، تیزس یا د پي ایچ ډي لپاره لیکل شوې رساله کې له عیني حالت سره مخ شي.

سړي ته پوښتنه پیدا شي، چې که د علمي مرکزونو له تحقیق سره دغه ډول چلند وي، نو له دې میدانه بهر به څوک ولې ملامت شي؟ دغه ډول شوې څېړنې هسې په نوم تحقیق وي، که وکتل شي لویه برخه یې ټوله پر نقل ولاړه وي، پلاني داسې ویلي پلاني هغې ویلي، له ځانه یوه خبره نه شته، تحلیل نه شته، ټول د پخوانو تقلید دی او د هغوی پر قدمونو ور پسې روان دي.

سره له دې چې تحقیق کې له لویه سره له ځان سره فرضیه نیول ناسم کار دی، د یوې موضوع ګڼ بعدونه به دې په نظر کې نیولي وي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحقیق لپاره به دې میدان ته څکه راځي چې معلومه کړې کوم لوری یې د دلیل او منطق له مخې پیاوړی دی، د څېړنې په دوران کې که هر لوری درته سهي معلوم شو، له هغه به انکار نه کوې او نه بـه پـه خـوشي چټـي پلمو د هغه له حقیقت منلو ځان خلاصوې.

زموږ د سیمې محققین څه کوي؟ ما تر نن څوک نه دی لیدلی چې د یوې موضوع په اړه یې تحقیق کړی وي، بیا یې دلته د حـاکم ذهنیـت او پخوانو له تګلارې څخه مخالف دریځ نیولی وي، دوی یوازې پخـوانی خبرې له حوالو سره راوړې وي، د مخـالف دریـځ لپـاره یـې د پـلاني و پلاني ځوابونه په ریفرینس کتار کړي وي او د خپل دریځ لپـاره یـې لـه نصوصو سره د پلاني و پلاني خبرې هم کتار کړې وي، بس دغه تحقیق دی او دغه یې د ثابتونې میتود!!!

زموږ په حاکم چاپېریال کې زه له ځان سره فرضیه ږدم هغه مـې سـل سلنه حقیقت منلې ده، تا له ځان سره فرضیه ایښې ده هغه دې سل فیصده حقیقت منلې، نه زه ستا د دریځ په اړه داسې مطالعه کـوم چـې کـه سـمه خبره وه، باید ومنل شي، نه ته زما د موقف په اړه له انصافه ډکـه تګـلاره لرې، یوازې له ځانه په بې عدالته دفاع او د بل په بې انصافه ډکولو زمـوږ کتابونه ډک دي او دغه کیسه له مدرسې تر پوهنتونه پسې غزېدلې ده.

دوی بیا له ځانو سره د غټو محققینو القاب او مختاړي هم کتار کـړي وي، په دوو درو لیکو کې د محقق صاحب نوم نه ځایېږي، چې د کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځپانګې ته ورشي، ځان به ګرموي چې ولې مې په دې سره وخت ضایع کړ، ولې مې پیسې پر ور کړې او د څه لپاره مې په کتابتون کې ځای په ونیوی؟

یو غټ دوکتور دی، د مرتد لپاره د فقهاؤ له سزا یې په دې خاطر دفاع کوله چې په حدیث ثابته ده او خلکو پرې اتفاق کړی دی، مګر د مخالف لوري د قران کریم له ایاتونو څخه یې صرف نظر کاوه، که یو مسلمان په انصاف فکر وکړي، نو د قران کریم ایت به ډېر قوي وي او که د خلکو اجماع یا یو خبر واحد روایت؟ پر دې هم فکر نه کېږي چې که یو څوک اسلام مني، باید په خپله خوښه یې ومني، که د خلکو له امله یو کار وکړي، دې ته ریاء او شرک اصغر ویل کېږي، نو مرتد چې په زور اسلام ته اړ ایستل کېږي، دا خو نوره هم د دین له اړخه کیسه خرابېږي، ایا دلته معقول دریځ د فقهاؤ او د هغه چا دی چې یوه خبر واحد ته یې سر نیولی دی او که د هغه چا دی چې له قران کریم څخه یې د دې مسلې حل ته مخه کړې ده؟ دې ته هم فکر نه کوي چې د انسان مرګ په خبر واحد څنګه روا کېږي؟ ایا خبر واحد دومره باوري دی چې د یوه انسان د مرګ پرېکړه په وشي؟ په داسې حال کې چې همدا فقهاء وایي د حرمت لپاره د قطعي الثبوته او قطعي الدلالته نصوصو اړتیا ده، خبر واحد چې هم د عقل مخالف وي او هم له قران کریم سره اړخ نه لګوي، هغه نه قطعي الثبوته دی او نه د هغې درجې شو چې د انسان مرګ په روا

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، له دې هر څه سره یې د مخالف لوري دلایلو ته خوله هم نـه ده ور وړې، نو دا انصاف دی او که دا تحقیق شو؟

موږ یوازې زما حقیقت او ستا حقیقت لرو، دربیم شی چې په واقعیت کې څه دي، هغه نه شته ځکه د واقعیت لیدلو لپاره خلاصې سـترګې پـه کار دي چې له بده مرغه موږ پټۍ پر تړلې دي، د هیچا خلاصې سـترګې نه ایله کوو.

داسې څېړنه چې حقیقت د خپل حقیقت له مخې څه شی دی؟ دغـه شی یا موضوع په اصل واقعیت کې څنګه ده؟ مـوږ نـه کـوو، پـه خـاص ډول زموږ مذهبي کړۍ په دې برخه کې تر وروستي بریده پاته دي او پر دې اړخ یې اصلن فکر لا نه دی کړی چې د یوې موضوع شننه او تحلیل دغه ډول باید وشي یا یې خلک کوي او دا علمي، تحقیقـي، منطقـي او انساني روش هم دی.

موږ حقایق زما او ستا پر حقایقو سره وېشلي دي، دربیم اپشن پکې نه شته، یا به زما خبره مني، زما ملګری یې، یا به زما د مخالف دریځ منـې، زما دښمن یې، د دلیل له مخې پر حقیقیت بنا شوی دریځ دلته نه شـته او که څوک یې ولري، هغه تر ټولو ډېر بدنامېږي، دلته که نـوم کـوې هـم د بل پر قدمونو په تګ سره یې کولای شې، که دې دریځ ملاتړ پیدا کوي، هم د اسلافو له تایید وروسته یې درسره مني، که درناوی دې کېږي هم له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې امله دې کېږي چې د نورو پر لار اونقش قدم روان يې، که يوه نـوې خبره دې وکړه، هر څه به دې په اوبو لاهو شي.

دلته نوې خبره حرامه ده، يوازې به نوی پوښ د زړې خبرې لپـاره تيـاروې، قالـب نوی وي، خو محتوا هماغه زړه پکې پرته وي، دا پوښتنه نه کېږي چې د دې نـو گتـه څه ده؟ دوی دې په دې تبر وهي چې ښـه پخـواني نـه پوهېـدل؟ تـه تـر هغـوی ډېـر پوهېږې؟ دا فکر نه کوي چې نو دا مسلې د پخوانو په وخـت کـې چېـرې وې؟ هغـوی خو عالم الغيب نه ول چې زموږ د وخت په مسلو به يې هم سر خلاص و او حتمـي بـه يې راته حل کړې هم وي.

زموږ اساسي ستونزه له اسلاف پرستي ده، تر هغو چې خپـل مشـکلات پـه خپلـو سترگو ونه وينو، په خپل عقل يې درک نه کړو او د حل لپاره يې هم يـوازې پـر خپلـو سترگو، عقل او علم بسنه ونه کړو، له دې ستونزو د وتلو يوه لار هم بله نه شته.

نوره دنيا چې مخته تللې ده، په همدې روش سره تللـې ده، هغـوی د ساينس په نړۍ کې داسې ثابتې تابلو گانې(که دا تعبير ورته سـهي وگڼـل شي) ماتې کړې چې که زموږ په ټولنه کـې وای، تـر اوسـه بـه هـم چـا د نيوکې سوچ هم نه پر کولای. دوی حتـا پـه علمـي او عمـلي ميـدان کـې ناسمې ثابتې کړې، همدغه روش هغوی مخته بېولي دي او موږ همدغـه زاړه پاله روش شاته کړي يو. تر هغو چې له خپل وخت سره سم د خپلو ستونزو لپاره له خپله عقله کار وانه خلو، په ژوند هم له دې مشکلاتو د وتلو بله لار نـه شته، موږ بايد دا شعار ورگرځو چې د هرې ستونزې حل په خپل عقل او خپل مټ!

۲۱/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ملت او هم امت؛ توازن یې څنګه ساتلای شو؟

ځینې کسان مې لیدلي دي چې پر ټولنیزو رسنیو یې لیکلي وي: تر هر څه مخکې وطن، بل بیا لیکلي وي: تر هر شي مخکې اسلام، دا دواړه مې په خپلو سترګو لیدلي دي، ښایي څوک به ولیکي چې تر هر څه مخکې اسلامي خلافت، بل به وایي: تر هر شي وړاندې ټول امت، یا هم تر ملت مخکې امت، بل به نو وایي: تر امت مخکې ملت.

که فکر وکړو دلته ټول یاد شوي شیان ارزښتونه دي، د هر یوه بل خپل مقام وي، باید یو له بل سره یې ټکر نه کړو، یو د بل خلاف یې ونه بولو، یو د بل پر ضد یې ونه کار وو، په یوه سره بل ونه وهو، دا چې زه ولیکم تر هر څه مخکې پلانی، په دې سره یو بل کس فکر کوي چې دا خو یې د پلاني ارزښت مقام کم کړی دی، نو راشه ته بیا هغه ولیکه، دا کیسه همداسې سره اوږدیږي، خو سالم حل یې نه راوزي.

که د دې په اړه د پوهاوي یو مثال بیان کړم ښایي د پوهاوي لپاره به بد نه وي، هر څوک په خپل کور کې مور و پلار لري، که یو څوک ولیکي چې تر هر چا وړاندې مور، بل بیا ولیکي چې تر هر چا وړاندې پلار، نو دا کار مناسب دی؟ ایا په کور کې مور و پلار هر یو خپل ځای نه لري؟ دا خبر سهي ده چې ممکن یو چا ته مور ډېره ګرانه وي یو چا ته پلار زیات ګران وي، خو یو بل په دې نه خبروي چې ما ته پلاره ته ډېر نه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګران مور راباندې ګرانه ده، په دې سره ښایي د مور او پلار زړه بـد شي، مګر هیڅ لاسته راوړنه به ونه لري. هغه شیان چې انسان ته ارزښتونه وي، باید یو له بل سره یې ټکر نه کړي، هر یوه ته خپـل ځـای ور کـړي او د خپل مقام په اندازه ورته اهمیت ور کړي او هم کار ورته وکړي.

وطن انسان ته مهم دی، مګر کله داسې وختونه پېښ شي چې وطـن خلک ترک کړي، بل وطن ته کډوال شي او هلته په هغه هیواد پوري یې ټوله راتلونکې وتړله شي، دلته له دې سره چې وطن پاته شو، مګـر خپـل ایمان، اسلام او امت بیا هم هر یو پر خپل ځای پاته دي او د خپل مقـام په تناسب به کار ورته کوي.

یو بل کس بیا له دینه ګرځي، هغه ته بیا وطن او ملت مهم دي، خـو ایمان، اسلام او امت نور ورته ارزښتونه نه دي، په دې صورت کې بیا دغه کس ته ځینې ارزښتونه بې اهمیته شول، خو وطن او ملت پر خپل ځـای ور پاته دي او تر خپله وسه به کار ورته کوي.

نو دا هر ارزښت د خلکو ذهنیتونو ته په کتو ښایي یو تر بل سره مهـم وي، مګر هر یو پر خپل ځای بیا ارزښـت دی، اهمیـت لـري، د یـوه پـه ملاتړ باید بل ته لخته ورنه کړل شي، د یوه په را ټینګولو بل ترک نه شي، یوه ته په اهمیت ور کولو بل بې اهمیته نه شي.

که انسان اجتماعي ژوند ته نظر وکړي، د اوسېدو لپاره هیواد تـه نظـر وکړي، د ملاتړ لپاره ملت ته فکر وکړي، نو وطن او ملـت پـه دې لحـاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیخي ډېر مهم دي او تر بل هر ارزښت په دې برخه اولویت لـري. اوس که بل لور ته نظر وکړو، یو کس له اجتماعي ژوند سره انفرادي ژوند هـم لري، په اجتماعي ژوند کې ځینې داسې اړخونه دي چې دین ډېر زیـات مثبت تاثیر پرې لري، هماعه ورسره په نظر کې ونیول شي، د انسان رواني حالت، اخرت، پر خدای له ایمانه ورتـه را پیـدا مثبـت اړخونـو تـه فکـر وشي، نـو بیـا پـه دې ځـای کـې دیـن، اسـلام او ایـمان تـر بـل هـر شي لومړیتوب لري. هدف دا چې هـر یـو مهـم دی، کـه لـه یـوې زاویـې را وګورې، نو یو تر بل هر شي ډېر مهم ښکاري او که له بلـې زاویـې ورتـه نظر وکړې، نو بل مهم شي.

اوس بلې دریځې ته درېږو، یو کس له وطنه لرې ولاړ، هغه ته د وطن هغه اهمیت چې پخوا یې په زړه کې ورته درلود، سوکه سـوکه کـم شـو، ځکه ټوله اینده یې له بل هیواد سره وتړل شـوه، مګـر لـه دې سره کلـک مسلمان پاته شو، هغه ته که وطن ارزښت هم وي، نـو ښـایي د نـورو پـه نسبت ورته لومړیتوب ونه لري، ایمان او اسلام د خپل شخصي ـ ژونـد او اخرت له امله ورته ډېر مهم وي. یو بل کس لـه وطنـه نـه وزي، همدلتـه اوسي، خو دغه باریک ټکي ته نه متوجې کېږي، لـه وطـن او ملـت سره مینه ورته ګنا ښکاري، له دې امله تر هر څه ورته اسلام او دین لومړیتوب ولري، د وطن او ملت په کیسه کې نه وي، موږ دغه ډول کسان په خپـل ژوند کې بیخي ډېر لیدلي دي. د دې وروستي ډول بـرخلاف بیـا ځینـې کسان داسې دي چې دین او اسلام ورته ارزښت نه لري، هغه یوازې وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ملت مهم بولي، له دې امله د دې مخکینو برخلاف وطن او ملت ورته هر څه وي، ایمان، اسلام او دین بیخي بې اهمیته وبولي، دوی هم دغه نکته نه ده درک کړې چې که ما ته ارزښتونه نه دي، نو په کوم هیواد او ملت کې چې زه اوسم دا ټول د هغوی لپاره ارزښتونه دي، د خپل ځان لپاره، د ملت او وطن لپاره باید ارزښت یې وګڼم، که عمل نه په کوم برملا یې سپکاوی هم ونه کړم، ما ته دې وطن او ملت مهم وي، خو دا چې زما پلار، ورورو، خور، مور، لنډه دا ټول هیوادوال پر دې ارزښت سرونه قربانوي، نو زه د هغوی د احترام له امله ورته په ارزښت قایلېږم او هغومره درناوی یې کوم چې څومره ورسره مناسب او د قانون و انسانیت په رڼا کې ده ته معقول بریښي.

هغه څوک ما ته نارمل انسان نه ښکاري چې یا د دین په ارزښت د وطن ارزښت کموي یا د امت په ارزښت د ملت ارزښت ته زیان رسوي، انسان په خپل ژوند کې دې ټولو ته اړتیا لري، د اوسېدو لپاره وطن مهم دی، د اجتماع لپاره ملت مهم دی، د نړۍ والې سولې او ورورګلوۍ لپاره که امت په سمه معنا وپېژندل شي، ترمنځ یې مشترک ټکي وموندل شي او په د اوس وخت په اصطلاح یوه اسلامي اتحادیه جوړه شي، نو هیڅ تاوان نه لري، بلکې ګڼو غریبو هیوادونو ته به ډېره ګټه هم ولري، دا پر خپل ځای یو ارزښت دی چې که سالم کار ورته وشي، انسانانو ته به یې ډېره فایده ورسېږي، د انسان د خپل سکون او اخرت لپاره ایمان او دین مهم دي، یو نارمل انسان ښایي دغه ډول فکر ورته وکړي، هر ارزښت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځای پیدا کړي، څومره چې ده ته مهم ښکاري په هغه کچه لـه هـر یوه سره مینه وکړي، کار ورته وکړي په ټول ژوند کې دومره ورته اهمیـت ور کړي څومره چې ده ته ارزښت لري، داسې ونه کـړي چې د یـوه پـه ملاتړ بل ټپله کړي، د یوه په مینه کې له بل سره کرکه وکړي، په یوه سترګه یوه شي ته د ارزښت په توګه وګوري او بـل تـه بیـا پـه دې بلـه سـترګه د دښمنۍ کاته زده کړي، دا غیر انسان رویه ده، له افـراط او تفـریط څخـه خالي نه ده، انسان ته د اعتدال مسلك مناسب دی، د یوه شي په اړه باید واقعبینه اوسو، پر هر شي د هغه په خپل ذات کې فکر وکړو، نه دا چې له بل سره یې په تقابل کې کښېږدو، بیا ور باندې له یوې زاویې فکر وکړو، په دې توګه موږ هغه واقعیت چې زموږ پر سترګو د شته عینکو لـه املـه را څخه پټ پاتېږي، نه شـو لیـدلای، د دې لپـاره چـې د هـیڅ شي د مینـې عینکې له موږ څخه واقعیت پټ نه کړي، د یوه شي خپل اهمیت را څخه وانخلي، باید لومړی د هر شي په اړه د هغه د ذات له مخې فکر وشي.

۲۳/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنس بدلول

د جنس بدلولو په اړه درې دریځه وجود لري، مطلق ناروا، مطلق روا او په خاصو حالاتو کې له ځینو شرایطو سره روا.

که د انسان د پیدایښت په اړه فکر وشي، یوازې مادي ژوند ته فکر ونه شي او نه دغه ژوند د انسان لپاره اصلي ژوند وبلل شي، نو بیا د انسان تمرکز تر دې خاورین بدن او دې مادي ژوند باید پر اخرت او روح زیات وي، په دې ژوند کې موږ ته یوه د واک ساحه ده او یوه ساحه د مجبوریت ده. د انسان په جنس ټاکنه کې د هغه واک نه شته، له دې امله باید لاسوهنه پکې ونه شي، مگر که اشد ضرورت وي. د خدای له لوري دغه ډول دوه رنگه حیات همدې ته اشاره کوي چې په ځینو شیانو کې ستاسو واک باید نه وي، بلکې تاسو باید د قانون پیروي وکړئ، د انسان جوړښت هم داسې دی چې د دغه دریځ لپاره دلایل پکې شته.

موږ په طبیعي لحاظ تر ځینو جبري قوانینو لاندې ژوند کوو، د هغوله تاثیره موږ ځانونه نه شو ایستلای، دا زموږ د جبر اړخ دی، بل بیا خوا داسې دایره هم لرو چې زموږ اختیار پکې چلیږي، یا موږ د ځینو وسایلو په کارولو کولای شو چې د طبیعي قانون جبر مات کړو او په هغه نیمه خود مختاره دایره کې هم د ازادۍ احساس وکړو، دغه اړخ مو د واک دی. په یوه انسان کې د دې دوو اړخونو امتزاج ته په کتو داسې ښکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زموږ د واک پر ساحه هم باید ځینې قوانین د هغه چا له لوري نافذ وي چې زموږ روان او فزیکي وجود یې په جبري ډول تر ځینو قوانینو لاندې راوستلی دی. د واک په دغه دایره کې هم زموږ لپاره قانون شته او هغه د قران کریم په شکل کې له انسانانو سره محفوظ دی، دلته په قران کریم کې الله تعالی یوازې انسان دغه مادي جوړښت نه بولي، بلکې د قران کریم ادعا پر دې خوا ته چې له دې وجود پرته هم انسان وجود لري او د انسان اصل حقیقت هماغه دی، د هغه حقیقت ته په کتو نو بیا دغه ژوند هدف نه دی، بلکې له دې ور هاخوا هم د ژوند یو بل پړاو شته او د هغه لپاره باید انسان په دې دنیا کې تیاري وکړي، دغه تیاري د الهي قوانینو په رڼا کې امکان لري او د هغه ژوند لپاره تکاملي سیر د همدې الهي وحې په رڼا کې شونی دی، نو ځکه باید د ځینو طبیعي قوانینو ماتېدا ته بې ځایه زړه ښه نه کړو او هسې د فطرت له قانون د مخالفت لپاره پلمې ونه لټوو.

له دې فطرت څخه د ځان ایستلو لپاره یوازې د ضرورت له مخې اجازه شته، هغه هم د داسې چا لپاره چې په نارینه یا ښځینه جنس کې نه وي داخل، بلکې له دې پرته نرښځی وي، زموږ په ټولنه کې د هغو لپاره ژوند ډېر ستونزمن دی، بیا که ځینې کسان ظاهرن نر وزمه وي او په فزیکي لحاظ ښځینه صفات ولري، یا هم ظاهرن ښځینه وزمه وي، او په بدن کې یې نروانو ته مشابهت زیات وي، یا که داسې وي چې سره ګډوډ وي، نه په جسم کې یوه لور ته کامل مشابهت لري او نه بل ته، بلکې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مابینځ پاته وي، دا مشکلترینه طبقه هم ده چې دوی ټول د خپل عذر له مخې کولای شي چې یا د نر لور ته د ځان بدلولو عملیاتو ته اجازه لیک پیدا کړي او یا هم ښځینه جنس ته.

په قران کریم کې د انسانانو دوه جنسه عمومن ذکر کېږي، یو یې ذکر (نارینه) او بل یې انثی (ښځینه) دی (الحجرات: ۳)، دا چې له دې پرته هم په انسانانو کې یو بل جنس شته، له دې ښکاري چې د عمومي فطرت برخلاف دغه جنس رامنځته شوی دی، دا چې عوامل یې څه دي؟ باید ډاکټران دا خبره روښانه کړي چې ولې له نر او ښځې څخه یو بل مخالف جنس پیدا کېږي؟ ښایي زموږ فزیکي یا محیطي عوامل پکې رول ولري، خو له دې هر څه سره، هغوی حق لري چې د عملیاتو په کولو هغه جنس ته ځان بدل کړي چې دوی ورته خپله میلان لري. ځکه دوی له عمومي فطري قانون څخه په یوه استثنایي توگه را منځته شوي دي، نو د هغوی لپاره د شریعت په عمومي قانون کې استثنا وجود لري، باید په قانون کې هم ورته ومنل شي او انساني اخلاقیاتو کې هم د هغوی په اړه منفي فکر ونه شي. د هغوی جنس بدلول یوه غیر اخلاقي کړنه ونه گڼل شي، قانون دا د جرم په توگه ثبت نه کړي او شریعت پوهان هم په دې اړه له نرمښت څخه کار واخلي او د حالاتو په نظر کې نیولو سره د هغوی ستونزه درک کړي او د حل لپاره یې له شرعي متن څخه د تساهل او اساني تعبیر ته لار جوړه کړي.

عام انسانان په دې حکم کې نه دي داخل، یوه ښځه نه شي کولای چې ځان نارینه جنس ته بدل کړي، او نه یو نر کولای شي چې ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځینه جنس ته واړوي، دوی ته شرعن اجازه نه شته، حتا که میلان یې خپل مخالف جنس ته وي، دا جبر یوازې پر یوه کس نه دی او نه پر یوه خاصه طبقه دی، بلکې ټول انسانان تر همدې جبر لاندې ژوند کوي، له دې امله باید ځنې شکایت هم ونه شي، په خپل ژوند کې مقاومت وکړي او خپل طبیعي ژوند په هغه توګه مخته یو سي لکه نور انسانان چې ژوند کوي، د یو چا ذهني ژور خپګان دې د دې سبب نه ګنې چې هغه که خپل جنس بدل کړي، نو دغه خپګان به یې رفع شي، دوی په خپل فزیکي جوړښت کې مشکل نه لري، یوازې له چاپېریال سره یې ستونزه ده او هغه په رواني تکلیف اخته کړي دي، نو باید د همدې چاپېریال پر ضد مبارزه وشي، نه دا چې یوه ناسم کار ته لار جوړه شي. د جنس په بدلولو سره دا ستونزه پای ته نه رسېږي، مثلن که له ښځینه قِشر۔ سره غیر انساني سلوک کېږي او هغوی له دې په تکلیف وي، نو څومره تعداد ښځې به دا کار وکړي؟ ټولې خو نه شي کولای، او نه د یو څو ښځو په دې کار سره دغه ستونزه هوارېږي، له دې امله باید ناسم کار ته د جواز پلمې ونه لټولې شي، هغه څوک چې واقعن مشکل لري، دا یوازې هغه څوک دي چې موږ ورته نرښځیان وایو، عرب یې خنثی بولي، دوی په خپل فزیکي جوړښت کې ستونزه لري، دوی له رواني ستونزې سره جسمي مشکل هم لري، په ټولنه کې هم په ښه سترګه نه ورته کتل کېږي، دا ټول عذرونه چې سره یوځای شي، نو د هغوی لپاره په شریعت، قانون او اخلاقیاتو کې د جواز لار موندلای شي، خو دا یوازې تر همدې جنس پوري خاص ده نه د بل چا لپاره.

۲۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

۱)قران کریم.

۲)بخاري، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاري، دار طوق النجاة، کال: ۱۴۲۲هق.

۳)قشیري، ابو الحسن مسلم بن الحجاج، صحیح مسلم، دار احیاء التراث العربي، بیروت.

۴)سجستاني، ابوداؤد سلیمان بن الاشعث، سنن ابي داؤد، المکتبة العصریة، صیدا-بیروت.

۵) ابو عیسی، محمد بن عیس بن سورة، الجامع الکبیر سنن الترمذي، دار الغرب الاسلامې-بیروت.

٦)قاسمي، محمد جمال الدین بن محمد، محاسن التاویل، د محمد باسل عیون السود په تحقیق، د دار الکتب العلمیة بیروت چاپ، ۱۴۱۸هـ.

۷) معجم اللغة العربیة المعاصره، د احمد مختار عبد الحمید عمر او یوې ډلې تالیف، د عالم الکتب چاپ، لومړی چاپ: ۱۴۲۹هـ ۲۰۰۸م، څلور ټوکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸)الباني، ابو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، جلباب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة، د دار السلام چاپ، ۲۰۰۲م کال.

۹)الموسوعة الفقيه الکويتية، د کويټ د حج او اوقافو وزارت، ۴۵ ټوکه، لومړی چاپ له ۱۴۰۴ تر ۱۴۲۷هـ پوري.

۱۰)الشاشي، ظام الدين أبو علي أحمد بن محمد بن إسحاق، اصول الشاشي، دار الکتاب العربي بيروت.

۱۱)رازي، حمد بن فارس بن زکرياء القزويني الرازي، أبو الحسين، مجمل اللغة، د زهير عبد المحسن سلطان په تحقيق، دوه ټوکه، ۱۹۸٦م.

۱۲)ابو زيد، نصر حامد ابو زيد، نقد الخطاب الديني، د سينا للنشر چاپ، ۱۹۹۴م.

۱۳)حلبي، براهيم بن محمد بن إبراهيم الحَلَبي الحنفي، مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر، د خليل عمران المنصور په تحقيق او تخريج، څلور ټوکه، د دار الکتب العلمية چاپ، ۱۹۹۸م.

۱۴)حنفي، ابو الفضل، عبد الله بن محمود بن مودود الموصلي، الاختيار لتعليل المختار، د لشيخ محمود أبو دقيقة په تعليق، پنځه ټوکه، ۱۹۳۷م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵) شيباني، أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني، الحجة على اهل المدينة، د مهدي حسن الكيلاني القادري په تحقيق، څلور ټوکه، د عالم الكتب بيروت چاپ، دويم چاپ ۱۴۰۳هـ .

۱٦)پرويز، غلام احمد پرويز، انسان نې کيا سوچا، د طلوع اسلام ټرسټ چاپ.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library